

Yearbook 2023 International Labour Movement

Évkönyv 2023 A nemzetközi munkásmozgalom történetéből

XLIX. évfolyam

TANULMÁNYOK

Majoros István: Szocialista elmélet és gyakorlat Franciaországban a 19. század közepétől az első világháborúig • *Stempler Ádám:* Az Indonéz Kommunista Párt • *Poór Péter:* A latin-amerikai anarchoszindikalisták és az ACAT • *Percze Máté:* Szaúd-Arábia és a jemeni polgárháború • *J. Nagy László:* A kommunisták a független Algériában (1962–1993) • *Háda Béla:* Sri Lanka társadalmi válsága 2022 első felében

LATIN-AMERIKA – VÁLTOZÁSOK

Szilágyi Ágnes Judit: Brazília kétszeresen a fókuszban • *Zolcsák Attila:* Kolumbia 2022 • *Tézer Zita:* Válságban Puerto Rico

ESEMÉNYEK, ÉVFORDULÓK

Horváth Jenő: Mussolini és Treves párbaja • *Székely Gábor:* A Szocialista Munkásinternacionálé (1923–1940)

DOKUMENTUMOK

Lenin Londonból Franz Koritschonernek • Az MSZMP vezetői és az Algériai Kommunista Párt • Athéni nyilatkozat

VITA

Hajdu Tibor kontra Nemes Dezső – Borsányi György könyvéről

ÉLETRAJZOK

Stempler Ádám: Tan Malaka (1897–1949) • *J. Nagy László:* André Moine (1909–1994) • *Poór Péter:* Antonio Téllez Solá (1921–2005) • *Székely Gábor:* Helga Grebing (1930–2017) • *Krajcsi Sándor Roland:* Maurice Bishop (1944–1984)

KÖNYVISMERTETÉSEK

Lódi Csilla: Sávjc 1918 novemberében • *Pankovits József:* Giuseppe Vacca: Itália útja.

BESZÁMOLÓ

Tarafás Imre: Mi volt a Habsburg Monarchia? • *Benyik Mátyás:* Az Európai a Szociális Fórum

INTERNATIONAL SUPPLEMENT

Colombia 2022 • International Conference of Labour and Social History. 57th ITH Conference • *Serge Michel:* Yanis Varoufakis: 'Afghanistan's dreadful mess is what will happen to Ukraine'

A nemzetközi munkásmozgalom történetéből

Évkönyv • 2023
XLIX. évfolyam

Magyar Lajos Alapítvány
2023

Alapító szerkesztők: JEMNITZ JÁNOS és HARSÁNYI IVÁN

Szerkesztőségi bizottság:

Bebesi György
Csunderlik Péter
Ferwagner Péter Ákos
Horváth Jenő
Juhász József
J. Nagy László
Krajcsi Sándor Roland – olvasószerkesztő
Pál István
Pankovits József
Poór Péter – olvasószerkesztő
Székely Gábor – szerkesztő
Szilágyi Ágnes Judit – szerkesztő

Levelezés: labour.yearbook2@gmail.com

A kötet megjelenését támogatta az ELTE BTK Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszéke, a Munkásmozgalom-történészek Nemzetközi Egyesülete (ITH–Linz, Ausztria), a Károlyi Mihály Társaság, a Politikatörténeti Alapítvány és a Magyarországi Vas- és Fémmunkások Központi Szövetsége.

This volume was supported by Eötvös Loránd University Faculty of Humanities Department of Modern and Contemporary World History, International Tagung der Historiker der Arbeiterbewegung (ITH–Linz, Austria), Foundation Mihály Károlyi, The Foundation of Political History and Central Association of Iron- and Metalworkers' Union of Hungary.

Az Évkönyv

**2004., 2005., 2006., 2007., 2008., 2009., 2010., 2011., 2012., 2013., 2014., 2015., 2016.,
2017., 2018., 2019., 2020., 2021. és 2022., 2023.**

számának teljes szövege olvasható

**You can find the whole text of Yearbooks 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010,
2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022 and 2023**

<http://yearbook2.hu> (<http://yearbook2.atw.hu>)

ISSN 0 133476 X

© Székely Gábor

Nyomás: Robinco KFT.

F. v.: Kecskeméty Péter

Az Évkönyv nemzetközi tanácsadó testülete:

Agosti, Aldo (Torino)
Avineri, Shlomo (Jeruzsálem)
Buschak, Willy (Brüsszel)
Callesen, Gerd (Bécs)
Chakravarti, Sudeshna (Calcutta)
Degen, Bernhard (Basel)
Elorza, Antonio (Madrid)
Fülberth, Georg (Marburg)
Garscha, Winfried (Bécs)
Gianni, Emilio (Genova)
Grass, Martin (Stockholm)
Jazsborovszkaja, Inessza (Moszkva)
Halstead, John (Sheffield)
Hudson, Kate (London)
Kessler, Mario (Potsdam)
Kircheisen, Inge (Halle/Saale)
King, Francis (Norfolk, Anglia)
Kolomijec, Vjacseszlav (Moszkva)
Konrad, Helmut (Graz)

Maderthaner, Wolfgang (Bécs)
Morgan, Kevin (Manchester)
Panaccione, Andrea (Milano)
Parsons, Steve (Sonderborg, Dánia)
Pelz, William, A. (Chicago)
Rojahn, Jürgen (Amszterdam)
Schwarzmantel, John (Leeds)
Schneider, Michael –Bonn, Friedrich
Ebert Stiftung
Schrevel, Margret – Amszterdam,
Internationaal Instituut voor
Sociale Geschiedenis
Studer, Brigitte (Lausanne)
Sumrikova, Ljudmila
(Dnyepetrovcszk)
Sylvers, Malcolm (Velence)
Vuilleumier, Marc (Genf)
Weill, Claudie (Párizs)
Young, James D. (Stirling)

TARTALOM

TANULMÁNYOK

<i>Majoros István:</i> Szocialista elmélet és gyakorlat Franciaországban a 19. század közepétől az első világháborúig	5
<i>Stempler Ádám:</i> Az Indonéz Kommunista Párt II. világháború előtti története	29
<i>Poór Péter:</i> A latin-amerikai anarchoszindikalisták és az ACAT	46
<i>Percze Máté:</i> Szaúd-Arábia szerepe a jemeni polgárháborúban	56
<i>J. Nagy László:</i> A kommunisták a független Algériában (1962–1993)	73
<i>Háda Béla:</i> Út az összeomlásba – Srí Lanka társadalmi válsága 2022 első felében.....	80

LATIN-AMERIKA – VÁLTOZÁSOK

<i>Szilágyi Ágnes Judit:</i> 2022: Brazília kétszeresen a fókuszban	95
<i>Zolcsák Attila:</i> Kolumbia 2022	101
<i>Tézer Zita:</i> Válságban Puerto Rico	109

ESEMÉNYEK, ÉVFORDULÓK

<i>Horváth Jenő:</i> Mussolini és Treves párbaja	121
<i>Székelly Gábor:</i> A Szocialista Munkásinternacionálé (1923–1940)	126

DOKUMENTUMOK

Lenin Londonból küldött levele Franz Koritschnernek.....	138
Tájékoztató a Magyar Szocialista Munkáspárt vezetői és az Algériai Kommunista Párt között lezajlott megbeszélésről.....	141
Athéni nyilatkozat	146

VITA

Hajdu Tibor kontra Nemes Dezső – Borsányi György könyvéről.....	147
---	-----

ÉLETRAJZOK*Stempler Ádám:*

Tan Malaka (1897–1949).....	169
-----------------------------	-----

J. Nagy László:

André Moine (1909–1994).....	177
------------------------------	-----

Poór Péter:

Antonio Téllez Solá (1921–2005).....	188
--------------------------------------	-----

Székelly Gábor:

Helga Grebing (1930–2017).....	199
--------------------------------	-----

Krajcsi Sándor Roland:

Maurice Bishop (1944–1984).....	201
---------------------------------	-----

KÖNYVISMERTETÉSEK*Lódi Csilla:*

Az általános országos sztrájk. Sávjc 1918 novemberében.....	213
---	-----

Pankovits József:

Giuseppe Vacca: Itália útja. Olvasmányok, emlékek, reflexiók.....	219
---	-----

BESZÁMOLÓ*Tarafás Imre:*

Mi volt a Habsburg Monarchia?.....	229
------------------------------------	-----

Benyik Máttyás:

Az EU Első Szociális Fórumáról.....	233
-------------------------------------	-----

INTERNATIONAL SUPPLEMENT

Colombia 2022.....	236
--------------------	-----

International Conference of Labour and Social History: 57 th ITH Conference.....	241
--	-----

Serge Michel:

Yanis Varoufakis: 'Afghanistan's dreadful mess is what will happen to Ukraine.....	245
---	-----

CONTENTS

STUDIES

István Majoros:

- Socialist theory and practice in France from the middle of the
19th century to the First World Wa..... 5

Ádám Stempler:

- The Indonesian Communist Party II. its history before World War II..... 29

Péter Poór:

- The Latin American anarcho-syndicalists and ACAT..... 46

Máté Percze:

- The role of Saudi Arabia in the civil wars Yinemen 56

László J. Nagy:

- The communists in independent Algeria (1962–1993)..... 73

Béla Háda:

- Road to collapse - Sri Lanka's social crisis in the first half of 2022..... 84

LATIN AMERICA - CHANGES

Judit Ágnes Szilágyi:

- 2022: Brazil is doubly in focus: Colombia 2022 95

Zita Tézer:

- Puerto Rico in crisis 101

Attila Zolcsák:

- Colombia, elections 109

EVENTS, ANNIVERSARY

Jenő Horváth:

- The duel between Mussolini and Treves..... 121

Gábor Székely:

- The Socialist Workers' International (1923–1940)..... 126

DOCUMENTS

- Lenin's letter from London to Franz Koritschoner 138

- Information about the meeting* between the leaders of the Hungarian Socialist
Workers' Party and the Algerian Communist Party 141

- Declaration of Athens*..... 146

DEBATE

<i>Discussion on György Borsányi's biography of Béla Kun (1979)</i>	147
---	-----

BIOGRAPHIES*Ádám Stempler:*

Tan Malaka (1897–1949)	169
------------------------------	-----

László J. Nagy:

André Moine (1909–1994)	177
-------------------------------	-----

Péter Poór:

Antonio Téllez Solá (1921–2005)	188
---------------------------------------	-----

Gábor Székely:

Helga Grebing (1930–2017)	199
---------------------------------	-----

Sándor Roland Krajcsi:

Maurice Bishop (1944–1984)	201
----------------------------------	-----

BOOK REVIEWS*Csilla Lódi:*

Der Landesstreik. Die Schweiz im November 1918.....	213
---	-----

József Pankovits:

Italia in cammino, Letture, ricordi, riflessioni.....	219
---	-----

REPORT*Imre Tarafás:*

What Was the Habsburg Monarchy?.....	229
--------------------------------------	-----

Mátyás Benyik:

About the First Social Forum of EU	233
--	-----

INTERNATIONAL SUPPLEMENT

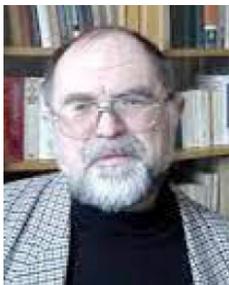
Columbia 2022	236
---------------------	-----

57 th ITH Conference	241
---------------------------------------	-----

Serge Michel:

Yanis Varoufakis: 'Afghanistan's dreadful mess is what will happen to Ukraine'	245
--	-----

TANULMÁNYOK

MAJOROS ISTVÁN¹

Szocialista elmélet és gyakorlat Franciaországban a 19. század közepétől az első világháborúig

A francia szocializmus elméletben és gyakorlatban éppúgy sajátos utat járt be, mint a gazdaság fejlődése. Mivel politika és gazdaság szorosan összefügg, a francia gazdasági fejlődés ismerete nélkül nehéz megérteni, hogy miért más a francia szocializmus, mint az angol vagy a német, és miért olyan sokrétű.

Egy sajátos gazdasági út

Angliával összevetve nem első generációs gazdaságot² találunk Franciaországban. Eltért a brit, a német vagy a belga változattól. Éppen ezért vannak, akik szerint a francia gazdaság megkésétt, lemaradt a brithez képest. Ez vitatható, s az ezzel kapcsolatos nézetek revidálása Jean Bouvier nevéhez fűződik. Azt hangsúlyozza, hogy Franciaország fejlődése más volt, mint a szomszédos országoké.³ Cameron ugyancsak a sajátos fejlődést hangsúlyozza, és kiemeli,

¹ Majoros István, történész, professor emeritus, ELTE BTK Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék

² Angliában a kulcságazatok a textilipar, a kohászat és a bányászat voltak.

³ *Libres propos autour d'une démarche révisionniste.* In: Fridenson, Patrick – Straus, André: *Le Capitalisme français*, Fayard, Paris, 1987. Idézi: Marseille, Jacques: *Les paradoxes de la France industrielle.* In: *Puissance et faiblesses de la France industrielle, XIXe–XXe siècle* (ouvrage composé d'articles initialement parus dans *L'Histoire*). Seuil, Paris, 1997. 9.

hogy a francia eredmény nem kisebb, mint az angol. Az emberi boldogulást illetően a francia lehetőségek még kedvezőbbek is voltak.⁴

A Patrick O'Brien–Caglar Keyder szerzőpáros arra hívja fel a figyelmet, hogy a 19. században a gazdaságnak már nem az volt a célja, hogy a mindennapi túlélést biztosítsa, hanem az, hogy növelje a társadalmi és a gazdasági jólétet, és elégítse ki polgárai igényeit az elérhető javak és szolgáltatások területén.⁵

Cameron bár elismeri, hogy a francia fejlődés lassúbb volt, mint a brit, gazdasági teljesítményét mégis jónak tartja. A külkereskedelmet értékeli pozitívan, főleg a második császárság idején, amikor az évi növekedést 5%-ra teszi.⁶

Érdemes még idézni François Caron megjegyzését, miszerint a 19. században az volt a francia álom, hogy Angliát bár utánozni kell, a túl gyors iparosítás szélsőségeit el kell kerülni.⁷

Ha kronológiailag nézzük, a francia forradalom és a császárság Maurice Lévy-Leboyer szerint gazdasági szempontból nemzeti katasztrófa volt. A forradalom kiűzte az országból a tőkét, tönkretette azokat, akik takarékoskodtak, a burzsoázia egy részét pedig a guillotine alá küldte.⁸ S ez azért megdöbbentő, mert a 18. században az egy főre jutó termelés növekedési üteme nagyjából azonos volt a franciáknál és a briteknél. A század végén azonban – írja Cameron – „Angliában (a pamutiparban) kitört az „ipari forradalom”, miközben Franciaország tökéletesen belegabalyodott egy nagy politikai felfordulásba, a francia forradalomba.”⁹ Részleteiben vizsgálva persze a kép azért árnyaltabb, de 1815-ben a francia gazdaságban a mezőgazdaságnak volt meghatározó szerepe. Egy olyan mezőgazdaságról van azonban szó, amely nem a piacra termelt. Piacgazdaságot a gabonatermesztésnél találunk, de ezt a területet is vámokkal védték. A század első felében fontos kiemelni a mezőgazdasági túlnépesedést, mely akadályozta a modernizációt.¹⁰ A Júliusi Monarchia végén a mezőgazdaság még mindig 44%-kal vett részt a nemzeti jövedelem termelésében. Ráadásul nőtt a szakadék a belterjes gazdálkodást folytató pa-

⁴ Cameron, Rondo: A világgazdaság rövid története a kőkorszaktól napjainkig. Maecenas, Budapest, 1994. 285–286.

⁵ O'Brien, Patrick – Keyder, Caglar: Les voies de passage vers la société industrielle en Grande-Bretagne et en France (1780–1914). Annales 1979/11–12/1284–1303.

⁶ Cameron 289.

⁷ Caron, François: Histoire économique de la France XIXe–XXe siècle. Armand Colin, Paris, 1995. 11.

⁸ Caron 13.

⁹ Cameron 286.

¹⁰ Néré, Jacques: Précis d'histoire contemporaine. P.U.F. Paris, 1973. 92–93.

raszti gazdaságok és a piacosodó modernizálók között, akik már érezték a közlekedés fejlődésének a hatásait.¹¹ A mezőgazdaság túlsúlya és a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya alapján azonban még nem lehet elmaradottnak nevezni Franciaországot. Cameron kiemeli, hogy a 20. század elején Franciaország volt az egyetlen ipari ország, amely önellátó volt élelmiszerből, s még exportálni is tudott.¹²

A vasútépítés Franciaországban később indult meg, mint Angliában. Az első vonalakat a bányákhoz építették. Az első vasút 1823-ban Saint-Étienne-be vezetett Andrézieux-ból (1832-ben fejezték be). 1837-ben épült meg a Párizs – Saint-Germain vasút, melyet a saintsimonista Pereire fivérek építettek, s a vállalkozásban James Rothschild is érdekelt volt. Az állam a 40-es években kapcsolódott be törvénykezésével, koncesszióival.¹³ 1841-ben még csak 560 kilométer volt a vasutak hossza, 1847-ben viszont már 1.900 kilométernyi vasút működött. E látványos növekedésben szerepet játszott az angol tőke, amely az 1848 előtti vasúti befektetéseknek a felét tette ki.¹⁴

A század első felében az ipari országok között Franciaországban volt a legalacsonyabb az urbanizációs ráta. 1830 körül csak 3 olyan város említhető, amelynek több mint 100 ezer lakója volt, hat városnak pedig 30 és 100 ezer közti volt a népessége. Párizst ki kell emelnünk: 1821-ben 714 ezren lakták, de 1846-ban már átlépte az 1 milliót (1.053.897 fő). A főváros növekedését a migráció magyarázza. Általánosságban azonban a kereskedelem játszott szerepet a városok növekedésében. Ezt mutatja Marseille, melynek lakossága a tengeri kereskedelemnek köszönhetően 1820 és 1830 között 66%-kal nőtt. 1830-ban 183.181 lakója volt. A városok növekedésében az iparnak is szerepe volt. Mulhouse lakossága a pamutiparnak köszönhetően 1821 és 1831 között megháromszorozódott (1831-ben 30 ezer lakosa volt). Ugyancsak az ipar magyarázza Roubaix, Saint-Quentin vagy Saint-Étienne növekedését. Ez utóbbinak 1846-ban 49 ezer lakója volt (a restauráció elején alig 20 ezer). A 40-es években azonban még mindig a textilipar volt a domináns, jóllehet Franciaországban korántsem volt akkora húzó szerepe ennek az ágazatnak, mint az angoloknál, a kisebb külső piacok miatt. A textilipar főleg Mulhouse körül összpontosult, illetve a Szajna medencéjében, Rouen környékén. Lyon pedig a selyemipar központja volt, s a korszak legnagyobb ipari koncentrációja itt

¹¹ Néré 110.

¹² Cameron 290.

¹³ Néré 110–111.

¹⁴ Démier, François: *La France du XIXe siècle 1814–1914*. Seuil, Paris, 2000. 190.; Néré 111.

figyelhető meg.¹⁵ A gyapotipar volt a legdinamikusabb és a legjobban gépesített.

A gazdaság fejlődését segítette a protekcionizmus, amely vámokat vetett ki a külföldi cukorra, a vasra, a gyapjúra. A francia gazdaság egyik gyengesége volt a hitel elégtelensége. Ebben szerepet játszott a bankjegytől való félelem a 18. század eleje és a francia forradalom tapasztalatai (assignáták) alapján. A század első felében a francia kapitalizmus inkább kereskedelmi jellegű volt, mint ipari.¹⁶ Ennek ellenére mégis a negyvenes évek alapozták meg a Második Császárság idején az ipari forradalom kibontakozását. A Második Császárság egybeesett egy világméretű gazdasági expanzióval.¹⁷ Igaz, az 1848 és 1851 közötti időszak politikai zűrzavara visszavetette a fejlődést, utána azonban a gazdaság ismét beindult.

Mi jellemzi ezt a fejlődést? A népesség jelentősen növekedett. 1845-ben 35.400.000, míg 1868-ban 38.070.000 volt az ország lakóinak száma. Ebben szerepet játszott a migráció is. A bevándorlók száma 1851-ben 380 ezer, 1870-ben pedig már 700 ezer.¹⁸ A gazdasági fejlődésben szerepe volt a mezőgazdaságnak is: nőtt a hagyományos termékek mennyisége, s a megművelt területek nagysága. Szerepet játszott a fejlődésben az, hogy az 1860-as, 1870-es években a vasgyártásban bevezették a Bessemer- és a Martin-féle eljárást és a gazdaság motorja a fémipar lett. 1870-ben a Le Creusot Sain-Étienne-ben 10 ezer munkást foglalkoztatott.¹⁹

A Második Császárság gazdasági fejlődésében új vonás volt a modern hitelrendszer kiépülése. Nem csupán a betéti bankok száma nőtt, hanem az ipar számára hitelt biztosító finanszírozó bankok is megjelentek, mint a Crédit Mobilier 1852-ben.

Az 1860-ban Angliával aláírt szabadkereskedelmi egyezmény újdonság: egy hosszú és makacs protekcionista tradíció tört meg. Ez bár nem ártott a gazdaságnak, de ürügy volt a polgári ellenállás számára a császársággal szemben, s magát az egyezményt gazdasági államcsínynek nevezték.²⁰

A gazdasági fejlődéshez III. Napóleon és környezete is hozzájárult. A császárnak volt érzéke és felkészültsége a gazdasági ügyekhez. A modernizációt

¹⁵ Néré 95–97.; Démier 192.

¹⁶ Néré 112.; Démier 83.

¹⁷ A nemzeti jövedelem 2%-kal nőtt évente, s ez magasabb, mint Angliáé, mely 1,2 % volt.

¹⁸ Néré 133–134.

¹⁹ Cameron 289.; Néré 133.; Asselain, Jean-Charles et al.: Précis d'histoire européenne XIXe–XXe siècle. Armand Colin, Paris, 1993. 167.

²⁰ Asselain, Jean-Charles: Histoire économique de la France du XVIIIe siècle à nos jours. I. De l'Ancien Régime à la Première Guerre mondiale. Seuil, Paris, 1984. 155.

nevezte az ő háborújának, ez jelentette számára a császárság békéjét. Gazdaságpolitikája azonban ellentmondásos volt. Egyszerre védte a bankszférát és a nagyipart, miközben egy társadalompolitikai igazságot akart megvalósítani. Ezt az egyensúlyt nehéz volt fenntartani. Ennek ellenére 1851 és 1881 között a francia gazdaság évente 2–4%-kal fejlődött. A császárság idején nőttek a jövedelmek, a profitok, de a bérek is. Ebben szerepet játszottak a közmunkák, melyek következtében a francia vidék átalakult. 1855-re a telegráf már összekapcsolta a megyeszékhelyeket a fővárossal. Modernizálták a nagy városokat, mint Marseille, Le Havre. A legtöbb francia pályaudvar a Második Császárság korában épült. A legnagyobb átalakuláson Párizs ment keresztül Eugène Haussmann báró, Szajna megye prefektusa tevékenységének köszönhetően. 1853 és 1869 között eltüntette a középkori eredetű negyedeket, 25 ezer házat leromboltak, s helyette építettek 70 ezer újat. Ekkor épült az Opera s az üzleti élet fóruma, a Les Halles. Megszületett a modern Párizs. Sugárútjaival, új épületeivel, negyedeivel átalakult a város földrajzi szerkezete. A tehetősebbek a nyugati részekben, míg az egyre növekvő számú szegények a keleti negyedekben, a 18., 19. és 20. kerületben éltek. Az 1871-es Kommün idején ezek a városnegyedek meghatározó szerepet játszottak. S az is, hogy az új lakások bére megnövekedett, s ezt a munkásnegyedek szegényei nem tudták kifizetni.²¹

A hetvenes évektől a francia gazdaság lassult. Ebben szerepet játszott az 1870–1871-es háborúban elszenvedett verség, amely 11,4 milliárd frank többletkiadást eredményezett (hadisarc, a német hadsereg eltartása, a hadműveletek, a károk költségei).²² Szerepet játszott még az 1873-ban kezdődött gazdasági válság és az amerikai polgárháború, mivel a gyapotellátás akadozott. Az új gabonatermesztő országok megjelenése az európai piacon szintén a lassulási folyamatot erősítette, s ez főleg a gabonatermelést és az állattenyésztést érintette. Ehhez járultak speciális válságok, mint 1870 és 1900 között a filoxéra járvány vagy a selyemhernyó betegség. Fontos tényező volt, hogy a vereség miatt Franciaország elvesztette Elzászt és Lotaringia egy részét. S bár a veszteség területben 15 ezer km², lakosságban 1,6 millió volt, az elcsatolt provinciák azonban az ország legiparosodottabb vidékeinek számítottak. Mulhouse azt jelentette a franciáknak, amit Manchester az angoloknak. Elzászban volt a francia pamutipar egyharmada, a gépgyártás fő központjai itt működtek,

²¹ Néré 137–138.; Majoros István: Fejlődési utak a 19. századi Európában. I. A gazdaság átalakul. Pécs, 1995. 89.; Cameron 289.

²² Ez az összeg a nemzeti jövedelem 7 hónapra eső részével volt egyenlő. Lévy-Leboyer, Maurice – Bourguignon, François: L'Économie française au XIXe siècle. Analyse macro-économique. Economica, Paris, 1985. 81.

s a fémipar fellegvárai, mint Dietrich üzemei Elzászban s Wendelé Lotaringiában, szintén az elcsatolt területeken voltak. Ráadásul Strasbourg, a Rajna-vidék kereskedelmének centruma, s a délnémet területek, a Franciaország belseje felé vezető út stratégiai pontja Metz városával együtt szintén a németek kezébe került.²³ Az 1870-es vereség azonban nem korszakhatár, hanem az 1860-as években kezdődött lassulás egyik tényezője.²⁴

A fentiek ellenére a francia gazdaság a világot elképesztő módon talpra állt a háború után, jegyzi meg Cameron, mivel a veszteségek korántsem voltak akkorák, mint majd az első világháború végén. A talpra állást jól mutatja, hogy Párizs a frankfurti békében előírt 5 milliárd frankot az 1874. márciusi határidő előtt fél évvel, 1873 szeptemberében kifizette, s ez a francia pénzpiac szilárdságát jelezte.²⁵

A hetvenes évek válságára a francia gazdaság többféle módon reagált. A mezőgazdaság igyekezett védekezni a külfölddel szemben. 1885-től növelték a vámot a gabonára és az állatokra. A francia mezőgazdaságban a búza részaránya növekedett, míg az árpa és a rozs szerepe csökkent. A gyapotot pedig a len és a kender szorította ki. A vegyipar fejlődése, s az anilinfestékek megjelenése miatt csökkent a festőnövények, mint a safrány, az indigó, termesztése. A szőlő termesztése bizonyos területeken, mint Languedoc, meghatározó lett, máshol gyümölcs- és zöldségtermesztéssel foglalkoztak. Megfigyelhető, hogy a mezőgazdasági munkások a városokba vándoroltak, s ez a Második Császárság alatt már nagyobb méreteket öltött. Összességében a falusi világ a század végén, de a 20. század elején is jelentős maradt. 1910–1911-ben a népesség 56%-át képviselte. Új jelenség volt a század végén a születések számának csökkenése. Eközben azonban nőtt a takarékosági szellem. Ennek következtében a francia diplomácia a 90-es évektől egy hatásos fegyverhez jutott.²⁶

A század végén megfigyelhető a francia gazdaság szerkezeti és földrajzi átalakulása. A nehézipar a tengeri települések, így Nantes, Boucau, Bayonne mellé települt. Lotaringia megmaradt részében fellendült a vasipar, főleg azt követően, hogy a Thomas-féle eljárás lehetővé tette a foszfor által szennyezett vasérc felhasználását is. A pamutipar új központjait a Vogézekben, Normandiában és Észak-Franciaországban találjuk meg. A Második Császár-

²³ Ormos Mária – Majoros István: Európa a nemzetközi küzdőtéren. Felemelkedés és hanyatlás 1814–1945. Osiris, Budapest, 1998. 149.

²⁴ Asselain (I.) 130., 155.

²⁵ Cameron 288.

²⁶ Néré 286–289. A bankszisztema azonban nem volt érdekelt a belső, a közvetlen ipari beruházásokban, amely lényegében önfinanszírozó volt.

ság öröksége a jól működő bankhálózat, melynek eredményeként Franciaország Anglia után Európa második legnagyobb pénzpiaca lett. A század utolsó éveiben új iparágak is megjelentek, mint az autógyártás, ahol Franciaország 1913-ra a második helyet foglalta el a világon, s csak az Egyesült Államok előzte meg.²⁷ Új iparágként jelent meg a repülőgépgyártás és az alumínium-ipar,²⁸ s megemlíthető még az elektromos ágazat is. Franciaország gazdag bauxitbányákkal rendelkezett, s ez elektromos áramot igényelt. Ennek érdekében kihasználták a vízi energiát, melynek segítségével a század végén elektromos áramot termeltek. A felhasználási lehetőségek azonban korlátozottak voltak, mert az energiatermelésre alkalmas helyek távol voltak a nagyobb településektől, az ipari központoktól.²⁹

A fejlődés ellenére jelentősek voltak a regionális egyenetlenségek. A fejlett és fejletlenebb területeket a Marseille – Cherbourg vonal választotta el. Az észak-keleti területek a fejlett régiókat jelentették mezőgazdaságban, energiaforrásokban és nyersanyagokban. Itt voltak a főbb kereskedelmi és pénzügyi központok, de a legtöbb fogyasztó szintén itt koncentrált. A nyugati-dél-nyugati rész már kevésbé volt fejlett. A legfontosabb gazdasági körzet Párizs és környéke, valamint az északi iparvidék volt. Szajna megyében mintegy 1.100.000 ember dolgozott az iparban, s ez a francia ipari alkalmazottaknak az egyhatodát jelentette.³⁰

A változások, a talpra állások, a fejlődések ellenére Cameron így összegzi a sajátos francia fejlődést: „kisméretű vállalatok, földrajzi szétszórtság és alacsony szintű urbanizáció”.³¹ Éppen ezért az északi részek, a párizsi régió és a délkeleti térségen kívül nem igazán találunk munkáskoncentrációt. A vidéki Franciaországban inkább elszigetelt munkásszigetek voltak. Egy kisvállalkozó általában három bér munkást foglalkoztatott. A munkások harciasságát pedig gyengítette, hogy bizonyos ágazatokban, pl. a textiliparban jelentős volt a nők és a gyerekek aránya. Lille-ben ez az arány 37–38% volt.³²

A bemutatott gazdasági háttér meghatározó volt a 19. századi politikai, társadalmi változások, mozgások szempontjából. A szocialista gondolatok és a gyakorlat is ezen az alapon fejlődött, változott. S ehhez még hozzá kell tenni

²⁷ Démier 411–412. Fridenson 391–405.; Majoros István: Francia századforduló, [századforduló. História 2000/9-10.

²⁸ Grinberg, Ivan – Hachez-Leroy, Florence (Sous la direction de): Industrialisation et sociétés en Europe occidentale de la fin du XIXe siècle à nos jours. L'Âge de l'aluminium. Armand Colin, Paris, 1997. 326.

²⁹ Cameron 291.; Asselain (I.) 168–169., 183–185.

³⁰ Asselain (I.) 194–196.

³¹ Cameron 292.

³² Mayeur, Jean-Marie: Les débuts de la IIIe République 1871–1898. Seuil, Paris, 1973. 66–69.

a forradalmi hagyományokat 1789-től kezdődően. Az ilyen háttér sokféleséget produkált. Különböző csoportok, körök, szekták, szakszervezetek, szövetkezetek működtek számos befolyásos vagy kevésbé meghatározó vezető mögött. S még egy jellemzője van a francia szocializmusnak: a különböző tendenciák későn egyesültek. A kérdés szakértője, Michel Winock azonban még az egyesülés szót is vitatja.³³

Munkáskérdés a hivatalos politikában

A Második Köztársaság idején került előtérbe a munkáskérdés. Az 1848-as februári forradalom győzelme után Louis Blanc lett a nemzetgyűlés munkanélküliekkel foglalkozó bizottságának az elnöke, és létrehozta a nemzeti műhelyeket, mivel 184 ezer munkanélküli volt Párizsban. Ezek a műhelyek azonban nem tudták eltartani magukat. Ráadásul a forradalmi fenyegetés intézményeivé váltak. A kormány ezért 1848. június 21-én a nemzeti műhelyeket bezáratta. Ennek egy spontán népi felkelés lett a következménye június 23–26. között Párizs munkásnegyedeiben, 40–50 ezer felkelővel. Cavaignac tábornok hadügyminiszter azonban a nemzetgyűlés felhatalmazásával 50 ezer katonájával felszámolta a felkelést.³⁴

A hivatalos politika a Második Császárság alatt is foglalkozott a munkásokkal. Ez annak volt köszönhető, hogy Louis-Napóleon Bonapartét már a száműzetésben érdekelte a szociálpolitika. Úgy gondolta, hatalomra kerülve foglalkoznia kell a munkások nyomorával, szociális helyzetével. Még 1844-ben megírta a „L’Extinction du paupérisme” (A szegénység megszűnése) című munkáját, melyben a munkásosztály helyzetével foglalkozott. Ismerte Saint-Simon, Proudhon munkáit, konzultált Louis Blanc-kal. Volt tehát elképzelése, hogyan kell segíteni a legszegényebbeket. Hatalomra kerülve persze szociális tervét korlátozta, s ez kimerült az árvaházak, menhelyek támogatásában vagy ingyenes orvosi szolgálat létrehozásában. Támogatta a nyugdíjasok nemzeti pénztárát is. Szociális tevékenysége Bismarck figyelmét is felkeltette, aki az ötvenes években Poroszország párizsi nagykövete volt. Franciaországi tapasztalatait aztán német kancellárként felhasználta szociálpolitikájához a 80-as években.³⁵

³³ Winock, Michel: *Le socialisme en France et en Europe XIXe–XXe siècle*. Seuil, Paris, 1992. 74–75.

³⁴ Majoros István: *Szocializmus, szocialista gondolatok Franciaországban a 18. századtól a 19. század közepéig*. Évkönyv 2022. (Yearbook 2022), A nemzetközi munkásmozgalom történetéből XLVIII. évfolyam, 25–26.

³⁵ Démier 257–258.

A munkáskérdés politikai szempontból is fontos lett a már császár III. Napóleonnak a 60-as években. Új rétegeket igyekezett megnyerni rendszerének, ezért 1862-ben nyitott a munkások felé. Ebben az is szerepet játszott, hogy a dolgozók nem tudták fizetni az emelkedő lakbéreket, ezért a peremkerületekbe szorultak, s emiatt megszűnt a közvetlen kapcsolat a munkás és a burzsoá családok között. A korábban létezett szolidaritást az osztályantagonizmus váltotta fel. A császár ezért munkáslakások építésére bátorított. 1864-ben munkásdelegációt küldött Londonba a Nemzetközi Kiállításra egy bronzvésső munkás, a proudhonista Henri Louis Tolain³⁶ vezetésével. A francia küldöttek kapcsolatba léptek a jól szervezett, de apolitikus angol trade-unionok vezetőivel. Tolain részt vett az 1864-ben létrehozott I. Internacionálé megalapításában is. 1864-ben ugyancsak ő volt az, aki publikálta a proudhonista „Hatvanak kiáltványát” (Le Manifeste des Soixante), melyben elvetette az osztályharcot, a munkásoknak pedig autonóm politikai képviselőt követelt. A császár erre azzal válaszolt, hogy 1864. május 25-én elismerte a sztrájkhoz való jogot. Ezek az intézkedések azonban nem voltak elegendőek ahhoz, hogy a francia munkásság megszeresse a Második Császárságot. Úgy vélték, hogy a császár politikája az üzleti burzsoáziát támogatja. S ebben igazuk volt, mert a rendszer valóban a burzsoázia aranykora volt.³⁷

A Kommün

A Második Császárság bukását a francia-porosz háborúban a Sedannál elszenvedett vereség okozta 1870. szeptember 2-án. A két ország közti fegyveres konfliktus azonban folytatódott, és szeptember végén a poroszok már Párizst ostromolták. A háború következményeként jött létre a Párizsi Kommün. 1871. március 18-án a Versailles-ban működő Thiers-kormány le akarta fegyverezni a Nemzeti Gárdát. A párizsiak ellenállása miatt ez nem sikerült. A felkelésben az is szerepet játszott, hogy a párizsiak azt hitték, monarchista államcsíny készül. A hatalom a Nemzeti Gárda Központi Bizottsága kezébe került. Március 26-án választásokat tartottak, s március 28-án kikiáltották a Kommünt. E legfelső hatalmi testület különböző irányzatokat egyesített. A többséget a blanquisták és a jakobinusok (vagy új jakobinusok) alkották. Ez

³⁶ Henri Louis Tolain (1828–1897) a francia munkásmozgalom egyik vezetője volt. Az I. Internacionálé egyik alapítójának tekintjük. Proudhonista nézeteket vallott. Nem vett részt a Kommünben. 1876-tól szenátori tisztséget töltött be.

³⁷ Démier 276–278.; Berstein, Serge – Milza, Pierre (sous la direction de): Histoire du XIXe siècle. Hatier, Paris, 1996. 379.

utóbbiak a Nagy Francia Forradalom II. évét, 1792 emlékét akarták felidézni. S arra is hajlottak, hogy bevezessék Párizs diktatúráját az elmaradott vidékkel szemben. Az I. Internacionálét képviselők azonban elleneztek minden auto-riter centralizációt vagy anarchista föderalizmust. A Kommün kisebbségét a proudhonisták alkották.³⁸

A Kommün megítélése sokrétű. A marxisták és az anarchisták szerint ez munkáskormány volt és a proletariátus első diktatúrája.³⁹ Engels „A polgárháború Franciaországban” című munka elé írt bevezetőjében ez olvasható: „A szociáldemokrata filisztert újabban üdvös rettegés fogja el, ha e szavakat hallja: a proletariátus diktatúrája. Nos hát, uraim, akarjátok-e tudni, milyen is ez a diktatúra? Nézzétek meg a Párizsi Kommünt. Az a proletariátus diktatúrája volt.”⁴⁰ Bakunyin szerint a Kommün modellértékű az állam merész tagadásával. S bár jakobinusok voltak többségben, ennek ellenére elfogadtatták a föderalizmus alapelveit. Winock Jean Barrué érdekes megállapítását idézi, aki szerint a Kommün a proudhonistákhoz volt hű és az Internacionálé antimarxista tendenciájához. S hozzáteszi, hogy a Kommün tagjai nem voltak marxisták. Egy kivétel azonban volt, mert a tanácsban a magyar Frankel Leó marxistának tartotta magát.⁴¹ S van olyan magyarázat is, amely szerint a Kommün a társadalom lecsúszott rétegeinek a revánja volt, akik a háborúban elszenvedett vereségben egy eszközt, lehetőséget láttak, hogy létrehozzák hadseregüket annak a társadalomnak a megdöntésére, amely nem adta meg nekik az őket megillető helyet.⁴² A francia Démier azonban azt hangsúlyozza, hogy a Kommün messze volt a proletárdiktatúrától. „A Kommün politikája mindenekelőtt köztársasági, s ezzel előrevetíti az eljövendő III. Köztársaságot”.⁴³ Ezt mutatják intézkedései. Megjelenik köztük az állam és egyház szétválasztása, a kötelező katonai szolgálat bevezetése. Professzionális oktatás, nevelés körvonalazódik, amely világi, ingyenes és kötelező. A 80-as években valóban ilyen oktatás valósult meg. A bevezetett intézkedések között szociális jellegűek is voltak. Eltörölték a pékek éjszakai munkáját, meghosszabbították a ha-

³⁸ Démier 295–296.; Berstein – Milza 385.; Dr. Csonka Rózsa – Harsányi Iván (szerk.): A nemzetközi munkásmozgalom története 1830–1945. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1973. 44–45.

³⁹ Winock 186.

⁴⁰ F. Engels: Bevezetés. In: Marx: A polgárháború Franciaországban. Kossuth Könyvkiadó, 1981. 23. A Bevezetés keltezése: 1891. március 18.

⁴¹ Winock 191–192.; Démier 296.

⁴² Winock 194.

⁴³ Démier 298.; A Berstein–Milza páros is tagadja a Kommün proletárforradalom jellegét. Azt azonban elismerik, hogy ebben a népi és hazafias felkelésben benne volt az osztályszellem, amely a burzsoázia és a paraszti világ ellen irányult. Berstein–Milza 385.

táridőket, lakbérfizetési haladékokat adtak, javították a munkakörülményeket. A Kommün azonban nem nyúlt a Francia Bank készleteihez. A proudhonista biztos ellenzett minden lépést a magántulajdon ellen. Ez a két hónapos polgárháború a május 21. és 28. közötti „véres héten”, 72 napi fennállás után ért véget.⁴⁴ A francia munkásmozgalmat ezzel legalább tíz évre megtörték.⁴⁵

A Kommün utáni megtorlás szerepet játszott abban, hogy Franciaországban a 70-es években közepes súlyú szocialista csoportok működtek, miközben Németországban már létrejött egy szociáldemokrata párt,⁴⁶ amely a szocializmus új modelljét dolgozta ki egy erős proletariátusra támaszkodva. Ez nagyban különbözött a párizsi barikádok képviselte megoldástól. Marx pedig azt szorgalmazta, hogy létre kell hozni egy osztálypártot.⁴⁷

Franciaországban más volt a helyzet. A Kommün leverése kérdésessé tett egy újabb párizsi forradalmat, s főleg azt, hogy azt kiterjeszthetik-e egész Franciaországra. A munkásszervezeteket elnyomták, így a lehetőségek korlátozottak voltak. A köztársasági szélsőbalhoz csapódtak a szocialista törekvések, s azzal is megelégedtek, ha a szakszervezeteket helyre tudják állítani. Az 1876-os párizsi kongresszust ez a mérsékelt irányzat határozta meg, amely még magán viselte a császárság munkásörökségét. A Kommün elítéltjeit 1879-ben engedték szabadon.⁴⁸

Az első szocialista pártok

A 70-es években a marxizmus nagyon lassan terjedt és a megosztottság is állandósult. A bizonytalanságot jól jellemzi, hogy Jules Guesde⁴⁹ lapja, a

⁴⁴ Lenin az októberi forradalom győzelme után számolta a napokat, hogy forradalmuk túléli-e a Párizsi Kommünt.

⁴⁵ Bernstein–Milza 385–386.; Démier 298.; Dr. Csonka–Harsányi 46. A Kommünt leverő versailles-iak 20 ezer embert végeztek ki ítélet nélkül. 40 ezer embert letartóztattak, 13 ezret deportáltak Algériába vagy Új-Kaledóniába.

⁴⁶ 1875. május 25-én fogadták el Gothában a Németországi Szocialista Munkáspárt programját, amely a szocialista társadalom megeremtését tűzte ki célul.

⁴⁷ Démier 366.

⁴⁸ Démier 366. Az amnesztiáról szóló törvényt csak 1880. július 14. előtt fogadták el Gambetta ösztönzésére.

⁴⁹ Jules Guesde (1845–1922) francia szocialista, újságíró és politikus volt. Támogatta a Kommünt, bukása után Svájcba menekült, majd Olaszországba. Franciaországba visszatérve 1879-ben Paul Lafargue-gal együtt megalapította a *L'Égalité* nevű első szocialista lapot. Levezetett Karl Marx-szal. 1901-ban egyik alapítója volt a „Franciaországi Szocialista Párt”-nak. 1905-ben részt vett az SFIO (Section française de l'Internationale ouvrière – a Munkásinternacionálé Francia Szekciója) létrehozásában. 1914-ben tárcanálküli miniszter a kormányban.

*L'Égalité*⁵⁰ első szériájának (1877. november és 1878 júliusa) alcímeként ez olvasható: Szocialista köztársasági lap. A második szériának 1880 januárjától pedig ez volt az alcíme: Forradalmi kollektivisták orgánuma. Közben megtartották „a halhatatlan” marseille-i kongresszust 1879 októberében. Ezen radikális köztársaságok, anarchisták, s különböző szocialista irányzatok képviselői vettek részt. A Guesde vezette kollektivisták csoportja szerezte meg a többséget, és 73:27 arányban marxista programot fogadtak el. Guesde⁵¹ – 1876-ban tért haza a száműzetésből – betegsége miatt nem vett részt a kongresszuson, de tőle származott néhány fontos javaslat, mint például az, hogy önálló munkáspártot kell létrehozni, vissza kell szorítani a szövetségi törekvéseket s helyébe a termelési eszközök állam általi kollektivizálását kell tenni. A marseille-i kongresszuson született meg az első szocialista szervezet, a „Franciaországi Szocialista Munkások Pártjának Föderációja” (Fédération du parti des travailleurs socialistes de France). A párt nagyon decentralizált volt, különböző irányzatokat fogott össze, ahol Bakunyin és Proudhon hatása érvényesült. A párt indult az 1881-es parlamenti választásokon, de csak 60 ezer szavazatot sikerült begyűjtenie, ami csak egy képviselői helyhez volt elegendő a parlamentben. Ez a sikertelenség a friss párt széteséséhez vezetett. A szakítás azonban már az 1880-as Le Havre-i kongresszuson megtörtént, ahol az anarchisták elvetették a guesdisták⁵² kollektivizálási programját. 1882-ben, a Saint-Étienne-ben tartott munkáskongresszust a guesdisták 23 képviselővel elhagyták, mert szervezeti kérdésekben nem értettek egyet. A konfliktus az okozta, hogy egységes pártot hozzanak-e létre vagy föderálisat, illetve forradalmi vagy reformistát. A guesdisták ezért Roanne-ben gyűltek össze, s 1882 szeptemberében létrehozták a „Munkáspárt”-ot (Parti ouvrier), amely 1893-ban a „Francia Munkáspárt” (Parti ouvrier français) nevet kapta. Ezzel megtörtént a szakítás a guesdisták⁵³ és a Paul Brousse⁵⁴ vezette mérsékeltek kö-

⁵⁰ Az első francia marxista lap volt 1877 és 1883 között. A lapnak három szériája ismert. 1871 és 1877 között egyetlen szocialista lap se jelent meg Párizsban. Marseille-ben voltak próbálkozások 1872–1873-ban. Vagy északon, ahová Belgiumból érkezett az újság. Ezek azonban kis példányszámúak voltak és jakobinus, anarchista hatások figyelhetők meg az írásokban. A *L'Égalité* első száma 1877. november 18-án jelent meg. A terjesztés titokban történt. Présentation du journal l'Égalité, 1877-1883 – Fragments d'Histoire de la gauche radicale – <https://archivesautonomies.org/>

⁵¹ A kongresszusig Guesde befolyása nem volt jelentős. Párizsi egyetemista körökben volt ismert.

⁵² A guesdizmus 1914-ig domináns irányzat volt a francia szocializmuson belül. Elvetette a reformszocializmust és a burzsoá kormányban való részvételt. Feladatának tartotta az osztályharcon alapuló forradalom előkészítését, de elvetette az azonnali forradalmat, amelynek szerinte még nem voltak meg a feltételei.

⁵³ A textil- és fémiparban, valamint a bányászoknál terjedt el a guesdizmus.

⁵⁴ Paul Brousse (1843–1912) orvos, szocialista, anarchista aktivista, a posibilisták vezetője volt. Orvosi tanulmányokat folytatott. A 60-as évektől részt vett a politikában. Csatlakozott az I. Internacionáléhoz.

zött. Ők a lehetőségek politikáját képviselték, innen a nevük: posszibilisták.⁵⁵ Úgy vélték, hogy a reformokat azonnal meg kell valósítani, mihelyt erre lehetőség van, s nem kell várni a bizonytalan forradalomra. Megszabadulva a guesdistáktól, a „Franciaországi Szocialista Munkások Pártjának Föderációja” a posszibilisták kezébe került. Ne higgyük persze, hogy csupán ez a két párt létezett. Mellettük megtaláljuk a titkos társaságok hagyományát, Blanqui híveit, jóllehet ő 1881 júliusában meghalt. Ennek ellenére a blanquisták 1881 szeptemberében létrehozták a „Központi Forradalmi Bizottság” nevű szervezetet (Comité révolutionnaire central) Édouard Vaillant⁵⁶ vezetésével. Bakunyn, Kropotkin hatása is megfigyelhető az ország délkeleti részén, olyan kis csoportokban, amelyek szembenálltak a szocialistákkal. A politikában azonban a szocialisták nem sokat számítottak. A francia munkásság és parasztság többsége a radikális köztársaságiakat támogatta. Démier szerint a francia szocializmus a pluralizmusnak és a politikai, forradalmi örökségnek volt az áldozata, s annak is, hogy a munka világa heterogén volt, s ebben a modern proletariátus a kisebbséget képviselte, ezért a francia szocializmus nagyon megosztott volt.⁵⁷

A 80-as években a Munkáspárt még nem volt jelentős. 1885-ben 2 ezer aktivistája volt, s a választásokon 25 ezer szavazatot kapott. A marxizmushoz kötődött, de Marx nézeteit Guesde inkább forradalmi receptnek használta, s nem arra, hogy elemezze a francia társadalmat. Az volt a véleménye, hogy a szakszervezeteket a párt alá kell rendelni. 1886 óta a párt ellenőrizte a Szakszervezeti Szövetséget. Guesde fontosnak tartotta a marxizmus megismertetését, s ebben Paul Lafargue⁵⁸ segítette a *L'Égalité* nevű újságban. A marxizmust

Részt vesz [vett] a Kommünben, ezután száműzetésben élt: Barcelona, Bern, Brüsszel, London. Az anarchisták egyik vezetője volt. A marxizmus mérsékelt ellenzékét képviselte. Sikerült maga köré gyűjtenie a francia szocializmus nagy figuráit, hogy keresztresz hadjáratot indítson a marxizmus ellen. A posszibilisták teoretikusa volt. A 90-es években a broussizmus hanyatlásnak indult. A századforduló után szövetségi politikát hirdetett a független szocialistákkal és a radikális köztársaságiakkal. Fő törekvése az volt, hogy egy szociális köztársaságot hozzon létre.

⁵⁵ A posszibilisták befolyása erős volt a párizsi kézművesek körében és a kisipari központokban.

⁵⁶ Édouard Vaillant (1840–1915) blanquista volt, a Kommün oktatáspolitikáját irányította. A bukás után Angliába menekült. 1893-tól képviselő lett.

⁵⁷ Mayeur 97–99.; Démier 366–367.

⁵⁸ Paul Lafargue (1842–1911) francia szocialista, újságíró, közgazdász volt. Orvosi tanulmányokat folytatott Párizsban. Londoni emigrációba vonult. Megismerkedett Marxszal és baráti körével. 1866. tagja [1866-ban tagja lett] az Internacionálé Főtanácsának. 1868-ban feleségül vette Marx középső lányát, Laurát. 1870-től Párizsban élt. Csatlakozott a Kommünhöz, melynek bukása után Spanyolországba menekült. Kapcsolatban állt Jules Guesde-del. Cikkeket írt a *L'Égalité* című lapjába. 1882-ben visszatért Franciaországba. Guesde-del együtt létrehozta a Munkáspártot. Fontos szerepe volt a II. Internacionálé létrehozásában. Az alakuló ülésen Lafargue tartotta a megnyitó beszédet. A 90-es években a párt teoretikusai közé tartozott. Érdekelte az agrárkérdés, a nők helyzete. Irodalomkritikákat írt. 1905 után háttérbe vonult, s 1911-ben

azonban leegyszerűsítve terjesztették. A párt helyzete a 90-es években megváltozott. Csatlakozott a Párizsban 1889-ben létrehozott II. Internacionáléhoz. A párt propagandájának és Guesde szónoki képességeinek köszönhetően a század végén már 17 ezer tagja volt. Ez egyébként a francia szocialistáknak a felét jelentette. A képviselőházban pedig 12 képviselőjük volt. Az északi textilmunkások és az ország középső részén található fémipari dolgozók 60%-át képviselte a párt. De volt bázisa a kézműveseknél, butikosoknál és a „vörös dél” kisparaszti rétegeinél is. Igaz, ők a pártban inkább a radikalizmust látták, mint a marxizmust. Ennek ellenére a Francia Munkáspárt egy szektából igazi párttá vált, s az ipari munkások szervezete lett.⁵⁹

A possibilisták Paul Brousse vezetésével, mint már jeleztem, a Franciaországi Szocialista Munkások Pártjának Föderációjában maradtak, amely elvetette a marxizmust. Ezt azzal magyarázták, hogy a marxizmus egy német eredetű doktrína, ráadásul szektás és autoriter. Brousse ezért a Kommün föderalista örökségének útján haladt tovább. A broussisták is célul tűzték ki a termelési eszközök kollektivizálását, a politikai forradalmat azonban elvetették. Támogatták viszont a szakszervezetek autonómiáját. Párizsban a kisvállalatok munkásai között volt befolyásuk. A párt jelen volt még az ország közép-nyugati részén, s az Ardenneknben is. Nem csatlakozott a II. Internacionáléhoz, helyette a radikális köztársaságiakhoz közeledett, s részt vett velük a Boulanger elleni harcban. A broussisták politikája szakításhoz vezetett 1890-ben a Châtellerault-ban megtartott kongresszuson, ahol kizárták a pártból Jean Allemane-t⁶⁰ és követőit. Allemane még ebben az évben létrehozta a „Forradalmi Szocialista Munkáspárt” nevű szervezetet (Parti ouvrier socialiste révolutionnaire), és hű maradt a Kommün eszméihez. A sans-culotte-ok egalitárius hagyományait folytatta. Az allemanisták a közvetlen demokráciában hittek. A választási harc számukra egy propagandaeszköz volt. A szakszervezet szerintük a proletariátus legjobb fegyvere, mert az igazi harc

feleségével öngyilkosságot követett el. Néhány munkája: A lustaságra való jog (Le Droit à la paresse); A szocializmus és a hatalom meghódítása (Le Socialisme et la conquête des pouvoirs publics). Marxizmusát szektáság és dogmatizmus is jellemezte, jöllehet ő volt az egyik első elemzője a Marx utáni kapitalizmusnak Lenin, Hillferding és mások előtt.

⁵⁹ Mayeur 181-182.; Démier 367-368.

⁶⁰ Jean Allemane (1843-1935) nyomdász, francia szindikalista volt. Részt vett a Kommünben, s a bukása után Új-Kaledóniába deportálták. 1880-ban tért haza. A possibilistákat követte. 1890-ben kizárták a pártból. Még ebben az évben megalapította saját pártját: Forradalmi Szocialista Munkáspárt. A forradalmi akció eszközeként az általános sztrájkot tekintette. Allemane és követői nézetei közel álltak az anarchisták(éi) hoz. 1895-ben részt vett a CGT (Confédération générale du travail) alakuló kongresszusán Limoges-ban. Pártja csatlakozott az 1902-ben létrehozott Francia Szocialista Párthoz. 1901-1902-ben, illetve 1906-1910-ben parlamenti képviselő volt.

gazdasági téren zajlik. S úgy vélték, hogy a jövőben a gazdaságot a szakszervezetek fogják irányítani. A marxista típusú pártot éppúgy nem fogadták el, mint a proletariátus diktatúráját.⁶¹

Az anarchizmus

A századvégi francia munkásmozgalomban az anarchizmust is megtaláljuk, ahol Proudhon, Bakunyin, Kropotkin hatása figyelhető meg. Az anarchisták elleneztek a marxizmus terjedését, de hívei voltak a proletárdiktatúrának. A tekintélyeket azonban, így az államot, hadsereget, egyházat, elutasítottak. Úgy vélték, ha lerombolják a tekintélyeket, akkor szabad munkásszövetségeket hozhatnak létre, ahol a szolidaritásnak, az egymás segítségének van meghatározó szerepe. S bár véleményük szerint a burzsoá társadalmat erőszakkal is meg lehet dönteni, a francia anarchizmusnak mégsem ez a meghatározó vonala, hanem a nevelés, a pedagógia, az egyének képzése. A parlamenti szisztémát hazugságnak tartották. Az anarchistáknál az egyéni terror is megfigyelhető, főleg a 90-es években.⁶² Fontosabb volt azonban az, hogy jelen voltak a szakszervezetekben és a munkásbörzékben (bourses du travail). Ez utóbbiak olyan helyeket jelöltek, ahol a munkások találkozhattak, s ahol megszervezhették a beteg, a sztrájkoló munkások támogatását. A börzék oktató munkát is végeztek és könyvtárakat hoztak létre. Más országokban Munkások Házának (Maisons du peuple) vagy Népháznak (Maison des travailleurs) is nevezték. Az első munkásbörzét 1887 februárjában hozták létre Párizsban.⁶³

⁶¹ Démier 369.; Bernstein–Milza 404–405.; Winock 256–257.; Mayeur 183–184.

⁶² 1892 és 1894 között anarchista merényletek voltak Franciaországban. 1892-ben bomba robbant egy bírósági ügyész házában és a lobauai kaszárnyában. Emiatt letartóztattak egy Ravachol nevű festő és tisztító napszámost, akit aztán halálra ítélték. 1893-ban egyetemista zendülések voltak a Quartier Latinben. Goncourt a postaládájában megtalálta a Dinamitosok kiáltványát, amely szerint az új világ reszkető húson és szétfröccsentett agyvelőn fog alapulni. Aztán egy örült suszter, miután megvacsorázott egy híres vendéglőben, megtagadta a számla kifizetését, mondván, hogy a koszos burzsoák elvették a pénzét. Ezután az Avenue de l'Opérán leszúrta a szerb követet, mert jó ruhája volt. 1893 decemberében Auguste Vaillant bombát robbantott a képviselőházban. Kegyelmet kértek számára, de Sadit Carnot elnök elutasította. 1894-ben is bombák robbantak Párizsban. Június 24-én pedig egy olasz anarchista Lyonban meggyilkolta Carnot elnököt. Állítólag így akart bosszút állni Vaillant haláláért. A kormány törvényeket hozott az anarchizmus ellen. Wilenski, R.H.: Modern francia festők. Corvina, Budapest, 1972. 288–219.; Bernstein–Milza 407.; Démier 370.

⁶³ Démier 370.; Mayeur 188. https://fr.wikipedia.org/wiki/Bourse_du_travail

A szakszervezeti mozgalom

A francia szocializmus fejlődésétől nem lehet elválasztani a munkások szociális, gazdasági harcait. Ezen a téren a sztrájk lett a meghatározó forma, amely jól szervezett volt és erősítette a szakszervezeti mozgalmat. 1890-ben mintegy 140 ezer szakszervezeti tag volt, 1894-re ez a szám 400 ezerre nőtt. A francia szakszervezeti mozgalom különbözött a brit trade-unionoktól, amelyek a gazdasági harcra korlátozták tevékenységüket. A német mozgalom pedig szorosan kapcsolódott a szociáldemokratákhoz. A franciának viszont politikai ambíciói voltak. Úgy vélték, hogy a szocializmushoz a szakszervezetek vezethetik el a munkásokat. Az általános sztrájkot tartották a legjobb eszköznek ehhez, s ezt már magával a forradalommal azonosították. A franciák mesterségek és iparágak szerint egyaránt szerveztek szakszervezeteket. 1886-ban hozták létre a „Szakszervezetek Nemzeti Föderációját” (Fédération nationale des syndicats). Fontosnak tartották a munkásbörzék létrehozását, s 1892-ben megalakították ezek országos szervezetét (Fédération des bourses), melynek főtitkára Fernand Pelloutier⁶⁴ lett. A guesdisták nem értettek egyet a szakszervezetekkel, mert a szakszervezetet szerintük a párt alá kell rendelni, mivel a politikai cselekvés a párt monopóliuma. E nézetük miatt a guesdisták elvesztették vezető szerepüket a szakszervezetekben, amelyek nélkülük szervezkedtek a továbbiakban. 1895 szeptemberében pedig Limoges-ban megalapították országos szervezetüket, a CGT-t (Confédération générale du travail). A szervezet természetesen a gazdasági követeléseket is fontosnak tartotta, de a sztrájk forradalmi értéket kapott a szakszervezet törekvéseiben. Úgy vélték, ezzel lehet lerombolni a kapitalizmust és létrehozni egy decentralizált társadalmat, egy népi, spontán szocializmust. A CGT a század végén 100 ezer tagot számlált, jóllehet a bérmunkából élők száma 8 millió volt.⁶⁵

A 19. század végi, 20. század eleji forradalmi szindikalizmus vagy anarchoszindikalizmus neves alakja a francia Georges Sorel (1857–1922) volt. A demokráciát károsnak tartotta, elvetette a reformizmust a szocialista mozgalomban, mert a parlamentben elfogadják a politikai játékszabályokat, s megvalósíthatatlan dolgokat ígérnek. Ezzel becsapják a választókat, miközben erősítik az államot, azt remélve, hogy az egyszer az ő kezükbe kerül. Sorel

⁶⁴ Fernand Pelloutier (1867–1901) szocialista, a francia szindikalizmus jelentős alakja volt. Kezdetben Guesde híve, majd az anarchistákhoz közeledett. A terrorista stratégiát elítélte. Támogatta a munkásbörzékét, mert szerinte ezek fejezték ki a szindikalizmust. 1892-ben jelent meg Aristide Briand-nal közösen írt munkája: *De la révolution par la grève générale* (Az általános sztrájkjal megvalósított forradalomról).

⁶⁵ Démier 372–373.; Mayeur 191.

ezért a proletár erőszakban hitt, amely a rendet erősíti. Az osztályharc helyett az általános sztrájk szerepét hangsúlyozza, mert ez kézzelfoghatóbb a társadalom átalakítására, mint az elvont osztályharc. Az általános sztrájk szüli meg a szerinte szabad termelőt a szabad műhelyben. A szakszervezetet fontosnak tartotta, mert itt lehet kiképezni a munkásokat, s ugyanakkor ez egy kiválasztódási intézmény és egyben a proletariátus morális átalakításának az esz-
köze.⁶⁶

A független szocialisták

A francia szocializmus esetében nem hagyható ki a függetlenek szerepének bemutatása. Ez a szó egyaránt jelentett egy egyszerű aktivistát, vagy intellektuelt, újságíró, író, s akár parlamenti képviselőt is. Egy független szocialista nyitott volt minden irányzat előtt, s az ő törekvése elsősorban az volt, hogy összefogja, egyesítse a szocialistákat. Nevükhöz fűződik az első szocialista napilapok megalapítása, amelyek bár kis példányszámban jelentek meg és viszonylag rövid ideig működtek, valami hatásuk azért volt. Példaként említem a Lissagaray⁶⁷ által 1882-ben alapított *La Bataille* című lapot, vagy Jules Vallès⁶⁸ újságját, a *Le Cri du Peuple* -öt. S megemlíthetem még Benoît Malon szinte egyedülálló alakját. Ő ugyanis 20 éves koráig analfabéta volt és pásztorként dolgozott. Ezután ruhatisztító lett. Részt vett a Kommünben, s utána Svájcba menekült. Visszatérését követően alapította meg 1880-ban a *La Revue socialiste* nevű folyóiratot, amely 1883-ig működött és nyitva állt a szocializmus valamennyi irányzata előtt. Talán legismertebb munkája: *Le Socialisme intégral* (A teljes szocializmus).⁶⁹

A függetlenek általában a radikális köztársaságiak közül kerültek ki. Közülük a legismertebb Alexandre Millerand volt, aki a politikai életbe a baloldali radikálisok oldalán kapcsolódott be. A jómódú párizsi családból származó politikus és ügyvéd 1885-ben, 26 évesen lett parlamenti képviselő.

⁶⁶ Lavroff, Dimitri Georges: *Histoire des idées politiques depuis le XIXe siècle*. Dalloz, Paris, 1991. 86–89.; Guchet, Yves: *La pensée politique*. Armand Colin, Paris, 128–130.; Szénási Éva: *Utószó*. In: Sorel, Georges: *Gondolatok az erőszakról*. Századvég Könyvtár, Budapest, 1994. 293.

⁶⁷ Hippolyte Prosper Olivier Lissagaray (1838–1901) szocialista újságíró volt, a Kommün történetírója. Lapja, a *La Bataille* 1886-ig működött. 1889-ben a lap újra megjelent, s Boulanger ellen harcolt a köztársaság védelmében. 1892-ben fuzionált a *La Marseillaise* nevű újsággal.

⁶⁸ Jules Vallès (1832–1885) író, újságíró volt. Részt vett a Kommünben. 1871 februárjában megalapította a *Le Cri du Peuple* című lapot. A Kommün után Svájcba, majd Belgiumba, s utána Londonba menekült. 1880-ban tért vissza Párizsba. 1883-ban újraindította a *Le Cri du Peuple* című lapot, amelyet 1885-ig szerkesztett.

⁶⁹ *Démier* 371.; *Mayeur* 186.

lő, ahol tagja lett a képviselőház munkáscsoportjának. Kezdetben támogatta Boulanger tábornokot, mert alkotmányreformot ígért, de elfordult tőle, amikor a bonapartistákhoz közeledett. S elfordult a radikálisoktól is, mert azok a mérsékelt köztársaságiakhoz közeledtek. Millerand ezért a köztársasági szocialistákhoz csatlakozott 1887 decemberében. Több lapnak is dolgozott, mint például a *La Justice*, *La Voix* vagy a *La Petite République*. Egy 1896-os, Saint-Mandéban tartott beszédében, mintegy ezer szocialista előtt, rövid, minimális programot vázolt fel. Ebben a termelési eszközök társadalmasítását fogalmazta meg, de nem forradalmi úton, hanem lépésről lépésre az általános választójog segítségével. Az 1896-os önkormányzati választások ugyanis az igazolták, hogy a városháza meghódításával a szocializmus fokozatosan gyökeret verhet. A szocialisták ebben az évben számos városban győztek, mint például Lille, Limoges, Marseille, Dijon és még lehetne sorolni. Beszédében definiálta a szocializmus fogalmát is, ami szerinte nem más, mint az a folyamat, amikor a társadalmi tulajdon szükségszerűen felváltja a kapitalista tulajdont. Millerand Saint-Mandéban tartott beszéde közelebb hozta a szocialistákat a már régóta napirenden levő szocialista egység megteremtéséhez. A képviselőház 28 szocialistája egy Millerand beszédéhez hasonló nyilatkozatot fogadott el. Millerand következő lépése az volt, hogy 1899 júniusában belépett Waldeck-Rousseau kormányába, ahol ipari, kereskedelmi miniszter lett és postai, telegráf ügyekkel is foglalkozott. A francia és a nemzetközi szocialista mozgalomban ez a lépés nagy vihart kavart. Elsősorban azért, mert a kormányban tárcát vállalt az a Gallifet tábornok, aki véresen leszámolt a Párizsi Kommünrel, s ezért a „Kommün hóhéra” melléknevet kapta. A II. Internacionálé 1900-as, Párizsban tartott kongresszusa foglalkozott Millerand ügyével. Úgy ítélték meg, hogy a politikus belépése egy burzsoá kormányba nem más, mint a gyakorlatban megvalósult bernsteinizmus, azaz jobboldali opportunizmus. A szocialista mozgalmat megosztotta ez a kérdés. A guesdisták, leninisták egyértelműen elítélték Millerand lépését. A kongresszus többsége azonban megengedhetőnek tartotta, hogy bizonyos körülmények között egy szocialista belépjen a burzsoá kormányba. Millerand azonban miniszterként javított a munkások helyzetén, például azzal, hogy a munkaidőt napi 10 órában maximalizálta. 1902 márciusában Jaurès-szel együtt részt vett a „Francia Szocialista Párt” (Parti socialiste français) elindításában. 1904-ben azonban kizárták.⁷⁰

⁷⁰ Mayeur 187., 217–218.; Majoros István: Millerand, Alexandre (1859-1943). Politikai eszmék és gyakorlat. Évkönyv 2020 (Yearbook 2020), A nemzetközi munkásmozgalom történetéből XLVI. évfolyam.

Az egység megteremtése

A 90-es évek végén a Dreyfus-ügy meghatározó volt a III. Köztársaság életében. A képviselőházban baloldali többség jött létre, amely a köztársasági rendet akarta megmenteni, megerősíteni az antiszemita és a nacionalista hullámmal szemben. Az Ügyből a köztársaság győztesen került ki, s ezt szimbolizálja Jules Dalou szobra, „A Köztársaság győzelme” (Triomphe de la République), amelyet 1899 novemberében állítottak fel a Nation téren. A Dreyfus-ügy és a sztrájkok⁷¹ hatására a 20. század elején megjelentek a modern pártok. Ilyen volt az 1901-ben alapított „Radikális és Radikálszocialista Párt” (Parti radical et radical-socialiste), amely programja szerint fellépett a klerikalizmus, a diktatúra és a társadalmi nyomor ellen. Ugyancsak 1901-ben hozták létre a „Demokratikus Köztársasági Szövetséget” (Alliance républicaine démocratique), amely antiklerikális, antiszocialista programot hirdetett, miközben fontosnak tartotta a társadalmi haladást. A modernizációs törekvés a szocialistáknál is megfigyelhető, s ez 1899 decemberében két pártot eredményezett: a forradalmi szocialisták, azaz Guesde és Vaillant hívei a „Franciaországi Szocialista Párt”-ban (Parti socialiste de France) egyesültek, a reformszocialisták pedig Jaurès vezetésével a „Francia Szocialista Pártban” (Parti socialiste français). Ez persze még nem egyesítette a szocialista irányzatokat, de közelebb hozta őket egymáshoz. A II. Internacionálét nyugtalanította a francia szocialisták megosztottsága, ezért az 1904-es amszterdami kongresszuson az egyesülés irányába mozdította a franciákat, amelyet többen, s főleg Jaurès már régóta meg akart valósítani. Az eredmény 1905. április 23-án született meg Párizsban a Globe teremben, amikor a francia szocialisták kongresszusa létrehozta a „Munkásinternacionálé Francia Szekciója” (Section française de l’Internationale ouvrière – SFIO) nevű tömörülést. A párt elutasította a burzsoá kormány támogatását vagy azt, hogy részt vegyen ennek a munkájában. Forradalmi és osztályharcos párt akart lenni. A párt meghatározó alakja Jean Jaurès volt.⁷²

Több független szocialistához hasonlóan Jaurès is radikálisként kezdte politikai pályafutását 26 éves korában, majd 1893-ban csatlakozott a szocialistákhoz. Ismerte a marxizmust, de számára az osztályharc csak a történelem

177–181.

⁷¹ 1895-ben Franciaország a sztrájkok miatt 600 ezer munkanapot veszített. 1900-ban ez a szám 3.500.000 lett.

⁷² Démier 388–390., 406.; Rebérioux, Madeleine: *La République radicale? 1898–1914*. Seuil, Paris, 1975. 108–109.

egyik iránya volt. Megírta a francia forradalom történetét (*Histoire socialiste de la révolution française*), s úgy vélte, hogy a szocializmus nagy háttérét ez a forradalom adja, azzal a különbséggel, hogy a burzsoázia helyett a proletariátus lett a történelem motorja. Fontosnak tartotta, hogy a szocializmus ne szakítson a köztársasággal és a haladó burzsoáziával. A politika ugyanis Jaurès számára a kompromisszum szellemének a kifejeződése. S ez azt jelenti, hogy a burzsoá államnak integrálnia kell a proletariátust. A franciaországi események azonban néha rácăfoltak nézeteire. 1906-ban, amikor egy észak-franciaországi bányakatasztrófában 1101-en meghaltak, s kirobbant egy heves sztrájk, a Clemenceau-kormány bevetette a katonaságot és ostromállapotot hirdetett. Ennek ellenére úgy vélte, hogy az osztályharc elkerülhető, s a kapitalizmust úgy is át lehet alakítani, hogy a szocialisták legálisan szereznek többséget a politikában. Nézeteit az általa 1904-ben létrehozott *l'Humanité* hasábjain fejtette ki. Az újság a francia szocialista mozgalom meghatározó orgánuma lett. Az egyesülés látható eredményeket hozott. Az SFIO-nak 1905-ben 34.700 tagja volt, 1913-ban már 91 ezer. A szocialistákra szavazók száma pedig 60%-kal nőtt a jelzett időszakban.⁷³

Úgy tűnt, az SFIO a CGT-vel is együtt tud működni. 1913-ban elfogadták a 3 éves katonai szolgálatról szóló törvényt, s ez ellen a két szervezet együtt tiltakozott. A CGT gyengeségei miatt azonban az egység nem erősödött. Sikertelen volt a háború elleni általános sztrájk 1912 decemberében. Ráadásul a baloldal nem hitt abban, hogy a háború a közeljövőben kitör, annak ellenére, hogy Jaurès régóta folytatta harcát a béke érdekében. A szocialisták úgy vélték, hogy a nagy nemzetközi trösztök a béke hívei. Az SFIO és a CGT július 30-án még nagy proletár összejövetelt tervezett augusztus 9-re, az Internacionálé párizsi kongresszusának megnyitására. Július 31-én azonban a Croissant nevű kávéházban két pisztolylövéssel meggyilkolták Jaurès-t. 1914. augusztus 3-án Németország hadat üzent Franciaországnak. A következő napon Poincaré köztársasági elnök kihirdette a hadiállapotot s felhívással fordult a pártokhoz, hogy alkossanak közös frontot az ellenséggel szemben. Ekkor használta először az „union sacré” (szent egyesülés) kifejezést. A képviselőház egyhangúan – beleértve a 104 szocialista képviselőt is – megszavazta a hadihiteleket. A háborús kormányban tárcanélküli miniszterként – korábbi nézetei ellenére – Jules Guesde is pozíciót vállalt, mert a nemzetet szerinte meg kell védeni, hiszen ez adja a keretét a munkásság akcióinak.⁷⁴

⁷³ Démier 403–404., 407–408.; Guchet 130–131.; Lavroff 89–90.

⁷⁴ Rebérioux 227–232.; Démier 489–490.; Guchet 132.

A francia szocializmus 1879-ben kezdődő első szakasza 1920-ban ért véget. A második Tours-i kongresszussal kezdődik, amikor létrejött a Francia Kommunista Párt, s 1941-ig tart, amikor a kommunisták beléptek az ellenállásba (Résistance). A harmadik szakaszt 1941 és 1958 között a kommunisták hegemoniája jellemzi. 1958 után aztán hanyatlanak a kommunisták és a szocialisták emelkednek fel. 1981-ben pedig a szocialista François Mitterand két hét éves ciklusban Franciaország elnöke lett. Napjainkra a szocialista baloldal háttérbe szorult.⁷⁵

STEMPLER ÁDÁM⁷⁶

Az Indonéz Kommunista Párt II. világháború előtti története

1965. szeptember 30-án⁷⁷ kezdetét vette Indonézia történelmének egyik legsötétebb fejezete. A jobboldali katonai hatalomátvételt követően országos tisztogatások kezdődtek, melynek minden kommunista és kommunistának vélt személy célpontjává vált. A több százezer, egyes becslések alapján több mint egymillió áldozatot követelő tömeggyilkosságok óta nem létezik kommunista párt Indonéziában, sőt maga a „kommunista” szó is tabunak számít. Az Indonéz Kommunista Párt (PKI) második világháború előtti története kevésbé ismert, jóllehet 1920-ban Ázsia⁷⁸ első kommunista pártjaként alakult meg, és

⁷⁵ Winock 74.; Papp, Julien: Hogyan vesztette el a francia baloldal a társadalmi bázisát. Évkönyv 2022. (Yearbook 2022), A nemzetközi munkásmozgalom történetéből XLVIII. évfolyam. 208–218.; Garadnai Zoltán: A francia baloldal szakadása. A szocialisták kongresszusa Tours-ban. Évkönyv 2021. (Yearbook 2021), A nemzetközi munkásmozgalom történetéből XLVII. évfolyam. 76–87.

⁷⁶ Stempler Ádám, egyetemi tanársegéd, ELTE BTK Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék

⁷⁷ Az éjszaka folyamán több magas rangú tisztet elraboltak és megölték, amiért a kommunistákat tették felelőssé. Máig tisztázatlan, hogy pontosan mi is történt szeptember 30-án.

⁷⁸ Az orosz-szovjet területen kívül.

a Kommunista Internacionáléhoz is csatlakoztak. Hosszú történellemel nem rendelkezik a második világháború előtti PKI, hiszen létrejöttét követően hét évvel már be is tiltották a pártot. Mindazonáltal az 1920-as években Holland Kelet-India, a mai Indonézia egyik legnépszerűbb pártjaként folytatta tevékenységét. 1927 után azonban közel húsz évre eltűntek a kommunisták az indonéz politikai színtérről. Jelen tanulmány célja az Indonéz Kommunista Párt megalapításához vezető út, valamint a megalakulást követő évek eseményeinek bemutatása, egészen az 1926-1927-es sikertelen kommunista felkelésekig.

A kezdetek

Holland Kelet-Indiában a 20. század első évtizedét szokás az ún. „nemzeti ébredés” időszakának tekinteni. A kialakulóban lévő nemzeti mozgalomra reagálva, a holland gyarmati adminisztráció 1916-ban létrehozta a *Volksraad*-ot⁷⁹, majd 1919-től a helyi lakosság számára is engedélyezték a politikai pártok létrehozását.⁸⁰ A kezdeti időszakban a nemzeti mozgalom egy rendkívül sokszínű politikai palettát karolt fel. A baloldal eleinte szociáldemokrata eszmékből táplálkozott, és a különböző szakszervezeti mozgalmakon keresztül képviseltette magát. Mind a szociáldemokrata eszmék, mind pedig a szakszervezeti mozgalmak elterjedésében meghatározó szerepet játszott az 1913-ban Holland Kelet-Indiába érkező Hendricus Josephus Franciscus Marie Sneevliet (1883—1942).⁸¹ Az 1917-es októberi orosz forradalom mellett az imént említett „Henk” Sneevliet jelentős hatással volt az indonéz baloldal radikalizálódására, melynek következtében egyre inkább eltávolodtak a bevett, a holland hatóságokkal konszenzusra törekvő nacionalista irányvontól.

Sneevliet kezdeményezésére 1914-ben létrejött Surabaya városában a későbbi kommunista párt elődjének tekinthető Indiai Szociáldemokrata Szövetség (Indische Sociaal-Democratische Vereeniging, ISDV)⁸². Tekintve, hogy Sneevliet elsősorban a Holland Kelet-Indiában tartózkodó holland szocialisták körében szervezkedett, nem meglepő, hogy a szövetségben eleinte a helyi lakosság nem volt képviselve. Az ISDV alapításakor 85 tagot számlált, akiket

⁷⁹ Jelentése: Parlament. Csak korlátozott jogkörrel rendelkezett. Balogh András: *Bevezetés Délkelet-Ázsia történelmébe*. Budapest, 2016. 214.

⁸⁰ Singh, V.: "The Rise of Indonesian Political Parties." In: *International Studies*. (New Delhi) 2, no. 4 (1961): 351–77. 46.

⁸¹ Ricklefs, M.C.: *A History of Modern Indonesia Since c. 1200*. 3. kiadás. Palgrave, Basingstoke, 2001. 216.

⁸² Kahin, George McT. – Anderson, Benedict R. O'G.: *Nationalism and Revolution in Indonesia*. 2018. 71–72.

elsősorban a hollandiai Szociáldemokrata Munkáspárthoz, illetve a Szociáldemokrata Párthoz fűztek szoros szálak.⁸³ Az Indiai Szociáldemokrata Szövetség megalapítását követően a holland vezetés a következő években hozzáfogott a tömegbázis kiépítéséhez, immáron a helyi lakosságot is bevonva a folyamatba. Kezdetben az *Insulinde*⁸⁴ szervezethez közeledtek, mely kézenfekvő választás volt, hiszen egyaránt sikeresen integrálta az 1913-ban betiltott radikális *Indische Partij*⁸⁵ indonéz és európai tagjait is. További érv volt a szóban forgó szervezet mellett, hogy jelentős jávai vezetőket is tömörített—egyedül az áhított tömegbázis hiányzott. A szociáldemokraták így kénytelenek voltak a megközelítőleg 6.000 tagot számláló *Insulinde* helyett Holland Kelet-India egyetlen tömegszervezete, vagyis a *Sarekat Islam* (SI) felé fordulni.⁸⁶

Az indonéz baloldali körök tevékenységének eredményeként a következő években szemtanúi lehetünk a – későbbi – kommunista és muszlim szervezetek közeledésének. A *Sarekat Islam*, eredeti irányvonalához képest egyre markánsabban megfigyelhető baloldali orientációja nemcsak az ISDV-nek volt köszönhető. Az említett folyamatban fontos kiemelni egy ifjú jávai vasúti munkás, Semaun (1899–1971) tevékenységét. Semaun 1914-ben csatlakozott a *Sarekat Islam* Surabaya-i ágához, majd a következő évben Semarang-ba, a „vörös városba” költözött, ahol Sneevliet leginkább a Vasúti és Villamosipari Dolgozók Szakszervezetében (Vereeniging van Spoor- en Tramweg Personeel, VSTP) betöltött szerepével emelkedett ki.⁸⁷ A szociáldemokraták befolyása Semarang-ban meghatározó volt, hamarosan Semaun is csatlakozott az Indiai Szociáldemokrata Szövetséghez. A jávai vasúti munkás előtérbe kerülése a szociáldemokraták számára meglehetősen szerencsésnek mondható, hiszen a rendkívül dinamikusan növekvő Semarang-i *Sarekat Islam* ág, mely 1917-re több mint 20.000 taggal büszkélkedhetett, egyre élesebb kapitalizmus- és imperializmusellenes retorikát folytatott.⁸⁸ Semaun szerepe azért is figyelemre méltó, mert a nemzeti mozgalom vezetőinek többségével ellentétben nem előkelő családból származott, és csak alapoktatásban részesült. Ennek ellenére

⁸³ Duval, Jean: “The First Period of the Indonesian Communist Party (PKI): 1914-1926”. *Marxist.com.*, 2005. 08. 29. URL: <https://www.marxist.com/indonesian-communist-party-pki2000.htm> (Utolsó hozzáférés: 2022. 08. 31.)

⁸⁴ Radikális, azonban az 1913-ban betiltott *Indische Partij*-nál mérsékeltbb nemzeti szervezet.

⁸⁵ 1912 decemberében létrejövő, faji egyenlőséget, valamint társadalmi és gazdasági igazságosságot hirdető szervezet, mely egész Holland Kelet-India számára követelt teljes függetlenséget.

⁸⁶ Ricklefs 2001: 216.

⁸⁷ McVey, Ruth T.: *The Rise of Indonesian Communism*. Cornell University Press, 2019. 14. <https://doi.org/10.7591/j.ctvr7f90w>.

⁸⁸ Ricklefs 2001: 217.

még a felnőtté válása előtt a *Sarekat Islam* helyi elnökévé vált Semarang-ban. Semaun hatásának köszönhetően egyre több *Sarekat Islam* tag csatlakozott az ISDV-hez. Az újonnan csatlakozó tagok továbbra is aktívak maradtak a muszlim szervezetben, így már ők is a szociáldemokrata eszmék terjesztésének „eszközeivé” váltak.

A *Sarekat Islam* mellett a szociáldemokraták a Vasúti és Villamosipari Dolgozók Szakszervezetét (VSTP) is igyekeztek felhasználni a tömegbázis építése során. A különböző gazdasági, társadalmi és politikai „pártok” mellett az indonéz szakszervezeti mozgalom kialakulása is a 20. század elejére tehető. Az első szakszervezetet 1905-ben hozták létre az állami vasút európai alkalmazottai számára, azonban hamarosan indonézek is csatlakozhattak, jöllehet szavazati joggal a legtöbben nem rendelkezettek.⁸⁹ A fent említett VSTP 1908-ban jött létre. Rögtön megalapításától nyitva állt a helyi lakosság számára is, ráadásul az európai tagokkal egyenlő alapon. Mindazonáltal a többi szakszervezethez hasonlóan, a VSTP kezdeti összetétele is meghatározóan európaiakból állt. Változás csak azt követően történt, hogy Sneevliet vezető szerepet vállalt a szakszervezetben. A helyi lakosságból álló tömegbázis építése mellett a szervezeti felépítés megerősítése is előtérbe került, külön hangsúlyt fektetve az éves kongresszus megtartására, valamint a tagsági díj szedésére. A szakszervezet sikerének hírére az ISDV vezetősége támogatta a szakszervezeti tagok toborzását, amiben természetesen az is szerepet játszott, hogy rövid időn belül a VSTP létszáma a duplájára növekedett.⁹⁰

Szociáldemokráciától kommunizmusig

A szakszervezeti mozgalom (elsősorban a VSTP), valamint a *Sarekat Islam* (elsősorban a Semarang ágazat) irányába történő nyitás eredményeként megvalósulni látszott Sneevliet legfőbb törekvése, vagyis a tömegbázis kiépítése, ami nélkül nem következhet be a sikeres forradalom. A bolsevik forradalom Holland Kelet-Indiában is éreztette hatását, elsősorban a helyi baloldali körök, valamint a holland gyarmati vezetés berkeiben. Az oroszországi események, valamint egy nyugat-európai forradalmi hullám veszélyének hatására Sneevliet, illetve a Semarang-i ág indonéz vezetése (pl. Semaun, Darsono)

⁸⁹ Ete, Suhari: „Sejarah Pergerakan Buruh Indonesia”. *Kumpuran.com.*, 2021. 09. 07. URL: <https://kumparan.com/suhari-ete/sejarah-pergerakan-buruh-indonesia-1wU1E9Or9E5/1> (Utolsó hozzáférés: 2022. 08. 31.)

⁹⁰ Duval 2005.

esetében is megfigyelhető egy markáns eltávolodás a mérsékelt nemzeti mozgalom főáramától. Az egyébként is feszült helyzetet tovább fokozta, amikor holland katonák és tengerészek létrehoztak egy meglehetősen rövidéletű forradalmi tanácsot Surabaya városában.⁹¹ Ennek fényében a következő évek során a gyarmati hatóságok egyre keményebb fellépése figyelhető meg, aminek következtében Sneevliet is Holland Kelet-India elhagyására kényszerült. Sneevliet távozása

azt eredményezte, hogy az ISDV vezetésében egyre inkább az indonézek kerültek előtérbe, mindenekelőtt Semaun, illetve egy jávai származású arisztokrata, Darsono (1897-1976).⁹² A szociáldemokrata szervezet még 1920-ban is csak 269 taggal rendelkezett, azonban történelme során először összetételének többsége a helyi lakosság köréből került ki.⁹³

Az 1918 és 1921 között tapasztalható társadalmi-gazdasági helyzet, illetve a politikai légkör egyértelműen a baloldali mozgalmaknak kedvezett, melyek élén immáron elsősorban indonéz vezetők álltak. A nemzeti mozgalom radikális vezetői igyekeztek megismertetni a helyi lakossággal a sztrájk fogalmát. A megmozdulások a Semarang-i, majd a holland hatóságok által kevésbé ellenőrzött vidéki vasutasokkal és zálogházakkal kezdődtek. Rövidesen nemcsak Jáva, hanem Szumátra szigetén is elterjedtek a munkássztrájkok. Az egységes proletariátus képét erősítve népi ligákat szerveztek a munkásosztály számára. Az események hatására Semaunt 1919-ben letartóztatták, majd lázítás vádjával börtönbe vetették. A börtönben töltött négy hónap alatt megírta „*Kadirun története*” (*Hikayat Kadiroen*) című, részben önéletrajzi ihletésű művét, melyben a gyarmati elnyomásról, illetve a forradalmár fiatal-ságra váró feladatokról írt.⁹⁴ Semaun szabadulását követően, 1920 májusában az Indiai Szociáldemokrata Szövetség átszervezésével létrehozták az Indonéz Kommunistá Pártot (PKI, Perserikatan Komunis di India⁹⁵, majd Partai

⁹¹ Vickers, Adrian: *A History of Modern Indonesia*. Cambridge University Press, Cambridge, 2005. 76. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511801020>.

⁹² McVey 2019: 105.

⁹³ Ricklefs 2001: 219.

⁹⁴ Vickers 2005: 76.

⁹⁵ Szó szerinti fordításban: Kommunista Unió Indiában.

Komunis Indonesia⁹⁶). Az elnöki és alelnöki pozíciót két indonéz, Semaun és Darsono, míg a titkári és pénztárnoki posztot két holland, Pieter Bergsma és H. V. Dekker töltötték be.⁹⁷ Megalakulását követően nem sokkal, 1920 végén a PKI hivatalosan is csatlakozott a Harmadik Internacionáléhoz. A formális csatlakozást megelőzően az 1918-ban száműzött Sneevliet képviselte Holland Kelet-Indiát Moszkvában. A következő kongresszusok során azonban már a helyi vezetés töltötte be ezt a szerepet. A III. kongresszuson Darsono, míg a negyedik Tan Malaka képviselte az indonéz kommunistákat.⁹⁸

Mindazonáltal az újonnan megalakuló kommunista párt nem fektetett túl nagy hangsúlyt a Marx és Lenin által kijelölt ideológia követésének, sokkal inkább a helyi lakosság, mindenekelőtt a jávai „nominális muszlimok”⁹⁹ (*abangan*) megnyerésére törekedtek. Retorikájuk középpontjában a 13. és a 16. század között fennálló Majapahit királyság romantizált, osztályok nélküli képe állt. Példaképek az 1825–1830 között zajló jávai háború, hollandok ellen harcoló vezetői közül kerültek ki, mint például Diponegoro vagy Sentot.¹⁰⁰ A Majapahit Birodalom eszményi képe azonban nemcsak egy hollandok előtti, hanem egy, az iszlám vallás érkezése előtti világot is jelentett. 1920 novemberében a *Szabad Világban* (*Het vrije woord*), a PKI holland nyelvű folyóiratában, közzölték¹⁰¹ Lenin nemzetről és gyarmatosításról szóló tézéseit, melyben a „pán-izlamizmus és a hasonló irányzatok elleni küzdelem szükségességére”¹⁰² hívja fel a figyelmet. Időközben a *Sarekat Islam* vezetését egyre inkább a pán-izlamista nézeteket valló Agus Salim vette át. Holland Kelet-Indiában a baloldali vezetők évek óta a muszlim pártok tömegbázisára támaszkodtak, a két irányzat azonban az idő előrehaladtával egyre összeegyeztethetlenebbé vált. Mindemelllett a fokozatosan kieleződő konfliktushoz az 1918–1921 közötti időszakban szintén erőre kapó szakszervezeti mozgalom feletti befolyásért folyó küzdelem is hozzájárult.

⁹⁶ Egyik első párt, melynek a nevében szerepel az „Indonézia” szó.

⁹⁷ McLane, Charles B.: *Soviet Strategies in Southeast Asia: An Exploration of Eastern Policy Under Lenin and Stalin*. 2015. 81.

⁹⁸ Kahin 2018: 74.

⁹⁹ Clifford Geertz antropológus nominális (*abangan*) és hívő (*santri*) muszlimokra osztotta Jáva szigetének az iszlám vallást követő lakosságát.

¹⁰⁰ Ricklefs 2001: 219.

¹⁰¹ McVey 2019: 74.

¹⁰² Lenin, V.I.: „*Draft Theses on National and Colonial Questions For The Second Congress Of The Communist International*”. URL: <https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1920/jun/05.htm> (Utolsó hozzáférés: 2022. 08. 31.)

PKI, SI és a szakszervezetek

Az infláció, valamint a szakképzett munkaerő hiánya által teremtett helyzetet sikeresen kihasználták a szakszervezetek. Az élet- és munkakörülmények, illetve a bérek javulása arra ösztönözte a helyi lakosságot, hogy csatlakozzanak a különböző érdekképviseleti szervezetekhez, melyek aktívan részt vettek a lakosság politikai öntudatra ébredésében. A PKI és az SI szakszervezeteinek 1919 decemberi, Yogyakarta városában tartott találkozásán – a *Sarekat Islam* kezdeményezésére – megkísérelték Holland Kelet-India első munkásszövetségének létrehozását, mely 22 szakszervezetet és több mint 70.000¹⁰³ munkást tömörített.¹⁰⁴ Semaunnak sikerült megszereznie a szövetség elnöki pozícióját a Munkásmozgalmi Szövetség (Persatuan Pergerakan Kaum Buruh) 1920 augusztusában tartott első kongresszusán, kijátszva a „sztrájkkirálynak” becézett Surjopranoto-t¹⁰⁵, akit végül alelnöknek választottak meg.¹⁰⁶ A Szövetség titkára Agus Salim lett, aki sikeresen állt ellen Semaun hatalmi törekvéseinek. Mivel Semaun nem tudott előnyös pozícióba jutni a többségben a *Sarekat Islam*-hoz tartozó szakszervezeteket tömörítő szövetségben, melyet egyébként is megbénított a belső ellentét, a következő év júliusában létrehozta a Forradalmi Szakszervezetek Szövetségét (Revolutionair Vakcentrale, RVC)¹⁰⁷. Ez a szövetség tizennégy szakszervezetből állt, melyek között a korábban említett VSTP is megtalálható volt.¹⁰⁸

Semaun lépése jelentős csapást mért a muszlim pártokra és szakszervezetekre, ráadásul a korábbi kedvező körülmények sem voltak már adottak. A munkások mellett a munkáltatók is szervezettebbé váltak, és egyre nagyobb hatékonysággal léptek fel a sztrájkokkal szemben. A szakszervezetek helyzetét tovább rontotta, hogy 1921-re megszűnt a szakképzett munkaerő hiányából fakadó kedvező helyzet. Az egyre élesebb ideológiai ellentét, valamint a szakszervezetek körül kicsúcsosodó szembenállás végül elhozta a *Sarekat Islam* és a PKI közötti szakadást. Ennek egyik első manifesztációja a *Sarekat Islam* VI. Nemzeti Kongresszusa során, 1921 októberében következett be.¹⁰⁹ Agus Salim pártfegyelmet hirdetett, ami azt jelentette, hogy egy párttag sem tartozhat

¹⁰³ A rendelkezésre álló források általában 72.000 vagy 77.000 tagról beszélnek.

¹⁰⁴ McVey 2019: 45.

¹⁰⁵ SI tagja, aktívan kivette részét a szakszervezeti mozgalom irányításában. A kommunisták befolyását élesen ellenezte.

¹⁰⁶ Ricklefs 2001: 220.

¹⁰⁷ Ete 2021.

¹⁰⁸ Ete 2021.

¹⁰⁹ Kahin 2018: 76.

másik párthoz. Egyedül a szintén reformista iszlámot követő *Muhammadiyah* párt esetében tettek kivételt bizonyos esetekben.¹¹⁰ Ezzel Agus Salim lényegében elvette a szociáldemokraták, majd a későbbi kommunisták egyik legjelentősebb, a tömegbázisuk építéséhez nélkülözhetetlen taktikai fegyverét. Értelemszerűen a kommunisták sem lehettek többé tagjai a muszlim szervezetnek, meg is kezdődött eltávolításuk a *Központi Sarekat Islam*-ból. Az egyes helyi ágazatokért azonban ádáz küzdelmek folytak. Az 1921. december 15-i Semarang-i kongresszusukon a kommunisták – befolyásuk növelését szem előtt tartva – úgy döntöttek, hogy létrehozzák az ún. Vörös Sarekat Islam-ot.¹¹¹ A versengés kettéosztotta a szervezetet a kommunistákhoz tartozó Vörös, valamint az eredeti központi vezetőség (Agus Salim, Abdul Muis, Tjokroaminoto) kezében lévő Fehér Sarekat Islam-ra.¹¹²

Kihasználva, hogy Semaun Moszkvában tartózkodott, Tjokroaminoto pedig börtönbe került, a nemrég Hollandiából hazatért Tan Malaka megkísérelte a korábbi SI-PKI együttműködés helyreállítását. Nemcsak, hogy sikertelennek bizonyult Tan Malaka kísérlete, hamarosan el is kellett hagynia Holland Kelet-Indiát. 1922-ben ugyanis kitört az első nagy, kiterjedt sztrájk az Abdul Muis vezette zálogházi munkások szakszervezetének kezdeményezésére.¹¹³ Szolidaritásukat kinyilvánítva, a kommunista irányultságú Forradalmi Szakszervezetek Szövetsége szimpátiasztrájkra szólította az összes munkást.¹¹⁴ A sztrájkot végül a holland gyarmati hatóságok leverték, Abdul Muist és Tan Malakát pedig száműzték. Tan Malaka először Hollandiába, majd Berlinbe, végül pedig Moszkvába utazott, ahol aktívan részt vett a Kommunista Internacionálé tevékenységében. A Komintern 1922 novemberében tartott IV. kongresszusán arról igyekezett meggyőzni a jelenlévőket, hogy a pán-izlám eszmék és a kommunizmus nem összeegyeztethetetlenek. Beszédében leszögezte, hogy habár a pán-izlamizmus egykor valóban az egész világ meghódítását jelentette, napjainkban azonban már teljesen más jelentéssel bír: *„Ma a pánizlamizmus a nemzeti felszabadító harcot jelenti, mert a muszlimok számára az iszlám a minden: nemcsak a vallás, hanem az állam, a gazdaság, az élelem és minden más is. A pánizlamizmus tehát ma már minden muszlim nép testvériségét jelenti, és nemcsak az arabok, hanem az indiaiak, a jávaiak és az összes elnyomott muszlim nép felszabadító harcát is. Ez a testvériség a tény-*

¹¹⁰ Ricklefs 2001: 220.

¹¹¹ Kahin 2018: 76.

¹¹² McVey 2019: 45.

¹¹³ Kahin 2018: 76.

¹¹⁴ Ete 2021.

leges felszabadító harcot jelenti nemcsak a holland, hanem az angol, francia és olasz kapitalizmus, tehát a világkapitalizmus egésze ellen is.”¹¹⁵ Tan Malaka beszéde nagy sikert aratott, azonban Holland Kelet-Indiában Semaun távozása után megindult a szakszervezeti mozgalom, valamint a kommunista pártvezetés dezintegrációja is.

A sztrájk idején Semaun egy távol-keleti munkáskonferencián tartózkodott, melyről csak 1922 májusában tért vissza.¹¹⁶ A több mint hét hónapos távollét után döbbenetesen konstataálta az indonéz baloldali mozgalmak helyzetének romlását. A sztrájk sikertelensége, valamint az egyes vezetők száműzése komoly csapást mért mind a szakszervezetekre, mind a pártra. Semaun legfontosabb feladatának a kommunista párthoz tartozó szakszervezetek megerősítését tekintette, valamint a kommunisták befolyásának növelését a helyi *Sarekat Islam* központokban és iskolákban. 1922 szeptemberében a munkásszervezetek Madiun városában tartott általános találkozója meglehetősen eredményesen zárult Semaun számára. Több szervezetet is sikeresen elcsábított a *Sarekat Islam*-hoz tartozó vezetőktől. A PKI irányítása alatt álló, valamint az újonnan megszerzett szervezetek egységesítése érdekében létrehozta az Indiai Munkaszervezetek Szövetségét (Persatoean Vakhbonden Hindia, PVH), melyben természetesen kommunista befolyás érvényesült.¹¹⁷ A több mint 32.000 tagot számláló Szövetség 18 szakszervezet egyesülésével jött létre.¹¹⁸ Semaunék azonban nem élvezhették sokáig a Madiunban aratott diadalukat, ugyanis a kommunistákkal való együttműködés egyik legelkötelezettebb híve, Tjokroaminoto ismét aktív politikálásba kezdett.

A *Sarekat Islam* vezetője 1922 májusában szabadult ki a börtönből. Legfőbb célkitűzése a kommunisták évek óta növekvő befolyásának teljes megszüntetése volt. Ennek következtében az 1923 februárjában tartott kongresszuson létrehozták a *Partai Sarekat Islam*-ot (Islám Unió Pártja).¹¹⁹ A párttá szerveződés mellett megerősítették a már korábban is kinyilvánított pártfegyelmet, vagyis a *Partai Sarekat Islam*-on kívül egyik másik párthoz sem tartozhattak a tagok. Továbbá igyekeztek minden olyan térségben létrehozni egy helyi pártközpontot, ahol aktívan tevékenykedett a kommunisták által irányított Vörös *Sarekat Islam*. Válaszként a kommunisták a márciusi kong-

¹¹⁵ Makala, Tan: „*Communism and Pan-Islamism*”. URL: <https://www.marxists.org/archive/malaka/1922-Panislamism.htm> (Utolsó hozzáférés: 2022. 08. 31.)

¹¹⁶ Kahin 2018: 77.

¹¹⁷ Ete 2021.

¹¹⁸ Ete 2021.

¹¹⁹ Ricklefs 2001: 221.

resszusokon úgynevezett népi egyesületeket (Sarekat Rakyat) hoztak létre.¹²⁰ A helyi parasztság összefogása mellett a népi egyesületek legfőbb feladata a toborzás volt, elsősorban a *Sarekat Islam* tömegbázisát felhasználva. A kommunista és muszlim párt közötti versengés a következő hónapokban azonban gyökeresen megváltozott. 1923 közepén a holland gyarmati hatóságok levertek egy sztrájkot, melyet a Vasúti és Villamosipari Dolgozók Szakszervezete (VSTP) kezdeményezett.¹²¹ A megmozdulást követően Semaun-t száműzték Holland Kelet-Indiából, így Darsono vette át a kommunista párt irányítását. A *Partai Sarekat Islam* irányvonalát pedig fokozatosan az egyre jelentősebb befolyást élvező Agus Salim ragadta magához, aki az együtt nem működés politikáját helyezte előtérbe. Az új irányvonalnak megfelelően kiléptek a hollandok által létrehozott *Volksraad*-ból, valamint elhatárolódtak mindenféle politikai tevékenységtől.¹²²

A *Partai Sarekat Islam* háttérbe szorulásával a kommunisták megpróbálták magukhoz ragadni az irányítást, a legjelentősebb vezetők hiányában azonban egyre inkább a dezintegráció felé haladtak. Végül a vidéki támogatók megnyeréséért folyó küzdelem is konfliktusforrássá vált. A Kommunista Internacionálé V. Kongresszusán (1924. június-július) hangsúlyozták, hogy a szakszervezeti mozgalom feletti irányítás biztosítása elengedhetetlen egy sikeres forradalomhoz¹²³, az indonéz kommunisták tömegbázisát azonban elsősorban parasztok alkották. Vezetőik száműzése mellett az Indonéz Kommunista Pártnak támogatói számottevő részének elvesztésével is szembe kellett néznie az 1924 decemberében tartott konferenciát követően. Yogyakartában arról határozott a párt vezetése, elsősorban a párt titkárának, Aliarcham-nak a kezdeményezésére, hogy azonnali hatállyal szüntessék be a népi egyesületek (Sarekat Rakyat) működését.¹²⁴ A kommunisták korábbi értekezleteiken már több ízben leszögezték, hogy a párt nélkülözhetetlen bázisát a parasztság jelenti, Aliarcham viszont azzal érvelt, hogy a különböző népi egyesületek túl sok burzsoá nacionalistát tömörítettek, így ezentúl kizárólag az eddig elhanyagolt szakszervezetekre támaszkodhatnak. A párt vezetésén belül azonban többen támadták Aliarcham indítványát, és végül egy kompromisszumos megoldás született. A népi egyesületek feloszlását elviekben elfogadták,

¹²⁰ McVey 2019: 157.

¹²¹ Vickers 2005: 79.

¹²² Ricklefs 2001: 221.

¹²³ Benda, Harry J.: "The Communist Rebellions of 1926-1927 in Indonesia." In: *Pacific Historical Review*, 24, no. 2 (1955): 139–52. 141. <https://doi.org/10.2307/3634574>.

¹²⁴ Kahin 2018: 77.

azonban a folyamat fokozatos végrehajtásában egyeztek meg, nehogy túlságosan meggyengítsék a pártot. Továbbá arról is határozat született, hogy a népi egyesületek alkalmasnak és megbízhatónak vélt tagjait lassacskán elkezdik integrálni a pártba.¹²⁵

A PKI és a Komintern eltávolodása

Az 1924-es yogyakartai konferencia értelmében az Indonéz Kommunista Párt elsődleges céljává a szakszervezeti mozgalom feletti irányítás megszerzése, illetve egy proletár tömegbázis kiépítése vált. Ennek megfelelően 1925 folyamán a kommunisták sokkal aktívabb szerepet vállaltak a szakszervezeti mozgalomban. A sztrájkok is egyre gyakoribbá váltak. A *Partai Sarekat Islam* vezetősége még tett egy utolsó kísérletet a nemzeti szolidaritás létrehozására egy többpárti konferencián, a kommunisták azonban hallani sem akartak a „burzsoá nacionalistákkal” való együttműködésről.¹²⁶ A yogyakartai konferencia, valamint az Indonéz Kommunista Párt új irányvonala a holland kelet-indiai helyzet felülvizsgálatára készítette a Kommunista Internacionálét, melynek során konkrét lépéseket is megfogalmaztak a párt számára. A rendelkezésre álló források alapján nem egyértelmű, hogy a Komintern miként értesült az 1924-es konferenciáról, azonban a kérdés a Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottság (ECCI) Moszkvában összeülő V. kibővített plenáris ülésének (1925. március-április) napirendjén már szerepelt.¹²⁷ A holland kelet-indiai helyzetet érdemben a Gyarmati Bizottság vitatta meg, majd terjesztette a kibővített plénum elé, ahol azt egyhangúlag el is fogadták. A határozat szövegét nem hozták nyilvánosságra, azonban a Gyarmati Bizottság egyik szóvivőjének köszönhetően ismert a tartalma: „*Jáván... a kommunista párt legfőbb feladata a proletárbázisának megerősítése ipari munkások és forradalmi értelmiségiek bevonásával; másodsor, hogy meghatározza a forradalmi nemzeti mozgalomhoz, különösen a Swaraj [sic] iszlámhoz való hozzáállását; harmadszor a főbb követelések gyakorlati programjának kidolgozása: függetlenség, idegen csapatok kivonása, a népgyűlés felállítása, általános választójog és a nyolcórás munkaidő. A pártnak egy forradalmi nemzeti tömb*

¹²⁵ McLane 2015: 86.

¹²⁶ Kahin 2018: 77.

¹²⁷ McVey 2019: 288–289.

*megalakításán kell dolgoznia, és fokozatosan szervezetileg el kell különíteni magát a jávai Swarajoktól [sic].*¹²⁸

A Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottsága (ECCI) által elfogadott határozatban leírtak egy május 4-ei, csak évekkel később nyilvánosságra hozott levélben megerősítésre kerültek. Az Indonéz Kommunista Pártnak címzett levélből kiderül, hogy „Swaraj Islam” alatt a határozat megfogalmazói *Sarekat Islam*-ra gondoltak, hanem a *Sarekat Rakyat* elnevezésű népi egyesületekre: „*Sarekat Rakjatot*¹²⁹ *fokozatosan el kell különíteni az Indonéz Kommunista Párttól, és valódi nemzeti, forradalmi szervezetté kell alakítani, amely a kommunistákkal együttműködve és szellemi vezetése alatt működik.*”¹³⁰ A „burzsoá nacionalisták”, valamint a népi egyesületek elutasításával a párt támogatottsága és a korábban meglévő tömegbázisa jelentős mértékben csökkent 1925-ben. A Komintern minden kétséget kizáróan jelezte egyet nem értését a yogyakartai határozattal, mindenekelőtt kiemelve a parasztság szerepének fontosságát: „...*a nemzetközi kommunista mozgalom tapasztalatai azt mutatják, hogy egyetlen ország sincs a világon, ahol a proletariátus számíthatna sikerre a harcban, ha nem szerzi meg a parasztság többségének aktív támogatását.*”¹³¹ A levél további részében részletezték, hogy a helyi parasztságnak is megvannak a saját érdekei, mely érdekek általában egybeesnek az egész indonéz nemzet érdekeivel, ráadásul a proletariátus érdekeivel sem összeegyeztethetetlenek. Következésképpen a Holland Kelet-India számottevő többségét kitevő parasztságot is be lehet vonni az imperializmus elleni harcba, amennyiben ez a harc a parasztság érdekeinek védelmében is zajlik. Ebből következik, hogy az általános nemzeti harchoz egy olyan programot kell kidolgozni, mely a parasztság érdekeit is figyelembe veszi.

Érdemes említést tenni Sztálin két héttel később, 1925. május 18-án tartott beszédéről. A Kelet Munkásainak Kommunista Egyetemén (Communist University of the Toilers of the East) tartott előadásában Sztálin szintén reflektált a holland kelet-indiai kommunisták helyzetére, akiket baloldali elhajlással vádolt: „*A jávai kommunisták... úgy tűnik, szenvednek ettől az elhajlástól.*”¹³² Ezt követően leszögezi, hogy ez a „...*baloldali eltérés... magában hordozza a*

¹²⁸ McLane 2015: 88.

¹²⁹ Modern átírásban: Sarekat Rakyat

¹³⁰ McLane 2015: 88–89.

¹³¹ Benda 1955: 142.

¹³² Stalin, J.V.: *The Political Tasks of the University of the Peoples of the East. Speech Delivered at a Meeting of Students of the Communist University of the Toilers of the East*. URL: <https://www.marxists.org/reference/archive/stalin/works/1925/05/18.htm> (Utolsó hozzáférés: 2022. 08. 31.)

*kommunista párt tömegektől való elszigetelésének és szektává való átalakulásának kockázatát.*¹³³ A beszéd átiratából kiderül, hogy baloldali elhajlás alatt a szovjet pártfőtitkár azt érti, hogy az Indonéz Kommunista Párt túlbecsüli a felszabadító mozgalom forradalmi lehetőségeit, a munkásosztály és a „forradalmi burzsoázia” közötti szövetség jelentőségének azonban nem tulajdonít kellő fontosságot az imperializmus elleni harcban. Végezetül Sztálin kijelenti, hogy az „...*elhajlás elleni határozott küzdelem szükséges feltétele annak, hogy a keleti gyarmatokon és függő országokban ténylegesen forradalmi kádereket neveljenek.*”¹³⁴ A Gyarmati Bizottság határozata, valamint Sztálin felszólítása ellenére azonban az egyre radikálisabb célkitűzéseket megfogalmazó indonéz vezetés napról-napra jobban elhatárolódott a Kominterntől és a Szovjetunió által kijelölt irányvonaltól, megállíthatatlanul sodródva a fegyveres konfliktus felé.

Út a felkelések felé

Az 1925 folyamán tapasztalható irányváltás elsősorban az Indonéz Kommunista Párt vezetésében egyre nagyobb befolyáshoz jutó, radikális módszereket és fegyveres konfliktust támogató tagok előtérbe kerülésének következménye. A hagyományos pártvezetés még mindig Holland Kelet-Indiában tartózkodó két legjelentősebb vezéregyénisége, Alimin és Musso, támogatták ezen radikálisabb szemléletű tagokat, akik közül érdemes kiemelni Dahlan és Soekra szerepét.¹³⁵ Többek között a szóban forgó személyek tevékenységének is betudható, hogy a kezdetben jelentős kissebtséget alkotó szélsőséges szekció dominálni tudta az Indonéz Kommunista Párt Központi Bizottság Prambanan-i templomegyüttes mellett tartott ülését.¹³⁶ Eredetileg a Végrehajtó Bizottság tartott volna egy ülést a legjelentősebb, kommunista irányítás alatt álló szakszervezetekkel egy 1926 májusára tervezett sztrájkról¹³⁷, azonban a holland gyarmati hatóságok a Surabaya-i megmozdulások¹³⁸ következtében 1925. november 18-án Holland Kelet-India legfőbb városaiban megszüntették a gyülekezési jogot.¹³⁹ A döntés az Indonéz Kommunista Pártot, a szakszerve-

¹³³ The Political Tasks of the University of the Peoples of the East.

¹³⁴ The Political Tasks of the University of the Peoples of the East.

¹³⁵ Kahin 2018: 80.

¹³⁶ Kahin, Audrey R.: “The 1927 Communist Uprising in Sumatra: A Reappraisal.” In: *Indonesia* (Ithaca) 62, no. 62 (1996): 19–36. 19. <https://doi.org/10.2307/3351390>.

¹³⁷ A jövő évi betakarítás akadályozása komoly csapást mért volna a munkálatokra.

¹³⁸ Részletezve a következő bekezdésben.

¹³⁹ McVey 2019: 310.

zeteket, valamint a népi egyesületeket egyaránt érintette. A hollandok a pártvezetés, illetve az irányításuk alatt álló szakszervezetek közötti hatékony kapcsolatfenntartást igyekeztek ellehetetleníteni, a korlátozó határozat azonban még inkább a fegyveres ellenállás irányába taszította a szélsőséges nézeteket valló tagokat. Az 1925 decemberi Prambanan-i nyilatkozatban az országos felkelés mellett döntött a PKI.¹⁴⁰ A döntéshozók elképzelése szerint a felkelés a munkások sztrájkjával kezdődne, mely később általános sztrájkká, végül pedig a holland gyarmati hatalom megdöntését eredményező forradalom má csúcsondott volna ki. Holland Kelet-India, vagyis ekkor már Indonézia irányítását értelemszerűen az Indonéz Kommunista Párt vette volna át.

A Prambanan-i döntés kivitelezését azonban a fent említett Surabaya-i események ellehetetlenítették. 1925 szeptemberében ugyanis nagyméretű sztrájk tört ki először a nyomdai munkások körében, melyhez októberben a gépészek is csatlakoztak.¹⁴¹

A hónapokon keresztül elhúzódó sztrájkban egyre nagyobb tömegek vettek részt. A megmozdulás azért folytatódhatott egészen december végéig, mert Surabaya holland kormányzója legitimnek ítélte meg a szakszervezeti követeléseket, sőt még javaslatot is tett a

munkakörülmények javítására.¹⁴² A holland főkormányzó azonban nem volt ennyire megértő a munkásokkal, és saját csapatait küldte a sztrájkhullám elfojtására. Hiába kezdett elterjedni a Surabaya-i sztrájk, a hamvában holt megmozdulást a holland hatóságok kíméletlen módon levertek. Tekintve, hogy a sztrájkhullám a tervezett időpontnál hat hónappal hamarabb robbant ki, a Prambanan-ban eltervezettek egyértelműen meghiúsultak, ráadásul a legjelentősebb szakszervezeti vezetőket, valamint az Indonéz Kommunista Párt három további vezérégyéniségét, Darsono-t, Aliarcham-ot és Mardjohan-t egyaránt letartóztatták.¹⁴³ Surabaya volt az egyik legjelentősebb szakszerve-

¹⁴⁰ Kahin, A. 1996: 19.

¹⁴¹ McVey 2019: 309.

¹⁴² McVey 2019: 309.

¹⁴³ Stromquist, Shelton: "The Communist Uprisings of 1926-27 in Indonesia: A Re-Interpretation." In: *Journal of Southeast Asian History* 8, no. 2 (1967): 189–200. 190. <http://www.jstor.org/stable/20067626>.

zeti központ, ráadásul a proletár tömegbázis jelentős része is ebben a városban koncentrált. Egy sikeres forradalom lehetősége minden eddiginél távolabbinak tűnt. Ennek ellenére a PKI 1926 januárjában, Batáviában¹⁴⁴ tartott kongresszusán a kommunisták ismét a hollandok elleni felkelés mellett döntöttek. A Végrehajtó Bizottság ülésén kijelentették, hogy „...a megbeszélések ideje elmúlt; egységeink megszervezéséé elérkezett”¹⁴⁵. A jövőbéli célokkal kapcsolatban hangsúlyozták, hogy a „...külvilág felé fenntartjuk, hogy mozgalmunk az internacionalizmuson alapul, valamint a kapitalizmus és az imperializmus ellen irányul, de belsőleg az is a célunk, hogy megszabadítsuk az indonéz népet a holland imperializmus elnyomásától és rabszolgaságától”.¹⁴⁶ A forradalom sikeréhez azonban Moszkva és a száműzött kommunista vezetők, elsősorban Tan Malaka támogatására is szükség volt.

Tan Malaka ekkor éppen Manilában tartózkodott, ahol az *El Debate* című nemzeti újság munkatársaként dolgozott.¹⁴⁷ A Szingapúrban összegyűlt száműzött kommunista pártvezetők támogatták a Prambanan-ban meghozott döntést. Alimin 1926 februárjában Szingapúrból Manilába utazott, hogy Tan Malaka beleegyezését is megszerezze a forradalomhoz.¹⁴⁸ Tan Malaka azonban túlságosan elhamarkodottnak vélte a forradalom kirobbantását. Nézeteit pontokba szedve ismertette Alimin-nal, akit ezt követően azzal bízott meg, hogy Szingapúrban hívjon össze egy rendkívüli ülést, amihez később majd ő maga is csatlakozna, és ott ismertesse ellenvetéseit a pártvezetőkkel. Több mint három hónap várakozás után azonban még semmilyen információ sem érkezett Manilába, így Tan Malaka is Szingapúrba utazott, ahol azzal kellett szembesülnie, hogy Alimin nemcsak, hogy nem adta át az üzenetét, de már Moszkvában tartózkodott Musso-val együtt.¹⁴⁹ A nemzetközi támogatás biztosítása mellett a két kommunista vezető fegyvereket is remélt a Kommunista Internacionáléval való egyeztetéstől. Moszkvában azonban szintén nem támogatták a PKI felkelését, melyet Tan Malakához hasonlóan nagyon is elhamarkodottnak tartottak, ráadásul abban a – még mindig Holland Kelet-Indiában tartózkodó – vezetésben sem bíztak, akikre Sztálin baloldali elhajlásról szóló beszédében utalt. Tan Malaka ezt követően a pártvezetés

¹⁴⁴ Mai Jakarta.

¹⁴⁵ Stromquist 1967: 190.

¹⁴⁶ Stromquist 1967: 190.

¹⁴⁷ Jarvis, Helen: “Tan Malaka: Revolutionary or Renegade?” In: *Bulletin of Concerned Asian Scholars* 19, no. 1 (1987): 41–54. 46. <https://doi.org/10.1080/14672715.1987.10409868>.

¹⁴⁸ Jarvis 1987: 46.

¹⁴⁹ Kahin 2018: 82.

minél nagyobb hányadának meggyőzésén dolgozott. Nézetei elterjesztésének érdekében írásba is foglalta a forradalommal kapcsolatos gondolatait, melyek *Az Indonéz Köztársaság felé*, valamint a *Tömegakció* című műveiben kerültek publikálásra.¹⁵⁰ Meglátása szerint egy sikeres forradalomhoz a parasztság és a proletariátus tömeges megszervezése szükséges. Az egyre mélyülő holland gazdasági válság, valamint az általa elkerülhetetlennek vélt amerikai-japán háború pedig megfelelő alkalmat nyújt majd a lázadáshoz. Az elhamarkodott puccskísérletek azonban nem segítik a forradalmat, csak okot szolgáltatnak a holland gyarmati hatóságoknak a keményebb fellépésre. Tan Malaka nézeteit egyre többen fogadták el, az otthoni pártvezetés azonban nem volt hajlandó állni a felkelés kiobbantásának tervétől.

Időközben a hollandok igyekeztek mindent megtenni a helyzet konszolidálása érdekében, 1926 során tovább folytatódtak a letartóztatások. Az Indonéz Kommunista Párt dezintegrációjához számos további tényező is hozzájárult. Ezen tényezők közül érdemes kiemelni a „nacionalista burzsoáziának” titulált nemzeti mozgalommal való együttműködés visszautasítását, az elsősorban parasztságból álló tömegbázis leépítését, a legmeghatározóbb kommunista vezetők letartóztatását és száműzését, valamint a párt vezetésén belül egyre élesebben megmutatkozó belső ellentétet. A pártvezetés egy része a Kommunista Internacionálé által kijelölt irányvonal követése mellett tette le a voksát. Ez egy előbb-utóbb bekövetkező, de semmiképpen sem azonnali forradalmat irányzott elő, együttműködve a burzsoá erőekkel a közös cél, vagyis a gyarmati iga lerázása érdekében.¹⁵¹ Ezzel szemben a szélsőségesek az azonnali felszabadító forradalmat támogatták. Ahogy az a Batáviában meghozott döntések alapján is látható, egyre inkább a radikális vezetők kerekedtek felül a párt irányításában. Habár 1926 folyamán számos erőszakos megmozdulás bekövetkezett, ezek mindvégig megmaradtak koordinálatlan és csak szórva-nyosan, izoláltan előforduló törekvéseknek.

A Batáviában előirányzott forradalom időpontját a fent említett körülmények következtében többször elhalasztották, mígnem 1926 novemberében kitört a kommunista felkelés. November 12-én a késői órákban fegyveres megmozdulásokra került sor a jávai Banten, Batávia és Priangan térségeiben.¹⁵² Batáviában már másnapra leverték a felkelést, Bantenben és Priangan-ban azonban egészen decemberig folytak a harcok, melyek végül a holland gyar-

¹⁵⁰ Jarvis 1987: 46–47.

¹⁵¹ Stromquist 1967: 190.

¹⁵² Ricklefs 2001: 225.

mati hatóságok egyértelmű győzelmét eredményezték. A jávai felkelések kegyetlen leverését követően, 1927. január 1-jén fegyveres lázadások vették kezdetüket Szumátra szigetén is. Szumátrán jelentősebb összecsapásokra került sor, de három nap alatt itt is sikerült teljes mértékben felszámolni a felkeléseket. Az 1926—1927-es kommunista felkelések teljes kudarcba fulladtak, melyet követően több mint 13.000 embert tartóztattak le. A hollandok által legveszélyesebbnek ítélt politikai bűnözők számára Pápua szigetén létrehozták a hírhedt Boven-Digoel koncentrációs tábort. Ami Holland Kelet-Indiát illeti, a következő években a holland gyarmatpolitika egyik legelnyomóbb időszaka vette kezdetét, az Indonéz Kommunista Párt maradványai pedig csak illegálisan „működtek” a következő közel húsz évben. Változást majd csak a második világháború és a japán megszállás időszaka hoz, de újabb húsz évvel később, az 1965-ös események végleg megpecsételik az Indonéz Kommunista Párt sorsát.

Összegzés

Az Indonéz Kommunista Párt (PKI) második világháború előtti történelme három szakaszra osztható. Az első szakasz az Indiai Szociáldemokrata Szövetség (ISDV) fennállásához köthető. Már a radikális *Indische Partij* egyes vezetői is baloldali eszméket vallottak, Henk Sneevliet Holland Kelet-Indiába érkezése azonban fordulópontot jelentett. A következő évek a tömegbázis építésével teltek. Ehhez a szakszervezeteket, valamint az egyetlen tömegszervezet, a muszlim *Sarekat Islam* támogatóit igyekeztek megnyerni. A következő szakasz a kommunista párt létrejöttével kezdődött és egészen 1923-ig, a legjelentősebb vezetők száműzéséig tartott. A második világháború előtti indonéz kommunizmus ekkor élte fénykorát, Holland Kelet-India egyik legnépszerűbb¹⁵³ pártjának számított, habár a *Sarekat Islam*-mal történő szakítás következtében hamarosan megkezdődik a párt dezintegrációja. Ebben az időszakban a PKI a Kommunista Internacionáléhoz is csatlakozott, jóllehet ennek nem volt különösebb jelentősége. Holland Kelet-India túl messze volt Moszkvától, ráadásul Hollandia közeli ellenőrzése alatt állt. Komintern megbízottak nem tevékenykedtek a délkelet-ázsiai gyarmat területén, a szovjet vezetés csak az indonéz küldötteken keresztül értesült a helyi eseményekről, legtöbb esetben száműzött kommunista vezetők beszámolóin keresztül. Rá-

¹⁵³ Sem az ISDV, sem a PKI nem tudott tömegpárttá válni. Népszerűségét a támogatottságuknak, nem pedig tagságuk létszámának köszönhették.

adásul, ha a „keleti kérdésről” volt szó, sokkal inkább Kínára koncentráltak. Ez majd csak a harmadik szakasz során változik meg, amikor is az egyre kevésbé egységes, illetve egyre radikálisabb nézeteket valló pártvezetés menthetetlenül megindult az 1926-1927-es felkelések felé, figyelmen kívül hagyva a Harmadik Internacionálé határozatait. Az utolsó szakasz során nemcsak a Kominterntől, hanem az indonéz nemzeti mozgalom főáramától is végleg elhatárolódik a párt. A paraszti bázis, illetve – az elhamarkodott és szerveetlen sztrájkok eredményeként – a szakszervezeti mozgalom támogatásának elvesztése következtében végleg meghiúsult az eredményes forradalom lehetősége. A katasztrofális helyzettel mit sem törődve, a szélsőséges vezetők mégis kirobbantják a „forradalmat”, melynek következtében a japán megszállásig nem beszélhetünk indonéz kommunizmusról.

POÓR PÉTER¹⁵⁴

A latin-amerikai anarchoszindikalisták és az ACAT

Bevezetés

Korábbi tanulmányunkban¹⁵⁵ igyekeztük bemutatni az anarchoszindikalista eszme és nemzetközi mozgalom kialakulásához és letisztulásához vezető út legfontosabb mérföldköveit, alapvetően az európai kontinensre fókuszálva.

¹⁵⁴ Poór Péter, PhD hallgató, ELTE BTK Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék

¹⁵⁵ Poór Péter: Anarchoszindikalizmus és nemzetköziség, avagy egy méltatlanul elfeledett internacionálé születése. In: *A nemzetközi munkásmozgalom történetéből. Évkönyv 2022*. Magyar Lajos Alapítvány, Budapest, 2022. 85–111.

Hosszú és nehézségekkel teli vajúdat követően e folyamat egy új internacionálé, a Nemzetközi Munkásszövetség (IWA/AIT) létrehozásában csúcsozott ki 1922–1923 fordulóján. A forradalmi szindikalista és anarchista erők minden korábbinál nagyobb fokú nemzetközi összefogásról és szervezethegéről tanuskodó kísérlete azonban szerencsétlen módon egy olyan történelmi periódusban szökött szárba, amikor az első világháború alatt és közvetlenül utána felívelő európai forradalmi hullám már túljutott hullámhegyén, s szinte mindenütt leszálló ágba került. Ez a történelmi kontextus érthető módon súlyosan érintette az európai országok anarchoszindikalista munkásszervezeteit is, alapvetően befolyásolva internacionáléjuk további fejlődését. A Szovjetunióban a szindikalista és anarchista tendenciák ellen hatott a bolsevik párt egyeduralmának megszilárdulása, míg Európa más területein a reformista szociáldemokrácia befolyásának erősödése és növekvő befogóereje, vagy épp ellenkezőleg, a fasiszta és más jobboldali tekintélyelvű rezsimok hatalomra jutása és elnyomó intézkedései játszottak hasonló szerepet a liberter mozgalom háttérbe szorításában. A megváltozott politikai klímán felül a gazdasági válságok és konjunktúrák ingadozásai is kemény próbatétel elé állították az IWA/AIT tagszervezeteit, s az ezzel kapcsolatos kérdések és problémák folyvást terítékre kerültek az internacionálé következő nemzetközi kongresszusain.

Ezen időszak figyelemreméltó jelensége volt ugyanakkor, hogy bár az IWA/AIT számokban kifejezhető támogatottsága csökkent az öt alkotó szervezetek tagságában jellemzően bekövetkezett apadás hatására, az ab ovo internacionalista munkásszövetség az 1920-as (és részben az 1930-as) években még inkább nemzetközivé vált, méghozzá főképp Európán kívüli munkásszervezetek társulása révén. Mindez jól mutatta az ipari kapitalizmus nemzetközi térhódítását, s az ennek következményeként mind erősebben megnyilvánuló ellentmondások felszínre kerülését a globális periférián. A tőkés gazdasági rendszer fokozott mértékű globalizálódása az addig erősen Európa-centrikus munkásmozgalmat is mindinkább globalizálta, mely tendencia a következő évtizedekben tovább folytatódott, olyannyira, hogy napjainkban az IWA/AIT szekciói és baráti státuszú szervezetei Kolumbiától Pakisztánon át a Fülöp-szigetekig jelen vannak. Sőt, tekintve, hogy napjainkban Dél-Afrikában, Szudánban és az afrikai kontinensen másutt is erősödő anarchista mozgalmakkal találkozhatunk, nem kizárt, hogy a nem túl távoli jövőben e térségből származó új tagszervezettel is bővíülhet az anarchoszindikalista internacionálé. Tanulmányunkban ennélfogva az Európán kívüli térségekre (közelebbről

Latin-Amerikára) és mindenekelőtt az 1920-as és az 1930-as évek első felének anarchoszindikalizmusára, illetve annak egyes nemzetközi összefonódásaira fókuszálunk. A téma részletei többnyire csak az elmúlt egy-két évtizedben kezdtek el nagyobb nyilvánosságot kapni, egyfajta paradigmaváltást indítva el a „nyugati anarchizmust” mindaddig középpontba helyező, meglehetősen Európa-centrikus nemzetközi kutatásban³ (hogy az e téren jócskán visszamaradottabb hazai kutatást ne is említsük). Munkánkat annak teljes tudatában adjuk közre, hogy a téma viszonylagos újszerűségéből, terjedelméből és összetettségéből fakadóan az eseményeknek és folyamatoknak mindössze kontúrját rajzolhatjuk meg, számos részletet és vizsgálódási szempontot óhatatlanul mellőzve, további kérdéseket vetve fel ezzel a jövő kutatásai számára.

Argentína és a FORA

A korszak Európán kívüli anarchoszindikalista munkásszervezeteinek összefogására a legimpozánsabb példát alighanem az Amerikai Kontinentális Munkásszövetség (ACAT) megalakulása kínálja. Életre hívása mindenekelőtt az Argentin Regionális Munkásföderáció (FORA) kezdeményezésének volt köszönhető, mely születésétől fogva a dél-amerikai térség vitathatatlanul legfontosabb liberter szervezeteként működött. Forradalmi radikalizmusa régóta közismert volt, mely a gyakorlatban többek között az 1920–1922-es patagóniai lázadás¹⁵⁶ során is megnyilvánult. Habár az általános sztrájkból kinövő fegyveres proletárfelkelést az állam végül keményen elfojtotta, s a represszió a munkásjogokra és magára a FORA-ra egyaránt kedvezőtlen hatással volt, mindez nem akadályozta meg a szervezetet abban, hogy tevékenységét a következő időszakban tovább folytassa: 1923 márciusában megerősítette csatlakozását az alig két hónapja megalakult anarchoszindikalista internacionáléhoz,¹⁵⁷ ugyanezen év júniusában pedig –

¹⁵⁶ A patagóniai lázadás monografikus igényű feldolgozását Osvaldo Bayer végezte el az eredetileg az 1970-es években megjelent, majd nem sokkal később megfilmesített munkájában. (Sokatmondó, hogy a filmet az argentin katonai diktatúra azonnal betiltotta.) Bayer, Osvaldo: *La Patagonia Rebelde*. FURIA, Coyhaique, 2009.; Oliver, Héctor (rend.): *La Patagonia rebelde*. 1974.

¹⁵⁷ Damier, Vadim: *Anarcho-sindicalism in the 20th Century*. Black Cat Press, Edmonton, 2009. 85.

az anarchista Wilckens meggyilkolására¹⁵⁸ válaszul – ismét általános sztrájkra szólított fel, amelyhez a munkások széles rétegei csatlakoztak. 1925-től aztán erőteljes kampányt indított a hatóság munkanap bevezetéséért, valamint a munkanélküliség felszámolásáért. 1927-ben csatlakozott a két olasz anarchista, Sacco és Vanzetti egyesült államokbeli perét, majd kivégzését kísérő széleskörű nemzetközi tiltakozókampányhoz, akárcsak az ukrainai születésű anarchista Radowitzky¹⁵⁹ szabadon bocsátása érdekében szervezett akciókhoz.¹⁶⁰ Szilárd elveinek, szervezettségének és militánsai állhatatosságának köszönhetően az évtized második felére a FORA ismét megerősödött: föderációja 1928-ban 75, 1930-ban pedig már 200-nál is több szakszervezetből állt, miközben teljes taglétszáma meghaladta a 100 ezer főt.¹⁶¹

¹⁵⁸ Nem keverendő a többek között Wilckens álnéven tevékenykedő argentin anarchista Manuel Fernández Álvarezrel! Zurbrugg, A.W.: *Anarchist Encounters. Russia in Revolution*. The Merlin Press, London, 2017. 158. Kurt Gustav Wilckens német származású anarchista militáns volt, aki az 1910-es években az USA-ban, 1920-tól pedig Argentínában élt, ahol aktívan bekapcsolódott a liberter mozgalomba, többek között németországi lapok (a hamburgi *Alarm* és a berlini *Der Syndikalist*) tudósítójaként tevékenykedve. Dacára annak, hogy vegetáriánus és pacifista tolsztojánus anarchista volt, 1923. január 27-én merényletet követett el a patagóniai lázadás vérbefojtása miatt a munkások körében közutálatnak örvendő Héctor Benigno Varela alezredes ellen, melynek következményeképp börtönbe került. Öt hónappal később Varela egyik rokona, a szélsőjobboldali Argentin Hazafias Liga egyik tagja a börtönben agyonlőtte őt. Heath, Nick: *Wilckens, Kurt Gustav, 1886–1923* [2006b] <https://libcom.org/article/wilckens-kurt-gustav-1886-1923>

¹⁵⁹ Simon Radowitzky az I. orosz forradalom bukását követő megtorlások elől menekült Argentínába, ahol gépészként dolgozott, s bekapcsolódott a részben helyiekből, részben hozzá hasonló emigránsokból álló anarchista mozgalomba. Akárcsak Wilckens, ő sem volt az ország szószólja, mélységesen felháborította viszont az állami erőszakszervezetek brutalitása, mely 1909-ben végül egy merényletre sarkallta a munkásokkal szembeni véres tömegoszlatások miatt hírhedtté vált Ramón Falcón ezredes ellen. Noha életkora miatt elkerülte a halálbüntetést, életfogytiglani börtönbüntetése a rossz körülmények és a pokoli bánásmód miatt alighanem rosszabbnak bizonyult számára még a halálnál is. 1930-ban szabadult, de egyúttal ki is utasították az országból. Hányattatott sorsa ellenére azonban nem tört meg, s előbb az uruguayi diktatúra elleni harcba, majd a spanyol polgárháborúba kapcsolódott be. A köztársasági oldal vereségét követően Franciaországban internálták. Ezt követően Mexikóban telepedett le, ahol többek között az európai politikai menekültek segítségénél fáradozott. Heath, Nick: *Radowitzky, Simon, 1891–1956* [2006a] <https://libcom.org/article/radowitzky-simon-1891-1956>

¹⁶⁰ Rama, Carlos M. – Cappelletti, Ángel J.: *El anarquismo en America Latina*. Biblioteca Ayacucho, Caracas, 1990. XXXVIII–XXXIX.

¹⁶¹ Anderle Ádám: *Munkásmozgalom Latin-Amerikában 1870–1959*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1982. 195–196. Anderle Ádám, miközben az anarchista Diego Abad de Santillán FORA történetéről írott munkájának adatait citálja, melyek szemléletesen mutatják az anarchoszindikalisták előretörését és legbefolyásosabb irányzattá válását a korszak Argentínájában, ironikus módon szemükre veti, hogy elzárkóztak a reformista szocialisták és az akkortájt jelentősen csökkenő taglétszámú Argentin Szakszervezeti Unió (USA) és más független szakszervezetek által közösen életre hívott Általános Munkakonföderációhoz (CGT) való csatlakozástól.

Az Amerikai Kontinentális Munkásszövetség születése

Ilyen előzmények után aligha meglepő, hogy a FORA volt az a szervezet, amely végül vállalkozott egy pánamerikai anarchoszindikalista kongresszus megszervezésére, melynek eredményeként létrejött az említett ACAT. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy egy határokon átívelő, anarchoszindikalista szakszervezetek és föderációk közötti latin-amerikai koordinációs szervezet létrehozásának ötlete már az évtized elején felmerült a FORA egyik kongresszusán. Ami az ennek realizálására irányuló kísérleteket illeti, 1925-ben a mexikói Munkások Általános Konföderációja (CGT) (mely szervezet szintűgy tagja volt az IWA/AIT-nak) kezdeményezett egyeztető tárgyalásokat Panamában, 1927-ben pedig a FORA próbálkozott hasonlóval az argentin fővárosban.¹⁶² Ezeket a kísérleteket azonban nem koronázta siker: előbbi esetben számos külföldi delegált beutazási kérelmének elutasítása, míg utóbbinál pénzügyi nehézségek akadályozták meg a kongresszus összehívását,¹⁶³ melyre ennél fogva csak 1929 májusában kerülhetett sor Buenos Aires-ben Argentína, Bolívia, Brazília, Chile, Costa Rica, Guatemala, Mexikó, Paraguay, Peru és Uruguay különböző munkásszervezetei delegáltjainak részvételével. A küldöttek azon túl, hogy döntöttek az ACAT felállításáról Buenos Aires székhellyel, valamint a rendezvényen szintén résztvevő Agustín Souchy IWA/AIT titkáron keresztül kollektív felvételüket kérték az anarchoszindikalista internacionáléba (melyre természetesen sor is került),¹⁶⁴ deklarációjukban részletesen kifejtették alapelveiket és célkitűzéseiket, mely ennél fogva a korabeli latin-amerikai anarchoszindikalista mozgalom programadó dokumentumának is tekinthető.

¹⁶² Villar, Manuel: *General Principles and Means of Struggle of the Continental Workers' Association of the Americas, IWA-AIT [La Asociación Continental Americana de los Trabajadores, ACAT-AIT]* [2019] <https://www.acat-ait.org/2019/11/06/general-principles-and-means-of-struggle-of-the-continental-workers-association-of-the-americas-iwa-ait-la-asociacion-continental-americana-de-los-trabajadores-acat-ait/>

¹⁶³ *Geschichte der IAA (Teil 10). Die Kontinental-Amerikanische Arbeiter-Assoziation* [1932] <https://syndikalismus.wordpress.com/2011/06/07/geschichte-der-iaa-teil-10/>

¹⁶⁴ Rocker, Rudolf: *Anarcho-Syndicalism. Theory and Practice*. Pluto Press / Quicksilver Drive, London / Sterling, 1989. 153. Könyvében Rudolf Rocker nem tesz említést a perui küldöttek jelenlétéről a kongresszuson, részvételüket és limai La Protesta elnevezésű csoportjuk csatlakozását az ACAT-hoz azonban más források megerősítik. Laforcade, Geoffroy de: *Straddling the Nation and the Working World: anarchism and syndicalism on the docks and rivers of Argentina*. In: J. Hirsch, Steven – van der Walt, Lucien: *Anarchism and Syndicalism in the Colonial and Postcolonial World, 1870–1940*. Brill, Leiden / Boston, 2010. 321–362., 323.; Villar 2019. Vadim Damier említést tesz ecuadori, el salvadori, kolumbiai és kubai anarchoszindikalista szervezetek csatlakozásáról is, ezt minden kétséget kizáróan megerősítő kontrollforrást viszont jómagam nem találtam. Damier 2009. 85.

A kongresszus résztvevői egyértelműen elutasították a bolsevik típusú forradalomkoncepciót és társadalomszerveződési modellt,¹⁶⁵ azaz az állam meghódítását mint a proletariátus emancipációjának eszközt, valamint a társadalom felülről lefelé való megszervezését éppúgy, mint az erőforrások feletti monopóliumok bármiféle formáját (a termelőeszközök állami és a magántulajdonlását egyaránt értve ezalatt). Hangsúlyozták, hogy a kapitalizmus forradalmi úton történő elpusztításával egyidejűleg az államgépezet szétzúzása is szükséges, ennek érdekében pedig a munkásoknak már a jelen viszonyai közepette tudatosan készülniük kell rá, hogy a társadalmi forradalom kirobanásának pillanatában képesek legyenek saját maguk átvenni a gazdaság-irányítás és társadalomszervezés különféle feladatait. Mint megfogalmazták, az ACAT „olyan társadalmi rendszerre törekszik, amelyben a munka lesz a szabadság és az igazságosság alapja és garanciája mindenki számára”. E végcél eléréséhez egyfelől támogatták a liberter munkásszervezetek széleskörű autonómiáján alapuló föderatív szerveződési modellt, másfelől különféle harci eszközök alkalmazását a fennálló rendszerrel szemben, úgymint a részleges és általános sztrájkot, a szabotázszt, a határokon átívelő szolidaritási akciókat, a bojkottot, de hasonlóképpen kinyilvánították szimpátiájukat a fegyveres proletárforradalmi törekvések iránt is. Nyíltan deklarálták, hogy elutasítanak bármiféle osztálykompromisszumot, a tőke és munka közötti állami döntőbíráskodást, valamint „az osztályösszefogást elfogadó pártokkal és az állam égisze alatt működő szakszervezeti csoportosulásokkal” való együttműködést, függetlenül attól, hogy az adott állam diktatórikus vagy parlamentáris működésű-e. Államellenességük jól megnyilvánult az állami erőszakszervezetek elítélésében és a velük szembeni különféle ellenállási formák propagálásában: „könyörtelen harcot” hirdettek „a militarizmus és a háború ellen”, támogatták „a fegyvergyártás bojkottja érdekében folytatott propagandát, a hadseregben való szolgálat egyéni és kollektív megtagadását”, valamint „a tisztikar erkölcsi lejáratását” éppúgy, mint „háború esetén” a „forradalmi általános sztrájkot és a szabotázszt”. Miközben szemük előtt alapvetően egy liberter kommunista irányultságú társadalmi forradalom lebegett, szindikalista mivoltukhoz hűen nem feledkeztek meg a mozgalom rövid távú céljairól sem: a munkások mindennapi küzdelmeiről létfeltételeik javítása érdekében. Ennek részeként kife-

¹⁶⁵ Az ACAT anarchoszindikalistái bolsevikokkal szembeni önmeghatározásának hangsúlyozása és a velük szembeni kérelhetetlen harcuk deklarálása hasonlóképpen kifejezést nyert az Amerikai Kontinentális Munkásszövetség által kiadott periodika, a *La Continental Obrera* 1929. júliusi első, illetve szeptemberi második számában. *La Continental Obrera*, 1929. július; *La Continental Obrera*, 1929. szeptember

jezésre juttatták, hogy támogatják a magasabb bérek és kevesebb munkaidő elérésére irányuló törekvéseket éppúgy, mint azon társadalmi, gazdasági és erkölcsi vívmányok megvédését, melyeket a munkások korábban kiharcoltak maguknak. Mindezt azonban csak abban az esetben, ha ezek a törekvések „nem állnak ellentétben az általunk követett magasztos célokkal”, azaz nem pusztán egy osztályközi együttműködésen alapuló reformista politika részei. Végül a kongresszus résztvevői szót emeltek a munkások nemzetközi antikapitalista összefogása, valamint közös forradalmi és liberter szellemiségű fellépése mellett,¹⁶⁶ egyszerre szólítva meg a bennszülött és a bevándorló munkásokat, illetve serkentve harcra az egyes országok proletariátusát saját kormányuk és burzsoáziájuk ellen éppúgy, mint a külföldi imperializmus különféle megnyilvánulási formái ellen.¹⁶⁷ A kongresszuson született határozat jól látható módon összhangban állt az IWA/AIT szellemiségével, melyet annak alapító dekrétuma¹⁶⁸ fejezett ki leghívebben, ugyanakkor hangsúlyozottan reflektált azokra a jelenségekre, problémákra, melyek Európával szemben a latin-amerikai régió specifikumai, de legalábbis meghatározó jellemzői voltak (az állami erőszakszervezetek brutális fellépésétől kezdve az emigránsok helyzetén át az agrárkérdés kiemelt fontosságáig).

A latin-amerikai anarchoszindikalista mozgalom válsága

Az ACAT megalapítására és ezzel egy nemzetközi interregionális anarchoszindikalista együttműködési platform megteremtésére egy olyan történelmi pillanatban került sor, amikor a kibontakozó világgazdasági válság lassacskán elkezdte éreztetni negatív hatásait a globális kapitalista rendszerbe beágyazott országokban, nagymértékben rontva ezzel mindenütt a proletariátus létfeltételeit, ezzel párhuzamosan ugyanakkor ösztönözve a munkásmozgalmat, s egyben erősítve a rendszerrel szembeni radikális változásokat sürgetők táborát, s azok forradalmi fellépését. Ezek a forradalmi erők azonban – mint ahogyan azt a hamarosan bekövetkező események megmutatták – összességében nem bizonyultak kellően erősnek, a határokon átívelő szolidaritási és

¹⁶⁶ The American Continental Workers' Association (1929). In: Graham, Robert (szerk.): *Anarchism. A Documentary History of Libertarian Ideas. Vol. I. From Anarchy to Anarchism (300CE to 1939)*. Black Rose Books, Montreal / New York / London, 2005. 330–335.

¹⁶⁷ Laforcade 2010. 323.

¹⁶⁸ Ennek tartalmi kivonatát magyar nyelven lásd: Poór 2022. 95–98. „A forradalmi szindikalizmus alapelvei” című eredeti dokumentum egészét pedig itt: Solidarity Federation – SelfEd Collective: *A History of Anarcho-syndicalism*. Manchester, 2001. 192.

együttműködési hálózat pedig túlságosan fiatal és törekeny volt ahhoz, hogy segítségével a latin-amerikai térség anarchoszindikalista munkásszervezetei érdemben támogatni tudják egymást, mi több, hogy egységesen koordinált akciókat vihessek sikerre. Az érintett országok államrendje (ha nem is éppen regnáló kormánya), illetve az azt mindenütt körbeábrázoló hadseregek ellenben szilárdabbnak bizonyultak és összességében hatékonyan és brutálisan léptek fel a radikális és forradalmi áramlatokkal szemben. Argentínában az 1930 szeptemberében hatalomra jutó, s a földbirtokosok, kereskedők és bankárok támogatását élvező szélsőjobboldali katonai diktatúra szinte azonnal komoly csapást mért a FORA-ra, miközben a reformista szocialisták és tiszta szindikalisták által működtetett egységszervezetet megkímélte,¹⁶⁹ mely tény sokatmondóan jelezte, hogy a burzsoázia és az állam képviselői kitől is tartottak igazán. Minthogy az ACAT fő tartóoszlopa a FORA volt, törvényen kívül helyezése, militánsainak letartóztatása, deportálása vagy meggyilkolása¹⁷⁰ súlyosan érintette az Amerikai Kontinentális Munkásszövetséget is, olyannyira, hogy titkársága székhelyét kénytelen volt áthelyezni Montevideóba. Az uruguayi helyzet azonban akkortájt szintén nem volt rózsás: az IWA/AIT helyi szekciója szintén meggyengült¹⁷¹ és anyagi nehézségekkel küzdött. Ezért miután Argentínában a rövid életű Uriburu-diktatúra megbukott, s a FORA visszanyerte legalitását, 1932 szeptemberében az ACAT ismételen Buenos Aires-t tette meg székhelyül. Titkársága ezt követően folytatta még 1929 nyarán elindított propagandaújságjának, a *La Continental Obrerának* a kiadását, melyen keresztül igyekezett beszámolni a világ és a latin-amerikai régió anarchoszindikalista munkásszervezeteinek helyzetéről és az egyes tagországok proletariátusának küzdelmeiről.¹⁷² Bár a szervezet feltámadása látszólag némi reményre adott okot, szociális terén az anarchoszindikalista mozgalom (voltaképpen az egész munkásmozgalom) összességében vereséget szenvedett: a munkások átlagos munkabére csökkent, a kiharcolt rövidebb munkanapot és munkahetet a tőkésék figyelmen kívül hagyták, a munkanélküliség pedig az egekbe szökött. Az argentin anarchoszindikalizmus válságát tetézte, hogy

¹⁶⁹ Rama – Cappelletti 1990. XXXIX–XL.

¹⁷⁰ Guinchard, Francois: *The Birth of an International Anarcho-syndicalist Current* [2014] <https://theanarchistlibrary.org/library/francois-guinchard-the-birth-of-an-international-anarcho-syndicalist-current>

¹⁷¹ A fénykorában (az 1910-es évek elején) 90 ezres tagsággal rendelkező Uruguayi Regionális Munkásföderáció (FORU) az 1920-as évek végére mindössze már csak néhány ezres támogatottsággal rendelkezett. Schmidt, Michael: *Cartography of Revolutionary Anarchism* [2012] <https://theanarchistlibrary.org/library/michael-schmidt-cartography-of-revolutionary-anarchism#toc11>; Anderle 1982. 196.

¹⁷² *Geschichte der IAA* [1932]

mindeközben a sztálinista mintára szerveződő és a moszkvai irányvonalnak megfelelően idővel a népfrontpolitika mellett elköteleződő Argentin Kommunista Párt az 1930-as évek folyamán fokozatosan növelni tudta befolyását a szakszervezetek felett, az évtized végére pedig a legerősebb országos szervezetté vált.¹⁷³

Az elhúzódo gazdasági válság és a lényegében mindenütt fokozódó represszió az 1930-as évek első felében másutt is óriási pusztítást végzett az ACAT – és ezzel az IWA/AIT latin-amerikai – tagszervezeteinek sorában: Kubában a Machado-diktatúra már 1925-ös hatalomra jutásától kezdve hozzálátott a liberter mozgalom szisztematikus – noha kétségtelenül nem minden tekintetben sikeres – felszámolásához,¹⁷⁴ melyet 1930 után a perui¹⁷⁵ és brazil¹⁷⁶ szakszervezetek széttűzése, majd az 1932–1935 közötti Chaco háború idején a paraguayi anarchoszindikalista szervezetek betiltása követett. Mindez az évtized közepéig kiegészült még a kolumbiai és a különböző közép-amerikai tagszervezetek végzetes meggyengítésével, felszámolásával.¹⁷⁷ Mexikóban a helyzet némiképp eltérően, bár végső soron hasonló eredménnyel zárult. Noha az anarchoszindikalista CGT az 1920-as években szilárd pozíciókkal rendelkezett az ország legharcosabb szakszervezeteiben, a bányászok, a közüzemi dolgozók, valamint a textil- és olajipari munkások körében, s az évtized végére már mintegy 80 ezer tagot tömörített, az eszmeileg kevésbé képzett munkások tömeges beáramlása a szervezet ideológiai felhígulásához, az opportunistá tendenciák megerősödéséhez vezetett.¹⁷⁸ A tagság jelentős ré-

¹⁷³ Solidarity Federation 2001. 124–125.

¹⁷⁴ Dolgoff, Sam: *Anarchizmus Kubában: Az előfutárok* [Magyarul is megjelent részlet a szerző *The Cuban Revolution. A Critical Perspective* című 1974-es könyvéből.] <http://latin-amerika.hu/index.php/elemezések-uj/tortenelem/2427-2014-12-01-08-03-44>

¹⁷⁵ Ennek ellenére a perui anarchoszindikalista mozgalom fontos szerepet játszott az 1930–40-es évek társadalmi küzdelmeinek megalapozásában, noha ezeket a harcokat a munkások már főképp az őket felszívó Perui Kommunista Párt és a szociáldemokrata párt kötelékében vívták meg. Hirsch, Steven J.: *Peruvian Anarcho-syndicalism: Adapting Transnational Influences and Forging Counterhegemonic Practices, 1905-1930*. In: Hirsch, Steven J. – van der Walt, Lucien: *Anarchism and Syndicalism in the Colonial and Postcolonial World, 1870-1940*. Brill, Leiden / Boston, 2010. 227–271., 268.

¹⁷⁶ A Vargas-diktatúra Brazíliában hatalomra jutása után közvetlenül több olyan rendeletet is elfogadott, amelyek korporatív mintákat követve a munkásokat a Munkaügyi Minisztérium által létrehozott szakszervezetekbe kívánták terelni. Mindez természetesen itt is kiegészült az állami erőszakszervezetek részéről megnyilvánuló nyomásgyakorlással az elégedetlenkedők meggyőzése vagy épp elhallgattatása érdekében. Rodrigues, Edgar: *A History of the Anarchist Movement in Brazil* [1999] <https://theanarchistlibrary.org/library/edgar-rodrigues-a-history-of-the-anarchist-movement-in-brazil>

¹⁷⁷ Damier 2009. 89.

¹⁷⁸ A mexikói CGT anarchoszindikalista elvektől való eltávolodását a mozgalom militánsai már korábban észlelték, s 1929 szeptemberében az ACAT újságja is kiemelt helyen foglalkozott a kérdéssel. „Egy elhajlással szemben. A mexikói CGT és a kollaboracionizmus” című vezércikkében a lap egy „rendkívül súlyos teoretikus eltévelyedéstről” szólva kárhóztatta az ACAT mexikói tagszervezetének összefonódását az

sze hajlamossá vált a reformista irányvonal elfogadására, s ezen attitűdjük a Cardenas elnök által kezdeményezett szociálpolitikai engedményekkel párosulva rövid időn belül az anarchoszindikalisták forradalmi programjának perifériára szorulásához vezetett.¹⁷⁹ Az 1920-as évek közepén a Világ Ipari Munkásai (IWW) még 214 szakszervezetet tömörítő és mintegy 200 ezer fős tagsággal működő chilei szekcióját szintén súlyosan érintették a világgazdasági válsággal egyidejűleg történt tömeges bányabezárások (német tudósok ekkortájt fedezték fel a szintetikus nitrátot, melynek előállítására olcsóbbnak bizonyult számukra), mely 1934-ben a karhatalom és a szélsőjobboldali fehér gárdák részéről több száz munkás és paraszt meggyilkolásához vezetett akciókkal egészült ki. Mindezek ellenére a chilei IWW kitartott, de 1936-ra eljutott odáig, hogy jobbnak látta szövetkezni a Chilei Regionális Munkásföderációval (FORCH), létrehozva a Munkások Általános Konföderációját (CGT).¹⁸⁰

Az 1930-as évek második felére ily módon már csak a chilei CGT, a bolíviai La Paz helyi föderációja, valamint az Uruguayi Regionális Munkásföderáció (FORU) tevékenykedhetett legálisan, az argentin FORA pedig föld alá kényszerülve volt kénytelen folytatni a küzdelmet az egyre kedvezőtlenebbé váló körülmények közepette.¹⁸¹ Mindez 1936-ra végül elvezetett az előző évek negatív eseményei és folyamatai hatására megroppant ACAT feloszlásához.¹⁸²

állami támogatást élvező Mexikói Regionális Munkáskonföderációval (CROM), erősen helytelenítve a politikaellenesség alapelvétől való eltávolodást és az osztályharcon alapuló cselekvés feladását. *La Continental Obrera* 1929. szeptember, 1.

¹⁷⁹ Hart, John M.: *Revolutionary Syndicalism in Mexico* [1990] <https://theanarchistlibrary.org/library/john-m-hart-revolutionary-syndicalism-in-mexico>

¹⁸⁰ Gutiérrez Danton, José Antonio: *1872–1995: Anarchism in Chile* [1995] <https://theanarchistlibrary.org/library/jose-antonio-gutierrez-danton-1872-1995-anarchism-in-chile>

¹⁸¹ Damier 2009. 89.

¹⁸² Coldrick, A. Percy – Jones, Philip: *The international directory of the trade union movement: A Comprehensive Guide to Trade Union Conditions and Industrial Relations in Each Country*. MacMillan Press, London, 1979. 1024.

PERCZE MÁTÉ¹⁸³

Szaúd-Arábia szerepe a jemeni polgárháborúban

Az 1962-es jemeni forradalom és a polgárháború

Jemen egészen 1962-ig abszolút monarchia volt, amelynek élén az imám állt. Az imám gyakorolta az adminisztratív, törvényhozói, sőt még a végrehajtó hatalmat is, amelyet a törzsek támogatása biztosított. Ugyanakkor emiatt az uralkodó trónja a törzsek hűségétől függött, amit különböző adományokkal és autonómiával igyekezett megvásárolni. Mivel Jemen abszolút monarchia volt, ezért az állami struktúra kezdetleges volt, ráadásul a fontosabb hivatalok élére az imám saját fiait és udvari kegyeltjeit ültette. A 20. század első felében a jemeni lakosságot az archaikus állapotok jellemezték. Az ország gazdaságának alapját mezőgazdaság és az állattenyésztés jelentette, azonban ezek is elmaradtak voltak.¹⁸⁴ Gépesítés gyakorlatilag nem létezett, a mezőgazdasági munkákat ugyanolyan eszközökkel végezték, mint évszázadokkal korábban. Az elmaradott gazdaság, a kiépítetlen infrastruktúra, valamint a kezdetleges állami berendezkedés miatt a múlt században a világ legszegényebb országai közé tartozott.

1962. szeptember 19-én Muhammad al-Badr vette át az ország vezetését, miután apja Ahmed imám egy nappal korábban elhunyt. Az új imám érzékelte hatalmas elégedetlenséget, és számos ígéretet tett a népének az ország modernizálásával kapcsolatban. Ezek közé tartozott az alkotmányos monar-

¹⁸³ Percze Máté dotorandusz, ELTE BTK Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék.

¹⁸⁴ Prantner Zoltán: *Jemen és a szocialista országok 1955-1970*. SZTE, PRANTNER 2009: 22-26. Bölcsészettudományi Kar Történelemtudományi Doktori Iskola Modernkor Történeti Program Mediterrán dolgozatok 2. Szeged, 2009.

chia kiépítése, a gazdaság, egészségügy, infrastruktúra modernizálása. A társadalom számára fontos ígéret volt a szabadságjogok és az önálló bíróságok létrehozása, valamint a korábban politikai okokból bebörtönzött személyek szabadon engedése.¹⁸⁵

Azonban ekkorra a belpolitikai helyzet már kritikussá vált. A törzsek többször is fellázadtak, a jemeni értelmiség, élükön az egyetemistákkal pedig tüntetéseket szervezett.¹⁸⁶ Mohamed önkényes trónra lépése sértette a jemeni konzervatívokat is, mivel szerintük csak a 3000 főt számláló vallásvezetői közösség, az ulema jogosult megválasztani az imámot. Ezenfelül a királyi család sem támogatta egyöntetűen Mohamed trónra lépését. A helyzetet tovább súlyosbította, hogy a hadsereg tisztjei között is megindult a szervezkedés az imám eltávolítására és a köztársasági rendszer kiépítésére. Ezek a tisztek az 1952-es egyiptomi hatalomátvétel hatására szervezték meg a saját mozgalmukat 1961-ben, amelyet az egyiptomi mintára Szabad Tisztek Szervezetének neveztek. A jemeni Szabad Tisztek nyíltan követték a Nasszeri elveket, vagyis a pánarabizmust és a monarchikus rendszer felszámolását.

1962. szeptember 26-án az Abdelláh asz-Szallál vezette, Nasszer által támogatott katonatisztek megbuktatták Muhammad al-Badr jemeni imámot, kikiáltották a Jemeni Arab Köztársaságot, majd felállították a Forradalmi és Elnöki Tanácsot (továbbiakban FET), amely az ország új kormányaként működött. A katonatisztek egy új, nasszerista alapokra épülő állam létrehozását tervezték, ebben pedig Nasszer volt az új jemeni vezetés legelkötelezettebb támogatója. Ennek jeleként Egyiptom elsőként ismerte el az új jemeni kormányt még annak ellenére is, hogy az imám, a hegyekbe menekült, ahonnan a monarchiapárti törzsi erőkkel polgárháborúba kezdett. Szallál bízott a győzelemben, ezért a forradalom mellé állt törzsfők társaságában kijelentette, hogy *„Az ezer évig uralkodó korrupt monarchia szegény volt az arab nemzetre és az egész emberiségre. Bárki, aki megpróbálja helyreállítani, Isten és ember ellensége!”*¹⁸⁷ A FET külpolitikája szintén sok hasonlóságot mutatott Egyiptommal. Támogatta az arab nacionalizmust és egy olyan arab nemzet megteremtését, amely valamennyi szabad arab államot magában foglalta volna. Az új jemeni külpolitika fontos eleme volt az Arab Liga fontosságának kiemelése és az imperializmus elleni küzdelem.

¹⁸⁵ PRANTNER 2009: 83.

¹⁸⁶ BENKE 1997: 121. Benke József: *Az arab országok története*. I. kötet. Alexandra, Pécs, 1997.

¹⁸⁷ TIME 1962. Time 1962: *Yemen: Arabia Felix*. Hozzáférés: <http://content.time.com/time/subscriber/article/0,33009,874526,00.html> October 26, 1962 (Utolsó hozzáférés ideje: 2022. 07. 20.)

Abdelláh asz-Szallál (középen) és az 1962. októberi puccs vezetői

Szallál és a köztársaság pártiak úgy gondolták, hogy a jemeni nép döntő részének támogatását élvezik, ezért gyors győzelemre számítottak a kibontakozó polgárháborúban. Azonban, nem vették figyelembe az ország törzsi-veláisi sajátosságait, így amikor al-Badr északi

hegyvidékes területre menekült, az ottani zeidita törzsek azonnal mellé álltak. Az itteni törzsek vallási vezetőjüknek tekintették az imámot, aki Allah kegyelméből uralkodik, vagyis számukra mindenki, az imám ellen küzdött az Allah ellensége volt.¹⁸⁸ A polgárháború eszkalálódásával mindkét fél igyekezett megnyerni a törzsek hűségét és támogatását, akik gyakran pártoltak egyik táborból a másikba. Már a polgárháború kezdetén világossá vált, hogy a Szallál vezette forradalmi kormánynak önmagában nincs elég ereje az imámot támogató royalista erők legyőzésére. Ugyanakkor a külső segítség nélkül a royalisták sem tudtak döntő győzelmet kivívni, emiatt az egyiptomi és a szaúdi beavatkozás szerepe óriási volt a konfliktusban.

Az egyiptomi és szaúdi beavatkozás

A jemeni forradalom jelentősen befolyásolta az Arab-félsziget hatalmi egyensúlyát. Az események hatására Jemenben hirtelen megnőtt az egyiptomiak befolyása, amit Szaúd-Arábia komoly fenyegetésként értékelt. Emiatt a jemeni forradalom, illetve az azt követő polgárháború már a kezdetektől több szintű konfliktusként jelent meg. Kairó és Rijád beavatkozásával a jemeni polgárháború regionális problémává vált, ugyanakkor az egyiptomi és szaúdi félen keresztül a Szovjetunió és az Egyesült Államok is belebonyolódott az eseményekbe. Mivel az arab államok az Arab Ligától várták a jemeni helyzet megoldását, a konfliktus az arab közösséget is érintette.

¹⁸⁸ PRANTNER 2009: 120.

Nasszer számára Jemen több szempontból is fontos állam volt. A Közel-Keleten az 1956-os eseményeket követően jelentős politikai átrendeződés játszódott le, amelyet arab hidegháborúnak is neveznek. A térség államai két tábor körül csoportosultak. Az első táborba Nasszer vezetésével azon államok csatlakoztak, ahol köztársasági államforma jött létre, támogatták az arab nacionalizmust és nyíltan antiimperialista politikát folytattak.¹⁸⁹ A második tábor a monarchikus berendezkedésű, konzervatív arab országok alkották, amelyek létét alapvetően fenyegette a nasszerizmus.¹⁹⁰ Ez utóbbi csoportba tartozott Szaúd-Arábia is, amely igyekezett elszigetelni az Arab-félszigetet minden számára veszélyesnek tartott külső behatástól. A jemeni forradalom és az ország sorsa emiatt regionális szintű kérdéssé vált.

Az Egyesült Arab Köztársaság (továbbiakban EAK) 1961-es felbomlását követően Egyiptom politikailag elszigetelődött. Szíria kiválása alapjaiban ingatta meg Nasszer politikájának legfontosabb pontját, az arab nacionalizmust, emiatt az egyiptomi elnöknek szüksége volt egy komoly politikai sikerre. A jemeni események kitűnő lehetőséget biztosítottak erre, mivel a forradalom győzelme esetén Nasszer joggal érvelhetett az arab nacionalizmus fontosságával, az EAK bukását pedig Szíriának tulajdoníthatta. Khaled Mohieddin az egyiptomi hadsereg egyik fontos tisztje így foglalta össze Kairó álláspontját: „A jemeni háború válasz volt a Szíriával való szakításra... annak jele, hogy Egyiptom arab szerepe még nem ért véget...mivel Szíria csapást mért Egyiptom arab vezetésére”¹⁹¹.

Az egyiptomi vezetés számára Jemen földrajzi elhelyezkedése lehetővé tette, hogy nyomást gyakoroljon a Szaúd-Arábiára a gazdasági segélyekért, valamint a britek ellen küzdő nacionalisták támogatásáért délen.¹⁹² Nasszer a britek elleni küzdelem segítségével szerette volna megnyerni a jemeni közvéleményt a FET és Kairó számára. Az Egyiptom számára stratégiaileg is fontos volt, mivel a területéről jobban népszerűsíteni tudta a nasszerizmust, másrészt közel volt a Szaúd-Arábia számára létfontosságú kőolajlelőhelyekhez, amelyeket egy esetleges konfliktus esetén könnyen megtámadhatott.

¹⁸⁹ Ezen országok csoportjába tartozott Egyiptom, Szíria, Algéria és az 1958-as forradalmat követően Irak is. Azonban a politikai és társadalmi hasonlóságok ellenére az országok közötti kapcsolatokat bizonyos esetekben erős feszültség jellemezte, például Egyiptom és Irak esetében. Ennek okai az eltérő politikai és gazdasági érdekek és a személyes ellentétek voltak.

¹⁹⁰ A második csoport tagjai Szaúd-Arábia és Jordánia mellett főleg az Arab-félsziget gazdag olajmőnarchiái voltak.

¹⁹¹ ORKABY 2014: 45. Orkaby, Aviad Asher: *The International History of the Yemen Civil War, 1962-1968*. Doctoral dissertation, Harvard University, Cambridge, Massachusetts, 2014.

¹⁹² NUTTING 1972: 351. Nutting, Anthony: Nasser. E. P. Dutton & Co. New York, 1972.

Nasszer már 1962 októberében is küldött katonai egységeket Szallál támogatására, de 1965-re már mintegy 70 000 egyiptomi katona állomásozott Jemenben.¹⁹³ Az egyiptomi haderő, a szovjet támogatásnak köszönhetően, jelentős technikai túlerőben volt, azonban a jemeni domborzati viszonyok és a parancsnokok tapasztalatlansága miatt nem tudták kihasználni ezt az előnyt. Az egyiptomi csapatok nem tudtak döntő csapást mérni a royalistákra, ugyanakkor veszteségeik folyamatosan növekedtek, a polgárháborús részvétel pedig óriási gazdasági terhet rótt a hátszagra. Azonban Nasszer továbbra is ragaszkodott a köztársaságpártiak támogatásához és a külpolitikai ambícióihoz.

Egyiptomi katonák az észak-jemeni sivatagban

Egyiptom beavatkozása a Szovjetunió számára is kiváló lehetőség volt, hogy befolyást szerezzen a régióban. Annak ellenére, hogy a szovjet külpolitikát kezdetben lekötötte a kubai rakétaválság Kairón keresztül jelentős támogatást nyújtott Szallál kormányának. Ennek keretén belül számos katonai tanácsadó érkezett az országba, akik részt vettek a katonák és a pilóták kiképzésében. Moszkva számára jemeni helyzet lehetővé tette az Egyesült Államok és Nagy-Britannia befolyásának csökkentését az Arab-félszigeten, emellett így a szovjetek ellenőrizhették a világkereskedelem egyik legfontosabb szorosát a Báb el-Mandebet, amelyen naponta több ezer hordónyi kőolaj haladt át.¹⁹⁴ Mindazonáltal a Szovjetunió nem volt teljesen biztos a forradalom végleges győzelmében, ezért nem akart teljesen elköteleződni Jemen iránt. Így a szovjet támogatás leginkább Egyiptomon keresztül érkezett, ám Moszkva és a keleti blokk szolidaritása más módon is megmutatkozott. A szocialista országok, közöttük Magyarország is, lehetővé tették a jemeni egyetemistáknak, hogy ösztöndíjjal tanuljanak az adott országban, illetve egyéb humanitárius segítséget is vállaltak.

¹⁹³ LARON 2017: 59. Laron, Guy: *The Six-Day War: The Breaking of the Middle East*. New Haven: Yale University Press, 2017.

¹⁹⁴ FERRIS 2013: 70-94. Ferris, Jesse: *Nasser's Gamble: How Intervention in Yemen Caused the Six-Day War and the Decline of Egyptian Power*. Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 2013.

Szaúd-Arábia és Jemen viszonya sohasem volt felhőtlen. Abdul-Aziz ibn Abdul-Rahman Al Szaúd, ismertebb nevén Ibn-Szaúd, Szaúd-Arábia első királya az 1930-as évek elején jelentős területeket hódított meg, próbálta kiterjeszteni fennhatóságát az egész Arab-félszigetre. Azonban a terjeszkedési irányai meglehetősen szűkre szabottak voltak. Északon Irak és Jordánia, keleten a kis olajmonarchiák és Omán a brit érdekszférába tartoztak, vagyis a megtámadásukkal a magára vonta volna a britek haragját. Az egyetlen út a délen fekvő Jemen maradt. Ibn-Szaúd nem késlekedett, 1934-ben háborút indított a déli szomszédja ellen. A technológiai és számbeli fölényben harcoló szaúdi katonák könnyen legyőzték az elavult fegyverzettel rendelkező jemeni harcosokat.

A háború során Szaúd-Arábia meghódította Dzsizan, Nadzsran és Asir tartományokat és tovább nyomult előre az Ádeni-öböl irányába.¹⁹⁵ Jement a teljes bukástól a brit beavatkozás mentette meg. A britek számára Áden kulcsfontosságú kikötő volt, ráadásul már brit fennhatóság alatt állt. Az angolok inkább egy elmaradott, kevésbé veszélyes országot szerettek volna Áden szomszédságában, mint egy erős, expanzív regionális nagyhatalmat. A britek diplomáciai fellépése meghátrálásra kényszerítette Ibn-Szaúdot. A szaúdi-jemeni viszonyt a taifi szerződésben rendezték 1934-ben. Ennek értelmében Szaúd-Arábia megtarthatta az elfoglalt területeket, de nem folytathatta a további előrenyomulást, az új jemeni határokat pedig a britek szavatolták.

A háború után a britek átvették a hatalmat a stratégiaileg fontos dél-jemeni területek felett, aztán 1937-ben hivatalosan is koronagyarmatává nyilvánították. Az új gyarmat létrehozásával az angolok keleti érdekei miatt nélkülözhetetlen Ádent akarták biztosítani. Azonban az angol uralom nem volt túl népszerű a jemeni nép körében, ezért több brit ellenes felkelés is kirobbant. Ezek közül a legnagyobb az 1955-ös volt, amelyet a britek kegyetlenül levertek. A britek a függetlenségi törekvések megakadályozására és a régió feletti hatalmuk növelése miatt 1959-ben létrehozták a Dél-arábiai Emírátságok Szövetségét. 1962-ben az új államot átnevezték Dél-arábiai Szövetségre. A szövetség valójában egy bábállam volt, amelynek létezése csupán az angolok regionális érdekeit szolgálta. 1963-ban a britek a Szövetségbe kényszerítették az általuk ellenőrzött Ádent is, ami szinte azonnal fegyveres felkelést okozott. A városi lakosság jól tudta, hogy a Szövetségben való jelenlétük csak még tovább növelné az angol befolyást, ezért számukra elfogadhatatlan volt a britek

¹⁹⁵ PRANTNER 2007: 143. Prantner Zoltán: *A jemeni forradalom nemzetközi megítélése az egyiptomi beavatkozás függvényében*. Acta Universitatis Szegediensis : acta historica, Szeged, 2007.

lépése.¹⁹⁶ A felkelés egy négy éven keresztül tartó véres háborúba torkollott, amelyben a Nagy-Britannia ált szemben a dél-jemeni Nemzeti Felszabadítási Fronttal.

A jemeni polgárháborúban Szaúd-Arábia és Jordánia az elűzött uralkodót al-Badr imámot, míg az új kormányt Egyiptom, így közvetetten a Szovjetunió támogatta. Rijád reguláris csapatokat ugyan nem küldött Jemenbe, ehelyett fegyvereket, lőszert, pénzt, gyógyszereket és szaúdi kiképzőket küldött a royalista haderő kiképzéséhez. Ezenfelül a Szaúd-Arábia Jemennel határos területein élő, mintegy félmillió jemeni nomádból toborzott harcosokat az imám számára.¹⁹⁷ Az egyiptomi erők annak érdekében, hogy megakadályozzák a szaúdi utánpótlásokat folyamatosan bombázták a monarchia Jemennel határos területén lévő bázisokat, reptereket és karavánokat. Azonban ezekben a bombázásokban rengeteg civil, közöttük nők és gyerekek is életüket veszítették, amely hatására a jemeni közvélemény egyre inkább az egyiptomiak ellen fordult.

Szaúd ibn Abdul-Aziz Al Szaúd szaúdi király komoly fenyegetésnek tartotta Nasszer radikális nacionalista és monarchia ellenes nézeteit. Emiatt igyekezett megakadályozni, hogy a közvetlen szomszédjában egy új, Nasszer befolyása alatt lévő kormány alakuljon. Az Egyiptommal való összeütközésnek gazdasági és világpolitikai aspektusai is voltak. A szaúdi uralkodó attól is tartott, hogy az új jemeni kormány stabilizálódása lehetővé tenné a Szovjetunió térnyerését az Arab-félszigeten, amely egyértelműen fenyegette volna dinasztia sorsát. A szaúdi monarchia ugyanis nyíltan szovjetellenes volt és legnagyobb szövetségeseük, egyben kereskedelmi partnerük pedig az Amerikai Egyesült Államok volt, de a szovjetek esetleges térnyerése ezen körülmények miatt még fenyegetőbb volt.¹⁹⁸

A szaúdi politikában az ádeni események is meghatározóak voltak. Bár a szaúdiak elítélték az angolok gyarmati törekvéseit, amelyek a Dél-arábiai Szövetség létrehozásában öltöttek testet, valamint az angolok fegyveres harcát Áden térségében. Ugyanakkor a dél-jemeni Nemzeti Felszabadítási Front győzelmétől is tartottak, mivel a Front legfőbb támogatói Egyiptom és ez által, közvetetten a Szovjetunió voltak. Szaúd király reális veszélynek tartotta, hogy amennyiben a Felszabadítási Front átveszi az uralmat Áden felett, szabotál-

¹⁹⁶ BENKE 1997: 484.

¹⁹⁷ HU-MNL-OL-XIX-J-11-j (1945-1964)-70 Jemen, 1945-1964, 1.d. 008062/1. *A jemeni események iraki visszhangja*. 2.

¹⁹⁸ ROSTOVÁNYI 2011: 159-160. Rostoványi Zsolt: *A Közel-Kelet története*. Kossuth Kiadó, Budapest, 2011.

hatja a szaúdi olajkereskedelmet. A Vörös-tengeri hajóforgalom lezárásával a szaúdiak olaját szállító hajók nem jutottak volna ki az óceánra, így hatalmas gazdasági károkat okozhattak volna. Rijád roppant kényes politikai helyzetbe került. Amennyiben a briteket támogatja, akkor elveszíti a tekintélyét az antiimperialista arab államok előtt, de ha az ádeni lakosság küzdelmét segíti, akkor pedig kockáztatja, hogy Áden a nasszerista erők kezébe kerüljön.¹⁹⁹

Szaúd végül nem vett részt az ádeni konfliktusban, amely 1967. november 30-án ért véget a Felszabadítási Front győzelmével. Ennek ellenére a szaúdiak ismét jól kerültek ki a válságból. Azzal, hogy nem avatkoztak bele a harcba, megőrizték tekintélyüket az arab világ előtt. A hatnapos háború után Egyiptom meggyengült, így a jemeni befolyása is csökkent. A háborút követő gazdasági válságban Kairó nem engedhette meg magának egy rendkívül költséges expedíciós haderő állomásoztatását Jemenben. Bár a brit csapatok kivonulása után szinte azonnal kikiáltották a Dél-Jemeni Népköztársaságot, a szaúdiak mégis megnyugodtak, mivel úgy vélték Nasszer támogatása nélkül nem kell tartaniuk az új kormánytól. Továbbá az ádeni szabad hajózást a nagyhatalmak garantálták, így a Dél-Jemeni Népköztársaság nem zárhatta le a tengeri forgalmat.

A jemeni válság az amerikai diplomáciát is kényes helyzetbe hozta. Az 1960-as évek elején John F. Kennedy elnök még reménykedett abban, hogy az USA képes lehet jó viszonyt ápolni Egyiptommal, azon keresztül pedig a harmadik világ többi országával. Ennek a békülési tervnek a részét képezte az Asszuáni-gát építésére ígért amerikai támogatás, amelyet végül elvetettek. Az 1962-ben kirobbant válság alapvetően befolyásolta a régió politikai viszonyait, így az Egyesült Államoknak is lépnie kellett. Az USA úgy gondolta, csak úgy tudja megakadályozni, hogy a konfliktus áttérjedjen Szaúd-Arábiára, ha elismeri az új jemeni vezetést és megakadályoz minden külső beavatkozást. Ennek megfelelően az Egyesült Államok hivatalosan is elismerte a Jemeni Arab Köztársaságot 1962. november 12-én.²⁰⁰ De emiatt az Egyesült Államoknak megromlott a viszonya Szaúd-Arábiával, ráadásul ezt a lépését szövetségesi is nyíltan bírálták.

A jemeni konfliktus alatt az amerikai Közel-Kelet politikát a kettősség jellemezte. Egyrészt a gazdasági érdekeik miatt meg kellett védeniük Szaúd-Arábiát, főleg a Szaúd családot. Másrészt az amerikaiak szerették volna

¹⁹⁹ PRANTNER 2007:140.

²⁰⁰ FRUS 1962: 219-220. Frus 1962: 96. *Memorandum From Secretary of State Rusk to President Kennedy*. IN: Foreign Relations of the United States, 1961-1963, Volume XVIII, Near East, 1962-1963.

normalizálni az Egyiptomhoz fűződő kapcsolatukat, valamint megakadályozni, hogy az még jobban elköteleződjön a Szovjetunió felé. Az amerikai diplomácia ebben az esetben nem volt sikeres, mivel Nasszer politikájában már a szovjet támogatás volt meghatározó, ugyanakkor az egyiptomi elnök nem bízott Washington közel-keleti politikájában. Az USA lépése végső soron amerikai-szaúdi kapcsolatoknak ártott, amit csak újabb szerződésekkel tudott orvosolni.²⁰¹

A jemeni polgárháborúban Nagy-Britannia is támogatta a szaúdi politikát, mivel a britek féltették az Áden környéki érdekeltségeiket. A jemeni konfliktusban a két regionális hatalom került szembe egymással, amelyek mögött ott álltak a nagyhatalmak is. A polgárháború elmélyülésével az egyiptomi-diplomáciai csatározás is egyre erősödött. A szaúdiak azzal vádolták Nasszert, hogy az egyiptomi szocializmus szemben áll az iszlámmal, és nem az arab államok, csupán Egyiptom érdekeit tartja szem előtt. Szaúd-Arábia egy külön az arab országokat magába foglaló tervben gondolkodott, amelynek meghatározó eleme az iszlám vallás. Nasszer bírálta a szaúdi tervet, mert az szerinte nem más, mint a bagdadi paktum módosított változata, amelyben Szaúd-Arábia dominált volna a többi arab állam felett.

A polgárháború lezárása

A polgárháború az Arab Liga számára is komoly kihívást jelentett. A Liga tagjait megosztották a jemeni események. Míg Egyiptom és Szíria az Abdelláh asz-Szallál vezette kormányt, addig Szaúd-Arábia és Jordánia al-Badr imámot támogatta. A Liga tagjai között 1963-ra az egyiptomiak befolyása érvényesült, vagyis az új köztársasági jemeni vezetést ismerték el legitim kormánynak, kivéve Szaúd-Arábiát és Jordániát.²⁰² Annak érdekében, hogy a konfliktus minél előbb rendezzék a Liga 1963 szeptemberében elfogadott egy határozatot, amelyben a szervezet felszólította tagjait az új, immáron legitimé nyilvánított jemeni kabinet támogatására. Emellett határozat megtiltotta al-Badr

²⁰¹ BARDA 1993: 589-590. Barda Beáta: *Douglas Little: Az új Nílus menti határ: JFK, Nasszer és az arab nacionalizmus*. Századok, 127. évfolyam 3-4. szám, 1993.

²⁰² Nasszer az 1956-os Szuеzi-válságot követően hatalmas népszerűsége tett szert az arab világban, amelyből jelentős politikai tőkét kovácsolt. Ezt felhasználva az Arab Ligán belül is komoly támogatói bázissal rendelkezett, mivel számos arab állam Nasszert tekintette az imperializmus elleni harc vezéralakjának és az aran nacionalizmus legfontosabb képviselőjének.

imám támogatását és kötelezte a tagokat, hogy normalizálják kapcsolataikat a Jemeni Arab Köztársasággal.²⁰³

Ugyanakkor határozatot sem Szaúd-Arábia, sem Egyiptom nem tartotta be. Rijád továbbra is támogatta az imámot és mindent megtett annak érdekében, hogy megbuktassa a Szallál vezette jemeni kormányt. Nasszer pedig nem volt hajlandó kivonni a Jemenben harcoló csapatait. Így ez az incidens megmutatta az Arab Liga egyik gyengeségét: a Liga tehetetlen azokban az esetekben, melyekben a tagállamok kerülnek egymással szembe. Fontos kiemelni, hogy a Liga csak határozatot hozott, de érdemben nem rendelkezett olyan erővel, amellyel be is tarthatta volna azt.

A jemeni polgárháborúban az 1967-es arab-izraeli háború jelentett gyökeres fordulatot. A hatnapos háborúban Egyiptom hatalmas katonai veszteségeket szenvedett, haderejének nagy része megsemmisült. A háború elvesz-

Fejzál szaúd-arábiai király (balra), Gamal Abden-Nasser (középen) Egyiptom elnöke és Muhammad Ahmad Mahgoub, Szudán miniszterelnöke találkozik az Arab Liga csúcstalálkozóján a szudáni Kartúmban, 1967.

tését követően Nasszernek változtatnia kellett a korábbi külpolitikáján. A kialakult gazdasági válság miatt óriási szüksége volt a gazdag olajtermelő országokra, de főleg Szaúd-Arábiára. Az egyiptomi-szaúdi kapcsolatokban fordulópont az Arab Liga 1967 augusztusában tartott kartúmi csúcstalálkozója volt, ahol a résztvevők elfogadták azt a határozatot, amelyben az Izrael által el-

foglalt területek visszaszerzését közös feladatnak tekintik. Ennek érdekében összehangolják politikai tevékenységeiket. A találkozón Nasszer elnök és Fejzál ibn Abdul-Aziz Al Szaúd szaúdi uralkodó megállapodott az országaik közötti kapcsolatok rendezéséről. Azonban ennek egyik feltétele volt, hogy Nasszernek ki kellett vonnia csapatait Jemenből. Nasszer számára, a háború utáni időszakban, a jemeni katonai beavatkozás több okból is tarthatatlanná vált. Egyrészt a gazdasági válság miatt nem tudta finanszírozni a Jemen területén állomásozó egyiptomi egységek ellátását. Másrészt az Izraeli fenyegetés

²⁰³ TUGANOVA 1969: 191-192. Tuganova E. O.: *A Közel-Kelet a világpolitikában*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1969.

miatt minden katonára szüksége volt, amelyeket a Szezei-csatorna környékén vont össze.²⁰⁴

A kartúmi találkozáson Szaúd-Arábia, Líbia és Kuvait vállalta, hogy pénzügyi támogatást nyújt a frontállamokat. A szaúdiak évente 50 millió fontot utaltak át, amely hozzájárult, hogy Egyiptom nem került gazdasági csődbe.²⁰⁵ Fejszál a pénzügyi támogatást a jemeni válság lezárásának legkényelmesebb módjának tekintette. Ezen kívül politikailag is hasznos lépésnek bizonyult, mert a szaúdiak ezt a gesztust is felhasználták a tekintélyük növeléséhez, mondván ők voltak az arab ügy egyik legnagyobb támogatói.

Egyiptom a kartúmi megállapodás alapján kivonta egységeit Jemenből, ezzel magára hagyta Abdelláh asz-Szallált. Nem sokkal később Szaúd-Arábia is felhagyott az imám pártjának támogatásával a monarchista párton belül uralkodó széthúzások miatt. A több éves polgárháború után Szallálnak és híveinek 1970-re sikerült konszolidálni a Jemeni Arab Köztársaságot.

A 2014-es jemeni polgárháború

A 2014 szeptemberében kezdődött jemeni polgárháború egy többoldalú polgárháború, amely a 2015-ös Szaúd-Arábia vezetete koalíció beavatkozásával regionális konfliktussá vált. A polgárháborúban, az Irán által is támogatott, síita húsz erők állnak szemben az Abed Rabbo Manszúr Hádi elnök csapataival és az őt segítő szaúdi szövetséggel. Ugyanakkor a polgárháború által okozott káoszt kihasználva és az országban lévő iszlamisták támogatásával jelentős erőre tett szert az Arab félsziget Al-Kaidája (AQAP) nevű terrorszervezet is.²⁰⁶

A konfliktus azzal kezdődött, hogy a Hádi elnök kormányával elégedetlen húszik elfoglalták a jemeni fővárost, Szanaát. 2015 márciusában a húszik létrehozták a Legfelsőbb Forradalmi Bizottságot, amely offenzívát indított az ország maradék részét kezében tartó elnök ellen. A húszik gyors előretörése miatt Hádi elnök elmenekült az országból, a szaúdi vezetés pedig egy általa

²⁰⁴ PRANTNER 2009: 181-185.

²⁰⁵ LUGOSI 2006: 402-403. Lugosi Győző (szerk.): *Dokumentumok a Közel-Kelet XX. századi történetéhez*. L'Harmattan, Budapest, 2006.

²⁰⁶ MAJLÁTH 2017: 24. Majláth Roland: *Elfeledett háború – A konfliktusba fulladó Jemenre alig figyel a világ*. Magyar Nemzet, (80. évfolyam, 77-99. szám). 2017-04-08./83. szám, 2017.

szervezett koalíció élén katonai műveletet indított a korábbi jemeni kormány visszaállításáért.²⁰⁷

Szaúd-Arábia számára az újabb polgárháború több szempontból is fontos volt. Egyrészt a szaúdi vezetés az Arab-félszigetet továbbra is saját érdekszférájának tekintette, emiatt erőteljesen fellépett minden olyan esetben, amikor a régió feletti szaúdi hegemonia veszélybe került. A 2011-es „arab tavasz” óta a sivatagi királyság egyre aktívabb külpolitikát folytatott, amelynek alapja a dinasztia túlélésének biztosítása. A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy a 2011 utáni forradalmi hullám alatt a szaúdiak támogatták a fennálló rendszerek elleni megmozdulásokat azokban az országokban, amelyek nem tartoztak bele a szűk értelemben vett érdekszférába, így geopolitikailag kevésbé voltak fontosak a királyság számára. Ugyanakkor Rijád azonnal beavatkozott azokban az esetekben, amik az Arab-félsziget monarchiáit érintették, például Bahrein esetében, ahol a szaúdi egységek segítettek leverni a hatalom elleni megmozdulásokat.²⁰⁸

A szaúdi beavatkozás okai

Rijád a síita húszik előretörésében Irán befolyásának növekedését látta. A szaúdi külpolitika igyekezett megakadályozni az iráni befolyás megerősödését a régióban, mivel abban veszélyeztetve érezte gazdaságát és a dinasztia létét is. Emiatt a 2014-es polgárháború nem csupán Jemen belügye, hanem a régió két meghatározó államának, Szaúd-Arábiának és Iránnak a proxy háborúja is. A szaúdi-iráni kapcsolatok rendkívül bonyolultak és a vallási különbségek, az eltérő politikai berendezkedés és gazdasági érdekek, valamint a regionális hatalmi ambíciók miatt rendkívül feszültek is.

A szaúdi vezetés számára rendkívül negatív következményekkel járt volna, ha Jemenben az Irán párti erők győznek, mivel így Teherán közvetetten tudta volna ellenőrizni a létfontosságú kőolaj szállítási útvonalakat. Emellett egy esetleges katonai összeütközés esetén Jemen stratégiai fontosságú volt, hiszen közvetlenül határos volt Szaúd-Arábiával, ráadásul annak kőolajban gazdag térségével. Ezáltal könnyen csapást mérhettek volna a királyság működéséhez nélkülözhetetlen kőolajiparra. Rijád félelme nem volt alaptalan,

²⁰⁷ CBC 2015: *Abed Rabbo Mansour Hadi, Yemen leader, flees country*. Hozzáférés: <https://www.cbc.ca/news/world/abed-rabbo-mansour-hadi-yemen-leader-flees-country-1.3008452> 2015. (Utolsó hozzáférés ideje: 2022. 07. 20.)

²⁰⁸ N. RÓZSA – SZALAI 2016: 11. N. Rózsa Erzsébet – Szalai Máté: *Az iráni-szaúdi hidegháborús konfliktus értelmezése*. KKI Tanulmányok Külügyi és Külgazdasági Intézet, Budapest, 2016

hiszen a 2019-ben rakétatámadás érte a szaúdi óriás olajvállalat az ARAMCO olajfinomítóit.²⁰⁹ A támadás hatására rövid időre visszaesett kőolajtermelés, azonban ennél fontosabb volt, hogy megmutatta mennyire sebezhető a sivatagi királyság. A támadás hatására ideiglenesen megemelkedett a kőolaj világgpiaci ára, ami jól mutatta a monarchia pozícióját a világ kőolajellátásában.²¹⁰ Annak ellenére, hogy az akcióért a jemeni lázadók azonnal vállalták a felelősséget, a szaúdi kormány az Egyesült Államokkal közösen Iránt vádolta, mondván a húszik önállóan nem lettek volna képesek egy ilyen támadás kivitelezésére.²¹¹ Ugyanakkor fontos kiemelni, hogy Irán következetesen tagadja, hogy támogatná a húszri erőket.

Az ARAMCO elleni támadások jól illeszkedtek a húszri erők politikájába, mivel azok nem csupán az őket támadó Szaúd-Arábia ellen irányultak, hanem közvetett módon az Egyesült Államok ellen is. A húszri lázadók politikáját az alábbi jelmondatuk határozta meg: „*Isten nagy, halál Amerikának, halál Izraelnek, átok a zsidókra, győzelem az iszlámnak.*”²¹² Mivel az ARAMCO által kitermelt kőolaj legnagyobb felvásárlója az USA, ezért az olajvállalat elleni akciókkal az amerikai érdekeket is támadták. Ennek következtében a Donald Trump vezette kabinet Rijád mellé állt, még annak ellenére is, hogy a szaúdi trónörökös Mohamed bin Szalmán személye rendkívül vitatottá vált Dzsamál Hasogdzsi szaúdi ellenzéki újságíró 2018-as meggyilkolása után.²¹³ Az Egyesült Államok számára a zavartalan kőolaj kitermelés jelentette a prioritást, nem pedig a szaúdi koronaherceg megítélése.

²⁰⁹ Az ARAMCO története 1934-ben kezdődött, amikor Ibn Szaúd kutatási concessziót adott a California Arabian Standard Oil Company-nak, mely nevét hamarosan Arabian American Oil Companyra (ARAMCO) változtatta. Az olaj kitermelés növekedése, a kőolaj világgpiaci árának növekedése és a nagyon alacsony kitermelési költségek miatt a szaúdi vezetés több ütemben növelte részesedését az ARAMCO-ban. Az 1988-as királyi rendelet alapján létrehozott Saud Arabian Oil Company átvette az olajmezők tulajdonjogát és ellenőrzését, ezzel gyakorlatilag Szaúd-Arábia államosította az ARAMCO-t.

²¹⁰ The New York Times 2019 Krauss, Clifford – Reed, Stanley: *Oil Prices Spike After Attack on Saudi Facilities but Lasting Disruption Seen Unlikely*. Hozzáférés: <https://www.nytimes.com/2019/09/15/business/saudi-arabia-oil-energy-prices.html> September 15, 2019 (Utolsó hozzáférés ideje: 2022. 07. 20.)

²¹¹ MÁRTONFFY 2019: 8. Mártonffy Attila: Donald Trump szankciókkal sújtja Iránt. Magyar Nemzet (75. évfolyam, 173-197. szám)/2019-09-20/ 189. szám, 2019.

²¹² MCKERNAN 2018 McKernan, Bethan: *Who are the Houthis and why are they fighting the Saudi coalition in Yemen?* The Guardian Hozzáférés: <https://www.theguardian.com/world/2018/nov/21/who-are-the-houthis-fighting-the-saudi-led-coalition-in-yemen> November 21, 2018 (Utolsó hozzáférés ideje: 2022. 07. 20.)

²¹³ Dzsamál Hasogdzsi élesen bírálta a szaúdi monarchiát és annak 2015-ös jemeni beavatkozását. A szaúdi rendszer elleni bírálatai miatt 2018. október 2-án eltűnt Szaúd-Arábia isztambuli nagykövetségén. A feltételezések szerint a szaúdi koronaherceg Mohamed bin Szalmán parancsára megölték, azonban a holtteste nem került elő.

A szaúdi beavatkozás másik oka a dinasztian belüli hatalmi csoportok vetélkedése. A szaúdi trónt 2015-ben hetvenkilenc éves korában foglalta el Szalmán bin Abdul-Aziz Al Szaúd, aki közvetlen leszármazottja volt az országalapító Abdul-Aziz ibn Abdul-Rahman Al Szaúdnak. Azonban Szalmán rossz egészségügyi állapota miatt az ország irányítását fokozatosan a fia Mohamed bin Szalmán vette át, aki gyorsan szeretne volna megerősíteni pozícióját a dinasztian belül. A királyi család nem minden tagja támogatta Mohamedet, a dinasztian belüli másik hatalmi csoport vezetője Mohamed bin Nájif volt. Bin Nájif a szaúdi király unokaöccse, aki sokkal nagyobb politikai tapasztalattal és ismertséggel rendelkezett, mint bin Szalmán. A két hatalmi aspiráns közötti vetélkedés meghatározó volt bin Szalmán politikai tevékenységében.²¹⁴

Mohamed politikájának alapja a Közel-Kelet megbomlott erőviszonyainak helyre állítása és az iráni befolyás növekedésének megállítását volt. A síita veszély elleni fellépés adta saját belpolitikai legitimitását, mint a szaúdi trón örökösé.²¹⁵ Emiatt kapóra jött neki a jemeni polgárháború, mivel úgy gondolta, hogy egy katonai beavatkozással gyors győzelmet aratna, amely megszüldítaná belső hatalmi pozícióját, valamint elejét venné a szaúdi hegemonia sérülésének az Arab-félszigeten.

Mohamed bin Szalmán 2015-ben, az Arab-félsziget status quo-ját fenyegető iráni veszélyre hivatkozva sikeresen állított fel egy koalíciót, amelyben számos arab ország vett részt. Szaúd-Arábia mellett az Egyesült Arab Emírátságok, Marokkó és Jordánia a légi hadjáratban vettek részt, míg Egyiptom tengeri és szárazföldi támogatást nyújtott, Szudán pedig szárazföldi kontingenst küldött. Papíron a szövetséges arab országok győzelme megkérdőjelezhetetlen volt, mivel abszolút légi fölényrel rendelkeztek, ráadásul a szárazföldi erőik haditechnikailag is jóval fejlettebbek voltak a jemeni lázadó erőknél. Azonban a koalíció beavatkozása mégsem tudott döntő győzelmet kivívni, ehelyett egy napjainkban is zajló hatalmas veszteségekkel járó konfliktust eredményezett. A szövetséges arab országok eredménytelenségének számos aspektusa van. A szövetség tagjai gyors győzelemben reménykedtek, de amikor a polgárháború elhúzódása és a veszteségek emelkedése miatt Egyiptom és Marokkó is kilépett a koalícióból. Jelentős feszültségeket okozott a szövetség tagjainak eltérő

²¹⁴ FOREIGN POLICY 2015 Kenner, David: *With King's Death, Younger Generation of Saudis Near Power*. Hozzáférés: <https://foreignpolicy.com/2015/01/23/with-kings-death-younger-generation-of-saudis-near-power/> January 23, 2015 (Utolsó hozzáférés ideje: 2022. 07. 20.)

²¹⁵ N. RÓZSA – SZALAI 2016: 10-11.

politikai érdeke is.²¹⁶ Ugyan a hűszi erők megerősödését komoly veszélynek tartották, nem akartak alárendelődni Rijád politikájának. Az arab koalíció a 2020-as évekre gyakorlatilag széthullott, csupán Szaúd-Arábia és az Egyesült Arab Emírátságok tartották magukat, azonban mind két ország a konfliktus lezárásának lehetőségeit kereste.

A jemeni beavatkozás hatásai

A koalíció katonai beavatkozásának alapját a légi erők alkalmazása jelentette. A szövetséges államok úgy gondolták légi fölény birtokában képesek lesznek megsemmisíteni a hűszi csapatokat, valamint elvágni azok utánpótlásvonalait. Azonban a szaúdi vezetés nem tanult Nasszer 1962-es beavatkozásából, hiszen akkor az egyiptomiak uralták a légteret mégsem tudtak döntő győzelmet elérni. Azzal, hogy Rijád 2015-ben a jemeni válság katonai megoldását választotta hasonló nehézségekkel szembesült, mint az egyiptomi haderő a korábbi konfliktus idején. Noha a 2015-ös hadműveletekben Szaúd-Arábia nem egyedül vett részt, hanem a koalíció katonailag legjelentősebb tagjaként, mégis fájó veszteségeket szenvedett.

Mohamed bin Szalmán beavatkozása éppen ellentétes hatást váltott ki, mint amire a trónörökös számított. A folyamatosan növekvő szaúdi veszteségek és az olajipari létesítmények elleni támadások meggyengítették hatalmát a királyságon belül és jelentős belpolitikai feszültséget eredményeztek. Emiatt Mohamed előbb 2017-ben lemondatta bin Nájifot a koronahercegi címről, majd 2020. március 6-án hazaárulás vádjával le is tartóztatatta féltestvérével és nagybátyjával Ahmed bin Abdulazizal együtt.²¹⁷ Bin Nájif félreállításával Mohamed ideiglenesen biztosította hatalmát, de emiatt tovább növelte a sivatagi monarchia nemzetközi elszigetelődését.

A jemeni akciónak káros hatásai voltak az Arab-félsziget feletti szaúdi hegemóniára is. Egyrészt a szaúdi haderő gyenge teljesítménye miatt, különös tekintettel légvédelmi képességek hiányára, megkérdőjeleződött az ország regionális hatalmi státusza. Másrészt a koalíció széthullása politikailag

²¹⁶ AMARAIA 2020 Amaraia Modern Közel-Kelet Kutatások Műhely: *Jemen keselyűi*. 2020. március 23. Hozzáférés: <https://amaraia.com/hu/jemen-keselyui/> (Utolsó hozzáférés ideje: 2022. 07. 20.)

²¹⁷ REUTERS 2020 Kalin, Stephen – Rashad, Marwa: *Saudi Arabia detains senior royals for alleged coup plot, including king's brother: sources*. Hozzáférés: <https://www.reuters.com/article/us-saudi-detentions-princes/saudi-arabia-detains-senior-royals-for-alleged-coup-plot-including-kings-brother-sources-idUSKBN20U001> March 7, 2020 (Utolsó hozzáférés ideje: 2022. 07. 20.)

rendkívül negatívan érintette Rijádot, hiszen képtelen volt egyben tartani az általa létrehozott szövetséget. Mohamed politikai tekintélyét jelentősen csökkentette, hogy a polgárháborús beavatkozás alatt összekülönbözött Kattarral, sőt Rijád biztatására az Egyesült Arab Emírségek, Bahrein és Egyiptom megszakította a kapcsolatait Dohával, amely gyakorlatilag Katar blokádját eredményezte. A szaúdi narratíva azzal vádolta Katart, hogy jelentős összegekkel támogatja a terrorista szervezeteket, továbbá túlságosan Irán barát politikát folytat. Valójában Katar függetleníteni próbálta magát a szaúdi befolyástól és nem zárkózott el az iráni kapcsolatoktól.

Az Öböl Menti Együttműködési Tanács 2021. január 5-én al-Ula városában tartott értekezleten részt vett miniszterek

A helyzet érdekessége, hogy a Katar elleni blokád szintén eredménytelen maradt, ugyanis Doha politikáját nem tudták megváltoztatni, sőt a zárlat hatására a katari-iráni kapcsolatok még szorosabbá váltak. A blokád alatt Irán és Törökország légi hídon keresztül szállította az élelmiszereket és egyéb szükségleti cikkeket az országba, emiatt Rijád kiéheztetésre épülő politikája kudarcot vallott. Szaúd-Arábia és a blokádban résztvevő államok belátták a blokád bukását, ezért az Öböl Menti Együttműködési Tanács 2021. január 5-én al-Ula városában tartott találkozóján bejelentették annak feloldását.²¹⁸ Katar

²¹⁸ FOREIGN POLICY 2021 Ramani, Samuel : *The Qatar Blockade Is Over, but the Gulf Crisis Lives On.* Hozzáférés: <https://foreignpolicy.com/2021/01/27/qatar-blockade-gcc-divisions-turkey-libya-palestine/> January 27, 2021 (Utolsó hozzáférés ideje: 2022. 07. 20.)

nemcsak, hogy megtartotta önállóságát, hanem komoly politikai tőkét kovácsolt a kialakult kapcsolatokból. Ennek hatására egyre aktívabb külpolitikát folytat és ezzel párhuzamosan gyengíti a szaúdi befolyást a régióban.

A jemeni békéhez vezető út

A politikai és katonai sikertelenségek után mind Szaúd-Arábia és az Egyesült Arab Emírátsok is békét akart, de csak olyan módon, amellyel elkerülhették a további presztízsveszteséget. A helyzetet bonyolította, hogy Rijád és Abu-Dzabi eltérő módon képzei el Jemen jövőbeli sorsát. A szaúdi vezetés kezdetben egy egységes Jemen koncepciójában gondolkozott Hádi elnök vezetésével és erőteljes szaúdi befolyással. Azonban ez a lehetőség napjainkra végképp megbukott, hiszen Hádi elnök 2022. március 7-én rendeletet bocsájtott ki, amelyben átadta a hatalmát az Elnöki Tanácsnak, amelynek ő maga nem tagja. Az egységes Jemen terve azért is nehezen kivitelezhető, mert Jemen déli részén a szeparatista csoportok képviselnek jelentős erőt, akik önálló Dél-Jement szeretnének. Az Egyesült Arab Emírátsok ez utóbbi megoldást támogatná, mivel így megőrizhetné a befolyását a régióban. A Jemeni polgárháborút nagyon nehéz tartós békével lezárni, mert a konfliktus egyszerre több szinten is folyik. Egyrészt a húszik által uralt észak és a szeparatista erők dominálta dél között. A következő szint a regionális hatalmi harc, amelyet Rijád és Teherán vív egymással, és amiben a polgárháború csupán egy mellék-hadszíntérként jelenik meg. Végül pedig megfigyelhető a szaúdi és emírátsusi szembenállás is, mivel mindkét ország a saját érdekeinek megfelelő megoldást szorgalmazza.²¹⁹

Azonban vannak a válság lezárására utaló jelek is, ezek pedig annak köszönhetőek, hogy minden fél érdekelt a konfliktus rendezésében. Nem elhanyagolható, hogy a válság 2014-es kitörése óta Jemen fokozatosan, de egyre mélyebbre süllyedt a humanitárius válságban, amely mára már tömeges járványokkal és éhínséggel veszélyeztet. A béke felé vezető út első lépése a stabil fegyverszünet megkötése lenne. Ezzel kapcsolatban már voltak próbálkozások, idén március 26-án a húszik egyoldalú három napos fegyverszünetet hirdetett. Március 29-én a szaúdi fél is tűzszünetet hirdetett és bejelentette, hogy leállít minden jemeni katonai műveletet. A békeszempontjából a legna-

²¹⁹ AMARAIA 2022 Amaraia Modern Közel-Kelet Kutatások Műhely: *A háború vége Jemenben?* Hozzáférés: <https://amaraiia.com/hu/a-haboru-vege-jemenben/> 2022. április 15. (Utolsó hozzáférés ideje: 2022. 07. 20.)

gyobb előre lépés, hogy mindkét fél elfogadta az ENSZ által március 31-én a Ramadán hónapra szóló fegyverszünetet.²²⁰ Bár a végleges béke még messze van és további hosszú tárgyalások várnak a konfliktusban résztvevő felekre, az eddigi eredmények okot adnak a bizalomra.

J. NAGY LÁSZLÓ²²¹

A kommunisták a független Algériában (1962-1993)

A kommunista eszmék az 1920-as években jelentek meg Algériában. Képviselői európaiak voltak. Szervezetileg a Francia Kommunista Párt algériai szekciójában tömörültek. Önálló párttá alakulásuk a népfront időszakban történt meg, 1936-ban, ami egybeesett az FKP megújulásával is, s nem kis részben éppen ennek a változásnak az eredménye volt. A két párt között továbbra is rendkívül szoros maradt a kapcsolat, ami a kritikus pillanatokban viszont inkább gátolta az AKP integrálódását a nemzeti mozgalomba, amelynek a pártjai ezért nem is tekintették algériai pártnak. Ez történt a fegyveres felkelés kirobbanásakor, 1954-ben is. Kétségtelen azonban, hogy az AKP mindig képes volt önkritikát gyakorolva korrigálni, „algériaizálni” a politikai irányvonalát.

A szociális küzdelemben az algériai kommunisták élen jártak, s ezen a területen kifejtett tevékenységük, a szakszervezeti mozgalmon keresztül, nemcsak erősítette az antikoloniális nemzeti mozgalom társadalmi bázisát, de kádereket is kinevelt. Szervezeti felépítésük pedig modellül szolgált a nacionalista

²²⁰ UNITED NATIONS 2022 *UN welcomes announcement of two-month truce in Yemen*. Hozzáférés: <https://news.un.org/en/story/2022/04/1115392> April 2022. 2022. (Utolsó hozzáférés ideje: 2022. 07. 20.)

²²¹ J. Nagy László, történész, professor emeritus, SZTE BTK Újkori Egyetemes Történeti és Mediterrán Tanulmányok Tanszék

pártok számára. Az AKP hibái ellenére, illetve azokkal együtt a legnehezebb időkben is hazai környezetben tevékenykedett. Ez történt 1939 és 1943 között a Vichy rendszer idején s a nemzeti felszabadító háború (1954-1962) idején is, amikor a párt vezetői, Szadek Hadzseresz és Basír Hadzs Ali (1920-1991)²²² mindvégig Algériában tartózkodtak. Larbi Buhali (1912-1991)²²³ pedig 1956 őszén külföldre távozott, hogy szervezze a szocialista országok támogatását a fegyveres harcot irányító FLN számára. 1962-ben a nemzeti felszabadító háború végeztével függetlenné vált algériai számára nagy reményeket keltő perspektíva nyílt. A függetlenségi harcot vezető FLN (Nemzeti Felszabadítási Front) az 1962 júniusában a líbiai Tripoliban elfogadott programjában a társadalmi igazságosság megteremtése mellett foglalt állást, népi demokratikus forradalmat hirdetett: „*A népi demokratikus forradalom az ország tudatos építését jelenti a szocialista elvek és a nép kezében lévő hatalom által. Ahhoz, hogy Algéria fejlődése gyors, harmonikus legyen és a nép alapvető gazdasági szükségleteinek kielégítésére irányuljon, szükségszerűen szocialista perspektívában kell fogannia, a szocialista tervezés és a nagy termelőeszközök kollektivizálása keretében.*”²²⁴

A szocialista opciót természetesen támogatták a kommunisták, s reményüket táplálta, hogy a hadsereg támogatásával az FLN baloldala került döntő politikai pozícióba: 1962 őszén miniszterelnökké, egy évvel később pedig köztársasági elnökké Ben Bellát (1916-2012)²²⁵ választották. Gyors és radikális változások kezdődtek az országban: agrárvilágban a fellah tömegek birtokba vették és művelni kezdték az európaiak elhagyott, majd államosított földjeit. 1963 tavaszán 1,2 millió hektár került a fellahok kezelésébe, 1965 elején pedig már 3 millió hektár. Ennyi a francia telepések által birtokolt – egyébként a legjobb minőségű – földek összessége. A kormány 1963 tavaszán az ún. márciusi dekrétumokban jogilag is rögzítette a spontán tömegmozgalom által elért eredményeket. A dekrétumokban ezt a paraszti tömegmozgalmat öngazgatási mozgalomnak (autogestion) nevezték.

Az FLN 1964. április 16-24. között ülésező kongresszusán elfogadott *Algíri Charta*²²⁶ megerősítette a szocialista útválasztást. Azt is rögzítette, hogy

²²² Életére ld. *Évkönyv* 2021.

²²³ Életére ld. *Évkönyv* 2022.

²²⁴ A program: *Annuaire de l'Afrique du Nord (AAN)* 1962. CNRS, Paris, 1963. 638–704. Részletek: *Évkönyv* 1987.

²²⁵ Életére ld. *Évkönyv* 2014.

²²⁶ A kongresszus dokumentumai in *Annuaire de l'Afrique du Nord*, 1964. 543-573.; A kongresszus tétisei magyarul: *Nemzetközi Szemle*, 1964. 7–8. sz. 132–181.

az egypártrendszerre épülő szocialista politikai rendszerben vezető szerepe az élcsapatpárttá alakuló FLN-nek lesz. A többpártrendszer létjogosultságát csak a fejlett kapitalizmusban tartja progresszívnek, a fejlődő országokban szétforgácsolja a kollektív erőfeszítéseket, lehetővé teszi a külföldi beavatkozást s a „népi energiák elfojtását.”

Az egypártrendszer a gyakorlatban már nyomban a függetlenség kikiáltása után megvalósult. A 8-10 ezer tagot számláló AKP-ét 1962. november 30-án betiltották. A párt legalitása és a többpártrendszer létjogosultsága mellett egyedül Ait Ahmed (1926-2015)²²⁷, az FLN egyik alapítója szólalt fel nyilvánosan. Ferhat Abbász, a parlament elnöke pedig töredelmesen bevallotta az AKP küldöttségének, hogy nem tehet semmit az egypártrendszer ellen.

Ugyanakkor a kommunisták viszonylag szabadon folytathatták tevékenységüket, amit viszont alsóbb helyi szinten egyáltalán nem néztek jó szemmel, sőt akadályoztak.²²⁸ A betiltás után a pártsajtó szerepét a nagy múltú, kétségtelenül kommunista irányítású, de formálisan, s nagyrészt tartalmában is, a „népfrontos” *Alger républicain* vette át. A legnagyobb példányszámú (60-70ezer), legnépszerűbb lap megjelenése elé azonban egyre több akadályt gördített az FLN vezetése, amely az 1964-es kongresszus után már nyíltan arról beszélt, hogy kisajátítja és saját pártlapjává teszi. Egyre többször fordult elő, hogy a cenzúra bizonyos cikkek publikálását megtiltotta. Ez viszont öncenzúrára kényszerítette a lap munkatársait.

Nem könnyítette a kommunisták helyzetét az sem, hogy a 64-es Charta – és Ben Bella is minden nyilvános szereplésekor – erőteljesen hangsúlyozta a szocializmus algériai specifikumát: arab-izlám jellegét, az iszlám – gyakran Korán-idézetekkel is alátámasztott – progresszív vonásait. Mindannyiszor megemlítette, hogy az iszlám a szociális egyenlőség vallása, s ezért nem ellentétes a szocializmussal. Ugyanakkor számos intézkedés „iszlamista” jellegű volt. Így pl. az iszlám vallás (és a klasszikus arab nyelv) oktatásának bevezetése az állami iskolákban 1964-ben. Vagy az állampolgársági törvény, amely szerint csak azok kapták meg az algériai állampolgárságot, akiknek apai ágon szülei és nagyszülei muszlimok voltak. Kivételes esetben azok, akik

²²⁷ Életére ld. *Évkönyv* 2017.

²²⁸ Camp des Oliviers, 241–248.

harcoltak a felszabadító háborúban. Ám ezek közül is sokan (elsősorban a kommunisták) vagy nem kapták meg, vagy csak évekig tartó huzavona után. Ezért fordult elő, hogy európai származású kommunista újságírók arab nevet használtak, mert így nem szolgáltattak támadási okot a nacionalistáknak. Ugyanezért szervezték külön alapszervezetbe az európai származású tagokat.

Mérsékelt és szélsőséges vélemények is elhangzottak a szocializmus ellen, de ekkor ezek még nem nyertek teret, mivel ateista propaganda nem folyt, s a közel nyolc évig tartó háború után függetlenné vált ország lakóiban rendkívüli mértékben fel- és megerősödött a nemzeti érzés, elsősorban az algériai *watanhoz* (házához) akartak tartozni nacionalistaként, patriótaként, nem pedig iszlamistaként a nemzeti sajátosságot elutasító univerzalista muszlim ummához.

A nehézségek ellenére az AKP vezetését is magával ragadta az 1960-as évek elejét jellemző „a földet sarkából kifordító” tiermondista forradalmi hangulat, s úgy vélekedett, hogy lehetséges a szocialista társadalom felépítése egyik kézben a Koránnal, a másikban pedig a Tőkével. Az volt a véleménye, hogy „az 1963. márciusi dekrétumok gyakorlatilag megnyitották az utat a szocialista forradalom felé.”²²⁹ Bízta abban, hogy megismétlődhet a kubai példa: a karibi ország balra tolódó patrióta vezetése és mozgalma eljutott a szocializmus deklarálásáig és a forradalmi szervezetek egységes kommunista párttá alakulásáig. S Algéria Afrika Kubája lesz. Ez volt a véleménye az arab országok kommunista pártjainak, de mondhatjuk, hogy az Algíri Charta után az egész nemzetközi kommunista mozgalom nagyon reményt keltőnek találta az ország politikai helyzetét.

Az arab országok kommunista pártjainak 1964. decemberi konferenciáján elfogadott közös nyilatkozat szerint, amint arról Larbi Buhali az algériai magyar nagykövetnek beszámolt „*Algéria határozottan a szocializmus útjára lépett, az FLN élcsapat párt vezetése alatt, az Algíri Charta alapján, amely magában foglalja az összes szocialista forradalmárt, a kommunistákat is beleértve.*”²³⁰ A nagykövet kritikusan megjegyezte, hogy korai lenne még az FLN-ről mint élcsapatpártról beszélni, hiszen a kommunistákat nem foglalja magában.

²²⁹ Hadzs Ali, Basir: Az algériai forradalom és az algériai forradalmár 1964-ben. In: *Béke és Szocializmus*, 1964. 8. sz. 177.

²³⁰ MNL, XIX-J-1-j Arab országok 1965. 111. doboz. *Az arab kommunisták decemberi konferenciája* c. dokumentum

Az SZKP, különösen pedig annak első titkára, Hruscsov ekkor már nagyon pozitívan ítélte meg az egyiptomi és az algériai fejleményeket s az ország vezetőit. Elhalmozta őket a legmagasabb kitüntetésekkel (Lenin-rend), s ünnepélyes eseményeken (pl. az Asszuáni-gát első blokkjának üzembe helyezésekor) „elvtársnak” szólította őket. Ezzel még a szocialista országok diplomatáit is meglepte.²³¹ Hruscsov különösen jó véleménnyel volt Ben Belláról. Olyan politikusnak jellemezte, aki „értette a szocializmus építésének minden problémáját.”²³²

Az AKP legfelső vezetése (hasonlóan az egyiptomi párthoz) erőteljes szovjet ösztönzésre úgy döntött – a tagság alapos konzultációja nélkül, – hogy a párt beolvad a „szocialista élcsapattá” minősített FLN-be. Az AKP tagsága, sőt a politikai és a központi bizottság számos tagja egyáltalán nem lelkesedett a döntésért, de a pártfegyelem miatt – kényszeredetten – nem elleneztek a vezetés döntését.²³³ A párt e döntéssel, ha formálisan nem is, de ténylegesen kimondta önfeloszlatását. Ennek ellenére sokakat nem fogadtak be azok közül a kommunisták közül, akik egyénileg kérték a felvételüket az FLN-be. Az ellenszenvet, a diszkriminációt naponként érezték a kommunisták. Az *Algérie républicain*-ban publikáló újságírók vagy olvasók közül pl. sokan arab név alatt publikáltak, hogy ne szolgáltassanak ürügyet egyes szélsőséges nacionalistáknak a támadásra.

Az önfeloszlatás zavart idézett elő a párttagság körében. A döntést, amelyet nem előzött meg széleskörű vita, egy szűkkörű vezetés hozta, s nem a legfelső testületek (politikai, illetve központi bizottság). A bázis megingott, passzívvá vált. A döntés ellentmondott annak a kommunista pártfelfogásnak, amelyet eddig vallottak: a szocializmus megvalósítására – nem kizárva más társadalmi rétegek szövetségét – történelmileg predesztinált munkásosztálynak meg kell őriznie pártja önállóságát. Ez az 1965-ös katonai hatalomátvételtör világosan megmutatkozott.

1965. június 19-én hajnalban a hadsereg Huari Bumedienn²³⁴ hadügyminiszter irányításával katonai államcsínyt hajtott végre, Ben Bellát letartóztatták. A hatalmat megragadó Forradalmi Tanács a kiáltványában súlyos

²³¹ MNL, M-KS 288 f. 32/1964/ 10. ö.e.; *Népszabadság*, 1964. május 19. Hruscsov leváltása 1964 októberében valósággal sokkolta Nasszert és Ben Bellát.

²³² Khrouchtchev: *Souvenirs*. Lafont, Paris, 1971. 421.

²³³ Alleg, Henri: *Mémoires*. Stock Paris 2005. 377–378.; Sportisse, William: *Entretiens avec Pierr-Jean Le Foll-Luciani. Le Camp des Oliviers. Parcours d'un communiste algérien*. Presse Universitaire de Rennes, 2012. 250–254.

²³⁴ 1965–1976 között a Forradalmi Tanács elnöke, államfő, 1976–1978 Algéria megválasztott köztársasági elnöke.

vádakkal illetve az otthon és külföldön egyaránt óriási tekintélynek örvendő Ben Bellát: a gazdasági és az állami élet dezorganizálásával, diktatórikus vezetési módszerekkel, demagógiával. A kiáltvány viszont a szocialista opciót nem kérdőjelezte meg, sőt visszafordíthatatlan folyamatnak minősítette.²³⁵ A vádak a valóságot tükrözték, s a puccsistákkal szemben nem is volt ellenállás, csupán a fővárosban volt néhány száz fős, fiatalokból, diákokból álló tüntetés. Nasszer, Nkrumah és Castro elítélték a puccsot, a szocialista országok viszont várakozó álláspontra helyezkedtek.

Az AKP-nak megint csak a szűkkörű vezetése a tagság megkérdése nélkül, elmulasztva az új helyzet alapos elemzését, gyors ám igen hibás döntést hozott: frontálisan szembehelyezkedett a Forradalmi Tanáccsal, amelynek tagjait, köztük Bumedient is, a szocializmus kérlelhetetlen ellenségeinek nevezte. Az AKP egyes vezetői (Szadek Hadzseresz, Basír Hadzs Ali) és néhány baloldali FLN politikus (Mohamed Harbi, Hocine Zahouane) a Népi Ellenállás Szervezetét (ORP – Organisation de la Résistance Populaire), és július 28-i kiáltványában felszólította a hazafiakat, hogy „a harc minden formáját felhasználva szálljanak szembe a Köztársaság eltipróival a veszélyben lévő nemzeti függetlenség megvédéséért és a szocialista forradalom győzelméért.”²³⁶

Az elhibázott lépés rendkívül nehéz helyzetbe hozta a kommunistákat, a tagság nem értette és nem követte a vezetőség felhívását. S ez tovább mélyítette a párt bomlási folyamatát.

A letartóztatások a július 28-i kiáltvány után kezdődtek, s szinte kivétel nélkül a vezetőket érintették. Azok a párttagok, akiknek nem volt kapcsolata az ORP-vel tovább végezheték polgári foglalkozásukat. Természetesen őket is szemmel tartotta a katonai elhárítás. Így pl. Jules Molinát aki az 1960-as években az oráni tejüzem igazgatója volt. A puccs idején Prágában tartózkodott hivatalos szakmai kiküldetésben. Hazatérve segített a bebörtönzöttek hozzátartozóinak a látogatási engedély beszerzésében. Sőt széles kapcsolatainak köszönhetően azt is elérte, hogy a Bumedien köréhez tartozó Rabat Bitat közlekedési miniszternél, akivel a nemzeti felszabadító háború alatt a börtönben került közeli kapcsolatba, hogy a fogvatartott vezetők közül többeknek a büntetését 1966-ban háziőrizetre változtatták, ami a fogvatartás feltételeinek jelentős javulásával járt együtt.²³⁷

²³⁵ AAN 1965. 627–629.

²³⁶ Aissaoui, Abdelhamil: *Les oppositions algériennes (1962–1988)*. Anthologie. Alger, 2021. 143–145.

²³⁷ *Un communiste d'Algérie. Vies de Jules Molina*, Édité par Guillaume Blanc. Éditions de la Sorbonne/Éditions barzakh, Paris, 2020. 83–85.

A foglyok helyzetének javulásához hozzájárult Bumediën 1965 decemberi moszkvai látogatása is, amely egyúttal az új hatalom politikai orientációját is demonstrálta. Az algériai vezető ígéretet tett Brezsnyevnek, hogy a Forradalmi Tanács elé viszi bebörtönzött kommunisták ügyét. Szabadon bocsátásukat nem tudta elérni, helyzetük javulását viszont igen: a foglyok számára – ha egészségi állapotuk megkívánta, s ha ők maguk is kérték – rendszeres orvosi felügyeletet biztosítottak. William Sportisse titkár reumáját pl. magyar, majd kubai orvos kezelte. Egyébként a szocialista országok pártjai, köztük a magyar is, nem értettek egyet – bár ezt nyilvánosan nem hangoztatták – az AKP új hatalmat teljesen elítélő, vele frontálisan szembehelyezkedő irányvonalával.²³⁸

Az ORP politikai irányvonalának pozitív irányú változása 1966 januárjában következett be. A szervezet lemondott a frontális szembenállásról és azt javasolta, hogy a szabad véleménynyilvánítás megteremtésével demokratikus vitában találjanak megoldást a puccs okozta válságra. Az új, reálisnak mondható irányvonal kialakítására való törekvést jelezte, hogy az elkövetkezendő hónapokban a szervezet már a PAG (Élcsapat párt) - ORP elnevezést használta. Ez még nem jelentett szakítást sem az FLN-nel, sem a befolyását, tagjait vesztő AKP-val, bár később a párt vezetői ezt az 1966 januári állásfoglalást úgy interpretálták, mint az újjáalakult, megreformált, a nemzeti realitáshoz alkalmazkodó kommunista AKP-ét felváltó Szocialista Élcsapat Párt megalakulását.²³⁹ Kétségtelen, az 1966. január 26-i, majd a május 28-i és a július 28-i határozat²⁴⁰ azt a szándékot világosan fejezte ki, hogy egy újjáalakult, megreformált, a tudományos szocializmus alapján álló munkáspártot hozzanak létre.

A végleges szakítás majd csak az évtized végén történik meg, amelyet már a párt új neve is tükröz. Az 1969. május 10-i határozat, amelynek a kidolgozásába a bebörtönzötteket is bevonták, egyértelművé tette, hogy „a PAGS az ORP-től eltérően nem egyszerűen a progresszív erők tömörülése, hanem szocialista élcsapat, ezért az ORP elnevezést elhagyja... A PAGS nem ORP, nem új FLN, nem egyszerűen az UGTA (Algériai Dolgozók Általános Szakszervezete), hanem a PAGS új párt.” A határozat szól a testvérpártok közötti kapcsolatokról is, s leszögezi, hogy azoknak – különösen a csehszlovákiai krízis után, amellyel kapcsolatban az „ötök” intervencióját nem ítélte el egyértelműen –

²³⁸ J. Nagy László: *Magyarország és az arab világ 1947–1988*. JATEPress, Szeged, 2017.

²³⁹ *Dix années au service de notre peuple et de sa révolution*. Déclaration du Premier secrétaire du comité central du PAGS. Alger, 1976.

²⁴⁰ *Anthologie*, 149-162. [149–162.]

új típusúnak, a teljes egyenlőségen alapulónak kell lennie. A Szovjetunióhoz való viszonyt a proletár internacionalizmus alapfeltételének tekinti, ami nem jelenti a szovjet párt szervilis követését, de azt sem, hogy a szovjet politikának csak a negatívumait emelik ki.²⁴¹

A határozatot megelőzte a párt Bumediennél címzett (1968. szeptember 14.) és hozzá eljuttatott levele. Ebben a párt vállalva a legális tevékenységet is, minden haladó és hazafias erővel együttműködve a nemzetközi imperializmus támadásainak a visszaverését jelöli meg céljaként. Ez a politikai orientáció harmonizál Bumediennél gazdasági, politikai, szociális programjával, amely megvalósítása az 1970-es évtized elején kezdődött el. Ennek támogatását, nem mellőzve a kritikát, a PAGS vállalni tudta.

A meghirdetett ún. hármas forradalom – iparosítás, földreform s a kultúra, oktatás reformja – mély társadalmi átalakulást indított el. Ennek a folyamatnak a politikai-ideológiai programját, a szocialista opciót, a „specifikus szocializmust” fogalmazta meg az ország vezetése a Nemzeti Chartában, amelyet 1976-ban országos vitára, majd népszavazásra bocsátott.²⁴²

A PAGS is kifejtette, s a lehetőségekhez képest, terjesztette is a véleményét a program dokumentumról, amelyet rendkívül pozitívnak értékelt. A Charta szövegéből világosan kitűnt, hogy – ellentétben az 1964-es Chartával – mellőzi a spontaneitást és az emocionális motivációt. A megfogalmazott elvek pontos, elmélyült elemzést tükröznek. A szocializmus építését nemzeti ügynek tekinti, amely az „1954 november 1-jei forradalom elmélyítése”. Fontos komponense az iszlám, de nem a Bumediennél által élesen bírált hipokrita iszlám, amely a vallás mögé bújva védelmezi a kizsákmányolást, a rabszolgaságot és a hűbériséget, hanem „a rasszizmust, a sovinizmust, az embernek ember által történő kizsákmányolását.” Újdonsága a Chartának, az arab országokban meghirdetett szocializmusokkal szemben, annak nyílt vállalása, hogy a világon bárhol meghirdetett szocialista elmélet és gyakorlat is pozitívan inspirálta.²⁴³

A PAGS nyugodt lelkiismerettel tudta támogatni a Nemzeti Chartát, bár azt még nem a szocialista építés, hanem a nemzeti demokratikus forradalom, a szocializmusba való *átmenet* programjának nevezte. Ugyanakkor elenged-

²⁴¹ *Anthologie*, 205-228. [205–228.]

²⁴² J. Nagy László: Az algériai „specifikus szocializmus” 1962–1978 – a Ben Bella – Bumediennél kísérlet. In: *Évkönyv*, 2016. 28–40.

²⁴³ *Algérie, naissance d'une société nouvelle. Charte nationale du peuple algérien*. Éditions sociales, Paris, 1976.

hetetlennek tartotta az FLN-nek a szocialista építés tudományos elveit valló élcsapatpárttá alakítását.²⁴⁴

Az FKP viszont – ellentétben az AKP-val – a Nemzeti Chartát már a szocializmus építésének a programjaként értékelte.²⁴⁵ S ezt az álláspontot az FKP főtitkára az európai kommunista és munkáspártok berlini konferenciáján is megerősítette, amikor kijelentette, hogy „az FLN a szocializmus útján vezeti az országot”.²⁴⁶ Ezt a véleményt az AKP elfogadhatatlannak tartotta, s keményen bírálta a francia pártot, különösen annak vezetőjét. Azt viszont elismerték az algériai kommunisták is, hogy a Nemzeti Chartában kifejtett szocializmust antiimperializmus és a szociális igazságosság megteremtésére való törekvés jellemzi, s a Bumedienn haláláig terjedő időszak az algériai szocializmus „legpozitívabb, legerősebb és legantiimperialistább korszaka volt.”²⁴⁷

Bumedienn halála után elkezdődött egész politikájának a felülvizsgálata, a szocialista opció továbbra is szerepel ugyan a dokumentumokban, de egyre kevesebb szó esik róla. A földreformot és az öngazgatási szektort kezdik felszámolni, a kabil identitás védelmében 1980-ban kirobbant tömegmozgalmat keményen leverik. A PAGS nehéz helyzetben van, bírálja az említett lépéseket, ugyanakkor az elért eredmények védelmében a hadsereg által kijelölt Bendzsedid Sadli elnökké választása (1979, 1984) és a megújított Nemzeti Charta megszavazása (1986) mellett foglal állást. A párt érzékelte az iszlamisták egyre növekvő befolyását is, s igyekezett a vallás pozitív elemeit és progresszív képviselőit bemutatni.

A kommunistákat felkészületlenül érte az 1988 októberi társadalmi robbanás, különösen az, hogy a nyomán kibontakozó tömegmozgalomban (tünetetések, sztrájkok) a szélsőséges iszlamisták, az integristák, tettek szert döntő

²⁴⁴ *La révolution nationale démocratique: étape de transition vers le socialisme*. PAGS, Alger, 1976. május 12.

²⁴⁵ *L'Humanité* 1974. szeptember 16. Georges Marchais főtitkár interjúja az FLN meghívására Algériában tett hivatalos látogatása másnapján.

²⁴⁶ *Az európai kommunista és munkáspártok konferenciája*, Berlin, 1976. június 29-30. Kossuth Könyvkiadó, 1976. 221.

²⁴⁷ Hadjeres, Sadek: *Réflexions autour de trois décennies de „socialisme spécifique” en Algérie. In Expériences socialistes en Afrique 1960–1999*. (Dir.: Francis Arzalier), Le Temps des Cerises, Paris, 2010. 130.

befolyásra.²⁴⁸ A PAGS nem tudott dönteni, hogy támogassa vagy ellenezze az 1989 februárjában népszavazásra bocsájtott, a többpártrendszer is garantáló új alkotmányt. Ennek következménye volt az, hogy a párt késve, csak 1989 augusztusában kérte a legalizálását, miközben tucatnyi párt ezt már februárban megtette. Így ezek a pártok, főként az integristákat tömörítő Iszlám Üdvfront (FIS- Front du salut islamique), élve a legalitás nyújtotta lehetőségekkel, komoly előnyre tettek szert a tömegek megnyerésében. A zavar és bénultság tovább növekedett a pártban, miután a vezetőség arról sem tudott dönteni, hogy indítson-e jelölteket az 1990 júniusi helyhatósági választásokon. A döntést a helyi szekciókra bízta. A bizonytalanság, a politikai iszlám jelenség mélyreható elemzésének s koherens, egységes politikai irányvonalnak a hiánya, valamint a Szovjetunióban bekövetkezett Jelcin tevékenységéhez köthető, negatív változások tovább növelték a kommunisták körében a bizonytalanságot s a megosztottságot, s mindez szakadáshoz vezetett a párt vezető testületében.²⁴⁹

Az 1990 decemberében összehívott pártkongresszus elé a *Politikai-ideológiai platformtervezet c.* dokumentum került. Ez az algériai politikai teret két mereven szembenálló táborra osztotta: a modernekére és az archaikusokéra. Az utóbbiak a FIS-ben tömörültek és az iráni iszlám forradalom példáját követve teokratikus állam megteremtése volt a céljuk. Velük szemben a medernek egy korszerű a szociális piacgazdaságon alapuló tőkés rendszer megteremtése mellett érveltek, amelyben a hatalmat nem osztanák meg az archaikusokkal.²⁵⁰

Nyilvános vita nem zajlott a dokumentumról, sem a kongresszuson, sem előtte. A megfogalmazott véleményeknek a párt lapjában történő közlését viszont megakadályozták, ahogyan az ellenvélemények nyílt kifejtését is. A zűrzavaros, olykor már a fizikai atrocitást súroló légkör a vitát nem tette lehetővé. Csupán annyit sikerült elérni, hogy a kongresszus új központi bizottságot választott. Ebben viszont a magukat a párt „megreformálóinak” nevezők kerültek többségbe, akiknek egy időre a párt francia nyelvű lapját, az 1989 augusztusa óta újra megjelenő *Alger républicain*-t is sikerült megszerezniük. Ebben szinte hisztérikus hangnemben mutatták be az iszlamista veszélyt, főleg miután a FIS a törvényhozó választások első fordulóját (1991 június) óriási fölényrel nyerte meg. Követelték a szervezet betiltását és a had-

²⁴⁸ J. Nagy László: A szocialista kísérlettől az iszlám kísértésig: a független Algéria harminc éve (1962–1992). In: *Múltunk*, 1993. 2–3. sz. 141–146.

²⁴⁹ Sportisse, William: *Le Camp des Oliviers. Parcours d'un communiste algérien. Entretiens avec Pierre-Jean Le Foll-Luciani*. Presses Universitaires de Rennes, 2012. 315.

²⁵⁰ Documents autour de la crise du PAGS. Közzéteszi: Sadek Hadjeres. *socialgerie.net* (2022. 06. 28.)

sereg beavatkozását a politikai életbe. Alábecsülték a párt jelentőségét, sőt egyesek már felvetették, hogy PAGES-ot fel kellene oszlatni, mert – szerintük – az iszlamistákkal szemben a *Modern Algériai Frontban* (MAF) tömörülők, s a felolvadó, önállóságukról lemondó pártok, lesznek képesek szembeszállni az „archaikusokkal”. Sőt már azt az abszurd ötletet is felvetették, hogy ketté kellene osztani Algériát: az egyikben a modernnek, a másikban az „archaikusok”, iszlamisták lennének hatalmon. Képviselői teljesen mellőzték az algériai társadalom, benne az iszlám tényező elmélyült elemzését.²⁵¹ Ez a javaslat érvényét veszítette, mivel 1992 januárjában a hadsereg átvette a hatalmat, s a lemondatott elnök helyébe a civilekből és katonákból álló Legfelső Államtanács lépett, amely betiltotta a FIS-t. Ezzel a *mafistáknak* is nevezett modernisták igazolva látták a PAGES feloszlására tett javaslatuk időszerűségét. Előbb csak a vezetőség egyes tagjai tettek nyilvánosan ilyen javaslatot, 1993. január 22-én azonban már a vezetőség többsége is így vélekedett, s hivatalosan is kimondta a PAGES feloszlását. Ezzel nem csupán egy marxista elveket valló szervezet szűnt meg, hanem – egy nem kommunista szavaival élve – a nemzeti örökség egy része is, amelynek lángja, még ha kicsi is volt, világított az utunkon.²⁵² Még ugyanebben az évben megalakult a feloszlátott párt marxista örökségét, kommunista orientációját vállaló *Algériai Párt a Demokráciáért és a Szocializmusért* (PADS -Parti algérien pour la démocratie et le socialisme). Az *Alger républicain* 1994 nyarán szűnt meg.

²⁵¹ Sportisse, William 316.

²⁵² Benzine, Abdelhamid: *De notre histoire au quotidien. Alger républicaine 1989–1994.*

HÁDA BÉLA²⁵³

Út az összeomlásba - Srí Lanka társadalmi válsága 2022 első felében

A dél-ázsiai Srí Lankára ritkán irányul komoly nemzetközi figyelem. 2022 tavaszán azonban a több mint 22 milliós népességű szigetország mégis a világ legkülönbözőbb részein lett kiemelt hírszolgáltatói, illetve szakértői elemzések tárgya, súlyos gazdasági és politikai válsága miatt. Hosszú évek óta halmozódtak azok a problémák (szakpolitikai hibák és balszerencsés külső hatások egyaránt), melyek Srí Lanka államcsődjéhez és mély szociális válsághoz vezettek. Az alábbiakban annak a folyamatnak a legfontosabb állomásait foglaljuk össze, melynek keretében a polgárháborút sikerrel maga mögött hagyó szigetország egy nagy jövő ígértétől eljutott a gazdasági összeomlásig és a kormány elüldözéséig. Annak megértéséhez azonban, hogy Srí Lanka miként juthatott idáig, a politikai rendszer jellemzőinek is rövid figyelmet kell szentelnünk.

A politikai rendszer anomáliái

Az egykor Ceylon néven ismert Srí Lanka 1948-ban vált függetlenné brit gyarmatosítóitól, majd 1972-ben vette fel a mai elnevezését. Politikai rendszerének két, máig ható sajátossága már az 1950-es években állandósult. Ezek a nagy, főként ültetvényes gazdálkodásból származó vagyonnal rendelkező szingaléz családok befolyása a politikai életre és a pártrendszer kétosztatúsága. Utóbbi jobbjára az Európában is ismert jobboldal-baloldal tengely mentén történt, ám

²⁵³ Háda Béla, történész, Nemzeti Stratégiai Védelmi Kutatóintézet, tudományos munkatárs

a két pólus ideológiai alapvetése némileg különbözött a nyugaton megszokottól.²⁵⁴ Srí Lankán az Egyesült Nemzeti Párt jelentette a jobboldali politika első számú erejét, amely a Szabadságpártot létrehozó csoport 1951-es kiválását követően társadalompolitikájában a liberális konzervativizmus jegyeit mutatta, míg gazdaságpolitikai szempontból alapvetően piacpárti nézeteket vallott. Az említett Srí Lankai Szabadságpárt ugyanakkor a baloldali, szociáldemokrata alternatíva legerősebb pártjaként jelent meg a politikai küzdőtéren. Srí Lanka életének formálásában azonban volt egy másik, döntő sajátossága is. Ez igyekezett ugyanis kisajátítani magának a keményvonalas szingaléz nacionalizmus képviseletét a szigetországban, részben a többségi nemzet érdekeit reprezentáló szakszervezeti mozgalom nyomására.²⁵⁵ Hosszú évtizedeken át a tamil kisebbség háttérbe szorításának politikája a szabadságpárti kormányokkal kapcsolódott össze. Döntően ez a politika vezetett az 1983–2009 között zajló srí lankai polgárháború kirobbanásához.²⁵⁶ Megalakulásától kezdve egészen az ezredfordulót követő évekig a Bandaránájke család irányította a Szabadságpártot. Tőlük 2004 körül vette át a stafétát a Rádzsapaksza klán, amely Percy Mahinda Rádzsapaksza és két öccse szervezésében 2005 és 2022 között a szigetország legbefolyásosabb politikus dinasztiájává vált. Legnagyobb eredményük a polgárháború 2009. évi, győzelmes lezárása volt, melyben kínai és pakisztáni haditechnikai támogatás is a segítségükre volt.

Mahinda Rádzsapaksza, aki 2005 novemberében ültetett a szigetország elnökének székébe, sokáig igen sikeresen őrizte saját hatalmi pozícióját. Autokrata kormányzati gyakorlatát a széles körű korrupciós hálózatok és a szingaléz nacionalista érzelmekre játszó kommunikáció egyaránt támogatták. Önmagát diadalmas vezérként pozícionálta és szinte személyi kultuszt épített erre az imázsra. Ugyanakkor szakítva a korábbi, liberálisabb gazdaságpolitikával, igyekezett visszafordítani a privatizáció folyamatát és erőteljes állami beavatkozást tett lehetővé a gazdaság működésébe. Összesen (4 évnyi megszakítással) mintegy 12 éven át tartó kormányzását gazdaságpolitikai szempontból ma már súlyos hibák sorozataként értékelik, melynek magától értetődő következménye volt a 2022-ben lezajlott összeomlás. Erre az alábbiakban még részletesebben visszatérünk. Fontos azonban tisztázni azt is, hogy a srí lankai választási rendszer, mely lényegében konzerválta a szigetország kétpó-

²⁵⁴ Kapferer, Bruce: *Legends of people, myths of state: Violence, intolerance, and political culture in Sri Lanka and Australia*. Smithsonian Institution Press, 1998.

²⁵⁵ de Silva, Chandra Richard: *Srí Lanka - A History*. [Sri Lanka - A History. Vikas, 1989. 236.

²⁵⁶ Háda Béla: A Srí Lankai polgárháború történeti gyökerei. In: *Kül-Világ*. 2007/2. <http://real.mtak.hu/91945/1/hada.pdf> letöltve: 2022. 08. 12.

lusú pártrendszerét, nagyban elősegítette az ország populista belpolitikai légkörének kialakulását és a Rádzsapaksza klán hosszú távú érvényesülését. Srí Lanka máig hatályban lévő, 1978. évi alkotmánya egy félprezidenciális kormányformát alapozott meg, amelyben az elnök a legszélesebb körű politikai hatalommal rendelkező közjogi méltóság, a végrehajtó hatalom tényleges feje.²⁵⁷ Népe közvetlenül választja, mégpedig preferenciális szavazás keretében. Ez utóbbi szerint, amennyiben három elnökjelölt is indul, a választópolgárok két jelöltet, négy vagy több induló esetén pedig három jelöltet rangsorolnak. Amennyiben egyik jelölt sem kapja meg első helyre rangsorolva az érvényes szavazatok több mint 50%-át, a két legtöbb első helyes szavazatot kapó jelölt marad versenyben. A kieső jelöltek támogató választók második helyre sorolt szavazatait beszámítják a versenyben maradt jelölteknek. Ha a választó második helyre is kieső jelöltet rangsorolt, akkor a harmadik helyre sorolt szavazatot számítják be tőle. Ha ez is kiesett jelölt, akkor szavazata elvesztett. Aki e szisztéma szerint megszerzi a szavazatok többségét, öt esztendőre elnyeri az elnöki mandátumot. A törvényhozási választások alkalmával szintén listás rendszert használnak, ahol a választók először pártot választanak, majd megjelölik, hogy a párt melyik képviselőit (legfeljebb hármat) akarják a parlamentben látni. Az egyes körzeteken belül kevesebb mint 5%-ot kapó pártokat és szervezeteket kizárják, a legtöbb szavazatot szerző párt kap egy bónusz helyet a törvényhozásban, a többi versenyben lévő jelölt között pedig eredményük szerint osztják szét a mandátumokat.²⁵⁸ Ami mindebből témánk szempontjából a legfontosabb tanulság: a srí lankai választási rendszer egyrészt az elnökválasztást két „csúcjelölt” versenyévé teszi, ahol az esélyesek egymást túllícitálva igyekeznek megnyerni a választókat. Ebben a helyzetben könnyű túlzásokba esni és nagy a kísértés a demagógiára. Másrészt a törvényhozási választások rendszere is – noha itt azért van arányosítás is – a pártok tömbösödését, pártszövetségekbe szerveződését ösztönzi eredményeik maximalizálása érdekében. Ez utóbbi Dél-Ázsia más államaiban is megfigyelhető, Srí Lankán azonban – összekapcsolódva az ország közéletének egyéb sajátosságaival – végeredményben egy szűk személyi kör játékerévé tette a politikai életet. Ilyen feltételek mellett nem meglepő reakció a társadalom ré-

²⁵⁷ *The Constitution of the Democratic Socialist Republic of Sri Lanka (1978)*. Parliament Secretariat, <https://www.parliament.lk/files/pdf/constitution.pdf> letöltve: 2022. 08. 11.

²⁵⁸ Háda Béla: Srí Lanka. In: Csicsmann László – Rác Gábor – Salát Gergely (szerk.): *Politikai rendszerek Dél- és Kelet-Ázsiában*. BCE, Budapest, 2017. 361-377. 367.

széről, hogy a válságokat néhány ember személyes alkalmatlanságának tudja be, akár megalapozott ez a vélekedése, akár nem.

Belpolitikai játszmák és félresiklott gazdaságpolitika

Mikor 2009 tavaszán sikerült a szingaléz dominanciájú központi hatalom győzelmével lezárni az említett polgárháborút, Mahinda Rádzsapaksza kormánya gyors gazdasági növekedésre számított. E növekedést a biztonsági helyzet komoly javulása tette volna lehetővé, két forrásból is táplálkozva. Az első a turizmus élénkülése volt, amely különösen ígéretesnek bizonyult. 2018-ra már 2,3 millió turista érkezett a remek természeti adottságokkal és számos kulturális látnivalóval rendelkező országba.²⁵⁹ A csúcsévekben az idegenforgalmi ágazat a GDP csaknem 12%-át adta és a harmadik legtöbb devizabevételt hozta.²⁶⁰ A hosszú távú fejlődés másik, élénk figyelmet kapó forrásának azon nagyberuházások kivitelezését szánták, amelyek az ország egész térségeinek képét változtatták volna meg. Nem lévén azonban megfelelő mennyiségű nemzeti tőke, ezeket külföldi hitelek felvételével kívánta finanszírozni a szri dzsajavardhanapura kóttéi kormány. Srí Lanka első számú hitelezői az államok köréből India, Japán és Kína lettek, ám különösen az utóbbi által finanszírozott nagyberuházások vontak magukra élénk nemzetközi figyelmet. Ehelyütt nem szentelhetünk teret annak, hogy milyen vélelmezett vagy valós politikai szándékok álltak e nagyberuházások mögött. Ami a történetek szempontjából lényeges, hogy az elkészült létesítmények jövedelmezősége messze elmaradt az előzetes várakozásoktól. Közülük a hambantotai kikötői komplexum ügye vált különösen botránnyossá, ami kínai irányítás alá is került a felépítéséhez igénybe vett, aztán nem törlesztett hitelek miatt. Srí Lanka kormánya emellett a hazai vállalati világ átszervezésével szélesíteni kívánta lehetőségeit a gazdasági folyamatokba való beavatkozásra. Az 1990-es évektől zajló privatizációt részben visszafordították, valamint új állami cégeket is létrehoztak. Ezek később túlduzasztott és csekély hatékonyságú vállalatok lettek, melyek tovább növelték a költségvetés terheit, miközben reformjuk munkahelyek megszűnésével járt volna, ezért igen népszerűtlennek ígérkezett. Ugyanakkor Rádzsapaksza igyekezett a belső piacot is erősíteni, amit az

²⁵⁹ Sri Lanka Tourism Plummets After Bombings. *VoA*, 2019. 05. 05. <https://www.voanews.com/a/sri-lanka-tourism-plummets-after-bombings/4904347.html> letöltve: 2022. 08.02.

²⁶⁰ How is Sri Lanka's temporary halt on fuel sales affecting people? *trtworld.com*, 2022. 06. 28. <https://www.trtworld.com/magazine/how-is-sri-lanka-s-temporary-halt-on-fuel-sales-affecting-people-58378> letöltve: 2022. 07. 22.

export visszafogásával akart elérni. Mindent egybevetve: ez a gazdasági modell az olcsó külföldi hitelek felvételére és az állami felülvezérlésre épült, mely addig volt finanszírozható, amíg a nemzetközi környezete támogató marad.

A gazdasági növekedés eleinte nem alakult rosszul. Összességében 2009 és 2019 között a GDP bővülésének átlaga 5% körül volt, ennek döntő része azonban az első 5 esztendőre esett.²⁶¹ Ezt követően, 2014 óta a bővülés éves üteme egyértelműen lassuló tendenciába fordult és szélesebb ázsiai összehasonlításban is az ország lemaradását mutatta. Még a dél-ázsiai térség szintjén is csak a válságba süllyedt Afganisztánt tudta megelőzni és általában Pakisztánéval állt versenyben.²⁶² 2013 decemberétől ugyanis az Egyesült Államok leállította a mennyiségi lazítást, véget vetve ezáltal a bankpénz-bőség és a drasztikusan olcsó hitelfelvétel lehetőségének.²⁶³ Egy évre rá Rádzsapaksza hitelekből finanszírozott növekedési stratégiája fenntarthatatlanná is vált.²⁶⁴ A növekvő gazdasági problémák természetesen nyomot hagytak a kormány népszerűségén, ennek ellenére Rádzsapaksza versenybe akart szállni a harmadik ciklusáért is a 2015. januári elnökválasztáson. Az adott választási rendszerben egy különleges rivális tudta csak legyőzni. Ő volt Maithripala Sziriszéna, aki ugyan egy széles körű ellenzéki összefogás jelöltjeként lépett fel, ám valójában a Szabadságpárt tagja volt, és a kormányoldal több politikusa (köztük a Bandáranájke család) is támogatta indulását. Ilyen feltételek mellett sikerült a választások eredményeképpen Rádzsapakszát kibillenteni a hatalomból. Sziriszéna elnökségéhez nagy reményeket fűztek, ám ebből szinte semmit sem váltott be. Noha 2 ciklusban maximáltatta a törvényhozással az elnöki mandátum betölthetőségét, ezzel a jövőre nézve kizárta Mahinda Rádzsapakszát az államfői szerepből, továbbá sem a gazdasági nehézségeken nem tudott úrrá lenni, sem nagyhatalmú ellenfeleit nem tudta háttérben tartani. 2016 júniusában Sziriszéna arra kényszerült, hogy az IMF-hez forduljon egy 1,5 milliárd dolláros stabilizációs csomag érdekében.²⁶⁵ Ugyanakkor látványosan kiegyezett a Rádzsapaksza klánnal, és elfordult korábbi támogatóitól. Politikai érte-

²⁶¹ GDP growth (annual %) – Sri Lanka. *World Bank*, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=LK> letöltve: 2022. 05. 12.

²⁶² Sri Lanka and ADB. *Asian Development Bank*, <https://www.adb.org/countries/sri-lanka/economy> letöltve: 2022. 05. 13.

²⁶³ Czeuczeli Vivien: A Federal Reserve mennyiségi lazításának egyes makrogazdasági hatásai. In: *Pénzügyi Szemle*. 2016/ 4., 471-492. 487.

²⁶⁴ Jones, Lee – Hameiri, Shahar: *Debunking the Myth of 'Debt-trap Diplomacy' – How Recipient Countries Shape China's Belt and Road Initiative*. Chatham House, 2020. 08. 15-16. <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/2020-08-25-debunking-myth-debt-trap-diplomacy-jones-hameiri.pdf> letöltve: 2022. 06. 23.

²⁶⁵ Uo.

leben elfogyott körülötte a levegő, hibát hibára halmozott. Az idő előtt, 2019 novemberére kiírt elnökválasztáson már nem indult, Gotabaja Rádzsapaksza korábbi védelmi miniszter, Mahinda öccse pedig legyőzte a jobboldal új jelöltjét. Rövid kitérő után visszatérni látszott tehát a Rádzsapaksza -korszak, különösen miután az új elnök a kormányfői székkal kárpótolta bátyját és a család több másik tagja is hamar magas állami pozíciókhoz jutott. Gotabaja persze érzékelte a társadalom soraiban létező feszültséget, melyet a gazdasági helyzet és saját családjának politikai megítélése miatti erős ellentétek idéztek elő. Igyekezett javítani a közhangulaton, így egyik első kezdeményezése a személyi jövedelmeket és a fogyasztást terhelő adók csökkentése volt 2020. januári hatállyal. A cél az életszínvonal növelése volt, amit persze senki sem kritizálhatott. Ugyanakkor csökkentette a költségvetés bevételeit egy olyan időszakban, amikor Srí Lanka állam-, illetve állami garanciával bíró adósságának összértéke a GDP 109%-át is meghaladta.²⁶⁶ Az adósság megújítása pedig egyre nagyobb költségekkel volt csak lehetséges. A társadalom mindennapi életét ez 2020 elején még kevésbé terhelte meg. Noha a munkanélküliségi ráta emelkedni kezdett, a srí lankai jegybank adatközlése szerint még 2019-ben is 4,8%-ot tett ki.²⁶⁷ Ez a 2010-es évek elejének kicsivel 4% felett alakuló statisztikájához képest még nem tükrözött drasztikus romlást. A 3,5%-ra tehető éves infláció szintén nem volt még kirívóan rossz.²⁶⁸ Néhány hónappal később azonban a koronavírus-világjárvány elérte a szigetországot és minden addigi számítást felborított.

Válságok szorításában

Amint az látható tehát, a srí lankai gazdaság problémái már 2020-at megelőzően sokasodni kezdtek, de – némi optimizmussal – még lehetett hinni, hogy súlyos szociális válság előidézése nélkül is kezelhető lesz a helyzet. 2020 tavaszától azonban a nemzetközi térből érkező hatások olyan sokkokat idéztek elő a szigetország gazdaságában, melyeket a politikai elit itt sem láthatott

²⁶⁶ As Sri Lankan Economy Recovers, Focus on Competitiveness and Debt Sustainability Will Ensure a Resilient Rebound. *World Bank*, 2021. 04. 09. <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2021/04/09/sri-lankan-economy-recovers> letöltve: 2022. 07. 02.

²⁶⁷ Unemployment Rate. *Central Bank of Sri Lanka*, <https://www.cbsl.gov.lk/en/economic-and-statistical-charts/unemployment-rate-chart> letöltve: 2022. 07. 03.

²⁶⁸ Inflation, consumer prices (annual %) – Sri Lanka. *World Bank*, <https://data.worldbank.org/indicator/FP.CPI.TOTL.ZG?locations=LK> letöltve: 2022. 07. 03.

előre. Ugyanakkor reakcióik gyakran inkább súlyosbították a problémákat, mintsem enyhítették volna őket.

Mindenekelőtt a koronavírus-járvány lefullasztotta az ország fejlődésének (az olcsó külföldi hitelekkel végrehajtott beruházások utáni) másik fontos motorját. Köszönhetően az elkerülhetetlen korlátozásoknak, a korábban említett, több mint 2,3 millió beutazó turista helyett 2021-ben már csak 173.000 főt láttak vendégül.²⁶⁹ Ugyanakkor – hasonlóan a többi dél-ázsiai országhoz – Srí Lankán is komoly bevételi forrást jelentenek a külföldön dolgozó állampolgárok hazautalásai, amik szintén komolyan visszaestek munkahelyeik megszűnésével. 2020-ban e hazautalások még 7,1 milliárd dollárra (a srí lankai GDP 9%-ára) voltak tehetőek, egy évre rá már csak 5,5 milliárdot jelentettek.²⁷⁰ Az okok természetesen hasonlóak voltak, mint más népek idegenben dolgozó tagjainak esetében: a pandémia miatti lezárások és gazdasági problémák sok alacsonyabban képzett és/vagy az idegenforgalmi, esetleg vendéglátó szektorban dolgozó munkavállalót tettek feleslegessé a befogadó országban, ami jövedelmeik csökkenéséhez, illetve elvesztéséhez vezetett. Az anyaország szempontjából ez súlyos csapás volt: egyrészt tovább csökkentek a devizabevételek, másrészt sok család esett el addigi megélhetési forrásától.

Annak érdekében, hogy mérsékelje kárait, a kormány 150 milliárd rúpiás hitelcsomagot állított össze a vállalkozások számára. Ez azonban kevésnek bizonyult ahhoz, hogy komolyan javítson a szektor helyzetén. A bevételek kiesése nagyban hozzájárult a devizatartalékok csökkenéséhez, melyeket a kormány a nem létfontosságúnak ítélt termékek importjának korlátozásával igyekezett óvni. Ennek sokat bírált példája volt a mesterséges növényvédőszer- és műtrágyaimport 2020. április 26-án meghirdetett tilalma,²⁷¹ mondván, hogy a mezőgazdasági termelőknek üdvös lenne átállnia a természetes trágyák alkalmazására. Problémát az okozott, hogy a gazdák nem voltak felkészülve erre az átállásra, így a Srí Lanka népélemezésében legfontosabb szerepet játszó rizs terméshozama jelentősen lecsökkent, ebből következően pedig nagyon megrágtult a fogyasztók számára. Valójában az intézkedés és következményei eleve kedvezőtlen helyzetben érték a srí lankaiakat. 2019-ben – tehát

²⁶⁹ Devlin, Bradley: Sri Lanka Goes Gradually And Then Suddenly. *The American Conservative*, 2022. 06. 15. <https://www.theamericanconservative.com/sri-lanka-goes-gradually-and-then-suddenly/> letöltve: 2022. 06. 27.

²⁷⁰ Sri Lanka sees remittances down 23 pct in 2021. *Xinhua*, 2022. 01. 28. <https://english.news.cn/20220118/a8b800a305bf47b58b523ca14419edfe/c.html> letöltve: 2022. 06. 12.

²⁷¹ Jayasinghe, Uditha: Sri Lanka rows back on chemical fertiliser ban, but yields may not rebound. *Reuters*, 2021. 11. 24. <https://www.reuters.com/markets/commodities/sri-lanka-rows-back-organic-farming-goal-removes-ban-chemical-fertilisers-2021-11-24/> letöltve: 2022. 07. 18.

közvetlenül a pandémia előtt – egy felmérés szerint a lakosság 9,1%-át fenyegette az a veszély, hogy nem jut hozzá az alapvető élelmiszerekhez, ebből 0,9% egyenesen az éhezés szélén állt.²⁷² 2022 januárjára a helyzet további romlása újabb piaci sokkok nélkül is egyértelmű volt, az élelmiszer-infláció ekkorra 27%-ot ért el. Gotabaja Rádzsapaksza adócsökkentésének szerény jóléti hatása elenyészett. Magától értetődő, hogy a kieső termelést importból kellett fedezni, mely 2020-ban már a teljes behozatal 9,7%-át képviselte,²⁷³ és melynek feltételeiben az orosz-ukrán háború 2022. február végi kirobbanásának világgazdasági hatásai hoztak drasztikus változást.

Srí Lankán tehát már a háború kirobbanását megelőzően érzékelhető volt a megélhetési költségek gyors növekedése, ezzel párhuzamosan pedig az életszínvonal romlása. A nyílt háború kirobbanása Oroszország és Ukrajna között kínálati sokkot eredményezett a gabonafélék piacán az ukrán export drasztikus csökkenése miatt. Srí Lanka 2020-ban még évi 300 millió dollár értékben importált búzát és rozst, ami az összes behozatalának csaknem 2%-át tette ki. A fő importforrások között Oroszország 31%-ot, míg Ukrajna 7,21%-ot képviselt.²⁷⁴ A világgazdasági árak növekedése, valamint az egyes országok belső fogyasztást védő exportkorlátozásainak együttes külső hatása összekapcsolódva a srí lankai terméshozamok említett visszaesésével drasztikusan megdrágította az élelmiszereket a szigetországban. Egyes termékekből egyenesen hiány keletkezett. 2022 áprilisára az ENSZ Világélelmiszeri Programjának jelentése szerint a srí lankai háztartások 80%-ában kevesebbet vagy rosszabb minőségben étkeztek, mint korábban.²⁷⁵ Ezen belül a lakosság nagyjából 22%-a, csaknem 5 millió ember egyenesen éhezéssel néz szembe célzott segítség nélkül.²⁷⁶ Májusra az élelmiszerárak Colombóban 57,4%-kal nőttek az előző

²⁷² Nearly 10% of Sri Lanka's population faced food shortages before pandemic: official statistics. *The Times of India*, 2022. 06. 13. <https://timesofindia.indiatimes.com/world/south-asia/nearly-10-of-sri-lanka-population-faced-food-shortages-before-pandemic-official-statistics/articleshow/92180854.cms> letöltve: 2022. 07. 04.

²⁷³ Dissanayaka, Nimesha – Thibbotuwana, Manoj: Sri Sri Lanka's Agri-Food Trade: Structure, Opportunities, Challenges & Impacts of Covid-19. *U.S. Government's global hunger and food security initiative*, 2022. november, 11. <https://www.canr.msu.edu/prci/publications/Research-Papers/PRCI-RP06-SriLanka.pdf> letöltve: 2022. 06. 09.

²⁷⁴ Sri Lanka. *OECD*, <https://oec.world/en/profile/country/lka?yearlyTradeFlowSelector=flow1> letöltve: 2022. 06. 11.

²⁷⁵ Market Monitor – Sri Lanka – April 2022. *World Food Programme*, 2022. 06. 08. <https://docs.wfp.org/api/documents/WFP-0000140100/download/> letöltve: 2022.07.12.

²⁷⁶ WFP launches emergency response in Sri Lanka amid escalating food crisis. *World Food Programme*, 2022.06.16. <https://www.wfp.org/news/wfp-launches-emergency-response-sri-lanka-amid-escalating-food-crisis> letöltve: 2022.07.12.

év azonos időszakához képest.²⁷⁷ Tovább súlyosbította a fogyasztók helyzetét, hogy a kormány – annak érdekében, hogy versenyképesebbé tegye az ország exportját – erősen leértékelte a rúpiát a dollárhoz képest. Júliusra a srí lankai valuta árfolyama már több mint 40%-ot esett az amerikai fizetőeszközzel szemben, ami szintén megmutatkozott az importált termékek árában.²⁷⁸ Június 1-jével a kormányzat megszüntette a korábbi importkorlátozásokat annak érdekében, hogy csökkentse az élelmiszer- és gyógyszerhiányt.²⁷⁹ Lépése jelentősen megkésett. Az éves inflációt ekkor már 60% körülire várták, míg az élelmiszer-infláció meghaladta a 80%-ot.²⁸⁰ Ugyanakkor a devizahiány továbbra is súlyos korlátokat állított a behozatal elé.

Srí Lanka teljes külső adóssága 51 milliárd dollárt tett ki 2022 áprilisában, melyből 7 milliárdot kellett volna törleszteni abban az évben. Az ország devizatartalékai azonban csak 2,36 milliárd dollárt tettek ki január végére,²⁸¹ májusra pedig a felhasználható keret 50 millió dollár alá csökkent.²⁸² Magától értetődik: ebből lehetetlen volt az adósság finanszírozása. Április 12-vel a Srí Lankai Központi Bank igazgatója be is jelentette, hogy ideiglenesen felfüggesztik a külföldi adósságok törlesztését annak érdekében, hogy védjék a kritikus szintre csökkent devizatartalékokat.²⁸³ Intézkedésüket addig tartják fenn, amíg nem kapnak biztonsági hitelt az IMF-től. Mindez természetesen államcsődöt jelentett, melyre korábban nem volt még példa a sziget szuverén gazdaságtörténetében. Más kérdés, hogy az adott feltételek mellett a jegybanknak nem nyílt egyéb lehetősége.

²⁷⁷ Liang, Annabelle: Sri Lanka crisis: Prime minister says \$5bn needed this year. *BBC*, 2022. 06. 08. <https://www.bbc.com/news/business-61727801> letöltve: 2022. 07. 06.

²⁷⁸ Sanghani, Nikhil: Sri Lanka crisis shows why reserves matter. *OMFIF*, 2022. 07. 14. <https://www.omfif.org/2022/07/sri-lanka-crisis-shows-why-reserves-matter/> letöltve: 2022. 07. 15.

²⁷⁹ Ghodvaidya, Anjali: Sri Lanka Lifts Import Curbs to Help Tackle Worsening Shortages. *Bloomberg*, 2022.06.01. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-06-01/sri-lanka-lifts-import-curbs-to-help-tackle-worsening-shortages> letöltve: 2022. 07. 09.

²⁸⁰ Sri Lanka's central bank hikes interest rates to 21-year high. *Al Jazeera*, 2022. 07. 07. <https://www.aljazeera.com/economy/2022/7/7/sri-lankas-central-bank-hikes-interest-rates-to-21-year-high> letöltve: 2022. 07. 11.

²⁸¹ Jayasinghe, Uditha: Sri Lanka devalues rupee, seen as step towards getting IMF help. *Reuters*, 2022.03.08. <https://www.reuters.com/markets/rates-bonds/sri-lanka-allow-rupee-weaken-230-per-dollar-2022-03-07/> letöltve: 2022. 07. 12.

²⁸² Mallawarachi, Bharatha: Sri Lanka Is on the Brink of Bankruptcy. *The Diplomat*, 2022. 05. 04. <https://thediplomat.com/2022/05/sri-lanka-is-on-the-brink-of-bankruptcy/> letöltve: 2022. 07. 12.

²⁸³ Sri Lanka suspends foreign debt payments temporarily. *The Hindu*, 2022. 04. 12. <https://www.thehindu.com/news/international/sri-lanka-external-debt-imf/article65313684.ece> letöltve: 2022. 07. 03.

Miután a szigetország fizetésképtelenné vált, a külföldi partnerek bankgaranciákhoz kezdték kötni a leszerződött szállításokat. Ilyet azonban nemigen kaphattak, ami különösen az üzemanyagok behozatalát nehezítette meg. Srí Lankán az üzemanyaghiány a válság egyik legsúlyosabb kísérőjelensége volt. A tavaszi drasztikus lakossági áremelkedések mellett is a készletek kifogyására lehetett számítani nyár közepére. Ezért június 27. éjjeltől a kormány két hétre betiltotta a magánfelhasználású járművek üzemanyag-vételezését, és kizárólag a létfontosságú szolgáltatásokat végző szervezetek (mentőszolgálat, tűzoltóság stb.) járműveit mentesítette a tilalom alól. Noha az élelmiszerek és gyógyszerek rohamos drágulásának, illetve a termékhíánynak sem örült senki, az üzemanyag-korlátozás már olyan intézkedés volt, ami a jómódúbb rétegeket is nagyon kellemetlenül érintette. Növekedett az elkeseredettség az értelmiség és középosztály körében is, fokozva a belpolitikai instabilitást.

Srí Lankán a helyzet 2022 márciusától tulajdonképpen a tankönyvekből ismert séma szerint alakult, igaz, a fázisok meglehetősen gyorsan váltották egymást: a reálgazdasági válságból társadalmi válság, utóbbiból pedig politikai válság fejlődött ki. Szinte mindenki Rádzsapaksza elnököt és körét hibáztatta az ország sorsáért, a klán egyes tagjainak hatalom- és pénzhűségét, korruptségét, valamint hozzá nem értését emlegetve. Előkerült a kínaiakkal való túl szoros barátság vádja is. Visszaüött tehát az a gyakorlat, mely szinte családi vállalkozásként üzemeltette a kormányzatot. A munkahelyi sztrájkok és utcai megmozdulások mindennaposakká váltak, a tömegek legfontosabb követelése pedig az egykor szinte nemzeti hősként beállított Mahinda Rádzsapaksza miniszterelnök, Gotabaja államfő és családtagjaik lemondása és felelősségre vonása volt.²⁸⁴ Növelte az emberek elkeseredését, hogy a kormány eleinte terroristacsoportok bérenceinek nevezve őket igyekezett leszerelni az utcai megmozdulásokat, majd amikor ez nem sikerült, kormánypárti csoportokat uszítottak a tüntetőkre és a rendőrség is keményebben lépett fel a megmozdulások résztvevőivel szemben.²⁸⁵

²⁸⁴ Sri Lanka crippled by strike by trade unions demanding resignation of Rajapaksa government. *The Economic Times*, 2022. 05. 06. <https://economictimes.indiatimes.com/news/international/world-news/sri-lanka-crippled-by-strike-by-trade-unions-demanding-resignation-of-rajapaksa-government/articleshow/91367823.cms> letöltve: 2022. 07. 12.

²⁸⁵ Ondaatije, Anusha: Police Kill Protester as Sri Lanka Austerity Anger Escalates. *Bloomberg*, 2022. 04. 19. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-04-19/police-kill-protester-as-sri-lanka-austerity-anger-escalates> letöltve: 2022. 07. 12.

Új korszak hajnala?

A történetek radikalizálták a demonstrálók egy részét, akik a politikusok otthonai elleni támadásokkal fokozták a nyomást a kormányzó eliten. Többszöri kormányátalakítás után Mahinda Rádzsapaksza miniszterelnök végül május 9-ével lemondásra kényszerült és a haditengerészet Trincomalee-i bázisára távozott. Gotabaja elnök ugyanakkor igyekezett megmaradni a hivatalában és megosztani az ellenzékkel a válságkezelés feladatát (tehát a történetekért és az ezután történőért viselendő felelősséget is). Az Egyesült Nemzeti Párt és szövetségesei azonban nem voltak erre hajlandóak, okkal láttak ugyanis lehetőséget arra, hogy az összeomlás végleg elsöpri a Rádzsapaksza klánt. Gotabajának sikerült viszont megnyernie az Egyesült Nemzeti Párt egyik veterán politikusát, Ránil Wikremeszingét, aki már négyszer betöltötte a kormányfői pozíciót. Wikremeszinge

az elnök felkérésére ötödik alkalommal is vállalta a miniszterelnökséget.²⁸⁶ Legfontosabb feladata az IMF-fel és az ország hitelezőivel való tárgyalás volt, hogy Srí Lanka hozzájuthasson a lakosság életben tartásához és a majdani gazdasági talpra álláshoz szükséges forrásokhoz és termékekhez. Hozzáértését általában nem vonták kétségbe, ám az elnökkel szembenállók árulót láttak benne, aki mentőövet dobott a megrendült helyzetű Szabadságpártnak. Wikremeszinge nem áltatott senkit: nyíltan beszélt arról, hogy Srí Lanka történelmének legmélyebb válságát éli és a remélt IMF mentőcsomag sem érkezik meg az év végénél előbb. Július 13-ra a kormányellenes megmozdulások résztvevői elérték egy újabb fontos célkitűzésüket. Gotabaja Rádzsapaksza elnök is benyújtotta lemondását és külföldre menekült. A szigetország alkotmányában értelmében a törvényhozás választotta meg utódját az elnöki ciklus fennmaradó részére. Ránil Wikremeszinge a baloldal támogatásával szerezte meg az államfői mandátumot és kifejezte szándékát, hogy szélesebb hatáskörének birtokában kivezeti az országot a válságból, lehetőleg nemzeti egységkormányt felállítva. Helyzetét azonban nehezítette, hogy sokan őt is a bukott politikai garnitúra szövetségeseinek látták és volt pártja sem állt ki mellette egyértelműen. Bárhogy is alakul azonban kormányzása, Srí Lanka helyzetének rendezése még hosszú és fájdalmas folyamat lesz, mely komoly áldozatokat követel még a társadalomtól.

²⁸⁶ Ellis-Petersen, Hannah: Sri Lanka's new PM warns 'most difficult months of our lives' ahead. *The Guardian*, 2022. 05. 16. <https://www.theguardian.com/world/2022/may/16/sri-lanka-financial-crisis-new-prime-minister-ranil-wickremesinghe> letöltve: 2022. 07. 06.

LATIN-AMERIKA - VÁLTOZÁSOK

SZILÁGYI ÁGNES JUDIT

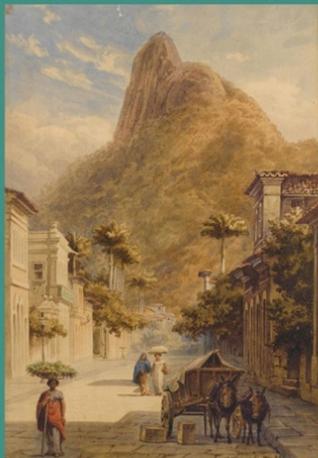
2022: Brazília kétszeresen a fókuszban

A brazil függetlenség bicentenáriuma

2022. szeptember 29-30-án az ELTE BTK Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszéke és az egyetemen működő Brazil Tudományos Központ ünnepi ülészekkel emlékezett meg a dél-amerikai ország függetlenné válásának 200. évfordulójáról. „A SZABADSÁG FANTOMJA” című meghívásos műhelykonferencián magyar és portugál nyelven hangzottak el előadások. A nyitó, plenáris előadást Pál Ferenc az ELTE Romanisztika Intézetének professor emeritusa tartotta.

A szeptemberi konferencia fókuszában Brazília függetlenné válása állt, de ehhez kapcsolódóan az igen különböző tudományos műhelyeket (az ELTE mellett a BCE, KRE, PPKE, PTE, SZTE) képviselő magyar kutatók és fiatal brazil történészek az ország függetlenségének különböző aspektusait vizsgálták: a folyamat ideológiai kérdéseit és gyakorlatát, az önálló állami lét politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális összetevőit. A császári család tagjainak személyiségét. A műhelykonferencia tematikája ugyanakkor nem merült ki a brazil történelem tárgyalásában. Helyet kaptak az új- és jelenkori egyetemes történelem körébe tartozó és a függetlenséggel kapcsolatos általánosabb kérdések. Így a függetlenségi mozgalmak és folyamatok, a politika, társadalom, eszme- és diplomáciatörténet problémái más országok (Chile,

„A SZABADSÁG FANTOMJA” MAGYAR ÉS PORTUGÁL NYELVŰ
MŰHELYKONFERENCIA BRAZÍLIA FÜGGETLENNÉ
VÁLÁSÁNAK BICENTENÁRIUMI ÉVÉBEN

Az ELTE BTK Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszéke
és az ELTE Brazil Tudományos Központja szervezésében

A konferencia helyszíne:

Szeptember 29., csütörtök, 8.45-16.00
ELTE-BTK, A épület alagsor 150.
Doktori védések terme

Szeptember 30., péntek, 9.30-18.30
ELTE-BTK, A épület alagsor 150.
Doktori védések terme

Fülöp-szigetek, Kuba, Spanyolország, Uruguay) és más régiók (pl. Észak- és Spanyol-Amerika, osztrák-német kérdések) vonatkozásában is. Magyar témájú előadások – a rendező tanszék profiljához hűen – abban az esetben kerülhettek a programba, ha a kutatásnak egyetemes történeti vonatkozása is volt. A kétnapos ülészakot egy kerekasztal-beszélgetés zárta *Brazília helye Latin-Amerikában* címmel. Résztvevői – Ricz Judit, Soltész Béla, Szilágyi Ágnes Judit és Zelei Dávid a brazíliai választások első fordulójára is reflektálva folytattak vitát nemcsak a műhelykonferenciához, hanem a *Kutatók Éjszakája* rendezvénysorozathoz is kapcsolódva.

„A SZABADSÁG FANTOMJA” konferencia teljes anyaga rögzítésre került és a rendező tanszék facebook oldalán a részletes programmal együtt visszakövethető: (20+) ELTE BTK Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék | Budapest | Facebook

Bár a műhelykonferencián az előadók rendelkezésre álló 20 perces időkeret sokszor rövidnek bizonyult, témájuk bővebb kifejtésére módjuk lesz írásban, hiszen az előadások szerkesztett változatát 2023-ban közli az *Öt kontinens* című periodika. Ezen kívül az Címlap - Újkor.hu | A velünk élő történelem (ujkor.hu) portálon az Új- és jelenkori egyetemes történelem Doktori Prog-

ram több oktatója és diákja, akik részt vettek „A SZABADSÁG FANTOMJA” konferencián, ismeretterjesztő cikksorozatot közölnek a brazil bicentenáriumi év kapcsán.

2022-es általános választások Braziliában

Az 1964-ben bevezetett brazil katonai diktatúra felszámolása után, a re-demokratizálódás folyamatában 1988-ban új alkotmány született. Ennek 121. cikk 3. §-a értelmében a Legfelsőbb Választási Bíróság (TSE)¹ a választójogi kérdésekben illetékes legmagasabb bírói szerv a dél-amerikai országban. Ennek tevékenységére, közleményeire a sajtóhírek a 2022-es választások esetében is gyakran hivatkoznak. A szervezet honlapján logó jelzi, hogy története korábbra vezethető vissza, hiszen már Getúlio Vargas első elnöksége idején, 1932-ben létrehozta a választási igazságszolgáltatást Braziliában.

A jogelődre és a 90 esztendő múltára hivatkozás helytálló, mert bár egy későbbi, 1965-ben elfogadott választójogi törvény (4.737/65. sz. törvény) érvénytelenítette az 1932-es rendelkezések jelentős részét, de megtartotta a választási eljárás-

ban a külön erre a szerepre létrehozott bíróság ellenőrző funkcióját. A legheitelesebb, legteljesebb és jól feldolgozott statisztikai adatok a legutóbbi választások kapcsán a testület online felületein érhetők el.

A brazil választási rendszer sajátosságai közé tartozik, hogy az állampolgároknak négy évente és kötelező jelleggel urnához kell járulniuk, amennyiben tudnak írni-olvasni és életkoruk 18 és 70 év között van. Ez magyarázza a magas választói hajlandóságot: 2022-ben a jogosultak mintegy 80%-a adott le szavazatot, bár 4-5%-uk érvénytelenül voksolt, azaz mintegy 5 700 000 brazil választó lényegében tartózkodott az állásfoglalástól az igen polarizált politikai helyzetben. A kétfordulós választás első körében (október 2-án) a világszerte legnagyobb érdeklődéssel kísért, a köztársasági elnöki pozícióért folytatott küzdelemben még 11 jelölt indult, azonban egyikőjük sem szerzett abszolút többséget.

Ezért a két legesélyesebb jelölt és a mögöttük álló pártszövetség ismét harcba szállt a második fordulóban (október 30-án). A hivatalban lévő elnö-

¹ Honlapja: <https://www.tse.jus.br/>.

köt, Jair Bolsonaro-t (1955) saját pártján, a jobboldali liberálisokon (*Partido Liberal*, PL) kívül két másik is támogatta, a jobb-jobbközép *Progressistas* (PP), valamint a konzervatív és a legnagyobb karizmatikus-keresztény, protestáns egyházhoz (*Igreja Universal do Reino de Deus*, IURD) igen közel álló *Republicanos*. Az ellenfél, a választások végső győztese korábban két cikluson át elnök,² Luiz Inácio Lula da Silva (1945) több kisebb politikai formációt tömörítő választási szövetséget hozott létre saját pártja, a Munkások Pártja (*Partido dos Trabalhadores*, PT) körül. A Remény Brazíliája elnevezésű szövetségben részt vettek a kommunisták és a zöldek is. A második forduló rendkívül szoros eredményt hozott, ami a brazil társadalom erős polarizáltságát mutatja. Közvetlenül az eredmények kihirdetése után attól lehetett tartani, hogy a békés hatalom átadás veszélybe kerül.

Bolsonaro elnök ugyanis hosszabb hallgatás után, csak november 1-én délután szólalt meg hivatalosan. Alig kétperces nyilatkozatban megköszönte a kapott szavazatokat, és nyugalomra intette híveit, akik több brazil tagállamban demonstrációkkal, autópályák eltorlaszolásával reagáltak jelöltjük választási vereségére. Bolsonaro rövid beszédében kijelentette, hogy tartja magát a szövetségi alkotmányhoz.

Lula, ahogy már húsz esztendeje is, a 2002-es választási évben, vagy amint 2018-ban Fernando Haddadot, a PT akkori jelöltjét támogatva, 2022. október 27-én is levében fordult a brazilokhoz, összefoglalva baloldali programját.

Jair Bolsonaro

Luiz Inácio Lula da Silva

² Ld. pl.: Cooper, Marc – Frasca, Tim: Lula pillanata, Brazil forradalom lehetséges. In: *Évkönyv*, XXXIV. évf. (2008) 139–141.

„Levél a holnap Brazíliájának

Ez nem akármilyen választás lesz. Nagy a tétje, mert Brazíliának két teljesen különböző program közül kell választania. Az egyik a gyűlölet, a hazugság, az intolerancia, a munkanélküliség, az alacsony bérek, az éhezés, a fegyverek és a halottak, az érzéketlenség, a machizmus, a rasszizmus, a homofóbia, az Amazonas vidék és általában a környezet pusztításának, a nemzetközi elszigeteltségnek és a gazdasági stagnálásnak az országa, ahol megdicsőül a diktatúra és a kegyetlenkedés. Ez a félelem és a bizonytalanság Brazíliája, Bolsonaro-val.

A másik a remény, a tisztelet, a foglalkoztatás, a tisztességes bérek, a tisztességes nyugdíj, a mindenkit megillető jogok és lehetőségek, az élet, az egészség, az oktatás, a környezetvédelem, a nők, a feketék és a sokféleség tisztele-
tének országa; ami a világba szuverén módon integrálódik, ahol étel van a tányéron, és mindenekelőtt megingathatatlan az elkötelezettség a demokrácia iránt. Ez a remény Brazíliája, ez a Brazília mindenkié.

Kormányunk első intézkedése az lesz, hogy 33 millió embert megmentsen az éhezéstől és több mint 100 millió brazilt a szegénységtől. A demokrácia csak akkor lesz teljes, ha kivétel nélkül mindenkinek elérhető lesz az emberhez méltó élet.

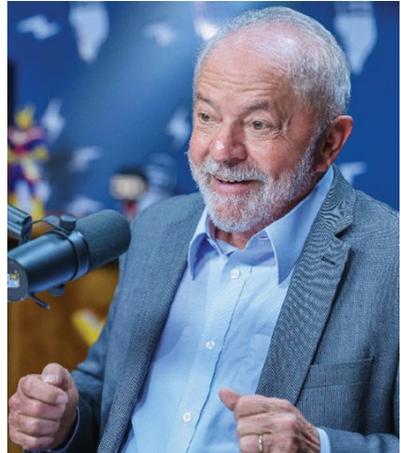
Tisztában vagyunk történelmi felelősségünkkel, és a brazil demokráciát támogató széles erővel együtt, a párbeszéd állandó folyamata és a társadalom meghallgatása alapján, bemutatjuk fő javaslatainkat az ország újjáépítésére.” Így kezdi programadó levelét a Remény Brazíliája összefogás jelöltjeként Lula, majd a következő 13 pontban fejti ki cselekvési tervét:

1. Gazdaságfejlesztés beruházások által
2. Társadalmi fejlődés munkával és jövedelemmel
3. Fenntartható fejlődés és ökológiai változások
4. Oktatás
5. Egészség
6. Lakhatás és infrastruktúra
7. Közbiztonság
8. Kultúra és sport
9. Emberi és állampolgári jogok
10. Brazília iparosításának új útjai
11. Fenntartható mezőgazdaság
12. Külpolitika
13. Demokrácia és szabadság

Végül Lula a levelét a következőkkel zárja: „Brazíliának ismét olyan kormányra van szüksége, mely gondoskodik az emberekről, különösen azokról, akik a leginkább rászorulnak. Békére, demokráciára és párbeszédre van szükség. Erőt merítve örökségünkől és a jövőbe tekintve intézem ezt a levelet a brazil néphez. Isten vezessen bennünket ezen az úton.

IDULJUNK EGYÜTT BRAZÍLIÁÉRT!

Luiz Inácio LULA da Silva
São Paulo, 2022. október 27.”

Az út nem ígérkezik könnyűnek. A két nagy politikai tömb kiegyenlített támogatottsága a tagállami vezetés megosztásában, valamint a kongresszus összetételében is megmutatkozik és nem Lulának kedvez. A törvényhozás az ellenzéké. Az 513 fős képviselőházban a Bolsonaro-t támogató Liberális Párt (PL) 99 mandátumot szerzett, míg a Munkások Pártja (PT) és szövetségesei 79-et. A 80 fős szenátusban pedig az arányok a következők: a PT 9, a baloldal összesen 18, míg a PL 13, a jobboldal összesen 35 hellyel rendelkezik.

A brazil baloldal eredményei, ha nem is nevezhetők fölényes győzelemnek, mindenképpen megerősítést kapnak a kontinentális tendenciák által. Ezt kiemeli Ricz Judit is, aki a téma magyar kutatójaként két alapos írást jegyez az interneten a brazil választások kapcsán. A kutató a következőket állapítja meg Lula győzelme után: „Lula győzelme egy újabb baloldali politikai fordulatba illeszkedik a latin-amerikai kontinensen, és elemzések szerint ez a pink tide 2.0 az elsőnél is erősebb lehet. (...) Mexikótól Chiléig minden nagyobb gazdaságban valamilyen baloldali irányzatot képviselő elnök, illetve politikai erő van hatalmon.”³

³ Ricz Judit: A második esély: LULA 2.0. A *Világ gazdasági Intézet blogja*, https://vilaggazdasagi.blog.hu/2022/11/01/a_masodik_esely_lula_2 (Utolsó letöltés: 2022. 11. 06.) Lásd továbbá: Lakner Zoltán és Ricz Judit beszélgetése: Brazília: Lula visszatért, de semmi nem lesz olyan, mint régen, *Jelen* 2022.11.08. <https://jelen.media/vilag/brazilia-lula-visszatert-de-semmi-nem-lesz-olyan-mint-regen/> (Utolsó letöltés: 2022. 11. 08.)

ZOLCSÁK GYÖRGY ATTILA⁴

Kolumbia 2022

A jobboldal több évtizedes megszakítatlan uralma után 2022-ben a baloldali Gustavo Petro általános meglepetésre megnyerte a kolumbiai elnökválasztást. Személyében Kolumbiának történelme folyamán először lett nemcsak baloldali elnöke, hanem afrokolumbiai al-elnöknője is. A Kolumbiában történtek nem választhatóak el a baloldal általános erősödésétől Latin-Amerikában, illetve a fejlett világban is megfigyelhető trendektől, ugyanakkor lokális okok is szerepet játszottak benne.

A baloldali fordulatot bevezető eseménysorozat kezdetét 2016-ig vezethetjük vissza, amikor sikerült megállapodni a több évtizedes polgárháború lezárásáról. A kolumbiai belpolitika és a szociális kérdések addig a polgárháború keretében jelentek meg, ami azt jelentette, hogy a jobboldali kormányzatok a társadalmi mozgalmakat a Nemzetbiztonsági Doktrína elvei alapján felforgató tevékenységként kezelték. Túlzás nélkül állítható tehát, hogy Kolumbia fejlődésének sajátosságát Latin-Amerikán belül több évtizeden át a polgárháború jelentette (az új elnök maga is az M-19 gerillaszervezetben kezdte politikai pályafutását) és lezárulásának döntő jelentősége van.

Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia
– Ejército del Pueblo, FARC – EP

⁴ Zolcsák Attila, történész, doktorjelölt, ELTE BTK Új- és jelenkori egyetemes történelmi Doktori Program

A békekötés következményei az uralkodó rendszer számára eleinte előnyösnek tűntek: a Kolumbia Forradalmi Fegyveres Erői (FARC) által ellenőrzött területek beintegrálása és a fegyveres konfliktus enyhülése lehetővé tette a neoliberális reformok elmélyítését és ez a nyugati – elsősorban észak-amerikai – tőke érdekeinek is megfelelt. Nem várt következménye azonban az volt, hogy a jobboldali-neoliberális rendszer egyik fontos legitimációs alapja is semmivé vált, valamint a békefolyamat lehetővé tette Kolumbia társadalmi problémáinak felszínre kerülését.

2017. augusztus 15-én a kolumbiai kormány hivatalosan véget vetett a FARC-kal folytatott konfliktusának, mivel a csoport utolsó elérhető fegyverét is átadták az ENSZ képviselőinek. Összesen több mint 8100 fegyvert és 1,3 millió töltényt szereltek le. A fegyvereket beolvastották, hogy három békeemlékművé alakítsák át Kolumbiában és Havannában, valamint az ENSZ New York-i központjában. A másik nagy gerillaszervezet, az ELN (Nemzeti Felszabadítási Hadsereg) 2017 februárjában Ecuadorban szintén megkezdte a béketárgyalásokat a kolumbiai kormánnyal. Októberben a két fél ideiglenes tűzszünetet kötött.

A békemegállapodás végrehajtásának egyik következményeként a FARC politikai párttá alakult, amely 2026-ig 10 garantált mandátumot kapott a kolumbiai törvényhozásban, ezzel összefüggésben a kormányzat garantálta az amnesztiát a FARC egykori harcosai számára. A FARC vezetője, Rodrigo Londoño Echeverri novemberben bejelentette, hogy 2018-ban indul az elnökválasztáson, 2018 márciusában azonban lemondta jelöltségét rossz egészségi állapotra hivatkozva.

Gazdasági téren a koka termelés kérdése is összefüggött a békefolyamattal. 2017 novemberének elején Kolumbia megállapodást kötött az ENSZ-szel, amely támogatást írt elő a gazdálkodóknak azért, hogy olyan terményeket termesszenek, mint a kávé vagy a kakaó, a kokain alapanyaga, a koka helyett. Alig néhány nappal a megállapodás aláírása után a kolumbiai rendőrség mintegy 12 tonna kokaint foglalt le, amelyet négy banánültetvényen temettek el. Az eltiltás a kolumbiai történelem legnagyobb kábítószer-lefoglalása volt. Ezzel kapcsolatosan meg kell említeni, hogy a békemegállapodás egyik fontos pontja a földkérdés rendezése és a kábítószertermelés visszaszorítása volt.⁵

⁵ Acuerdo final para la terminación del conflicto y la construcción de una paz estable y duradera https://www.cancilleria.gov.co/sites/default/files/Fotos2016/12.11_1.2016nuevoacuerdofinal.pdf Utolsó letöltés dátuma: 2022.11.21.

2018-ban a várakozásoknak megfelelően a hatalmon lévő jobboldali párt-szövetség győzött Iván Duque vezetésével; mindazonáltal már ekkor megfigyelhető volt a baloldal előretörése. A 2018. márciusi szövetségi törvényhozási választásokon egyetlen párt sem tudott egyértelmű többséget szerezni egyik kamarában sem. A 108 fős szenátusban az Uribe által alapított Demokrata Központ Párt (DC) szerezte meg a legtöbb mandátumot (19), ezt követi a Radikális Változás 16 mandátummal, a Kolumbiai Konzervatív Párt 15-tel, a Kolumbiai Liberális Párt és a Szociális Párt

Iván Duque Márquez

Nemzeti Összetartozás 14-gyel. A Kolumbiai Liberális Párt 35 mandátummal végzett az első helyen a 172 fős Házban, megelőzve a 32 helyet szerzett DC-t, a 30 mandátumot elérő Radikális Változást, a 25 mandátumot szerzett Nemzeti Egység Szociális Pártját és a 21 mandátumot elért Konzervatív Pártot. Bár mindkét kamarában elhanyagolható volt a szavazatok aránya, a FARC mindkét testületben 5 helyet kapott.

Több mint 19 millió kolumbiai szavazott a májusi elnökválasztáson, ami az elmúlt két évtized addigi legnagyobb részvétele volt. Juan Manuel Santos elnök az alkotmány tiltása miatt nem indulhatott újra az elnöki posztért. Iván Duque volt szenátor, akit Álvaro Uribe – Kolumbia elnöke a 2000-es években – választott ki a CD képviselőjévé, a népes mezőnyben az első helyen végzett a szavazatok mintegy 39 százalékával, ami nem érte el az első fordulás győzelmét jelentő 50 százalékot. A FARC-kal kötött békemegállapodás átalakítása iránti elkötelezettsége éles ellentétben állt Gustavo Petro volt bogotái polgármester megállapodásának teljes szívből való támogatásával, aki a szavazatok mintegy 25 százalékával a második helyen végzett, megelőzve a korábbi medellíni polgármestert, Sergio Fajardót, akik körülbelül 24 százalékot ért el. Mivel a baloldali Petro a konzervatív Duque-kal került szembe a júniusi második fordulóban, a kolumbiaiak választási lehetőséget kaptak arra, hogy egy baloldali és egy jobboldali jelölt közül válasszanak.

Amikor a választók június 17-én visszatértek az urnákhoz, elsőprő győzelmét arattak Duque-nak, aki a szavazatok mintegy 54 százalékát szerezte meg, szemben Petro 42 százalékával. A győztesnek a békefolyamat felülvizsgálatára tett ígérete azonban sok kolumbiait nyugtalanított, akárcsak az, hogy a kam-

pány során Petróra rá is lőttek. Ennek ellenére Petro elfogadta a választási eredményt, akárcsak a FARC Londoñoja.

A Duque-kormány nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Az eleve riasztó szociális különbségek nőttek, akárcsak a mélyszegénység, továbbá a békefolyamat is veszélybe sodródott. Vagyis a polgárháború befejeződését a kormányzat nem Kolumbia több évtizedes problémáinak a megoldására használta fel, hanem ellenkezőleg: az ezeket kiváltó neoliberális politika elmélyítésére törekedett, mely széleskörű elégedetlenséget váltott ki. „A Kolumbiai Statisztikai Hivatal (DANE) adatai szerint 2020-ban a népesség 42,5%-a élt a szegénységi küszöb alatt, míg a mélyszegénységben élők a lakosság 15,1%-át tették ki. Ez 2019-hez képest 6,8 százalékpontos emelkedést jelent, azaz mintegy 3,5 millió ember csúszott a szegénységi küszöb alá mindössze egy év alatt. A munkanélküliség 17% körüli. Az egyenlőtlenség terén hasonlóan kedvezőtlen folyamatoknak lehetünk tanúi. A GINI-index, amely a vagyon eloszlását méri az egyes országokban, 2017 óta markánsan növekvő tendenciát mutat, 2020-ig 0,508-ról 0,544-re kúszott fel.”⁶

Miután Duque elfoglalta az elnöki posztot, azzal vádolták, hogy fél szívvel hajtja végre a békefolyamatot, és nem védi meg a FARC egykori lázadóit (akik közül több mint 200-at öltek meg), valamint politikai ellenfeleit (akik közül többen szintén gyilkosság áldozatai lettek). Kritikusai azzal is érveltek, hogy Duque kormányának nem sikerült sem a volt lázadók kolumbiai társadalomba való visszailleszkedését elősegíteni, sem a szükséges mezőgazdasági reformot végrehajtani. A korrupciós vádak Duque-ot és adminisztrációját is sújtották, beleértve azt az állítást, hogy elnökválasztási kampánya pénzügyi hozzájárulást fogadott el kábítószer-kereskedőktől. A kormány népszerűségének erodálásához jelentős mértékben hozzájárult az is, hogy a békefolyamat elakadt, sőt a visszájára fordult. Az ELN és a kormány közötti tárgyalások megszakadtak, és a FARC disszidensei is újra a fegyveres harc útjára léptek. Mindezt súlyosbította, hogy az állami erőszakszervezetek részéről számos korábbi jogsértésre derült fény. Az óriási természeti károkat okozó repesztéses olajkitermelés (fracking) engedélyezése, a tavalyi diáksztrájkot lezáró, az állami egyetemek költségvetésének emelését célzó megállapodások megszegése, a középosztály helyzetét még tovább gyengítő adó- és nyugdíjreformok belengetése, a vidéki közösségi és indián vezetőkkel (emberi jogi aktivisták, taná-

⁶ Lenti Attila: Akiknek már nincs veszténivalójuk: radikalizálódó tömegek Kolumbiában <https://merce.hu/2021/05/10/radikalizalodo-tomegek-kolumbiaban-akiknek-mar-nincs-vesztenivaloja/> Utolsó letöltés dátuma: 2022.11.21.

rok, környezetvédők), valamint leszerelt volt gerillákkal szemben elkövetett gyilkosságok az ország egész területén egyaránt a társadalmi elégedetlenség növekedéséhez vezettek.⁷

2019 novemberében – több más latin-amerikai országhoz hasonlóan – baloldali színezetű tömegtüntetések robbantak ki.⁸ Említésre méltó a régi reflexek tovább élése: a kormányzat ugyanúgy ellenséges kommunista összeesküvésnek tekintette a mozgalmat, mint elődei tették. Ez a narratíva azonban a FARC

leszerelése után már nem működhetett; vagyis a tiltakozó mozgalmak kriminalizálása, mint kommunikációs stratégia nemcsak erejét veszítette, hanem a visszájára fordult. A karhatalom és a hadsereg fellépése szintén a régi időket idézte.

A Covid-járvány és a karantén rövid távon kapóra jött a kormányzatnak, mivel egészségügyi megfontolásokra hivatkozva segítette a tömegtüntetések lefojtásában. Ennek azonban gyorsan vége szakadt, mivel politikai irányvonala nem változott, sőt a lezárásokat kihasználva további neoliberais és represszív intézkedéseket vezetett be. 2021-ben a lezárásokkal dacolva újabb tüntetéshullám indult meg a tervezett személyi jövedelemadó-emeléssel szemben tiltakozva, melyre a karhatalom brutális fellépéssel reagált.⁹ 2021. április végén a kolumbiaiak a világjárvány miatti bezárási utasításokat megsértve tömegesen vonultak utcára, hogy tiltakozzanak Duque adóreform-

Két elnök és két „first lady”

⁷ Lenti Attila: Kolumbiai tüntetések: a valódi demokrácia nyitánya? <https://hang.hu/kulfold/kolumbiai-tuntetesek-a-valodi-demokracia-nyitanya-108636> Utolsó letöltés dátuma: 2022.11.21.

⁸ Kiss Soma Ábrahám: Csütörtök óta tüntetnek Kolumbiában a kormány és a tőkés berendezkedés miatti csökkenő életszínvonal ellen <https://merce.hu/2019/11/22/csutortok-ota-tuntetnek-kolumbiaban-a-kormany-es-a-tokes-berendezkedes-miatti-csokkeno-eletszinvonall-ellen/> Utolsó letöltés dátuma: 2022.11.21.

⁹ Lenti Attila: Akiknek már nincs... <https://merce.hu/2021/05/10/radikalizalodo-tomegek-kolumbiaban-akiknek-mar-nincs-vesztenivaloja/> Utolsó letöltés dátuma: 2022.11.21.; Bernáth Lackó: Kolumbiában a nép elsőpörte az adóemelést, de a karhatalom mérsárlást rendezett a tüntetők körében <https://merce.hu/2021/05/04/kolumbiaban-a-nep-elsőpörte-az-adoemeles-tervezetet-de-a-karhatalom-meszarlast-rendezett-a-tuntetok-kozott/> Utolsó letöltés dátuma: 2022.11.21.

terve ellen, amely a közép- és a munkásosztályt érintette volna súlyosan. A következő hetekben a tüntetések követelései továbbgördültek: noha a tervezett reformot a kormány visszavonta, egyre többen követelték az egészségügyi rendszer átalakítását, a rendőri erőszak megszüntetését és a garantált minimumjövedelem biztosítását. A demonstrálók útlezárásokat hajtották végre, amelyek akadályozták az élelmiszerek és készletek mozgását, ami hiányt okozott az ország egyes részein. Ezenkívül erőszakhullám indult meg, amely több tucat emberéletet követelt.

A törvényhozás újra-választása 2022 tavaszán a baloldal előretörését mutatta. A 108 fős szenátusban a Petro által vezetett Történelmi Paktum lett az első helyezett 20 mandátummal, ezt követi a Konzervatív Párt 15, a Liberális Párt 14, a Zöldek és

a Demokratikus Központ 14-14 mandátummal. A képviselőházban a Kolumbiai Liberális Párt 32 mandátummal ismét első lett, a második a Történelmi Paktum 28 hellyel, a konzervatívok 25, a Demokratikus Központ 16 helyet szerzett. Ezenkívül mind a Szenátusba, mind a Képviselőházba bekerült tucatnyi kisebb párt, továbbá az őslakosok képviselői, és bár mindkét kamarában elhanyagolható volt a szavazatok aránya, a FARC 5-5 helyet kapott.¹⁰

A kormány népszerűtlenségét jól mutatja, hogy az első fordulóban az uralkodó elit képviselője – Federico Gutiérrez – csak a harmadik helyen végzett, vagyis nem került be a második fordulóba. A kolumbiaiak többsége a változás mellé állt, és a részvételi arány a 2018-as rekordot is megdöntötte. Petro első-sorban Bogotában – ahol korábban ő volt a polgármester – és a szegényebb nyugati és déli területeken szerzett voksokat.

A májusi szavazás első fordulójában két nem hagyományos politikus került ki győztesként a hatfős elnökjelölt mezőnyből, miután a hat közül senki sem kapta meg a szavazatok 50 százalékát, amely a második szavazási forduló kiírásához vezetett. Gustavo Petro, Bogotá egykori polgármestere végzett a mezőny élén az első fordulóban (Pacto Histórico – Történelmi Pak-

¹⁰ Así quedó conformado el Congreso de Colombia para el periodo 2022–2026 <https://cnnespanol.cnn.com/2022/07/19/conformacion-congreso-colombia-2022-2026-orix/> Utolsó letöltés dátuma: 2022.11.21.

tum pártszövetség), őt követte Rodolfo Hernández, a populista konzervatív milliomas, aki Petro ellenfele lett a júniusi választás második fordulójában. Petro, aki Kolumbia első baloldali vezetőjévé vált az ország történetében, a kormány nagyobb szerepvállalását szorgalmazta egy zöldebb, méltányosabb gazdaságban, amely az olajkitermelésről a turizmusra és a tudásalapú iparágakra helyezné a hangsúlyt. Kritikusai azt állították, hogy Kolumbiát egy általuk katasztrófálisnak minősített út, a kubai vagy venezuelai stílusú szocializmus felé vezeti; Petro ezért a 2018-as veresége után nagy hangsúlyt fektetett a „castrochavizmustól” való elhatárolódásra. Ezzel nyitott középére, miközben a 2019-es és 2021-es tüntetések örökségét is felvállalta. A második fordulóban Petro meggyőzően nyert, megszerezve a szavazatok több mint 50 százalékát, míg Hernández valamivel több mint 47 százalékát, noha a versenyből kiesett Gutiérrez is mellé állt; Petrónak a második fordulóra sikerült új szavazókat mozgósítania. Győzelmének köszönhetően emellett Francia Márquez lett az első fekete nő, aki Kolumbia alelnöke lett.¹¹

2022. november 15-én egy tömeggyűlés ünnepelte az új elnök első 100 napját, melynek eddigi eredményei a következők: békemegállapodás, illetve fegyverszünet több illegális fegyveres csoporttal, beleértve a legjelentősebbet, az ELN-t is, lépések a progresszív adórendszer bevezetése felé, a földkérdés rendezése, a szomszédos Venezuelával korábban megszakított diplomáciai kapcsolatok felvétele, környezetvédelmi intézkedések. És nem utolsósorban az, hogy nem történt katonai puccs, melytől a baloldalon sokan tartottak.¹² Nagy feltűnést keltett Gustavo Petro ENSZ-ben tartott beszéde, amelyben a hipokritának bélyegzett drogellenes háború befejezését kérte környezetvédelmi és humanitárius okokra hivatkozva, hozzátéve, hogy az olaj, a hatalom, a fogyasztás, vagyis a tőke bővített felhalmozása az igazi függőség.¹³

Az a pusztán tény, hogy Latin-Amerika talán legkonzervatívabb országát is elérte a baloldali hullám, önmagában történelmi jelentőségű. A kormány lépései koherensek és egymást egészítik ki. A béke eléréséhez a vidék hely-

¹¹ Malamud, Carlos – Núñez Castellano, Rogelio: Elecciones en Colombia: de la polarización y fragmentación electoral al reto de gobernabilidad para Gustavo Petro <https://www.realinstitutoelcano.org/analisis/elecciones-en-colombia-de-la-polarizacion-y-fragmentacion-electoral-al-reto-de-gobernabilidad-para-gustavo-petro/> Utolsó letöltés dátuma: 2022.11.21.

¹² Angarita, Nathalia: La marcha en apoyo a los 100 días del Gobierno de Gustavo Petro, en imágenes <https://elpais.com/america-colombia/2022-11-15/la-marcha-en-apoyo-a-los-100-dias-del-gobierno-de-gustavo-petro-en-imagenes.html> Utolsó letöltés dátuma: 2022.11.21.; Padinger, Germán: ¿Qué ha hecho Gustavo Petro en sus 100 días como presidente de Colombia? <https://cnnespanol.cnn.com/2022/11/15/gustavo-petro-balance-100-dias-presidente-colombia-orix/> Utolsó letöltés dátuma: 2022.11.21.

¹³ Discurso del presidente Gustavo Petro en la ONU https://www.youtube.com/watch?v=rjx1zLsQNpQ&ab_channel=T13 Utolsó letöltés dátuma: 2022.11.21.

zetét kellene stabilizálnia, melynek egyik legfontosabb eszköze a földreform végrehajtása, melynek elmaradása, Gustavo Petro szavaival, a polgárháború fő oka volt. A mezőgazdaság fejlesztése emellett segítené a koka termelés visszaszorítását és a szén- és olajexport fokozatos kivezetését is. Ezen intézkedéseket egészíti ki az elnök elképzeléseiben az adózási reform, mely több terhet helyezne a „leggazdagabb 4000 kolumbiaira” abban az országban, amely szociális egyenlőtlenség mértékében a 2. a kontinensen. Gustavo Petro kormánya emellett viszont több nehézséggel is kénytelen szembesülni. A törvényhozásban ingatag a helyzete, ami megnehezítheti a reformok folytatását. Az infláció Kolumbiát is sújtja, amit a tervezett jóléti kiadások is erősíthetnek, az olaj és a szén kivezetésének tervéről nem is beszélve.¹⁴

Kérdéses tehát, mi lesz a kolumbiai kísérlet jövője, mindenekelőtt azért, mert nehezen jósolható meg az, hogy a Petro-kormány mennyire lesz képes szakítani a fennálló modellel. Mindazonáltal a megelőző évtizedek gyakorlathoz viszonyítva már első 100 napjában olyan lépéseket tett, melyek korábban elképzelhetetlenek voltak. Győzelme továbbá a latin-amerikai baloldali kormányok blokkját is erősíti.

¹⁴ Turkewitz, Julie – Glatsky, Genevieve: Prometió transformar a Colombia como presidente, ¿podrá cumplir? <https://www.nytimes.com/es/2022/06/21/espanol/gustavo-petro-promesas-colombia.html> Utolsó letöltés dátuma: 2022.11.21.

TÉZER ZITA¹⁵

Válságban Puerto Rico

Látogatásomkor, 2022. januárjában több hetes sztrájk vette kezdetét Puerto Ricóban a pedagógusok vezetésével, a magyarorszáigival egy időben. A tűzoltókkal és szakszervezeti tagokkal együtt a fővárosban, San Juanban, a Capitolium előtt vertek sátrat, hogy jobb béreket követeljenek a közalkalmazottak részére. Az évek óta tartó alacsony fizetések (az állami iskolai tanárok alapfizetése – havi 1750 dollár – 13 éve nem emelkedett)¹⁶ a magas közüzemi díjak, a fogyasztói árak, és a lakhatási költségek emelkedése miatt a frusztrált állami alkalmazottak megpróbálták nyomást gyakorolni Pedro Pierluisi kormányzóra, annak érdekében, hogy megoldást találjon a Puerto Rico pénzügyeit 2016 óta felügyelő, szövetségi szinten kinevezett költségvetési bizottság által meghatározott éves költségvetés megkerülésére.¹⁷ A növekvő elégedetlenség alig néhány héttel azután tört ki, hogy egy szövetségi bíró jóváhagyta Puerto Rico adósság átütetmezési tervét, amely várhatóan lehetővé teszi a sziget számára, hogy kedvezményes kamatozással fizessen hitelezőinek, és fejlessze a gazdaságot. A kritikusok azonban attól tartanak, hogy a jövőben a pénzügyi nehézségek így is, úgy is elkerülhetetlenek. A felügyelőbizottság több közalkalmazott - köztük a tanárok, tűzoltók, börtönőrök és rendőrök - szerény béremelését hagyta jóvá, ugyanakkor azt is bejelentették, hogy a kormánynak

¹⁵ Tézer Zita, PhD hallgató, ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola Új- és Jelenkori Egyetemes Történelem Program

¹⁶ A budapesti és san juani árak összehasonlítását lásd: Cost of Living Comparison Between Budapest and San Juan. *Numbeo*, https://www.numbeo.com/cost-of-living/compare_cities.jsp?country1=Hungary&country2=Puerto+Rico&city1=Budapest&city2=San+Juan [Utolsó] letöltés: 2022. június 8.

¹⁷ Mazzei, Patricia – Avala, Edmy: Protestas en Puerto Rico: los maestros lideran la presión para mejorar los salarios de los servidores públicos. *New York Times*, 2022. február 11. <https://www.nytimes.com/es/2022/02/11/espanol/puerto-rico-protestas-maestros.html> Utolsó letöltés: 2022. június 8.

adót kell emelnie, vagy a költségvetésen belül más megtakarítási lehetőségeket kell találnia a nagyobb béremelésekhez.

A közalkalmazottak helyzete Puerto Rico évtizedes gazdasági válsága során egyre nehezebbé vált. A munkavállalók az alacsonyabb bérekhez képest magasabb juttatásokkal egészítették ki jövedelmüket. A pénzügyi zavarok miatt azonban számos ilyen juttatás csökkent vagy elveszett, és a munkavállalóknak kevés reményük maradt arra, hogy ez a folyamat megáll, amikor a Wall Street-i hitelezők ismét megkezdik a behajtást az adósság átütemezési terv szerint.

Az Egyesült Államok Munkaügyi Statisztikai Hivatala szerint a nem mezőgazdasági munkaerő mintegy 23 százaléka a közsférában dolgozik.¹⁸ Közük a tűzoltók, akiknek a bére (havi 1500 dolláros alapfizetés) 22 éve változatlan, emiatt nagy kihívást jelent az új alkalmazottak toborzása és megtartása is. Sokan rossz körülmények között dolgoznak a 2017-es Maria hurrikán, és a 2019. decemberében és 2020. januárjában bekövetkezett földrengés sorozata alatt súlyos károkat szenvedett állomásokon. Többen elhagyták a szakmát, vagy elköltöztek az Egyesült Államokba, ahol sokkal jobb fizetéseket kapnak. Jelenleg Puerto Rico tűzoltóságán több mint 400 álláshely maradt betöltetlenül, miközben a létszámnak ideális esetben 1400 főnek kellene lennie.

A rendőrök és a köztisztasági dolgozók is tömegesen vándoroltak ki, és ez a tendencia tovább folytatódik. José Caraballo-Cueto Puerto Ricó-i közgazdász rámutatott arra, hogy Puerto Rico-ban a közszolgáltatások átlagosan csaknem 60%-kal, az alaptermékek pedig 18%-kal drágábbak, mint az Egyesült Államokban.¹⁹ A COVID-19 világjárvány kitörése előtt, a sziget átlagos háztartási jövedelme az Egyesült Államok átlagának körülbelül egyharmada volt, a szegénységi ráta pedig körülbelül kétszerese, mint a legszegényebb államban, Mississippiben.²⁰ A terület munkanélküliségi rátája az elmúlt évtizedben tartósan több mint kétszerese az Egyesült Államok átlagának, esetenként elérve a kétszámjegyű számot, amely szintén elvándorlást idézett elő. A sziget lakossága 2010 és 2020 között 11,8 százalékkal csökkent, és jelenleg 3,3 millió főt számlál (az előrejelzések szerint további 8 százalékkal fog még csökkenni 2024-re), miközben kivándorlásuk ezzel

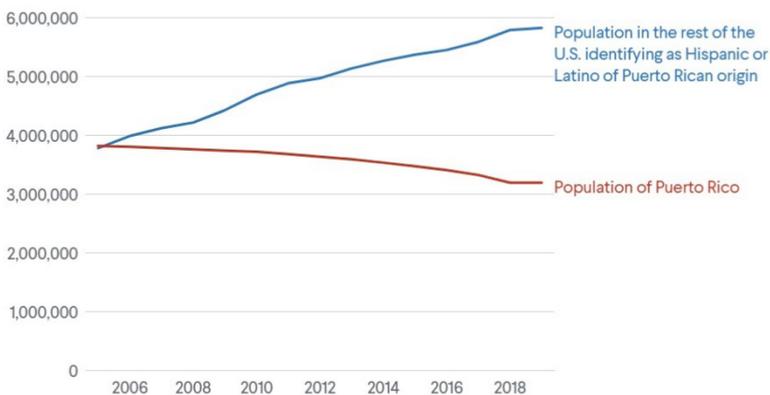
¹⁸ Uo.

¹⁹ Coto, Dánica: Maestros de Puerto Rico recibirán aumento de sueldo. *AP News*, 2022. február 7. <https://apnews.com/article/474a2da5b38905154819eca77c065115> Utolsó letöltés: 2022. június 29.

²⁰ Cheatham, Amelia – Roy, Diana: Puerto Rico: A U.S. Territory in Crisis. *Council on Foreign Relations*, 2022. február 3. <https://www.cfr.org/backgrounder/puerto-rico-us-territory-crisis> Utolsó letöltés: 2022. június 25.

egyenes arányban nőtt (1. ábra).²¹ Így az a paradox helyzet állt elő, hogy a legtöbb Puerto Ricó-i származású ember a szigeten kívül lakik. Minthogy az eredetileg spanyol gyarmat, 1898-ban a spanyol-amerikai háború során elnyert sziget az Egyesült Államok tulajdona (nem az állama, hanem az Egyesült Államok Nemzetközössége), a Puerto Ricó-i lakosok ugyanúgy mozoghatnak az 50 államon belül, mint bármely más amerikai állampolgár. Jogilag ez belső migrációnak, nem pedig bevándorlásnak minősül. A kontinensre költözéssel azonban a jórészt spanyol anyanyelvű Puerto Ricó-iak elhagyják saját identitással és latin kultúrával rendelkező hazájukat, és az átmenet számos olyan kulturális konfliktussal jár, amellyel a legtöbb bevándorlónak szembe kell néznie. A Puerto Ricó-i migrációs mozgást tehát belső bevándorlásnak tekinthetjük, mivel a nép saját országán belül költözik, annak ellenére, hogy új otthona jóval messzebb, a hazáján kívül esik.²²

Most People of Puerto Rican Descent Don't Live on the Island

Note: Data for the population in the rest of the U.S. represents 1-year estimates from the American Community Survey.

Sources: U.S. Census Bureau; World Bank.

COUNCIL OF
FOREIGN
RELATIONS

1. ábra: A Puerto Ricó-i népesség száma a szigeten és azon kívül²³

²¹ Uo.

²² Migrating to a New Land. *Library of Congress*, <https://www.loc.gov/classroom-materials/immigration/puerto-rican-cuban/migrating-to-a-new-land/> Utolsó letöltés 2022. június 16.

²³ Cheatam – Roy 2022

Az Egyesült Államokban dolgozó Puerto Ricó-iak, és a szigetlakók nagyra értékelik, ha kultúrájuk iránt érdeklődünk. Hazaszeretetük megmutatkozik abban is, hogy a Puerto Ricó-i zászló szimbólumát felfestve megtaláljuk mindenhol a tereken, strandokon, házfalakon, és rendszeres beszédtema saját identitásuk megtartása az Egyesült Államok árnyékában. A Karib-tengeren, a Nagy-Antillákhoz tartozó sziget, amelyen Kolumbusz Kristóf 1493-ban ért partot, több mint négyszáz éves spanyol uralom után, 1898-ban került amerikai kézbe a spanyol-amerikai háború során (lásd. Függelék). Az Egyesült Államok eltökélt szándéka volt, hogy a spanyol koronát kiszorítsa a Csendes-óceánról és a Karib térségről, így miután Spanyolország elveszítette a háborút, a párizsi béke szerint át kellett engedniük Puerto Ricót és Kubát az Egyesült Államoknak²⁴ más területekkel együtt, beleértve az óceániai Guam-ot és a Fülöp-szigeteket. Egy évvel később, a katonai uralom megszüntetésével, a Foraker-törvény visszaállította a polgári közigazgatást, és szavazati joggal nem rendelkező képviselőt biztosított a Puerto Ricó-iaknak a Kongresszusban, de amerikai állampolgárságot nem kaptak.²⁵ A sziget státusával kapcsolatos kétértelműséget bizonyítja, hogy a legfelsőbb bíróság Puerto Ricót sokáig (1901–1925) be nem iktatott területként tartotta számon. Az 1917-es Jones–Shafroth-törvény végre megadta az amerikai állampolgárságot az ottlakók számára, majd az 1947-es Kongresszus azt is lehetővé tette, hogy saját kormányzót válasszanak. Az 1952-ben jóváhagyott Puerto Ricó-i alkotmány a szigetet az Egyesült Államok nemzetközösségévé alakította át, amely ma is bizonyos fokú autonómiát élvezhet (képes önállóan intézni saját belügyeit, beleértve vezetőinek megválasztását is), ugyanakkor a határok, a védelem és a külkapcsolatok már Washington kizárólagos felelősségi körébe tartoznak. Ráadásul amerikai állampolgárságuk ellenére, nem szavazhatnak az elnökválasztáson, megtagadnak tőlük bizonyos szövetségi juttatásokat, és a Képviselőház egyetlen rezidens tagja, aki képviseli érdekeiket a Kongresszusban, továbbra is szavazati jog nélküli, csak albizottsági szinten szólalhat fel.²⁶

Noha Puerto Rico gazdasága az 1950-1960-as évektől kezdve fellendülőben volt, mára ugyanez nem mondható el, minthogy Puerto Rico évek óta küzd a gazdasági válsággal. A hitelektől erősen függővé tett szigeten a krízis

²⁴ Horváth Emőke: A Karib-térség fogalmának értelmezési kísérletei. *Orpheus Noster*, 2014/6, 23.

²⁵ Cheatam – Roy 2022

²⁶ Laureano-Ortiz, Raymond: Puerto Rico and CARICOM: Soulmates with a Historic Impossible Affair? Institute for Advanced Legal Studies, University of London, *Society for Caribbean Studies conference*, 2018. július 4., 6. https://www.academia.edu/38720785/Puerto_Rico_and_CARICOM_Soulmates_with_a_Historic_Impossible_Affair_A_Presentation_Utolsó letöltés: 2022. június 25.

kezdete egy 1976-os adókedvezmény 1996–2005 közötti fokozatos megszüntetésére vezethető vissza.²⁷ Ez az ún. Internal Revenue Code 936. paragrafus szerinti rendelkezés, amely lehetővé tette az amerikai vállalkozások számára, hogy a kedvező hitelkonstrukciók, és hitelfelvételt megkönnyítő rendelkezések mellett adómentesen (helyi, állami és szövetségi adóktól mentesen) működjenek Puerto Ricóban. A paragrafus hatályaon kívül helyezése Puerto Rico feldolgozóiparának romlását idézte elő, és a területi kormányzat egyre inkább az adósság felé hajtotta kiadásait. A 2008-as globális pénzügyi válság különösen súlyosan érintette Puerto Ricót, a recesszió tovább csökkentette az állami adóbevételeket, és megtorpanást idézett elő a 2000-es évek eleji fejlesztési lendületben, amely egyik napról a másikra letörte a befektetési kedvet. A területi kormány megszorító intézkedéseket hajtott végre, beleértve a közmunkások elbocsátását, ami miatt a munkanélküliség is megugrott. Ezenkívül kétes ügyleteket kötöttek a költségvetés egyensúlyban tartása érdekében, többek között a kormányzati szervek kölcsönöket vettek fel egymástól a kötvények visszafizetésére, és ennek a pénznek a nagy részét rosszul költötték el. 2015-ben Puerto Rico bejelentette fizetéseképtelenségét, adósságai elérték a 123 milliárd dollárt, majd 2017-ben teljes csődöt jelentett a mintegy három ezer halálos áldozatot követelő Maria hurrikán idején, amely nagy pusztítást végzett a szigeten, tönkretéve az elektromos hálózatot, melynek helyreállítása több tízmilliárd dollárba került. A Washington által nyújtott sürgősségi segílyeket szigorú feltételekhez kötötték, így azok egyharmadát tudták csak felhasználni, amiért kritikával illették a Trump-kormányzatot. Mindezek után, az elmúlt évszázad legerősebb Puerto Ricó-i földrengéssorozata további károkat okozott 2019 végén - 2020 elején, majd a hónapokkal később végigsöpörő COVID-19 világjárvány, amely többek között rávilágított az egészségügyi rendszer hiányosságaira, újabb súlyos csapást mért rájuk.

Puerto Rico, saját régióján belül nem egyedül küzd hasonló gondokkal. Számíthatna támogatásra, összefogásra a szomszédos országoktól, azonban az együttműködések korlátokba ütköznek. A trópusi sziget a Karib térség részeként ugyanis hiába igyekszik jó barátságot és együttműködések kialakítani szomszédjaival, az Egyesült Államok ezt nem nézi jó szemmel. Az 1973-ban alakult, tizenöt tagállamot és öt társult tagot magába foglaló, Nagy Karib térséget egyesítő Karib-tengeri Közösség (CARICOM), amelyhez Puerto Rico megfigyelőként csatlakozott, fő célja a térség gazdasági fejlesztése, a nemzet-

²⁷ Cheatam – Roy 2022

közi versenyképesség fokozása, a tagok közötti együttműködés elősegítése, az integráció előnyeinek egyenlő megosztásának biztosítása, a külpolitika összehangoltsága, és a nemzetközi ügyekben való elismertség növelése (2. ábra). További fókuszterületei: a bűnözés számának csökkentése, a közbiztonság megteremtése; az oktatás, sport, rekreációs tevékenységek, képzések és a kultúra fejlesztése; az emberi társadalom feltételeinek megvalósítása; a hatékony energiafelhasználás alapjának megteremtése; a környezetvédelem javítása; a nemek közötti egyenlőség elősegítése; a turizmus, az egészségügy fejlesztése; és a technológiai újítások előmozdítása.²⁸

CARICOM

2. ábra: A Karib-tengeri Közösség (CARICOM) tagállamai, társult tagállamai és megfigyelői²⁹

²⁸ Our Work. CARICOM, <https://caricom.org/our-work/> Utolsó letöltés: 2022. május 6.

²⁹ Regional Alliances. Caribbean Atlas, <http://www.caribbean-atlas.com/en/map-collection/regional-alliances.html> Utolsó letöltés: 2022. május 6.

Puerto Rico a regionális gazdasági stratégiájának fejlesztése érdekében, ugyan nem hivatalosan, de 1974-ben megfigyelőként részt vett már a 2. CARICOM találkozón.³⁰ A megfigyelői státuszt 1990-ben kapta meg (1. kép), miközben a másik jelentős karibi regionális szervezethez, a Karibi Államok Szövetségéhez (ACS) való csatlakozását az Egyesült Államok megvétózta 1994-ben. Az 1985–1996 között működő Karibi Fejlesztési Program (Caribbean Development Program - CDP)³¹ keretében Puerto Rico a Karib térség más országaival együttműködve jelentős befektetéseket hajtott végre, amelyek több ágazatot is érintettek (turizmus, textilipar, távközlés, légitársaságok fejlesztése, ipari parkok felújítása, bevásárló központok építése stb.).³²

Puerto Rico 1990-ben megfigyelői státuszt nyer a CARICOM-ban³³

³⁰ Laureano-Ortiz 2018, 12.

³¹ Pantojas García, Emilio: The Government of Puerto Rico's Caribbean Development Program: Comments on the Report to the Ways and Means Committee of the U.S. House of Representatives. In: *Caribbean Studies*, 1990/23, 49–60.

³² Laureano-Ortiz 2018, 16.

³³ Laureano-Ortiz 2018, 18.

A 21. században azonban az új jogszabályok, melyekhez az Egyesült Államok beleegyezésére lett volna szükség, hivatalosan megszüntették Puerto Rico megfigyelői státuszát, annak ellenére, hogy 2001-ben újabb tárgyalásokat kezdeményeztek a CARICOM-mal a külkapcsolatokért felelős helyettes államtitkár, Miguel Soto vezetésével, hogy a diplomáciai köteléket szorosabbra fűzzék a szomszédos országokkal.³⁴ Az Egyesült Államok továbbra sem hagyta jóvá Puerto Rico CARICOM tagságát, és nem támogatja az ACS-be való felvételét sem,³⁵ melynek oka, hogy a térséget a jövőben is ellenőrzése alatt akarja tartani, felügyelni a befektetéseket, diktálni a sziget kereskedelmi politikáját. Ez utóbbit, az 1920-ban elfogadott Jones-törvény szabályozza, amely előírja, hogy a szárazföld és Puerto Rico között tengeren szállított árucikkeket csak az Egyesült Államokban épített, amerikai tulajdonban lévő, és üzemeltetett hajókkal szabad szállítani, ami az árakat is megemeli a szigeten.³⁶

A sziget és az Egyesült Államok kapcsolatáról folytatott vita kezdetek óta napirenden van. Az ország státuszáról szóló első népszavazást még 1967-ben tartották, melyet újabbak követettek 1993-ban, 1998-ban, 2012-ben, 2017-ben, és 2020-ban is, de a kérdésre különböző okokból sosem sikerült pontot tenni.³⁷ Öt fő álláspont létezik.³⁸

A függetlenségpárti mozgalmak nagy múltra tekintenek vissza, egészen a spanyol gyarmati időszakig. A nacionalisták (Macheteros, Puerto Ricó-i Nemzeti Felszabadító Erők - Fuerzas Armadas Liberacion Nacional Puertorriquena - FALN) főként az 1970-es és 1980-as években, több mint 120 robbantási hullámot hajtottak végre a szárazföldön és a szigeten. A „nemzeti felszabadító háborúk támogatását” szorgalmazó Kuba Puerto Ricó-val kapcsolatos álláspontját Fidel Castro elnök a következőképpen fejezte ki: „Ameddig létezik egy, csupán egyetlen olyan Puerto Ricó-i, aki függetlenséget akar az országának, addig morális és politikai kötelességünk az ő támogatása.”³⁹ A sziget függetlenségi pártja ma a teljes szuverenitás mellett érvel, de ennek az álláspontnak a támogatottsága az utóbbi időben egyszámjegyre apadt.

³⁴ Puerto Rico Seeking Closer Ties with CARICOM. CARICOM, 2001. november 21. <https://caricom.org/puerto-rico-seeking-closer-ties-with-caricom/> Utolsó letöltés: 2022. június 18.

³⁵ Laureano-Ortiz 2018, 19.

³⁶ Cheatham – Roy 2022

³⁷ Bobák Áron: Hatvan éve nem volt ennyire jó esély rá, hogy új állam csatlakozzon az Egyesült Államokhoz. *Rakéta*, 2020. november 6. <https://raketa.hu/puerto-rico-lehet-az-egyesult-allamok-51-tagallama> Utolsó letöltés: 2022. június 16..

³⁸ Cheatham – Roy 2022

³⁹ Idézi: Latell, Brian: *Kuba Fidel Castro után*. HVG Kiadó, Budapest, 2008, 220.

A szabad egyesülés hívei egy független, szuverén Puerto Ricót képzelnek el, amely továbbra is szorosan kötődik az Egyesült Államokhoz, de a szövetségi kormány hasonló kapcsolatokat ápolna velük, mint a Marshall-szigetekkel, Mikronéziával és Palauval, amelyek amerikai segélyeket, katonai védelmet és bevándorlási juttatásokat kapnak, de állampolgárságban nem részesülhetnek.

Egyesek szerint az USA - Puerto Rico kapcsolatnak változatlanoknak kellene maradnia. A centrista Népi Demokrata Párt (Partido Popular Democrático - PPD) történelmileg kiállt a status quo mellett, amelyet nemzetközösségi álláspontnak is neveznek.

Mások, – köztük bizonyos PPD-tagok –, támogatják Puerto Rico jelenlegi nemzetközösségi státuszának továbbfejlesztett változatát, amely magába foglalja a sziget saját külpolitikájának gyakorlását, valamint a szövetségi törvények alóli felmentést. Az amerikai tisztviselők azonban – köztük egy elnöki munkacsoport és az igazságügyi minisztérium – többször is elvetették ezt a lehetőséget.

Az államiság hívei, – köztük a sziget másik nagy politikai tömbje, az Új Haladó Párt (Partido Nuevo Progresista - PNP) tagjai –, azt állítják, hogy a lakók ezzel végre teljes jogú állampolgárokká válhatnak, és a sziget a legújabb becslések szerint legalább 8,8–12,5 milliárd dollárral több szövetségi juttatásban részesülne. Az Egyesült Államok alkotmánya ez esetben felhatalmazná a Kongresszust új állam létrehozására, a Puerto Ricó-i szenátorok és teljes jogú képviselők megválasztása pedig megváltoztatná az ország hatalmi egyensúlyát. Ennek a javaslatnak az elfogadása az Egyesült Államok szenátusában azonban eléggé kétséges, mivel a republikánusok erősen ellenzik, hogy Puerto Rico az Egyesült Államok 51. állama legyen.⁴⁰ A közelmúltban, Donald Trump elnök által ellenzett államiság után a fordulópontot Joe Biden elnök támogatása jelentette, miszerint kiemelte, hogy a sziget talpra állítását kiemelten szeretné kezelni.⁴¹

A 2023-ra tervezett népszavazás egyelőre három lehetőséget javasolna: Puerto Rico teljes annektálását az Egyesült Államokba, a függetlenséget, vagy a sziget jelenlegi státuszának megtartását a nemzetközösség státusza szerint.⁴² A bejelentést José Luis Dalmau, a Népi Demokrata Párt elnöke tette meg, mi-

⁴⁰ Menéndez, Carmen: Puerto Rico. ¿Integrarse totalmente en Estados Unidos o la independencia? La isla debate su futuro. *Euronews*, 2022. június 5. <https://es.euronews.com/2022/06/05/puerto-rico-integrarse-totalmente-en-estados-unidos-o-la-independencia-la-isla-debate-su-f> Utolsó letöltés: 2022. június 16.

⁴¹ Cheatham – Roy 2022

⁴² Menéndez 2022

után az Egyesült Államok törvényhozóinak egy csoportja javaslatot tett egy kötelező érvényű népszavazás megtartására.⁴³ A törvénytervezet 2023. november 5-én népszavazást javasol a sziget státuszáról, és 2024. márciusában lehetséges a második forduló, ha egyetlen alternatíva sem kapja meg az abszolút többséget.⁴⁴

Sokan úgy vélik, hogy továbbra is minden változatlan fog maradni, hiszen Puerto Rico függése az Egyesült Államoktól nyilvánvaló. Fizetésekből kifolyólag nem kaphatott segítséget a Nemzetközi Valutaalaptól, 2016-ban viszont Barack Obama elnök kormánya alternatív tervet dolgozott ki PROMESA néven, amely teljes ellenőrzést kapott Puerto Rico pénzügyei felett.⁴⁵ A Fehér Ház által kinevezett héttagú testület neki is látott az adósság átütemezés kidolgozásának, amelynek végső változatát 2022 januárjában jelentették be, amely elindította a közalkalmazottak sztrájkjának lavináját. Annak érdekében azonban, hogy a szigetet fenntartható gazdaság pályájára állítsák, további, mélyebb strukturális reformokat kell majd bevezetniük, amely nemcsak a sziget önállóságát fogja tovább gyengíteni, identitását csorbítani, hanem a Puerto Ricó-iak hétköznapi életörömeinek lemondásával, háztartásuk fenntartásának veszélyeztetésével fog együtt járni.

A közalkalmazottaknak Pierluisi kormányzó átmeneti megoldást próbált találni. Felajánlotta a tanároknak, hogy 2022. július 1-jétől kezdve akár havi 1000 dolláros, a tűzoltóknak havi 500 dolláros emelést kapjanak a 2024-ig tartó szövetségi alapokból.⁴⁶ Az ideiglenes emeléseket kiterjesztette az iskolaigazgatókra, a regionális előljárókra, és más adminisztrátorokra is. A felügyelőbizottság azonban ezt elutasította, és egy kisebb, havi mintegy 470 dolláros fizetésemelést hagyott jóvá. Az emelés fele is csak bizonyos feltételek mellett érvényesek (például ha az Oktatási Minisztérium javít a jelenléti rendszeren (a hiányzási hullám, ún. „vörös influenza” ellen). Válaszul a munkavállalók azt tervezik, hogy továbbra is nyomást gyakorolnak a kormányra, mivel látják, hogy ez már hozott némi eredményt. Aggódnak azonban amiatt, hogy munkakörülményeik hosszú távon fenntarthatatlanok, a fizetések elégtelenek lesznek. „A hazámban akarok maradni.” - mondta elkeseredetten Monica Perez Santiago, egy 26 éves guaynabó-i általános iskolai tanárnő.

⁴³ Partido de Puerto Rico votará sobre futuro político de isla. *Los Angeles Times*, 2022. június 16. <https://www.latimes.com/espanol/politica/articulo/2022-06-16/partido-de-puerto-rico-votara-sobre-futuro-politico-de-isla> Utolsó letöltés: 2022. június 28.

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ Cheatham – Roy 2022

⁴⁶ Coto 2022

Függelék

Puerto Rico történelmének fontosabb mérföldkövei

1493: Kolumbusz Kristóf második útja során érte el a taino indiánok lakta sziget partjait, és ezzel kezdetét vette a több mint négyszáz éves spanyol uralom, melynek során Puerto Rico katonai előőrsként, stratégiaileg jelentős szigetté vált, más európai nagyhatalmak elleni védelemként szolgálva.

18. század: A sziget a dohány, a kávé és a cukor fő exportőre lett Spanyolország számára.

1897: A gyarmati uralommal való elégedetlenség függetlenségi mozgalmak kialakulásához vezetett, így Spanyolország kénytelen volt megengedni Puerto Ricó-nak, hogy saját kormányzatot hozzon létre.

1898. ápr. 21. – 1898. dec. 10.: A spanyol-amerikai háború időszaka, amely azzal vette kezdetét, hogy az Egyesült Államok beavatkozott a spanyol gyarmati Kuba függetlenségi háborújába, ezzel provokálva a spanyol koronát. Célja az volt, hogy Spanyolországot kiszorítsa a Csendes-óceánról és a Karib térségről.

1898. december 10.: Az Egyesült Államok a spanyol-amerikai háborút lezáró párizsi béke értelmében megszerezte az irányítást Puerto Rico felett.

1900: A katonai uralom lezárásaként, a Foraker-törvény visszaállítja a polgári közigazgatást, Puerto Ricót korlátozott önkormányzattal ruházza fel.

1901–1925: A sziget státusával kapcsolatos kétértelműséget bizonyítja, hogy a legfelsőbb bíróság Puerto Ricót sokáig be nem iktatott területként tartotta számon.

1917: A Jones–Shafroth-törvény amerikai állampolgárságot ad a Puerto Ricó-iaknak.

1947: A Kongresszus lehetővé teszi a Puerto Ricó-iak számára, hogy saját kormányzót válasszanak.

1952: A Kongresszus jóváhagyja Puerto Rico alkotmányát, amely a szigetet az Egyesült Államok nemzetközösségévé alakította át. Képes önállóan intézni saját belügyeit, beleértve vezetőinek megválasztását is.

1950-1960-as évek: A Bootstrap gazdasági terv fellendülést indít el.

1976: Életbe lép a 936. paragrafus szerinti adókedvezmény (helyi, állami és szövetségi adómentesség), amely fellendíti a gazdaságot.

1996–2005: A 936. paragrafust fokozatosan megszüntetik, ezzel előidézve a gazdasági válságot.

2007–2009: A globális pénzügyi válság súlyosítja Puerto Rico gazdasági gondjait.

2015: Puerto Rico bejelenti, hogy képtelen fizetni adósságait, amelyek elérték a 123 milliárd dollárt.

2016: A Kongresszus elfogadja a PROMESA-tervet, és kinevez egy ellenőrző testületet a terület adósságának átstrukturálására.

2017: Puerto Rico csődöt jelent. Az Irma és Maria hurrikánok komoly pusztítást végeztek a szigeten.

2019. július: Ricardo Rossello kormányzó korrupciós botrány közepette lemond.

2019. szeptember: A PROMESA igazgatótanácsa új adósság-átstrukturálási tervet jelent be a sziget adósságterhének csökkentése érdekében, ami jelentős veszteségekkel jár a hitelezők számára.

2022. január: A szövetségi bíró jóváhagyja a megállapodást, amely közel 80 százalékkal csökkenti a terület éves adósságfizetését.

ESESMÉNYEK, ÉVFORDULÓK

HORVÁTH JENŐ¹

Mussolini és Treves párbaja

1915 tavaszán az európai újságok a már nyolc hónapja tartó világháború nagy eseményeiről szóltak. Az akkor még nem háborúzó, semlegesnek maradt Olaszországról szóló hírek háttérbe szorultak. Témánkról: a két olasz szocialista vezető március 29-i párbajáról a külföldi lapokban szinte egy sor sem jelent meg.

A párbaj okainak és előzményeinek történetében az Olasz Szocialista Párt 13. kongresszusáig (Reggio Emilia, 1912. július 7–10.) érdemes visszamenni. Az Ariosto Színházban rendezett kongresszusnak az akkor már zajló olasz–török háború volt fő témája. A háborút Olaszország indította el a líbiai török tartományok megszerzéséért. A kongresszusi küldöttek többsége – a párt hagyományos internacionalizmusa, gyarmatosítás- és háborúellenessége alapján – a kormánnyal való együttműködés elutasítása mellett állt ki.² Az erről szóló határozati javaslatot történetünk egyik főszereplője, Forlì város akkor még országos szinten ismeretlen küldöttje, a 29 éves Benito Mussolini terjesztette elő.³ A határozattá emelkedett javaslatnak része volt a háború- és kormánypárti jobboldaliaknak a pártból való kizárása is.

¹ Horváth Jenő történész, kandidátus, rofessor emeritus, Budapesti Corvinus Egyetem

² *Resoconto stenografico del XIII Congresso Nazionale del Partito Socialista Italiano*, Reggio Emilia, 7–10 luglio 1912. Tipografia dell'Unione Arti Grafiche, Città di Castello, 1913.

³ A fiatal Mussoliniról részletesen lásd: DE FELICE, Renzo: *Mussolini il rivoluzionario 1883–1920*. Einaudi, Torino, 1965.; ORMOS Mária: *Mussolini*. PolgArt, Budapest, 2000.

Történetünk másik főszereplője, a 49 éves Claudio Treves, ellenben országosan és Európa szerte is a legismertebb olasz szocialisták közé tartozott. Treves megalakulásától kezdve (1882-től) a párt tagja volt, 1906-tól parlamenti képviselő, 1910-től a párt országos napilapjának, az *Avanti!*-nak a főszerkesztője.⁴ Treves a 13. pártkongresszuson egyetértett a többség engesztelhetetlen háborúellenességével, de mindent próbált megtenni azért, hogy elkerülhető legyen a pártszakadás. Törekvése azonban sikertelenül végződött.⁵

Claudio Treves

A Reggio Emilia-i kongresszussal elkezdődött Mussolini csillagának gyors emelkedése: bekerült a

Benito Mussolini

párt országos vezetőségébe és pár hónap elteltével már Treves főszerkesztői székében ült az *Avanti!* irodájában.⁶ Mussolini és Treves életkorban nem álltak távol egymástól, társadalmi és politikai tapasztalataik, habitusuk, műveltségük, tekintetében azonban nagyon különböztek. Treves fia, Piero Treves így írt erről: „Apám alapvetően a kultúra embere volt, utálta a demagógiát, a hiú retorikát, a frázispuffog-

tatást, egyszerűen mindent, ami a „ripacs politikust” jellemzi. Pontosan ez volt Mussolini, aki egy olyan kultúrával tetszelgett, amivel nem rendelkezett.”⁷

A két vezető szocialista újságíró markáns különbözősége egy ideig nem okozott személyes ellentéteket közöttük, illetve az sem, hogy Mussolini foglalta el Treves helyét az *Avanti!*-nál. Mussolini gyorsan tanuló, eredeti stílusú újságíró volt és keményen dolgozó főszerkesztő lett. Azt is fölismerete, hogy a lapon keresztül befolyásolhatja a pártot és az országos politikát. Irányítása

⁴ Casali, Antonio: *Socialismo e internazionalismo nella storia d'Italia. Claudio Treves (1869–1933)*. Guida Editori, Napoli, 1985.; Horváth Jenő: Treves, Claudio (1869–1933). In: *Évkönyv*, 1994. 269–272.

⁵ A pártból kizártak új pártot alakítottak, a (Partito Socialista Reformista Italiano) [Olasz Reformista Szocialista Párt].

⁶ A kongresszus után ugyanis Treves helyett átmenetileg Giovanni Bacci lett a főszerkesztő, aki aztán átadta a székét Mussolininak. Az *Avanti!* történetéről lásd: Arfé, Gaetano: *Storia dell'Avanti!*. Edizioni Avanti!, Milano, 1956–1958.

⁷ Treves, Piero: Ma perché quel giorno non infilzò Mussolini? In: *La Stampa*, 1992. június 30.

alatt az *Avanti!* hamarosan az egyszerű emberekhez is szólni tudó szocialista néplappá változott, a példányszáma megduplázódott. Mussolini a kormánypolitika bírálata mellett nem kímélte a párt parlamenti frakcióját sem, a „nem forradalmi”, Giovanni Giolitti miniszterelnök reformpolitikájának való „behódolása” miatt. Eltökélte, hogy eltörli Leonida Bissolati,⁸ Filippo Turati⁹ és Treves eszmei, illetve politikai örökségét, az újságot pedig az „igazi forradalmárok” hangjává teszi. Ehhez meg kellett szabadulnia Trevestől, akinek kulturális és emberi öröksége az útjában állt.

1914 elején tollat és papírt ragadott, levelet írt Trevesnek: „Kedves Treves, a szerkesztőség átrendeződése következtében már nincs szükség, a te eddigi szorgos együttműködésedre, amit mindig nagyon szívesen fogadtunk. A lap költségvetési egyensúlyának fenntartása és kiadásaink csökkentése érdekében rögzítenünk kell – s ez számomra nagyon kellemetlen – közreműködésed formáit és kereteit. Írhat sz néhány politikai cikket, és folytathatod nagyra értékelt *Szabad jegyzetek* cikksorozatodat. Havi díjazásod 250 lírára csökkenne. Hozzá kell tennem, hogy ezt a döntést Bertini, Ratti, Bacci egyetértésével hoztuk. Kérlek, haladéktalanul adj írásos választ, hogy ezt elrendezhessük. Kéznyújtással Benito Mussolini.”¹⁰ Vagyis azt üzenete: az *Avanti!* többé nem a te otthonod. Az újság már csak a szerkesztőjének felel, akit Mussolininak hívnak. A levéllel Mussolini megtette a kettőjük közötti fokozatos elidegenedés első döntő lépését. A levélre Treves nem is válaszolt.

A világháború kitörése után Olaszország semleges maradt, nem lépett be a háborúba.¹¹ Néhány hónap elteltével azonban erősödtek a háborúba belépést követelő (interventista) erők, és Mussolini váratlanul közéjük állt. Megírta és az *Avanti!* 1914. október 18-i számában közreadta „*Az abszolút semlegességtől az aktív és tevékeny semlegességig*” című cikkét, amelyben a háború és a forradalom problémáit feszegetve felvetette a háborúba lépés gondolatát. „Mi, mint férfiak, és mint szocialisták, vajon tehetetlen szemlélői akarunk-e maradni a hatalmas drámának?” – kérdezte. „Vagy talán lehetnénk valamilyen módon és valamilyen értelemben főszereplői?” Néhány nappal később Mussolini az először még kérdés formájában felvetett interventista gondolatot a párt vezetősége elé terjesztett indítványban is megfogalmazta. A vezetőség elutasította

⁸ Horváth Jenő: Bissolati, Leonida (1857–1820). In: *Évkönyv*, 2007: 251–255.

⁹ Horváth Jenő: Turati, Filippo (1857–1932). In: *Évkönyv*, 1982: 226–229.

¹⁰ Idézi Montanari, Fabrizio: *Mussolini e Treves: il duello alla sciabola*. <https://www.24emilia.com/mussolini-e-treves-il-duello-alla-sciabola/>

¹¹ Részletesen lásd: Horváth Jenő: *Olaszország az első világháborúban*. Nagy Háború Kutatásáért Közhatalmú Alapítvány, Budapest, 2021.

a párt abszolút semlegességi irányvonalával ellenkező javaslatot és felszólította Mussolinit, mondjon le főszerkesztői posztjáról. A Mussolini-ügynek ez még csak a kezdete volt. Mussolini a lemondása után *Il Popolo d'Italia* címmel saját, háborúba lépést sürgető napilapot indított (1914. november 15.). Ezek után a szocialista párt kizárta soraiból (1914. november 24.). A legismertebb szélsőbaloldali szocialista vezető hirtelen pálfordulása nagy vitát keltett, ami egyre jobban elmérgesedett.¹²

1915. március 19-én Mussolini *Palanca greca* [Görög pénz] címmel cikket jelentetett meg a szocialisták és Treves ellen. Olyan írást, mint amihez hasonlót manapság a „fake news” műfajába sorolunk. Majd folytatásként még kettőt: március 24-én és 28-án. Treves válasza az első két Mussolini cikkre az *Avanti!* 1915. március 27-i számában jelent meg. A március 19-i cikkében Mussolini Treves háborúellenességét a személyes „gyávaóságára” vezette vissza. Ráadásul azzal vádolta, hogy „hozományvadászatból” nősült. Az utóbbi „leleplező” vád alapja az volt, hogy Treves egy gazdag nőt vett feleségül, s ennek folyományaként „feláldozta a szocializmus eszméit” a pénz istenének oltárán. Treves 1907-ben valóban pazar szertartás keretében vette feleségül Olga Levit, a velencei Assicurazioni Generali görög-zsidó származású igazgatójának, Giacomo Levinek a leányát. Házasságuk valójában szerelmi házasság volt. Treves előtte és utána is, kizárólag az ügyvédi munkájából és az újságírói honoráriumából élt. Mussolini beállításában a Levi-család vagyona bűnként szállt Treves fejére.

A maga és felesége becsületében sértett, általában higgadt Treves „ugrott” a provokációra, és Mussolini harmadik cikke után szélsőséges formában reagált: párbajra hívta vádlóját. Tudta ugyan, hogy 1875 óta törvény tiltja a párbajt, és az Olasz Szocialista Párt szervezeti szabályzata is, de hallott Mussolini jó kardvívó híreről is (Mussolini a korábbi hat párbajában egyszer sem sérült meg), valamint ügyvédi gyakorlatából azt is tudta, hogy a törvényes út, a sajtóper, már csak a hosszadalmassága miatt se vezetne becsülete helyreállításához. Treves nem volt afféle „nyámnyila alak”, párbajra hívta gyalázkodó eszmei és politikai ellenfelét. Mussolini elfogadta a kihívást.

Treves Angelo Lanzát (az *Avanti!* egyik szerkesztőjét) és Giovanni Allevi orvost delegálta párbajsegédnek a párbajt előkészítő megbeszélésre. Mussolini Giuseppe De Falcót (a *Popolo d'Italia* szerkesztőségének vezetőjét) és Manlio

¹² Részletesen lásd Horváth Jenő: Az Olasz Szocialista Párt az első világháború éveiben. In: *Évkönyv*, 97–121.

Morgagni orvost.¹³ A párbajsegédek megegyeztek a párbaj március 29-i időpontjáról, és arról is, hogy a párbajt a hadseregben is használatos, de leköszörült hegyű és élű tiszti karddal vívják.¹⁴ A párbaj helyszínéül egy lakatlan villát választottak, Milánó Bicocca kerületében.

Március 29-én délután Mussolini érkezett elsőként a villához. A párbajoknál szokásos zárt hintóval, talpig fekete öltönyben, cilinderkalapban, barátja De Falco és Armando Risi orvos kíséretében, majd a párbajszabályokban szokásos negyedórán belül Treves is megérkezett Ambrogio Binda professzorral és Pozzi doktorral. A párbajt „döntnöke” és jegyző-

könyvvezetője Leonardo Pracchi volt. A párbajozók nyolc „menetben” csaptak össze. A jegyzőkönyv szerint „Treves parlamenti képviselő homlokának a jobboldalán sérült meg, vérömlennyel, egy sérülés látszik a jobb hónaljüregében, egy az alkaron, és több vágás a mellen, a váll alatt. Mussolini tanító jobb alkarján horzsolás látszik, több vágás is érte, és a jobb fülkagylóján súroló sérülést szenvedett. A harmadik menetnél a kardokat kicserélték, mivel a heves összecsapásoktól kissé eltorzultak. A párbajozók 25 percen át tartó harc után békülés nélkül váltak el egymástól”. Elsőként Treves hagyta el a villát. Mussolini a távozása előtt elolvasta a párbaj jegyzőkönyvét.¹⁵

Az *Avanti!* roszszállással kommentálta a párbajt, mert azt a politikai és személyes viták rendezésének „régis és haszontalan” módjának tekintette. Treves bizonyára egyet is értett ezzel, de talán jobb kedvre derítette barátjának, Emanuele Modigliani szocialista képviselőnek a távirata: „Helytelenítem, amit tettél. Utánoználak. Öllelek.”¹⁶

¹³ A „párbajsegéd” a magyarországi párbajoknál volt használatos kifejezés. Olaszországban a párbajsegédeket „keresztapának” nevezték.

¹⁴ Ez a fegyver nem hasonlított a vívósportban ma használatos kardhoz.

¹⁵ A párbaj részleteiről lásd Montanari: Id.m.; Tandoi, Pasquale: *Il coratino Giuseppe De Falco, nel 1915 padrino di Mussolini nel duello alla sciabola contro Treves*. <https://coratolive.it/2018/06/06/il-coratino-giuseppe-de-falco-nel-1915-padrino-di-mussolini-nel-duello-alla-sciabola-contro-treves/>

¹⁶ Idézi Montanari: Id. m.

Treves soha többé nem párbajozott. Azután Mussolini se, hogy 1922 őszén Olaszország miniszterelnöke lett. Kettőjük politikai párviadala azonban halálukig folytatódott, immár a fasizmus és antifasizmus közötti küzdelemben. Treves emigráns szocialista antifasisztaként halt meg, 1933. június 11-én éjszaka, Párizs Latin negyedének egyik szegényes szállodájában. Mussolinit 1945. április 28-án, az észak-olaszországi antifasiszta nemzeti felkelés győzelmének napjaiban, egy partizánosztag az olasz nép nevében agyonlőtte.

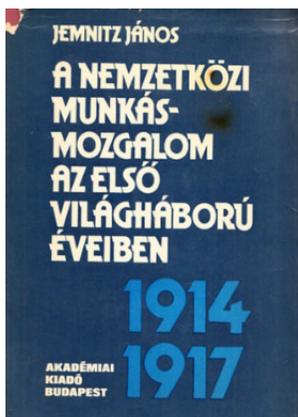
SZÉKELY GÁBOR¹⁷

A Szocialista Munkásinternacionálé (1923–1940)

Amikor 1971 februárjában Julius Braunthal (1891–1972) befejezte „Az Internacionálé története” című háromkötetes hatalmas „monográfiáját”, még nem ért véget az Internacionálé máig tartó története, de egy olyan esemény történt, ami miatt pontot kellett tennie munkája végére. Az esemény a „Prágai tavasz” volt. Munkájának megjelentetését ugyanis Braunthal eredetileg az Internacionálé, pontosabban a Nemzetközi Munkásszövetség, ismertebb nevén az I. Internacionálé megalakításának 100. évfordulójára tervezte. Azonban úgy érezte, mindenképpen ki kell egészítenie az 1969-es eseményekkel, vagyis az Internacionálé történetének írását még két évvel a 100. évforduló után is foly-

¹⁷ Székely Gábor, történész, professor emeritus, ELTE BTK Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék

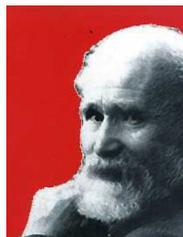
tatta.¹⁸ Amire számított, a nemzetközi munkásszervezetek új, önálló szerepvállalására azonban nem került sor.

A történetírás nagy kérdése, hogy amint elválasztható egymástól az I. Internacionálé (1864–1876) és a II. Internacionálé (1889–1917), úgy az I. világháborút követő időszakok internacionáléi is hasonlóképpen periodizálhatók-e? A kérdés nem egyszerű, mert a korábbiakkal ellentétben az 1919 utáni internacionálék már a kezdetektől sem voltak egységesek. Az irodalomban általában a reformista irányzat első éveit tekintik az újjászerveződött II. Internacionálé utódjának, míg a rövid életű Szocialista Pártok Nemzetközi Munkaközösségét, illetve a Kommunista Internacionálét külön tárgyalják.¹⁹

Az internacionálék jelentősen különböztek elődeiktől. A Marx és Engels által kezdeményezett *internacionálé világpárt volt*, vagyis az egyes irányzatok nem önálló pártként, hanem az internacionálé szekcióiként tevékenykednek. A II. Internacionálé viszont már az időközben létrejött szociáldemokrata pártokat átfogó szervezetként alakult meg, amelynek munkáját a kongresszusok hangolták össze.

Az Internacionálé kongresszusain 1912-ig voltak ugyan nem is jelentéktelen különbségek a tagszervezetek között, azonban két alapvető kérdésben, a háború elutasításában és a gyarmatokhoz való viszonyban egység volt. Ez az egység azonban meglehetősen formális volt már ekkor is. Mindenekelőtt a három legjelentősebb párt, a brit Munkáspárt, a francia szocialisták (SFIO), valamint a németek, vagyis éppen a legnagyobb taglétszámmal rendelkező szervezet álláspontja nem volt egységes még ezekben a kérdésekben sem. Így Arthur Henderson, a brit pártvezető 1914-ben a háború mellett foglalt állást, sőt 1915-ben már belépett a háborús kabinetbe. Így a Keir Hardie vezette törpe kisebbség fordult a háború ellen.

¹⁸ Julius Braunthal: *Geschichte der Internationale*. Brand 1–3., Verlag J.H.W. Dietz Nachf. GmbH, Berlin-Bonn, 1971. (Vorwort), a kötetek németül jelentek meg két kiadásban 1971-ben és 1978-ban. Az idézett oldalszámok a második kiadás oldalszámjai.

¹⁹ Az 1918 utáni helyzetről lásd: Évkönyv 2022. Székely Gábor: A három internacionálé berlini tárgyalásai. 47–54.

A francia szocialisták vezetőjét, Jean Jaurést egy háború melletti fanatikus gyilkolta meg, Németországban a párttöbbség Friedrich Ebert pártelnök vezetésével támogatta a mozgósítást, majd a több részre szakadt párt (Franz Mehring, Rosa Luxemburg, Karl Liebknecht) fellépett a háború ellen, új irányt kívánva szabni a pártnak. A nagy fordulatra azonban Oroszországban került sor, ahol a baloldal már korábban létrehozta önálló forradalmi szervezetét (bolsevikok) és más irányzatokkal együtt fordult a háború ellen – sikerrel.

Jean Jaurès

Az I. világháború végül szétrobbantotta a II. Internacionálét. Alapvetően három irányzat különült el: a hadviselő országok szociáldemokrata pártjainak többsége saját országuk burzsoáziája mellett sorakozott fel – így külön az Antant országok, illetve a központi hatalmak szociáldemokrata pártjai kormányaik háborús erőfeszítéseit támogatták, szavazták meg a parlamentben a hadihiteleket. Kivételnek csak egy-két ország szociáldemokrata pártja számított, a legnagyobb visszhangot 1914-ben Jean Jaurés francia szociáldemokrata pártvezető meggyilkolása keltette.²⁰

Már nem a hadihitelek megszállása miatt, hanem a háború folytatása elleni tiltakozásként követett el merényletet az osztrák Friedrich Adler a Monarchia miniszterelnöke ellen.²¹

A harmadik irányzat a bolsevikoké volt, amely hasonlóképpen a még náluk is kisebb létszámú „tesztyákokhoz” a kezdetektől a háború ellen foglalt állást, egyben a háborúból kiutat jelentő forradalmi megoldás mellett érvelt. Ennek az irányzatnak a legjelentősebb képviselője Vlagyimir Lenin volt.

Természetesen nem csak Lenin, hanem mások is látták, hogy a szociáldemokrácia a kongresszusi határozatok ellenére sem lesz képes a háború ellen

²⁰ Életrajzát lásd: Évkönyv 1984, [1984.] 216–218. Jemnitz János tollából.

²¹ Az ezzel kapcsolatos levélváltásról az osztrák Franz Koritschner és Vlagyimir Lenin között lásd e kötet *Dokumentumok* rovatának első anyagát.

eredményesen fellépni. Az akkor még a mensevikeket támogató Lev Trockij már 1917-ben ezt megírta. „Amennyiben meghirdetik a mobilizálást, úgy a szociáldemokrácia szemtől szembe kerül a kormányhatalommal, amely egy hatalmas katonai apparátussal rendelkezik, és amely kész arra, hogy minden akadályt elhárítson a polgári pártok és intézmények együttműködésével.” Ehhez még hozzátette, hogy a háborút a kispolgárság mellett a parasztság, sőt „a szocializmust valló munkásság” egy része is támogatni fogja. Trockij is úgy vélte, hogy ilyen körülmények között nincs esélye a munkásmozgalomnak arra, hogy obstrukcióval megakadályozza a háborús mozgósítást. Ezzel egyébként Lenin is egyetértett, azzal kiegészítve, hogy a háborút szocialista forradalom fogja követni.²²

A munkásmozgalom irányzatokra bomlása a háború végén ismét felvetette az egyesülés gondolatát. Elsőnek a munkáspárt kezdeményezett, létrehozva a Munkás- és Szocialista Pártot. Néhány héttel később Moszkvában megalakult a Kommunisták Internacionálé. Ezzel egyidőben merült fel az egységes internacionálé ismételt létrehozása. A három irányzat berlini konferenciáján (1921) azonban nem sikerült az egység létrehozása. Ekkor az úgynevezett centrista pártok (a legnagyobbak az Ausztriában, Olaszországban, Franciaországban, Németországban működő pártok)²³ többsége feladta tervét és 1923 májusában hozzájárult a jobboldal dominálta *Szocialista Munkásinternacionálé* (SZMI) létrehozásához.

Az 1923-ban Szocialista Munkásinternacionálé (SZMI vagy elterjedt német rövidítése szerint SAI) nevet felvett egyesülés annyiban hasonló volt a II. Internacionáléhoz, hogy nem világpártként működött, mint az I. Internacionálé, illetve a Komintern,

Friedrich Adler, a Szocialista Munkásinternacionálé titkára, 1923–1940

²² Leo Trockij: *Der Krieg und die Internationale*. Zürich, 1914. 41–42.

²³ A centrista pártokról lásd: Évkönyv 2022. 47–54., illetve Protokoll der Internationalen Sozialistischen Konferenz in Wien vom 22. bis 27. Februar 1921. Verlag J. H. Dietz Nachf. GmbH, Berlin-Bonn, Reprint 1978. 136.

viszont hasonlóképpen a legkülönbébb irányzatokat képviselte, mint korábban a II. Internacionálé.

Az internacionálé első időszakában, 1933-ig Németország Szociáldemokrata Pártja (SPD) töltötte be a vezető szerepet, vagyis a reformista irányzat, szinte töretlenül. Ezt már jelezte, hogy az új internacionálé első elnöke Arthur *Henderson*, a brit munkáspárt egyik vezetője lett. (Átmenetileg, egy rövid időre követte őt 1924/25-ben Concemore Thomas *Cramp*, a nála radikálisabb Vasutas Szakszervezet vezetője.) Az új reformista irányvonal érvényesülése egybeesett a Komintern irányvonalának megmerevedésével. Ekkor ismét a keményvonalas Hendersont választották elnöknek. Viszont a szervezet titkára Friedrich Adler volt, aki a centrista irányzat legbefolyásosabb képviselőjeként több ízben kísérelte meg az intézmény radikalizálását.

A szervezet I. kongresszusát Hamburgban tartották 1923. május 21–25. között. A küldöttek jelentős száma is már jelezte a fokozott érdeklődést: a munkásmozgalom az 1922-es vereségeket jórészt kiheverte, az olaszországi fasizmus, Benito *Mussolini* hatalomra jutása, az 1919–20-as évek éles vitái a reformista és a forradalmi irányzat között jórészt lezárultak. A kongresszuson megjelent mintegy 420 küldött között ott voltak már a centristák is, sőt a vezető testületekbe olyan radikális képviselőket is beválasztottak, mint Otto Bauer, aki egyben a „nemzetközi akció az ellenforradalom ellen” napirend előadója volt. Baloldali szociáldemokrata szellemben vonta le a tanulságokat Sidney *Webb*, az „imperialista béke és a munkásosztály feladatai” napirend és az internacionálé szervezeti ügyeiről szóló beszámoló előadója volt. Az utolsó előtti napirend is a baloldalhoz kötődött: a „8 órás munkanap és a nemzetközi szociális reformok” témában *J.H. Thomas* tartott előadást.

A napirendi pontok mellett rányomta bélyegét két olyan vitatéma vitája, amelyek megosztották a kongresszus részvevőinek véleményét. A legélesebb a grúzai Grúzia feszültség volt, amelynek lényege, hogy a grúz mensevik kormány helyére bolsevik kormányt ültettek, ami nemzetközi tiltakozást váltott ki. (Különösen a mensevikok ellen lefolytatott per, amelyen a kongresszus nyomásának is köszönhetően, végül nem hoztak halálos ítéleteket.) Kisebb vitát váltott ki a török kormány intézkedése, amely az örményeket sújtotta. Az előző esetben elítélték a Szovjetunió hatóságait, ugyanakkor felhívták a világ dolgozóit, hogy küzdjenek kormányaiknál a Szovjetunió politikai és gazdasági jogainak elismeréséért. (Ez hozzájárult ahhoz, hogy 1924 az „elismerések” éve lett, amikor a Szovjetuniót, néhány kivétellel, pl. Magyarország, egyenrangú félként ismerték el.

A kongresszuson a korábbiakhoz hasonlóan tárgyalták a militarizmus és a háborús veszély kérdését, valamint részben ezzel kapcsolatban az antiszemitizmus erősödését.

Jemnitz – Surányi – Tokody kötet borítója²⁴

A kongresszuson úgy tűnt, hogy sikerült a centristáknak nyomás alá helyezni a jobboldalt, s ennek megfelelően megválasztani a vezető szervezetbe (ideiglenes végrehajtó bizottság) a Grúziát képviselő Irakli Ceretelit, Oroszországból Rafael Abramovicst, az osztrák Otto Bauert, Olaszországból Giuseppe Modiglianit és Claudio Trevest. Már ekkor is látszott azonban, hogy a legnagyobb súllyal az britek képviseltethették magukat (Arthur Henderson, J.R. MacDonald, J.H. Thomas), de a jobboldalt erősítették a német képviselők, a leendő miniszter Hermann Müller, illetve a párt vezetője Otto Wels. A szervezetet ténylegesen a végrehajtó bizottság irányította, a két titkár Adler és Thom Shaw volt. Az iroda tag-

jai voltak Abramovics, Bauer, Bracke²⁵, Hjalmar Branting, Henderson, Modigliani, Pieter Troelstra, Vandervelde, valamint a német Otto Wels.

A névsorból kitűnik, hogy az internacionálé vezető szervében az irányzatok kiegyensúlyozottak voltak, egyben tükrözték a baloldal megerősödését, amit az elkövetkezendő évben Nagy-Britanniában egy munkáspárti kormány megalakulása is jelzett, illetve Ausztriában egy olyan választási eredmény,

²⁴ Jemnitz János – Surányi Róbert – Tokody Gyula (szerk.). Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1979.

²⁵ Alexandre-Marie Desrousseaux (ismert neve még Bracke vagy Bracke-Desrousseaux) (1861–1955), azon kevés szereplők egyike, akiről nem közöltünk eddig életrajzot: francia szocialista, Marx és Engels műveinek interpretátora, a szocialista párt egyik alapítója volt. 1936-ban támogatta a francia népfrontot, később pedig az ellenállási mozgalmat.

amely akár egy baloldali fordulat lehetőségét is felvetette. (Az osztrák választásokon 1918-tól 1932-ig a szociáldemokrata párt közel járt a parlamenti többség megszerzéséhez, Karl Seitz személyében stabilan adta a polgármesterséget Bécsben).

Nem változtatott a helyzeten, hogy még a kongresszus évében súlyos vereget szenvedett az internacionálé legerősebb oszlopa, Németország Szociáldemokrata Pártja, amely egészen 1921 tavaszáig kormányzópárt volt.

Az 1925-ös év (kongresszus Marseille-ben, 1925. augusztus 22–27) a konszolidáció és az internacionálé megerősödésének éve volt. Akárcsak a korábbi kongresszuson, ismét a háborús veszély körüli viták kerültek a középpontba: az általános kérdésekről a brit Ch.R. Bukston tartotta a bevezető előadást, amihez a „a munkásosztály harca a háborús veszély elhárításáért” korreferátumok (Rudolf Hilferding, Léon Blum és Morris Hillquit) hangzottak el.

Ismét előkerültek olyan hagyományos témakörök, mint a munkásosztály életkörülményei, a nők helyzetének vizsgálata, a munkanélküliség vizsgálata, ezeken belül, de külön javaslatokként az alkoholizmus, illetve a tuberkulózis terjedése elleni szükséges intézkedések támogatása.

A politikai kérdések közül vizsgálták a Szovjetunió belüli folyamatokat, elemezték az egyre élesebb ellentéteket a szociáldemokráciával (szociálfasizmus). Nagy visszhangot váltott ki a brit munkáspárti kormány bukása.

Változás következett be az internacionálé vezetésében, Thom Shaw-t felmentették a társelnöki teendők alól, így az elnöki tisztséget egyedül Henderson látta el, ami annak ellenére gyengítette a baloldalt, hogy a titkári teendőket továbbra is Adler töltötte be.

A terveknek megfelelően 3 év múlva, 1928. augusztus 5-e és 11-e között tartották az internacionálé III. kongresszusát, ezúttal Brüsszelben. A kongresszuson minden korábbinál több küldött vett részt, igaz kevesebb országból, a küldöttek száma 454 volt (1923-ban 420, 1925-ben 353). A kongresszusra rányomta bélyegét a brit bányászok sztrájkjának veresége, illetve az Angliában fokozódó szovjetellenes agitáció, amely nem volt független a választásoktól.²⁶

Németországban viszont hosszú évek után a szociáldemokrata párt vezetésével alakulhatott kormány, amely komoly szociális programra készült. Ennek ellenére, hogy helyzetének stabilitása érdekében is támogatta a német újra

²⁶ Az erősödő munkásmozgalommal szemben publikálták az ún. „Zinovjev levelet”, amelyben a Komintern elnöke állítólag forradalom előkészítésére buzdította a brit kommunista pártot. Surányi Róbert: A „Zinovjev-levelet”.

fegyverkezési programot, a német gazdaság megerősítésére szolgáló amerikai hitelek (1924. Dawes-, 1928. Young-terv) jóváhagyását, a német jobboldal a kormány megdöntése mellett döntött. Ebben segített a világgazdasági válság kirobbanása, amely mindenhol a szociális vívmányok leépítésével járt.

Míg korábban az internacionálé nem fordított különösebb figyelmet az olasz fasizmus hatalomra jutására (1922), a német jobbratolódás érzékenyen érintette. Nem ellensúlyozhatta ezt a brit munkáspárt újabb kormányalakítása, majd az ezt követő a szociáldemokrata MacDonald vezette „nemzeti koncentrációs” kormány sem. A vég kezdete, a német parlamentarizmus bukása volt, amit kísért a német elnöki kabinetek megalakulása (1930–1933).

A veszélyt érzékelték az internacionáléban, amit jelzett, hogy az 1931. július 25-e és augusztus 1-e között tartott IV. kongresszusán nagyszámú küldött (664 fő) jelent meg, s a napirendet is a feszült helyzet határozta meg. A főnapirend címei: „Harc a leszerelésért és a háborús veszély ellen”, valamint „A németországi és közép-európai helyzet, a munkásosztály harca a demokráciáért”. Természetesen nagy súllyal szerepelt a gazdasági válság és a munkanélküliség is, de napirendre került a nemzetközi nőkonferencia jelentése is.

A kongresszus annyiban támogatták a brit politikát, amely hangsúlyozta a leszerelést, az együttműködést a Nemzetközi Szakszervezeti Szövetséggel, amennyiben garanciáját látták az éppen folyó hágai nemzetközi leszerelési konferencia támogatásának is. Érzékelhető volt, hogy az internacionálé a Brit Munkáspárt mellett a Nemzetek Szövetsége (Népszövetség) támogatásában látja zálogát a háborús veszély elkerülésének. Ennek nyilvánvaló jele volt Németország jóvátételi követeléseinek indokoltnak tekintése, amit összekapcsoltak a teljes leszerelés támogatásával, valamint a nacionalizmus és a fasizmus elítélésével. Hangsúlyozták, hogy a polgári demokráciát csak a munkásosztály mentheti meg. A kongresszus határozatban mondta ki, hogy amennyiben a kapitalista hatalmak kiszolgáltatják Közép-Európát a fasizmusnak, úgy a munkásosztály számára nem marad más lehe-

Otto Wels

tőség, mint hogy minden eszközzel fellépjen a fasiszta terrorral szemben. Ez egyet jelenthet akár a katasztrófális polgárháborúval is.

Változás következett be az internacionálé vezetésében: Émile Vanderveldét választották meg az internacionálé elnökének – Adler változatlanul betöltötte a titkári funkciót.

A német szociáldemokrácia az internacionálé történetének legkritikusabb két évében, 1931. második felétől 1933 elejéig nem tartott nemzetközi SZMI konferenciát. Ez az időszak a németországi szélsőjobboldal előretörése és a nemzetiszocialisták hatalomra jutásának hónapjai voltak. Az SZMI vezetése megosztott az események értékelésében: az angolok a német többségekkel egyetértve a tolerálás, majd pedig a legalitás minden áron történő támogatását választották. Ennek következménye volt, hogy amikor 1932 nyarán eltávolították a porosz szociáldemokrata vezette kormányt, majd pedig 1933 januárjában Hitlert kinevezték kancellárnak, sem Németországban, sem az internacionáléban nem sikerült egységes álláspontra jutni. A kritikus pillanatokban végül sikerült elérni, hogy 1933. február 19-én az Adler vezette csoport tiltakozó dokumentumot tegyen közzé Hitler hatalomra jutása ellen. Ugyanakkor március 19-én a brit munkáspárt nyomására egy olyan dokumentumot fogadtak el, amelyben kijelentették, hogy nem kívánnak a kommunistákkal közös akciókat. Ez kifejezetten a német pártvezetés kérésére történt, amely egészen március utolsó hetéig még reménykedett a legalitás fenntarthatóságában, s ennek érdekében tárgyalt Hermann Göringgel – sikertelenül. Történt ez annak ellenére, hogy a német pártvezetés kilépett az SZMI szerveiből, tiltakozva annak Hitler-ellenes nyilatkozatai miatt. (Adler az internacionálé nevében nyilatkozva *őrült taktikának* nevezte a német párt egyezkedési kísérletét.)

Az SZMI vezetésének addigi viszonylagos stabilitása azt követően sem állt helyre, hogy a német pártvezetés emigrációba kényszerült és képviselőinek többsége igyekezett rendezni kapcsolatát az SZMI-vel: Wels visszavonta korábbi nyilatkozatait, ugyanakkor a körülmények kényszerére hivatkozott, valamint ismét a kommunista párt felelősségét hangsúlyozta. Ezt nem fogadták el a pártvezetésben, aminek hatása az egész internacionálé irányvonalára kiterjedt.²⁷

Ilyen körülmények között került sor az SZMI utolsó jelentős nemzetközi konferenciájára, az 1933. augusztus 21-e és 25-e között Párizsban megrendezett tanácskozáásra. E tanácskozást már nem nevezték kongresszusnak, bár

²⁷ Az SPD befolyása azért is csökkent, hogy az SZMI vezető szerveiben a képviselőket a pártok taglétszámai alapján állapították meg, ami azt is jelentette, hogy a németek befolyása gyakorlatilag elenyészett.

jellegét tekintve felért azzal. Viszont nem több mint 142 küldött jelent meg, igaz 30 ország 36 szervezete képviselőjében. A tanácskozásnak egyetlen napi-rendje volt, Otto Bauer, a baloldal legjelentősebb teoretikusának beszámolója „A Németországi Szociáldemokrata Párt súlyos veresége után kialakult nemzetközi helyzetről” címmel.

A tanácskozáson elfogadott dokumentumokban az SZMI legradikálisabb szárnyának álláspontját fogalmazták meg: a nemzetközi munkásmozgalom fő feladata a fasiszmus háborús törekvéseinek megakadályozása, ahol a fasiszmus már hatalomra jutott (Németország, Olaszország), ott a munkásosztálynak meg kell döntenie a nagytőke és a nagybirtok hatalmát, meg kell ragadnia a hatalmat, ami a „szocialista demokrácia kiindulópontja lesz”. Ahol viszont a polgári demokrácia fennmaradt, ott a feladat annak védelme. Döntöttek arról, hogy 1933. november 9-én nemzetközi fasiszmus ellenes tüntetést szerveznek, s adományt gyűjtenek a fasiszmus áldozatai számára. Nem hiányzott a Népszövetség bírálata sem, amely elmulasztotta a leszerelési konferenciában rejlő lehetőségeket.²⁸

Az SZMI-t ért következő csapást a legjelentősebb centrista irányzat, az osztrák munkásmozgalmat ért megsemmisítő jobboldali fordulat jelentette. Itt azonban a munkásmozgalom ellenállt, a Dollfuss-rezsimnek fegyverrel kellett levernie a munkások februári felkelését. Az ausztro-fasiszmus és a német irányzat ellentétei egy időre mozgásteret biztosítottak a munkásmozgalom számára is.

1934. október 11-én fogadta Friedrich Adler a Komintern VB két vezetőjét, Marcel Cachint és Maurice Thorezt, akik azért kértek konzultációt

Otto Bauer

²⁸ Az MSZDP-t Büchler József, Bresztovszky Ede, Györki Imre, Kéthly Anna, Peidl Gyula és Peyer Károly, az MSZMP-t Váradi László és György Benedek, a Világosság Emigráns Csoportot Böhm Vilmos, Garbai Sándor, Kunfi Zsigmond képviselte.

Vanderveldétől és Adlertől, hogy egyeztessenek a közös fellépésről. Ez volt a két internacionálé vezetőinek első személyes találkozása 1922 óta. A problémát az jelentette, s egyben a tárgyalások eredménytelenségét is okozta, hogy az SZMI csak abban az esetben volt hajlandó közös nyilatkozat aláírására, ha megbizonyosodik az Komintern új irányvonalának (népfrontpolitika) hitelességéről. Ehhez azt kérték, hogy az SZMI nyilatkozzon: nem tekinti a szociáldemokráciát ellenségnek („szociálfasizmus”). A Komintern küldöttsége viszont elutasította, hogy általános elvi kérdésekben állapodjanak meg, ami után végül a tárgyalások eredménytelenül záródtak. Ez azonban nem jelentette azt, hogy a két internacionálé között ne folytatódott volna az együttműködés, különösen a spanyol polgárháború idején.

A berlini olimpiával szemben tervezett barcelonai ellenolimpia végül Francisco Franco puccsa következtében nem valósulhatott meg a spanyol népfrentkormányok, valamint a Léon Blum vezette népfrent támogatta kormányok idején. Ha nem is volt zavartalan az együttműködés a két internacionálé között, de egységesen képviselték az antifasizista célokat. Ez egyet jelentett azzal, hogy a Komintern elismerte a polgári demokrácia védelmét a fasizmussal szemben, a kommunisták pedig inkább közvetítő szervezeteken keresztül tették ugyanezt. E szervezetekben már együtt léptek fel szociáldemokrata vezetők és kommunisták.²⁹

²⁹ Székely Gábor: *Béke és háború, A nemzetközi békeszervezetek története*. Napvilág Kiadó, 1998. Béke világkongresszus Brüsszelben. 199–254.

Az SZMI és a Komintern, valamint a Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség együttműködését jórészt párhuzamos akciói jellemezték az elkövetkezendő időszakban. Az SZMI részéről ennek motorja Adler volt, aki bár élesen ellezte és elítélte nyilvánosan is a Moszkva irányítása alá került Kominternt, pártolta az együttműködést a Francia Népfront (1936–1938) és a spanyol polgárháború köztársasági erőinek a támogatása érdekében.³⁰ A szakszervezetek részéről elsősorban a Szállítómunkások Nemzetközi Szövetségének vezetője, Edo Fimmen tartotta a kapcsolatot az SZMI-vel és a Kominternnel.

Az SZMI történetét az irodalomban általában röviden zárják le: nem fogadták el ugyan 1938-ban Adler lemondását, aki végül is a helyén maradt, de a vele szemben élesen jobboldali politikát folytató Johan Willem Albarda miatt végül is az internacionálé tevékenysége megbénult. Ebben szerepe volt, hogy a Kominternnel mindenfajta együttműködés lehetősége lezárult. Még jelentősebb befolyásoló tényező volt a brit külpolitika fordulata, amely kiegyezést keresett egészen a II. világháború kitöréséig a hitleri Németországgal.³¹ Amint az történt 1914-ben is, Albarda rövid, kompromisszumokat kereső időszaka után egy még rövidebb időszak következett, amelynek végén, 1940-ben Franciaország német lerohanását követően Camille Huysmans oszlatta fel az internacionálét.³²

Az 1945 után újjászerveződött Szocialista Internacionálé eredetileg az I. Internacionálét kívánta másolni, legalábbis annyiban, hogy valamennyi irányzat legszélesebb egyesítésére törekedett. Az 1943-ban feloszlott Kommunista Internacionálét nem szervezték újjá. A Szocialista Internacionáléba 1990 után lépett be irányzattól függetlenül az addig különféle munkáspártok többsége.

³⁰ Harsányi Iván: *Spanyol dilemmák – spanyol megoldások a 19-20. század útvesztőjében*. Pro Pannónia Kiadói Alapítvány, Pécs, 2006. Adler támogatta az SZMI vezetésében az orosz emigrációt képviselő Rafael Abramovicsot, aki a Kominternhez fordult Spanyolországban letartóztatott fia, Mark Rein (1909-1937) kiszabadítása érdekében. Az akció nem járt sikerrel. Papers of Mark Rein. Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG)

³¹ Nem befolyásolta az SZMI irányvonalát, hogy ezzel párhuzamosan, ha alacsonyabb szinten is, de zajlottak brit-francia-szovjet katonai tárgyalások. Erről bővebben: Székely Gábor: *Hitler-Sztálin-Chamberlain. Az elkerülhetetlen II. világháború*. Volos Kiadó, 2019. 381–443.

³² Arthur Henderson, Émile Vandervelde és Louis de Brouckère az Internacionálé elnökei voltak 1923–1938 között. Mivel az Internacionálé elnöke tiszteletbeli tisztség volt, a munka nagy súllyal nehezedett a titkárra. Kongresszusokat kellett előkészítenie, számtalan bizottsági ülést előkészíteni és levezetni, előadókát választani, kiterjedt levelezést folytatni, és a pénzügyekért is felelős volt. Az Internacionálé lefolyásának meghatározásában tudott segíteni memorandumaival, amelyek témákat tárgyaltak és határoztak meg.

DOKUMENTUMOK

Lenin Londonból küldött levele Franz Koritschonernek¹

1916. október 25.

Kedves Nadin!²

Nagyon sajnáljuk, hogy mindeddig egyetlen sort sem írt nekünk. Most azonban remélem, hogy a jelentős bécsi események végre rábírnak arra, hogy részletesen írjon nekünk.

A *Berner Tagwacht* (és más lapok) azt írták, hogy egy speyeri (Ausztria) hadigárban 24 000 munkás részvételével sztrájk volt, a cseh katonák tüzet nyitottak, és 700 (hétszáz!) munkást megöltek! Mennyi igazság van ebben? Kérjük, a lehető legrészletesebben tájékoztasson bennünket erről!

Franz Koritschoner, alias Nadin

Ami Friedrich Adler³ tettét illeti, arra kérem, ossza meg velünk a részleteket!

Az itteni lapok (*Berner Tagwacht* és a *Volksrecht* – mindkettőhöz hozzá tud jutni, vagy egyikhez sem?) magasztalják ezt a tettet. Az *Avanti!* (rendelkezik vele?) azt állítja, hogy Friedrich Adler volt az osztrák internacionalistákhoz szóló híres kiáltvány szerzője. Igaz ez? És most lehetséges erről nyíltan beszélni?

¹ Fordította és jegyzetelte Székely Gábor, forrás: <https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1916/oct/25fk.htm>, Koritschoner életrajzát a magyar nyelvű V. I. Lenin Összes művei második kiadása sem közli. A szöveget első ízben angol nyelven 1976-ban tették közzé.

² Franz Koritschoner (1892–1941) Svájcban volt emigrációban, az álneve ekkor Nadin volt.

³ Friedrich Adler ekkor a szociáldemokrata párt egyik legtekintélyesebb vezetője volt már, akinek Lenin a többségi szociáldemokrata párttal való szakítást tanácsolta. Ez nem következett be. A létrejövő kommunista párt kisebbségi párt lett, Adler viszont a baloldali független szociáldemokrata párt vezetőjeként titkára lett a Szocialista Munkásinternacionálnak. Erről lásd e kötetünkben a Szocialista Munkásinternacionáléről szóló tanulmányt.

(1) Friedrich Adler beavatott valakit a tervébe?

(2) Adott-e valamelyik barátjának olyan dokumentumot, levelet, nyilatkozatot, amelyet később közzé lehet tenni?

(3) Igaz-e, hogy amint ezt a *Vienna Arbeiter Zeitung* írja, mindenütt (mind a vasúti klubokban, mind más helyeken) kisebbségben volt Adler (és mekkora volt ez a kisebbség?),

(4) – hogy az ő álláspontja a szervezetben „tűrhetetlenné” vált (?)

(5) – hogy a legutóbbi pártkonferencián ő csak hét szavazatot kapott?

(6) – hogy a bizalmiak legutóbbi két ülésén Adler rendkívül élesen támadta őket, és „tüntetések” követelt? (Pontosan milyen jellegűeket?)

Kérem, hogy a lehető legpontosabban írjon nekem valamennyi kérdésről, és általában informáljon engem minél részletesebben Friedrich Adlerről. Amennyiben nem tesz nekünk külön javaslatot (abban az esetben mi ki fogunk mindent nyomtatni lapjainkban, amit Öntől kapunk, valamint közzé tesszük szerkesztőségi anyagként a helyi német nyelvű sajtóban is).

Ami pedig a cselekmény politikai megítélését illeti, természetesen fenntartjuk régi, több évtizedes tapasztalattal alátámasztott meggyőződésünket, miszerint az egyes terrorcselekmények a politikai harc nem célszerű módszerei.⁴

„Az ölés nem gyilkosság” írta a terrorcselekményekről a mi régi *Iskránk*; egyáltalán nem ellenezzük a politikai gyilkosságot (ebben az értelemben az opportunisták szolgálai írásai a *Vorwärts*-ben és a bécsi *Arbeiter Zeitung*ban egyszerűen vérlázítóak), azonban az egyéni forradalmi cselekedetek taktikája káros. Csak a tömegmozgalom tekinthető valódi politikai harcnak. Az egyes terrorcselekményeknek csak a tömegmozgalommal közvetlen összefüggésben lehet és kell is értéket képviselniük. Oroszországban a terroristák (akik ellen mi mindig felléptünk) számos egyéni támadást hajtottak végre; de 1905 decemberében, amikor az ügyek végre eljutottak a tömegmozgalom, a felkelés szintjére és szükségessé vált az erőszak, akkor éppen abban a pillanatban hiányoztak a „terroristák”. A terroristák itt követik el a hibát.

Adler sokkal nagyobb segítséget jelentett volna a forradalmi mozgalom számára, ha a szakadástól való félelem nélkül szisztematikusan átmegy az illegális propagandára és agitációra. Nagyon jó lenne, ha valamelyik baloldali csoport kiadna egy szórólapot Bécsben, amely tájékoztatna a munkások vé-

⁴ 1916 őszén Karl von Stürgkh kancellár betiltott mindenféle háborúellenes megmozdulást. Amikor Adler a párt mozgósítása mellett érvelt, a párt többsége ezt elutasította. Ezt követően Adler berohant az ebédjét fogyasztó kancellárhoz és halálos lövést adott le rá.

leményéről; a lehető legelősebben megbélyegezné a bécsi *Arbeiter Zeitung* és a *Vorwärts* szolgálalkú magatartását, egyben morálisan igazolná Adler tettét („az ölés nem gyilkosság”), és a munkások számára tanulságul szolgálna: nem a terrorizmus az, amire szükség van, hanem a következetes, tartós, önfeláldozó aktivitás a forradalmi propagandában, agitációban, tüntetésekből, stb. stb. – a lakászerű opportunisták ellen, az imperialisták ellen, a saját kormányok ellen, a háború ellen.

Mondja el nekünk is, kérem, mennyire lenne helyes Adler tettét a kétségbeesés gesztusának tekinteni? Úgy gondolom, hogy politikailag ez így van. Adler elvesztette hitét a pártba, nem tudta elfogadni aényt, hogy ez a párt képtelen együtt dolgozni Victor Adlerrel, aki nem tudta elfogadni a párttal való szakítás gondolatát és magára vállalni a terhet, a párt elleni küzdelem feladatát. És kétségbeesésének eredménye lett ez a próbálkozás.

Ez egy kautskyánus kétségbeesett tett volt. (A *Volksrecht* azt írja, hogy Adler nem a zimmerwaldi baloldal támogatója volt, inkább kautskyánus).

De mi, forradalmárok nem eshetünk kétségbe. Nem félünk a szakadástól. Ellenkezőleg: felismerjük a szakadás szükségességét, elmagyarázzuk a tömegeknek, miért elkerülhetetlen és szükséges a szakadás, harcra hívunk a régi párt ellen, és forradalmi tömegharcra.

Milyen irányzatok (illetve milyen egyéni véleményárnyalatok) léteznek Bécsben és Ausztriában Adler merényletének tekintetében? Attól tartok, hogy a bécsi kormány örültnek fogja nyilvánítani Friedrich Adlert, és nem engedi, hogy az ügy tárgyalásra kerüljön. De ha mégis, akkor minden bizonnyal elengedhetetlen lesz a rölapok terjesztésének megszervezése.

Írjon többet és részletesebben, és pontosan tartson be minden technikai óvintézkedést.

Minden jót!

Barátsággal:

Lenin

Tájékoztató a Magyar Szocialista Munkáspárt és az Algériai Kommunista Párt vezetői között lezajlott megbeszélésről⁵

Az Algériai Kommunista Párt első titkára Larbi Bouhali és Rachid Dali-Bey a Párt Politikai Bizottságának tagja Moszkvából jövet érkeztek Magyarországra és egy hétig tartózkodtak hazánkban, majd a jugoszláv elvtársak meghívására Belgrádba utaztak. A megbeszélésen az Algériai Kommunista Párt első titkára tájékoztatta a magyar elvtársakat. Az imperializmus ellen folyó harc Algériában egy része a világszerte folyó imperialista ellenes küzdelmeknek.⁶

A szocialista és az imperialista tábor között folyó harc Algériában is folyik. Az Algériában folyó harc jelentőségét – az Algériai Kommunista Párt véleménye szerint – a testvérpártok lebecsülik. Ez mindenekelőtt a helyzet nem teljes ismeretéből fakad. Általában természetesen volt segítség Algéria részére. Közvetett segítség az algériai harc sikeréhez a szocialista tábor létezése, a szocialista országok fellépése Egyiptom és Szíria érdekében. A szocialista országok állásfoglalása Algéria érdekében az ENSZ-ben. Ez segíti Algériát is. Ennek ellenére az algériai elvtársak érezték, hogy Algéria ügyét elhanyagolják. Pl. a múlt évben Kínában megtartott pártkongresszuson csak a francia, marokkói, a szíriai és az algériai küldöttek beszéltek Algériáról, bár ebben az időben már folyt a háború. Hasonló lebecsülést tapasztalnak a különböző nemzetközi demokratikus szövetségekben. Az elmúlt 2-3 hónapban van bizonyos javulás, pl. a SZVSZ határozatában felszólította a világ dolgozóit, hogy legyenek szolidárisak az algériai néppel. Ennek a lebecsülésnek egyik oka az a bizonyos francia jogi fikció, hogy Algéria Franciaország egy része. Ezzel nemcsak a nemzetközi, de még a francia közvéleményt is bizonyos fokig sikerült megtéveszteniük.

Algéria 10 millió lakosa közül 1 millió európai és a 9 millió muzulmán idegennek számít, az arab nyelvet, mint egy idegen nyelvet kezelik. Még a Francia Kommunista Párt politikája sem volt mindig mentes a hibáktól Algériával szemben. Hasonlóan hibás felfogású és szellemű volt az algériai elvtársak véleménye szerint Ali Yata a Marokkói KP főtitkárának ez év nyarán a Népszabadságnak adott nyilatkozata,⁷ amelyben Algériát, mint arab nemzetet

⁵ Közli és jegyzetekkel ellátta J. Nagy László. Forrás: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár 288. f. 32/1957 2. öe.

⁶ A megbeszélés 1957. december 6-án volt.

⁷ *Népszabadság*, 1957. szeptember 18. Az interjúban nem esik szó „arab nemzetéről”, Ali Yata „testvéri arab népeket” említ. Más alkalommal viszont mind a marokkói, mind a szíriai KP „egységes arab nemzet-

határozta meg. Bár meg kell állapítani, hogy szoros kapcsolat van az arab kultúrával, a nyelvvel, a szokásokkal stb. ennek ellenére Algéria önálló nemzet, amely különböző nemzetek összetételéből és keveredéséből jön létre. Ebben a kérdésben ellentét van a Marokkói és Szíriai Kommunista Párttal is, akik Algériát arab nemzetnek tekintik. Az Algériai Kommunista Párt 20 év óta védi azt az álláspontját, hogy Algéria önálló nemzet és kb. 5-6 év óta az algériai nacionalista pártok is elfogadják a pártnak ezt az álláspontját.

Ennek az elvi állásfoglalásnak helyességét aláhúzza az a gyakorlati tény is, hogy ha Algéria arab nemzet volna, akkor az ott élő 1 millió európaít – az algériai elvtársak kifejezése szerint – a tengerbe kellene dobni, ami természetesen a világ közvéleményét is ellenünk fordítaná. Éppen ezért helytelen a Marokkói KP Központi Bizottságának 1957. október 27-én Ali Yata elvtárs által tartott referátum, amely ismételen arab nemzetről beszél.

A helyzet Algériában 1954. XI. hó 1-e, a fegyveres felkelés megkezdése előtt.

A nemzeti felszabadító mozgalmat három párt vezette. A nemzeti párt, az Algériai Kommunista Párt és egy nacionalista párt az EMENA.⁸ (Ezen kívül vannak pártok, amelyek Franciaországban is léteznek az MRP, a Radikális stb. Ezeknek tagjai kizárólag európaiak.) Az algériai nemzeti burzsoázia nem tudott kifejlődni, mivel a legjobb földek, bányá, bank stb. a gyarmatosító burzsoázia kezében van, gazdasági és politikai befolyása inkább a kispolgárságnak van.

A fegyveres felkelés kirobbanását elősegítette, hogy a nemzeti és nacionalista pártokon belül szakadás következett be. A két nacionalista párt azon elmei, akik nem helyeselték a szakadást, létrehozták a „Forradalmi Egységes Akció Bizottságot”, ezek meghirdették a fegyveres felkelést, amelyet a tömegek várakozáson felül követtek. Ezután alakult át a bizottság „Nemzeti Felszabadító Fronttá” és megalakult a Nemzeti Felszabadító Hadsereg. Valamennyi nacionalista erő ebben a frontban tömörült. A front jelszavai demokratikusak, amelyek nagy részével az Algériai Kommunista Párt egyetért. Pl. a föld-

ről” beszél, amelybe beletartozik Algéria is. Ezt az álláspontot azonban az AKP és az FLN is elutasította. A pánarab nacionalizmusnak egyetlen magreb országban sem volt komoly befolyása.

⁸ A nemzeti mozgalomról és a felkelés kirobbantásáról mondtak zavarosak. Ez származhat a hibás fordításból, pl. az EMENA az helyesen MNA (Mouvement national algérien), amely az FLN rivális szervezete, főként a Franciaországban dolgozó algériaiak körében volt befolyása a felkelés kirobbanását követő néhány évben. A nemzeti mozgalom pártjairól ld. *J. Nagy László: Az algériai háború 1954-1962.* Universitas Szeged Kiadó, Szeged, 2010. 42-50.

reform, az ország függetlensége, Franciaországgal az egyenjogúság alapján tárgyalni, a bandungi politika helyeslése stb. E jelszavak kiválasztásában a kommunista párt befolyása igen erősen érvényesült.⁹

Az EMENA nacionalista párt a francia burzsoázia képviselője, a spicli szerepét tölti be, Algériában semmi tömegbefolyása nincs. Bizonyos befolyással rendelkezik a Franciaországba vándorolt algériaiak között.

Az Algériai Kommunista Párt tagjainak 60%-a muzulmán, 40%-a európai. A párt befolyása alatt tartja a legfontosabb szakszervezeteket, amelyek a munkásság kétharmadát ölelik fel.

1956-ig, amíg a párt legális volt, 3 parlamenti képviselője volt, az 1951-es választásokon szavazatok 20%-át kapta.

Kezdetben a párt elítélte a fegyveres felkelést, illetve felemás állásponton volt. 1955 júniusában a párt központi bizottsága határozatot hozott: „legfontosabb feladat a fegyveres harc támogatása.” Ekkor oszlatta a francia kormány fel az Algériai Kommunista Pártot. A Nemzeti Felszabadítási Fronttal csak később sikerült a kapcsolatot felvenni. A Front követelése az volt, hogy a párt oszlassa fel a szervezeteit és a fegyveres erőit. A fegyveres alakulatok beolvadtak a nemzeti felszabadítási hadseregbe, de a párt a felszabadítási frontba csak, mint önálló párt hajlandó belépni. A pártnak jelenleg befolyásos katonai funkciói vannak a hadseregben.

Az Algériai Kommunista Párt egyik tragédiája, hogy a párt soraiban tömörül európaiak és muzulmánok nem egyformán értelmezték az ország felszabadításának gondolatát és ezért bizonyos mértékig az európai származású párttagokra is a gyarmatosítók politikájának a befolyása érvényesül.

A fegyveres harc kitörése és a párt határozata után – hogy a fegyveres harcban részt vesz – ez a helyzet tisztázódik és a francia burzsoázia rágalmaival

⁹ Az AKP befolyása a valóságban nem érvényesült az FLN programjának, jelszavainak a megfogalmazásában. Legfeljebb annyiban, hogy a párt 1947-ben leváltott és kizárt első titkára Amar Uzegan részt vett az FLN első kongresszusán (1956 augusztus) elfogadott program kidolgozásában. A pártot az FLN nem kezelte egyetlen partnerként.

szemben, - hogy ez „faji” jellegű felkelés, - kifejeződik abban, hogy katolikus vallásúak is harcolnak az ország függetlenségéért.

A francia gyarmatosítók eddig százezreket gyilkoltak meg és tízezreket vetettek börtönbe,¹⁰ a harc ereje azonban erősödik. A franciaországi pénzügyi válság nehezíti a gyarmatosítók helyzetét. Az országon belül és külföldön népszerűtlen Franciaországnak Algériában folytatott harca, a harcot támogatók tábora egyre szélesedik. Ennek ellenére egyes francia politikusok még ma is csak a fegyveres megoldásra gondolnak. A párt véleménye szerint a legfontosabb feladat éppen ezért a fegyveres harc szervezése és kiszélesítése. Ennek érdekében a párt vezetői elhatározták, hogy a külpolitikai támogatás megszervezése és a kapcsolatok kiszélesítése érdekében egy kéttagú delegációt bízott meg (a két fent nevezett elvtársat) ezzel a feladattal.

1. Érték el bizonyos eredményeket már a Kínai kongresszuson részt vett pártoknál a fegyveres segítséget illetően, de a magyar és az egyiptomi események közbejötté ennek végrehajtását nem tette lehetővé. A párt úgy látja, helyesebb, ha pénzsegélyt kapnak, mely lehetővé teszi a fegyverek vásárlását. A politikai segítség egyik formájának vélik, hogy a testvérpártok sajtójában az Algériai Kommunista Párt politikájáról és munkájáról cikkek jelennek meg. Nagy segítséget jelentett a már említett Szakszervezeti Világszövetség IV. kongresszusán hozott határozat.¹¹

Az Algériai Kommunista Párt helyesnek tartaná, ha üzemekben gyűléseket rendeznének, ahol a dolgozók táviratban tiltakoznának az ENSZ-ben az algériai ügy megoldásának elhúzódásáért. Ezen kívül helyes volna a francia kormánynak is tiltakozó táviratot küldeni és szolidaritásukat kifejezni az algériai néppel, esetleg abban az időben, amikor az algériai kérdés az ENSZ-ben napirenden van. Helyes volna az algériai harc részére pénzgyűjtést is rendezni.

2. Jelenleg több tízezer algériai menekült van Tuniszban, akik igen rossz anyagi körülmények között élnek. Esetleg a Vörös keresztben keresztül lehetne segítséget küldeni részükre.¹² (Pl. az NDK a súlyos sebesültek részére művegtagokat stb. adott.)

¹⁰ A számok erősen túlzóak. A háború alatt 250-300 ezer algériai és 25-30 ezer európai vesztette életét. A bebörtönzöttek száma több ezer volt.

¹¹ A kongresszus 1957. október 4-15 között zajlott Lipcsében. Határozata november 15-ét az algériai háború elleni tiltakozás és a független Algéria követelésének a napjává nyilvánította. Ezen a napon az SZV SZ tagszervezetei szerte Európában – így Magyarországon is – szolidaritási akciókat szerveztek. Ld. *Népakarat* október-novemberi számai.

¹² Az első, 100 ezer Ft. értékű, magyar segélyszállítmány küldése 1958 februárjában történt meg. A Feladó a Magyar Vörös kereszt volt, a Címzett az algériai nacionalista szakszervezet, az UGTA, a küldemény átadója (a közvetítő) pedig az Egyiptomi Vörös Félhold.

A beszámoló után Kádár elvtárs röviden ismertette Magyarország politikai, gazdasági helyzetét és az algériai elvtársak által felvetett kérdéseket illetően elmondta, hogy ami szolidaritási akciókat illeti, pártunk ezzel teljesen

A magyar segílyt az Egyiptomi Vörös Félhold közvetítette

egyértért és folytatni fogja. Ami az egyéb természetű támogatást illeti, elvileg és a többi testvérpárttal közösen megbeszélve fogunk dönteni. Kádár elvtárs a két párt közötti állandó kapcsolat megteremtésének a szükségességét aláhúzta, hogy a normális pártkapcsolatok valóban fejlődhessenek. Az algériai elvtársak 2-3 hét múlva megadják a pártvezetőség külföldi tartózkodási helyét.

Az arab nemzet, illetve algériai nemzet fogalmára feltett kérdésre az algériai elvtársak elmondották, hogy az algériai nacionalisták korábbi felfogása ebben a kérdésben az volt, hogy az algériaiak arabok, vallásuk az iszlám. 1939-ben egy algériai útja alkalmával Maurice Thorez elvtárs kifejtette ezzel kapcsolatosan a Francia Kommunista Párt álláspontját és az algériai nemzet kialakulását a francia nemzet kialakulásával összehasonlítva, kijelentette, hogy ez a nemzet is a történelem folyamán berberék, zsidók, föníciaiak, arabok, törökök, európaiak stb. befolyása alatt voltak és ezek keveredéséből fejlődik az algériai nemzet, mint ahogy a történelem folyamán a francia nemzet is más népekkel való keveredés után alakult ki.¹³

Az Algériai KP vitában áll a marokkói és szíriai elvtársakkal ebben a kérdésben, miután ők is az algériaiakat arab nemzetnek és általában a Perzsa Öböltől az Atlanti Óceánig terjedő területet az egységes arab nemzet lakóhelyének tekintik.

¹³ Ez az álláspont 1958 júliusában változott meg, amikor megjelent a *Tanulmány az algériai nemzetről* c. broszúra, amelyet természetesen illegálisan terjesztettek. Franciaországban az FKP elméleti folyóiratának mellékleteként jutott el a széles közönséghez. Új megállapítása a tanulmánynak, hogy gyarmati keretek között a franciák és az algériaiak keveredése nem történhet meg, mert az egymilliónyi európai a francia nemzethez tartozónak vallja magát. Éppen ezért a nemzeti felszabadulás a gyarmati elnyomástól szenvedő 8-9 milliónyi muzulmán műve lesz, ők alkotják a forradalmi erőt.

Athéni nyilatkozat¹⁴

2022. május 13.

Az Ukrajna elleni háború, a háború áldozatainak támogatására és az el nem kötelezettek új mozgalmának létrehozására szólít fel.

Ukrajna népe mellett állunk, ahogy mellette állunk az inváziótól, kitelepítéstől és megszállástól szenvedő minden népnek.

Követeljük az azonnali tűzszünetet, az orosz erők visszavonását, valamint az ENSZ keretében, az Európai Unió, az Egyesült Államok és Oroszország által garantált, átfogó békeszerződés megkötését.

Haladéktalanul követeljük a nemzetközi jog és minden menekült tiszteletben tartását. A menekülteknek védeni kell a jogait és biztonságos helyet kell kínálni etnikai hovatartozásukra, vallásukra stb. való tekintet nélkül.

Ellenezzük a világ felosztását egymással versengő tömbökre, amelyek a féktelen militarizmusba, a hipermodern tömegpusztító fegyverekbe és az új hidegháborúba fektetnek.

Meggyőződésünk, hogy tartós béke csak úgy érhető el, ha az összes katonai blokkot egy befogadó nemzetközi biztonsági keretrendszer váltja fel, amely csökkenti a feszültségeket, kiterjeszti a szabadságjogokat, küzd a szegénység ellen, korlátozza a kizsákmányolást, társadalmi és környezeti igazságosságra törekszik, továbbá felszámolja egyes országok uralmát más országok felett.

Ezeket a gondolatokat szem előtt tartva felszólítjuk a demokratákat szerte a világon, hogy fogjanak össze az el nem kötelezettek új mozgalmában. Ebben az összefüggésben az el nem kötelezett, demokratikus és szuverén nemzetek együttműködésében látjuk azt az utat, amely elvezet a tartós békéhez és egy olyan világhoz, amely képes elhárítani a klímakatasztrófát és tisztességes esélyt hagyni a következő generációra a globálisan megosztott jólét feltételeinek megteremtésére.

A Progresszív Internacionálé, a DiEM25 és a MeRA25¹⁵ nevében:

Jeremy Corbyn

Ece Temelkuran török újságíró

Jánisz Varufákisz

¹⁴ <https://progressive.international/wire/2022-05-13-corbyn-temelkuran-varoufakis-the-athens-declaration/hu>

¹⁵ E szervezetekről lásd Pál István írását: Évkönyv 2019. Új baloldali internacionálé.

VITA - 1979

1979-ben jelent meg Borsányi György életrajza Kun Béláról. A könyvet a Kossuth Könyvkiadó jelentette meg. A kötet könyvesboltokba került, majd az MSZMP KB Politikai Bizottsága a forgalmazás engedélyét visszavonta. Ez egyet jelentett a könyv betiltásával, ami visszhangot váltott ki nem csupán Magyarországon, hanem külföldön is.

A könyv megjelenését korábban a Párttörténeti Intézet igazgatója, Vass Henrik kezdeményezte, és Nemes Dezső, az MSZMP KB Politikai Bizottságának tagja, az Intézet főigazgatója sem ellenezte. A vihart a magyar párton belüli korábbi frakcióharc felújulása váltotta ki, amelyben most a Kun Bélát bírálók véleménye győzött. A győzelem azonban fél győzelem volt. A monográfia a könyvesboltok kivételével forgalomba került a pártoktatási intézményekben, azzal a kiegészítéssel, hogy a könyvhöz mellékeltek három kritikai tanulmányt: Józsa Antal, Milei György és Nemes Dezső írását. Amit nem tettek közzé, az Hajdu Tibor, az MTA Történettudományi Intézetéből érkező megjegyzései voltak. Dokumentum közleményünkben most először kapja kézhez az olvasó az eddig nem publikált kritikai észrevételeket Hajdu Tibor és Nemes Dezső vitájáról.

A szerkesztők

Hajdu Tibor a Párttörténeti Közlemények szerkesztőségének

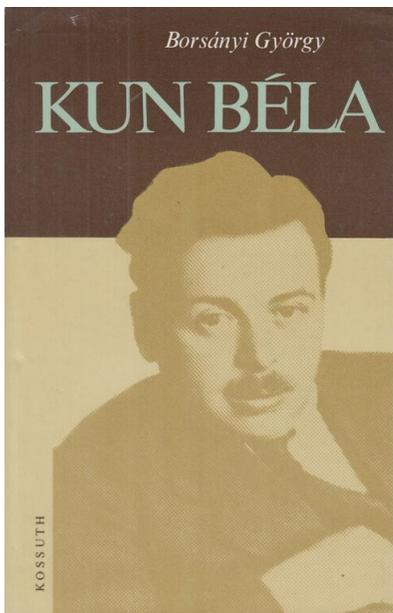
Kedves Elvtársak!

A Párttörténeti Közlemények legutóbbi számában közzétették Nemes Dezső elvtárs „észrevételeit Borsányi György: Kun Béla politikai életrajza című munkájához.”

Nemes elvtárs észrevételei a jogos bírálat és Kun Béla politikai arcképét kiegészítő fontos közlések mellett olyan megállapításokat és vonásokat is tartalmaznak, melyek további kérdéseket vetnek fel. Annál inkább, mert a Kun-életrajz különös sorsa eleve zavarba hozta a könyv olvasóit, még a szakembereket is – akik tájékoztatás hiányában mendemondákra vannak utalva –, és ezt a zavart Nemes elvtárs írása nem tudta eloszlatni.

Tudom, hogy erre én még kevésbé vagyok képes és nem is törekszem ilyesmire, de miután ismerem Kun Béla tevékenységét és a rá vonatkozó do-

kumentumok jelentős részét, szükségét éreztem, hogy bizonyos kiegészítéseket fűzzek Nemes elvtárs észrevételeihez. Erre bátorított, hogy mint hallom, a Párttörténeti Közlemények még további írást vagy írásokat is közölni kíván e tárgyban, s bizonyára nem vonják kétségbe, hogy ha Józsa és Milei elvtársaknak lehet véleményük Kun Béla életrajzáról, nekem is lehet. Felteszem, hogy véleményem egyben-másban eltérhet Milei és Józsa elvtárs véleményétől, de éppen ezért nem teljesen felesleges – nyilván a szerkesztőség sem kívánja egyoldalúan tájékoztatni olvasóit. Végül Nemes elvtársnak a könyv III. és IV. fejezeteire tett észrevételei bizonyos fokig az én munkáimra is vonatkoznak, bár erre Nemes elvtárs tapintatosan név említése nélkül utal, a téma kutatói

ezt nyilván észrevették. Részemről ilyen tapintatra nincs szükség: senkinek sem árthat, ha vitázom vele.

Ha azonban az elvtársak úgy látják, hogy hozzászólásom egyik vagy másik mondata elborzaszthatja az ártatlanok lelkét, ilyen természetű törléstől természetesen nem zárkózom el.

Budapest, 1979. november 5.

Elvtársi üdvözlettel

Hajdu Tibor

★★★

Kedves Nemes Elvtárs!

Szükségét éreztem, hogy hozzászóljak Nemes elvtársnak a Kun-életrajzról a Párttörténeti Közleményekben megjelent bírálatához, részben mert észrevételei közvetve az én munkáimat is érintik – de nemcsak ezért.

Megküldöm a Párttörténeti Közleményekhez eljuttatott hozzászólásom másolatát.

Budapest, 1979. november 9.

elvtársi üdvözlettel

Hajdu Tibor

Nemes Dezső (jobbra) Losonczy Pál kormányfővel (A háttérben középen Nyers Rezső, tőle balra Aczél György, jobbra Benke Valéria erős takarásban)

Megjegyzések Nemes Dezső elvtárs észrevételeihez Borsányi György Kun Béla-életrajzára

A Párttörténeti Közlemények 1979/3. számában közli Nemes Dezső „Észrevételek Borsányi György: Kun Béla. Politikai életrajz c. munkájához”, melyeket még a könyv kéziratához írt. Az Észrevételek megjelentetése bizonyára elősegíti azoknak a problémáknak és kérdéseknek a tisztázását, amelyek a könyv megjelenése, illetve a könyvesboltokból történt eltűnése nyomán merültek fel. Segítséget jelent azoknak az érdeklődőknek is, akik magához a könyvhöz nem tudtak hozzájutni, s így legalább hiteles értesülést szerezhetnek tartalmáról és problémáiról. Azoknak pedig, akik a könyvet ismerik, elősegíti a könyvben felvetett fontos problémák továbbgondolását, többoldalú megközelítését, lehetővé teszi annak megítélését is – Nemes elvtárs szavaival –, „hogymegjegyzéseiből a szerző mit fogadott el és mit nem, illetve ezeket hogyan használta fel.” (*Nemes Dezső id. Észrevételek...33. old./ Párttörténeti Közlemények 1979. 3. szám.*)

Mivel az olvasó láthatja, Nemes elvtárs sok megjegyzést tett Borsányi elvtárs kéziratára, és ezek nagy részét a szerző figyelembe vette. Hiszen az észrevételek között számos olyan van, amely tárgyi tévedésekre, pontatlanságokra hívja fel a figyelmet, s még több, amely elvi jelentőségű, elméleti jellegű. A

szerző tehát nyilván nemcsak azért fogadta el őket, hogy megkönnyítse könyve megjelenését.

Konkrétan is utalnék néhány fontos észrevételre, nehogy az olvasó obligát udvariasságnak tekintse méltatásukat. Ilyen megszívlelésre méltó észrevétel az, amellyel óv az orosz polgárháborúban harcolt magyar internacisták katonai jelentőségének eltúlzásától, pontosítja a fiatal KMP taktikájának jellemzését, kiemeli az 1919. júliusi tiszai offenzíva elhatározásának következetlen, hibás voltát, rámutat arra, hogy a Központi Bizottság működésének szüneteltetése /1922–1924-ben/ nem jelentette a kommunista pártmunka szüneteltetését, megmagyarázza a szakszervezetekbe

Borsányi György

való visszatérés módját 1933-ban /saját emlékei, tapasztalatai alapján./ Számos eseten kifogásolja Borsányi érdekes és egyéni hangvételének bizonyos publicisztikai jellegű túlzásait, egyoldalúságait, zavaró ironizálásait, pesties „bemondásait”, számos helyen kifogásolja a szociáldemokrácia egysíkú megítéléseit.

Kétségtelen tehát, hogy az észrevételek nagy része valódi hibákra mutat rá, s azokat a szerző ugyancsak nagy részben figyelembe is vette. Így az észrevételek közlése a szerzővel eredményes volt, hiszen, mint maga Nemes elvtárs leszögezi, „nem is lehet megkövetelni, hogy egy szerző minden lektori észrevételt kötelezően fogadjon el.” (*Ugyanott* 33. old.)

Az észrevételek lényegében változatlan közzététele viszont fent említett hasznossága mellett meg is zavarhatja az olvasókat. Nemcsak azért, mert az észrevételek között is lehetnek ténybeli tévedések, hanem azért is, mert nem a nyilvánosság számára íródtak, hanem egy szakembernek.

Az alábbiakban elsősorban nem vitatkozni kívánok az észrevételekkel, még kevésbé a szerző fogadatlan prókátoraként fellépni – hiszen véleményem az övével sem azonos –, hanem megvilágítani az ellentétek és ellentmondások lényegét az érdeklődő olvasó előtt.

Milyen hibákat követett el Borsányi elvtárs?

Mint a fentiekből következik, Nemes elvtárs szerint sem az a baj, ha egy kutató hibákat is követ el. A baj az, hogy

1. Borsányi „a koncepcióját illető észrevételeimet alapvetően figyelmen kívül hagyta,”
2. a fontos kérdésekben fennmaradt nézeteltérések „megbeszélése elől a szerző elzárkózott”, pedig „ez segített volna kiküszöbölni a feldolgozás fogyatékoságait.” (*Ugyanott 33. old. Nem tűnik ki, hogy Borsányi elvtárs kéziratának hányadik megbeszélése elől zárkózott el.*)

Mi a szerző „koncepciója”? Ezt Nemes elvtárs nem foglalja össze, de bizonyos pontokon összegzi. Így:

„Borsányi elvtárs nagyon vigyáz arra, hogy ne becsülje túl Kun Béla szerepét egy-egy adott helyzetben, és ez helyes is. Arra azonban kevésbé vigyáz, hogy ne becsülje le Kun szerepét.” (*Ugyanott 38. old.*)

„úgy tűnik, általában megbízhatóbbnak tekinti a negatívumokat, mint a pozitívumokat.” (*Ugyanott 91. old.*)

A szerző „érdeklődése és látóköre” „túlságosan is a frakciós ellentétekre koncentrálódik és korlátozódik. S ezenkívül a lebukásokra.” (*Ugyanott 94. old.*)

„Kunnal szembeni elfogultság.” (*Ugyanott 107. old.*)

Mindezt együttvéve publicisztikánkban deheroizálásnak neveznék. Helytálló ez a vád? Véleményem szerint nem, a könyvre nem ez a jellemző. Az sem tűnik ki belőle, hogy a szerző valamilyen egyoldalú fő szempont szerint jellemezné hősét, nemhogy ez érdemeinek kicsinyítése lenne.

Senki sem állítja, hogy Borsányi lényeges adatokat elhallgatna. Könyvéből tehát kitűnik, hogy Kun a Kommunisták Magyarországi Pártjának megalapítója, első elnöke, a Tanácsköztársaság tényleges vezetője, annak megdöntése után több mint másfél évtizeden át a KMP vezetője, egyben a Komintern szűkebb vezetésének tagja, s így talán az egyetlen magyar forradalmár, aki hazáján túl személyes befolyást gyakorolt egész Európa, sőt a világ haladó mozgalmainak irányítására. Senki másról nem lehet mindezt elmondani: beszélhetünk-e hát „lebecsülésről”?

Amit kifogásolni lehet: az egyéni stílus, amely talán nem mindig elég „tisztelettelű”. Ennek oka azonban aligha lehet antipátia: nem ismerünk olyan sikers magyar történelmi életrajzot, amely /szerzője szemléletében/ „negatív hősről” szól. A jó életrajz előfeltétele, hogy az írónak tekintettel kell lennie a

kor olvasóközönségére, amely ez idő szerint elmúlt dolgok reakciójaként nevesítésnek lát mindenféle személyi kultuszt, dicshimnuszot. Ha sikert akar aratni olvasóinál, bizonyos teret kell adni kétkedésüknek, gyanakvásukat a negatívumok bemutatásával, nyíltsággal kell eloszlatnia. Végül is választania kell: az olvasóknak akar jobban tetszeni vagy a lektoroknak? Lehet, hogy Borsányi öntudatlanul az olvasókat választotta, ennek pozitív és negatív következményei nem is maradtak el.

Ez azonban még nem egyoldalúság vagy negatívizmus. Annyira nem, hogy Borsányi, míg számos helyen maliciózus megjegyzéseket tesz, más helyeken még a tényeket is agyonmagyarázza, hogy hősének bizonyos „negatív” teljesítményeire fátylat boríthasson. Néhány ilyen példára még visszatérek. Sőt, arra is, hogy bizonyos pontokon maga Nemes elvtárs egészíti ki a képet kevésbé hízelgő momentumokkal.

Kun politikai pályája éles törésvonalakat mutat. Ha 1918–19-ben zseniális politikusnak, a helyzet változásait percek alatt átérző taktikusnak bizonyult, akinek mindenkinél nagyobb szerepe volt a KMP megalakításában, a Tanácsköztársaság kikiáltásában és sikereiben, a frakcióharcok kezdetétől 1936-ig mindinkább tehertétele volt a KMP-nek – olyan politikus, aki múltja hatalmas árnyékától nem látta a jelent. Borsányi nem látja vagy nem akarja a maga élességében kirajzolni ezt a törést, ezért 1918–19-ben a személyi kultusz veszélyével viaskodva hétköznapiibbnak mutatja hősét a valóságosnál, 1920 után viszont éppen a kényes pontokon mentetegeti.

Ha tehát vannak Borsányinak „szubjektív” megközelítései, azok sem egyoldalúak. Honnan ered az egyoldalúság látszata? Attól tartok, Nemes elvtárs elvárásaiból.

Nemes elvtárs némileg félreértve Borsányi magyarázatát az 1956 utáni Kun-rehabilitáció egyoldalúságairól, felháborodva utasítja vissza:

„az az állítás, hogy az „aktuális politikai érdek” követelt „egyértelmű Kun-portrét úgy cseng, mintha pártunk aktuális politikai érdeke Kun tevékenységéből a negatívumok elhallgatását követelte volna.” (*Ugyanott 107. old.*)

Szívesen elhisszük, hogy az aktuális politikai érdek nem követeli ezt, Nemes elvtárs észrevételeiben azonban többnyire ezt igényli, általában az élesebb, kritikusabb hangra reagál, jóval ritkábban az elég gyakori szépítésre, mentegetésre. Tehát nem az életrajz egyoldalú, hanem a vele szemben támasztott igények azok.

Mi az oka annak, hogy a Kun-életrajzról ennyire megoszlanak a vélemények – egyesek kézről-kézre adják, mások felháborodottan teszik félre? Tet-

szés és nemtetszés tárgyi okát ugyanabban látom: pártunk történetének kidolgozatlanóságában. Bár számos párttörténeti tárgyú tanulmány jelent meg az elmúlt két évtizedben – míg egyes témákat szinte az unalomig variálunk, sok téma szinte érintetlen marad, mégpedig azok, melyek kényesnek tekintett kérdésekkel fűggenek össze.

Miután Kun csaknem két évtizeden át állt pártunk élén, első komoly életrajzát csak úgy lehetett megírni, hogy a szerző hevenyészett választ próbált adni sok, a párttörténet-írás által meg nem oldott kérdésre. Ezzel egyrészt érdeklődést váltott ki, hiszen sok olyan kérdést érint, melyekre az olvasó másutt nem talál választ – viszont improvizált válaszai nem egyszer felületesek, vitathatóak. Ezért azonban csak szakmánk mulasztásait okolhatjuk. Hány alapos munka született – hogy a kifogásolt részeknél maradjak – a konspiráció, a spiclik elleni küzdelem problémáiról, a frakcióharcokról, a KMP és a Komintern viszonyáról, magáról a Kominternről, a KMP vezető kádereinek tragikus pusztulásáról 1937–38 körül?

Nemes elvtárs úgy véli, Borsányi „demonstratív módon” nem hivatkozik A magyar forradalmi munkásmozgalom történetére című tankönyvre, azt figyelmen kívül hagyja. Nem tudom, miért nem hivatkozott rá többször – talán mert saját neve is szerepel a tankönyv címlapján – de alig hagyhatott figyelmen kívül egy olyan összefoglalást, melynek munkálataiban több éven át részt vett. A magyar forradalmi munkásmozgalom története annak idején nagy lépést jelentett előre, de majd’ másfél évtizeddel megjelenése után nem felel meg minden igénynek, távolról sem old meg minden problémát. Persze más hivatkozott munkák sem – a kérdések egy részét a történész végül is maga kell, hogy megoldja –, s eközben gyakran tévedünk, de ez is természetes.

Kun Béla külpolitikája és a „világforradalom”

A Tanácsköztársaságról szóló IV. fejezetben látja talán a legtöbb hibát Nemes elvtárs. A IV. fejezetre, főleg Kun Béla és a Kormányzótanács szélesebb értelemben vett külpolitikai tevékenységére vonatkozó észrevételekre, úgy vélem, külön is illik válaszolnom, mert ezek az észrevételek az én munkáimra is vonatkoznak.

Nemes elvtárs Borsányitól idézi /de más szerzőktől is idézhette volna, a lényeg tekintve/:

„Kun mindent megtett, hogy a franciákat elszigetelje, megnyerje az olaszok, angolok vagy amerikaiak jóindulatát.”

Az idevágó észrevétel szerint: „A franciák „elszigetelésére” számítani épp olyan irreális, mint arra, hogy a proletárhatalom megnyerheti az olasz, angol vagy az amerikai imperialisták „jóindulatát”! (Ugyanott 54–55. old.)

Eszerint Kun egész külpolitikai tevékenysége felesleges lett volna. Kár volt tárgyalni Smuts-szal, az antantmissziókkal – s e szerint a logika szerint ma is kár lenne a szocialista országoknak a tőkés birodalmak ellentéteire politizálni, hiszen a két rendszer között antagonisztikus ellentét áll fenn. A valóságban nem csak a szocialista diplomácia számíthat a tőkés hatalmak ellentéteire – az utóbbiak is nem egy esetben fordították javukra a szocialista országok ellentéteit.

A tárgyalás Smuts-szal – aki Kun több javaslatát helyeslőleg terjesztette a párizsi békekonferencia elé – 10–12 nappal késleltette az intervenciót, amelyben a jugoszlávok sohasem vettek részt. Az olaszok hadianyagot szállítottak a Tanácsköztársaságnak, Troubridbge angol admirális, Brown amerikai professzor folytatni akarta a Smuts-tárgyalásokat. A francia katonai vezetés, ha nem is szigetelődött el, többször elutasításra talált Párizsban intervencióss terveivel.

Kun diplomáciájának kétségkívül része volt abban, hogy a Tanácsköztársaság 133 napja alatt nem került sor az antanterők egyesített támadására.

Nemes elvtárs időnként kétkedéssel fogadja, ha hadihelyzet leírásánál holmi adatoknak és erőviszonyoknak túlzott jelentőséget tulajdonítanak. Például, mikor Borsányi úgy írja le a keleti front áprilisi összeomlását, ahogy történt, és nem beszél „a székely hadosztály tisztikarának árulásáról és az ennek nyomán előállt katasztrófális helyzetről.” (Ugyanott 54. old.) A valóságban fordított a sorrend: a katasztrófális helyzet már a székely hadosztály fegyverletétele előtt előállt, a 6. hadosztály megfutamodásával. Ettől persze az árulás árulás marad.

Találunk más törekvéseket is a hadihelyzet megjavítására. Például Nemes elvtárs szerint az ukrajnai Grigorjev-lázadás csak május 13-a után tört ki. A Grigorjev-lázadás időpontja minden forrás szerint május 8-a.

Sokat vitatott kérdése a Tanácsköztársaság történetének az ún. Clemenceau-jegyzék elfogadása. Nemes elvtárs azokkal ért egyet, akik szerint az északi visszavonulás végzetes hiba volt – „az északi visszavonulásnak, s különösen az egyoldalú visszavonulásnak a megtagadása lett volna... az egyetlen lehetőség a további időnyerésre,” „az északi visszavonulással ez a lehetőség elveszett.” (Ugyanott 61. old.)

Még élesebben fogalmaz a Tanácsköztársaság 60. évfordulóján tartott emlékülés zárszavában:

„Volt-e reális lehetőség a Magyar Tanácsköztársaság fennmaradására? Szerintem a sikeres északi hadjárat eredményeinek a feladásáig, az északi visszavonulásig igen. Miután a tanácskormány belement a Clemenceau-jegyzék csapdjába... a proletárhatalom fennmaradásának a lehetősége elveszett. Olyan morális megrendülés keletkezett, amely megingatta a proletárhatalom táborát és a szociáldemokrata kapitulánsok, valamint a monarchista ellenforradalmárok malmára hajtotta a vizet...” (*Nemes Dezső. A Tanácsköztársaság történetének egyes vitatott kérdéseiről. Társadalmi Szemle 1979. június. 85. old.*)

Teljesen egyetérthetünk annak a fontos, bár fájdalmas igazságnak a nyílt kimondásával, hogy 1919 június második felétől a Tanácsköztársaság fennmaradásának a lehetősége elveszett. (Illetve, pontosabban, elveszett abban az esetben, ha a Tanácsköztársaság nemzetközi helyzetében nem következik be gyors változás, javulás). A Tanácsköztársaság utolsó heteinek történetét világosabban láthatjuk ennek az igazságnak a fényénél. A kérdés csak az: mi 1919 június második felének a döntő eseménye? Mi az ok és mi az okozat?

Véleményem szerint a döntő változás a Tanácsköztársaság nemzetközi helyzetének megromlása, csaknem reménytelenné válása. Ennek és a belső gazdasági és politikai nehézségeknek következtében fogadták el Clemenceau ultimátumát, nem pedig fordítva, bár a visszavonulásnak is volt további, de másodrendű negatív hatása a katonai helyzetre és a közhangulatra. A nemzetközi helyzet megromlásának fő tényezői: Gyenyikin térnyerése Ukrajnában, ennek következtében a román hadsereg felszabadulása a szovjet Vörös Hadsereg nyomása alól, a német békeszerződés elfogadása, a magyarországi intervenció híveinek végleges felülkerekedése a párizsi konferencián, végül a június 15-i bécsi puccskíséret csődje, Otto Bauer centrista külpolitikájának bukása.

Ebben az összefüggésben vitatható, hogy mi volt a „csapda”: a Clemenceau-jegyzék elfogadása vagy el nem fogadása? A később hírhedtté vált Allen Dulles a jegyzék körülményeiről készített összefoglalójában azt írta, Párizsban mindenki biztosra vette, hogy Kun elutasítja a jegyzéket, illetve Szlovákia egyoldalú kiürítését, s ezzel ürügyet szolgáltat az immár elhatározott egyesített intervencióra, de Kun válaszával „zavarba hozta a konferenciát.” (*Hajdu T. The Hungarian Soviet Republic. Budapest 1979. 141. old.*)

Egy bizonyos: hogy Kun Bélának (a baloldal olyan vezető egyéniségei ellenére, mint Szamuely és Pogány) döntő szerepe volt a visszavonulás elhatározásában. Tehát Nemes elvtárs szerint – aki megvédi Kunt az életrajz tiszteltlen bírálataival szemben – Kun határozott fellépése következtében „veszett el a proletárhatalom fennmaradásának a lehetősége”, ez „ingatta meg a proletárhatalom táborát” stb. Ennél súlyosabb vádakat senki nem emelhet Kun Béla ellen.

Nemes elvtárs kifogásolja, hogy Borsányi szerint a Szlovák Tanácsköztársaság kikiáltásakor (június 16.) „Kun Béla már tisztában van azzal, hogy a Vörös Hadsereg ki fog vonulni az északi hadjárat során felszabadított területekről,” és ezt így kommentálja:

„A szerző semmivel sem bizonyítja, és úgy érzem, nem is bizonyíthatja azt az állítását, hogy a Szlovák Tanácsköztársaság kikiáltásakor Kun már tisztában lett volna azzal, hogy ez bármennyire is hősiesség, de hiábavaló dolog. Úgy hiszem, ez alkalommal is a szerző a saját felfogásával ruházza fel Kun Bélát.” (*Nemes Dezső. Észrevételek... 61. old.*) A könyv végleges szövegében a szerző, részben figyelembe véve az észrevételt, így pontosította szövegét: „Kun Béla már számolt azzal...” stb. (*Borsányi György: Kun Béla, Politikai életrajz. Budapest 1979. 182. old.*)

Mindnyájunkat fenyeget ez a veszély, hogy Kun Bélát saját – mai – felfogásunkkal magyarazzuk. Ha valaki, Kun hitt a világforradalom gyors győzelmében. Ezért, bár bizonyára számolt június 16-án azzal, hogy legjobb esetben a Tiszántúl visszanyerése fejében, de néhány héten belül ki kell vonni a magyar Vörös Hadsereget Szlovákiából, ez az ő szemében semmiképpen sem tette hiábavalóvá a Szlovák Tanácsköztársaság kikiáltását – inkább sürgőssé. Hiszen nem kételkedett abban, hogy a levert Tanácsköztársaság, az ellenforradalom csak megforgatja a talajt az új forradalom vezetése előtt.

Június 16-án még valamiről értesült Kun Béla: a június 15-ére kitűzött bécsi munkásfelkelés kudarcáról.

Ezzel a Budapestről irányított bécsi felkeléssel kapcsolatban Nemes elvtárs kétségbe vonja, hogy Kun megbízottja, Bettelheim Ernő „leváltotta” az osztrák KP vezetőségét, kétségbe vonja, hogy június 15-e puccskísérléte lett volna. Csak „a vele szembenálló erők nevezhették puccskísérlétnak”, a szerző jobban tenné, ha „a vérengzésért felelős” szociáldemokrata és polgári politikusokat tenné felelőssé a megmozdulás kudarcáért.

Valóban csak a „szembenálló erők” nevezték puccskísérlétnak a bécsi „Bettelheimerejt”? A Komintern vezetőségének tagja, az osztrák párt hely-

zetét jól ismerő Karl Radek többek között a következőket írta a Komintern hivatalos folyóiratában:

„Már a magyar proletárforradalom első napjaitól kezdve történtek kísérletek Bécsben a puccs előidézésére, e terv kezdeményezői /Radek nem nevezi meg az ekkor már Ausztriában internált Kun Bélát. H. T./ abból a mélységesen hibás feltételezésből indultak ki, hogy ezzel lehet támogatni a magyar Tanácsköztársaságot. Céljuk elérésére jobbra-balra szórták a hatalmas pénzüsségeket, ami természetesen csak bomlasztóan hathatott az ausztriai kommunista mozgalomra.” Radek a Komintern nevében cáfolja, hogy Bettelheim a Komintern megbízottja lett volna és gúnyosan kérdi: „nem tudjuk, vajon maga dr. Bettelheim találta ki e fantasztikus megbízatás meséjét, hogy könnyebben hasson a tapasztalatlan bécsi elvtársakra, vagy a magyar Tanácsköztársaság valamely szerve őt tévesztette meg tudatosan, hogy ezzel bátorítsa fel a Magyarországon kigondolt terv végrehajtására.” (*Karl Radek. De Lehren eines Putschversuchs. Die Kommunistische Internationale /Petrográd/ 1920. 9. szám.*)

Bettelheim válaszában, mely a Komintern bécsi folyóiratában jelent meg, természetesen tiltakozik az ellen, hogy önmagát bízta volna meg: a Komintern budapesti képviselője (vagyis Kun) adta megbízatását, „mely teljesen korlátlan volt és kifejezetten olyan passzust is tartalmazott, hogy át kell szerveznem az osztrák pártot, akár szétverése árán is, ha a meglévő szervezeti formák ezt a munkát akadályozzák... megbízom kifejezett kívánsága volt a Tanácsköztársaság proklamálása Ausztriában,” mégpedig meghatározott dátumra, június 15-ére. (*E. Bettelheim. Die „Bettelheimerei”. Kommunismus /Bécs/ 1921. aug. 15.*)

Koncepciók és igények: Kun Béla az illegális KMP élén

Nemes elvtárs – más kritikus olvasóktól eltérően, de véleményem szerint is jogosan – a 20-as évekkel, a KMP újjászervezésével foglalkozó V. és VI. fejezetet tartja legjobbnak, legréálisabbnak. Ennek ellenére – vagy éppen ezért – míg 1918–19 kapcsán sok esetben, ha indirekt módon is, Kun bírálatát kéri számon, 1919 után túlságosan élesnek találja még a szerző visszafogott kritikáját is. A szerzővel szemben támasztott igény tehát az, hogy enyhítse még jobban a nyilvánvaló kontrasztot az 1919-es proletárforradalom vezére és az emigráns között, aki egy életre önmaga epigonjává vált.

A részleteket tekintve ez persze nem ilyen egyértelmű. Az észrevételek elolvasása után mégis azt az összbenyomást nyeri az olvasó, hogy Borsányi szándékosan negatívan ábrázolja Kun emigrációs tevékenységét.

Vannak továbbá bizonyos, főleg elméleti kérdések, melyeknek mindmáig tisztázatlan volta nehezíti, hogy pontosan felmérjük Kun és a korabeli kommunista mozgalom érthető tévedéseit, arányvesztéseit, számítási hibáit.

Ilyen mindenekelőtt a „világforradalom” perspektívája, amit ma már talán lehetséges objektíven értékelni. Végső soron az 1917-es, 1919-es kommunisztáknak lett igazuk: ma már nem kétséges, hogy az 1917-et követő fél évszázadban igenis világforradalom ment végbe. Nemcsak a szocialista országokban, nemcsak a gyarmati sorból felszabadult harmadik világban, de még a tőkés világban is olyan forradalmi változások mentek végbe az életmód, a kultúra, az életviszonyok, a termelés terén, hogy alig 2–3 ország van a világon, főleg Latin-Amerikában, ahol egyáltalán kétségbe lehet vonni, hogy forradalmi átalakulás történt. *(A Párttörténeti Közleményeknek véletlenül ugyanabban a számában, ahol az Észrevételek megjelentek, közölték Siklós András „Utópia vagy realitás. A világforradalom kérdése az újabb történeti irodalomban” című cikkét. Egyrészt azért utalok itt e cikkre, mert példa arra a welfremd teoretizálásra, amely csak entweder-oder kategóriákban képes látni a világforradalmat, illetve az abban hívőket-nemhiőket, másrészt, mert példatárában szerepeltet egy erről szóló, de az 50-es évek hagyományainak megfelelően „ki-pontozott” s így meghamisított idézetet egyik könyvemből.)*

Ez a világforradalom azonban sok tekintetben eltért attól, amit Kun Béla és elvtársai reméltek a 20-as évek elején. Az pedig vitathatatlan, hogy valamilyen tovább tartott, mint akkor hitték.

Felesleges ma már arra törekedni, hogy egy régen elavult koncepcióból megmentsünk annyit, amennyit lehet – mikor ma már egészen más szemzőgből kellene nézni a világforradalmi folyamatot.

Borsányi elvtárs konstatálja, hogy 1920 körül már illúzió volt, „hogy az európai forradalom még hatalmas tartalékokkal rendelkezik, amelyek azonnal mozgásba lendülnek, mihelyt a munkásosztály kiábrándul a szociáldemokrata illúziókból”, továbbá, hogy a levonulóban lévő „mély forradalmi hullám lényegében a háborúban vesztes országokra korlátozódott...” *(Nemes Dezső. Észrevételek... 68. old.)*

Nemes elvtárs kétségbe vonja, hogy ez illúzió volt, felsorolja azokat a tényezőket, melyek elősegíthették volna a közép-európai szocialista forradalom győzelmét, és megjegyzi: „Ha csak Németországban jutott volna el a forra-

dalmi folyamat a teljes kibontakozásig... az sem lett volna csekély dolog...” (Nemes Dezső. *Észrevételek...* ugyanott) Bizony, nem. De hát nem jutott el.

Kifogásolja továbbá, hogy „a szerző nem fordít figyelmet azokra a centrista manőverekre sem, amelyek forradalmi frazeológiával zavarták meg a munkásság nagy tömegeit. A fiatal kommunista pártok kellő tapasztalatok hiányában nem voltak képesek hatástalanítani a különféle manővereket...” (Nemes Dezső. *Észrevételek...* 69. old.)

Nem beszélek arról, hogy sok országban azután sem sikerült „hatástalanítani a manővereket”, hogy a kommunista pártok korosabbá váltak. Németországban éppen ezért jelent meg Kun Béla a Tanácsköztársaság már ismert vezetőivel együtt, hogy – számukra ismeretlen körülmények között – gyümölcsöt szentessék a Tanácsköztársaság tapasztalatait.

Nemes elvtárs elismeri, hogy Kun taktikája hibás volt, mégis arra hivatkozik, hogy a forradalmi kísérlet forradalmi helyzetből fakad, és utólag könnyű úgy okoskodni, hogy „ha nem tör ki a forradalom, akkor nem is volt forradalmi helyzet.” Ez persze igaz, csak hogy a hibás határozatot, a német KP vezetőségének erős kétségei ellenére, a Komintern nevében Kun úgy erőszakolta ki – mint annak idején Bettelheim Bécsben.

Mindezek részkérdések, taktikai kérdések, ténykérdések. A lényeg, hogy a kommunista pártok egy része és a Komintern elnöksége a 20-as években tévesen ítélte meg az európai helyzetet, a téves helyzetmegítélés téves stratégiát és taktikát eredményezett. Kun pedig ennek a téves stratégiának volt a szószólója általában 15 éven át, amin nem változtat az sem, hogy számos esetben nagyon jó meglátásai, elképzelései, javaslati voltak.

Nemes elvtárs kétségbe vonja, hogy Kun, illetve a Komintern a 20-as években túlbecsülte a forradalom perspektíváit, lebecsülte a kapitalizmus tartálékait. Hiszen a Komintern „mindenki mással szemben előrejelezte, hogy a viszonylagos stabilizáció véget ér.” (Ugyanott 95. old.) S jött is az 1929-es gazdasági válság.

Attól eltekintve, hogy aki minden évben megjósolja a gazdasági válságot, annak időről-időre igaza is lesz, Kun – és a Komintern több vezetője – téves következtetéseket vont le a nagy válságból, az eredmény túlságosan közismert ahhoz, hogy ismertetni kelljen. A válság igazolni látszott a proletárdiktatúra közvetlen célkitűzését, véget vetett a KMP-n belül az olyan kísérleteknek, mint a Róbert- vagy a Blum-tézisek, melyekben könnyű ma hibákat találni, de azt sem nehéz belátni, hogy a lényegét illetően kiutat kerestek a szektás politikából, jó kezdeményezések voltak.

Az életrajz egyik legkényesebb oldala annak bemutatása: milyen szerepet játszottak Kun döntéseiben, a frakcióharcokban a személyes szempontok, kapcsolatok? Érthető Nemes elvtárs averziója az ilyesmivel szemben. Egy életrajznál azonban elkerülhetetlen ennek óvatos – igazán óvatos – érintése. Kun sokszor túl tudta magát tenni a frakcióharc személyeskedésein – például Landler vagy Révai esetében –, de nem mindig. Könnyen átlépett embereken, s még könnyebben hatott rá a „feltétlen odaadás.”

Különböző személyi kérdéseknél Nemes elvtárs szigorúbb forráskritikát ajánl. Ezt többször jogosnak érezzük, máskor arra gyanakszunk, hogy a nem kívánatos témáknál erősödik a forráskritika igénye.

Így bírálatban részesül az életrajz írója, amikor Kun Béláné memoárjainak tárgyi tévedéseire utal (melyek helyenként nem egyszerű tévedések, hanem szenvedélyes kirohanások azok ellen, akik másképp merészelik tudni a történelmet, mint a memoáriró.) Viszont amikor Pogány Józsefné – szerintem elég hiteles, őszinte – visszaemlékezésére hivatkozik, rögtön felmerül a kétely:

„Nem is veszem zokon Pogánynétól, ha ő nem tárgyilagos férjét illetően...” (Ugyanott 70. old.)

Lehetne hasonló példákat felhozni: így a kérdést, hogy az áruló Nánássy KB-tag volt-e, vagy annak kifejtését, hogy bár Boért alaptalanul minősítették rendőrspiclinek, magatartásában „valóban voltak gyanúra adó elemek.” (Ugyanott 99. old.)

Különösen megszívlelésre érdemesek azok az észrevételek, melyek Kun tevékenységének utolsó éveivel foglalkoznak. Nemes elvtárs itt bizonyos fokig ellentétbe kerül saját igényeivel. Egyrészt arra inti a szerzőt, hogy foglalkozzon kevesebbet a Komintern hibáival, a letartóztatásokkal, a személyi kultusszal, másrészt saját, akkori tapasztalatai alapján maga Kun emeli ki kitartó hívei hibáit – így a korábban kétségbe vont személyi, klikkpolitikát is (Huszti esetében), mindenekelőtt pedig azt, hogy Kun népfront-ellenes állásfoglalása a vele szembeni „bizalmatlanság” fő oka. Megjegyzéseivel jelentősen kiegészíti azt, amit Kun bukásáról tudunk.

Az Észrevételek nyilván szerepet játszottak abban, hogy a könyvben a Kun letartóztatását megelőző két év története aránylag rövid (20 oldal), igen óvatosan használja fel a meglévő forrásokat is. Sokat lehetett volna még írni, például Kun harcostársai letartóztatásáról vagy arról, hogyan igyekezett helytelen irányban befolyásolni Kun az új, Szántó Zoltán-féle pártvezetés munkáját. Igaz, hogy Szántó memoárjának erre vonatkozó fejezete sem jelenhetett meg...

Koncepciók és igények: Kun Béla és a szociáldemokrácia

Kun Béla állásfoglalása a szociáldemokráciával szemben nem csupán történelmi probléma, a hagyományalakítás szélesebb értelemben vett problémája is.

Ellentétes igények ütköznek itt. Egyrészt, nehéz dolog Kun Béláról, az első magyar proletárforradalom hősről bevallani, hogy rendkívül káros szerepet játszott az illegális KMP (és a Komintern) szektás, egységfront-ellenes politikájának kialakításában. Másrészt napjainkban minél több országban és területen valósul meg az együttműködés a szociáldemokrata pártokkal, annál kínosabb érintetlenül hagyni a párttörténet szektás hagyományait.

A szociáldemokrácia megítélésében ma is döntő szerepet játszik a II. Internacionálé 1914-es csődje. 1918–19-ben a kommunista pártok a szociáldemokrácia teljes szétesésére számítottak, a szociáldemokraták viszont múltó forradalmi tünetnek tekintették a kommunista pártok megalakulását. Ezeknek az abszurd szemléleteknek maradványai máig dacolnak 60 év tapasztalataival.

Maga Borsányi elvtárs, mint Kun Béla biográfusa, azonosul annyira hősé-vel, hogy sokszor átveszi annak merev, általánosító ítéleteit a szociáldemokráciáról.

Nem is a jobboldali, reformista szociáldemokrácia sommás megítélését kifogásolnám elsősorban – ez Kun Béla, a forradalom szemszögéből íródott életrajzban, ha egyoldalúság is, szükségszerű egyoldalúság. A centristák, sőt a baloldali szociáldemokraták merev megítélésére azonban nincs mentség.

Megnyilatkozik ez a források ismertetésében, ahol a szociáldemokrata memoárokból szinte csak Böhmét tartja lényegesnek (amely valóban a legértelmesebb), megnyilatkozik abban is, hogy Borsányi, miközben nagyon meggyőzően bírálja a „szociálfasizmus” hírhedt teóriáját, hőse hatására maga is átvesz olyan sommás ítéleteket szociáldemokrata akciókról, vezetőkről, pártokról, melyek érthetőek voltak a kortársak vitáiban, de az objektív, történelmi kritika mércéjét nem állják meg.

Az észrevételek bírálata a szociáldemokrácia megítéléséről nagyjából két fázisra osztható: 1919 előttre és utánra. Az első fejezeteknél nem egyszer a szociáldemokrácia árnyaltabb elemzését kéri számon Nemes elvtárs.

Így Kun Béla és társai 1919. februári letartóztatásánál joggal kifogásolja, hogy a tiltakozók felsorolásánál kimaradtak a kommunisták védelmében fellépő szociáldemokraták. Ugyancsak joggal kifogásolja, hogy a március 21-i egyesülésnél statikusan állítja szembe egymással a KMP-t és az SZDP-t, noha az SZDP az egyesülés előtti napokban már nem tekinthető egységes pártnak,

ahogy itt és a Tanácsköztársaság napjaiban is elsikkad a baloldali szociáldemokraták önálló politikai fellépésének jelentősége.

A Tanácsköztársaság megdöntése utáni forradalmi lehetőségek elemzésénél viszont már Nemes elvtárs az, aki mint láttuk, így foglalja össze a centristák szerepét: *(ugyanott 69. old.)*

Ez az értékelés megegyezik azzal, amit 1920-ban a Komintern adott, amikor elutasította különböző centrista- és félcentrista csoportok csatlakozási szándékát. A forradalmi hullám alakulásának ismeretében azonban legalább is kétséges, nem volt-e egyoldalú ez az értékelés, különösen Nyugat-Európára, Németországra, Magyarországra vonatkozóan.

Később megállapítja, hogy a Komintern VI. kongresszusa idején (1928-ban) már elavult, hibás értékelés volt a szociáldemokrácia balszárnyát „legveszélyesebb frakciójaként” jellemezni. Kérdés: nem volt-e az ilyen értékelés már sokkal előbb elavult? Nem volt esetleg már születése pillanatában elavult? Nem lehetséges-e, hogy a forradalmi harcától mindenkor a szociáldemokrácia jobbszárnya állt távolabb?

Ugyanakkor, a VI. kongresszusról szólva, Nemes elvtárs itt is kevesli Borsányinál a centrizmus kritikáját, arra utalva, hogy ezzel „minden bajt és a fő felelősséget a tőkés rendszer ellen ténylegesen küzdő kommunista pártokra” hárítja. *(Ugyanott 95. old.)*

Ilyenfajta egyoldalúság nem jellemző Borsányi könyvére.

Nemes elvtárs jogosan állapítja meg: a 30-as évek elején „a kommunisták hibája is és a szociáldemokraták hibája is abból fakadt, hogy nem a helyzetnek megfelelő politikát követték. Ez volt a döntő oka, hogy 1934 előtt országos antifasiszta munkásegység nem jött létre...” De ezután azért bírálja a kommunista pártok helyzetmegítélését, mert „meggátolta az antifasiszta együttműködést azokkal az antifasiszta erőkkel és irányzatokkal, így a szociáldemokrata pártokkal, amelyek a tőkés rendszer védelmének talaján állnak...” *(Ugyanott 96. old.)*

Valóban ilyen egyszerű: akik nem ismerték el, hogy újra forradalmi helyzet van Németországban és Európában, azok mind egyúttal a tőkés rendszer védelmezői lettek? Mert nem látták időszerűnek megdöntését?

Kunnak a Komintern 1933. decemberi plénumán tartott beszédét magyarázva, Nemes elvtárs kifejti:

„Kun szóban forgó beszéde idején még az volt az általános nézet, hogy a nagy világgazdasági válság tovább mélyül, és Hitlerék hatalmát is el fogja sodorni.” *(Ugyanott 103. old.)*

Hol volt ez „általános nézet”? Még a Kominternben sem, még a német KP-ban sem. S vajon magyarázzuk-e Garami 1914-es káros politikáját azzal, hogy akkor még a II. Internacionáléban a honvédelem volt az „általános nézet”?

Az elmondottak után is meglepő Nemes elvtárs konklúziója a szociáldemokrácia kérdésében.

„A régi dogmatikus hibák visszahatásaként a szociáldemokrácia megítélésében ellenkező végtelű torzulások bőségesen jelentkeznek, részben a szociáldemokrácia általános apológiája, főleg azonban centrista válfajának apológiája formájában. Megjegyzéseimről látható, hogy szerintem a szerző könyvében is jelen van ez a tendencia, esetenként igen erősen. Különösen a Tanácsköztársaságról szóló fejezetben található ez, számomra meghökkentő módon...” (Ugyanott 109. old.)

Az olvasó számára az a meghökkentő, hogy visszalapozva az Észrevételekre, az 1918–19-es fejezeteknél csupán egyetlen olyan észrevételt talál, melyben kifejezetten hiányolja a szociáldemokrata álláspont kritikáját (58-59. old., *vita az egyesült párt nevével*.) Később, mint láttuk, már többet, tehát az összefoglaló nem lényegtelen mértékben eltér a részmegjegyzésektől. Nehéz is lehet egy ilyen könyvben megtalálni a szociáldemokrácia apológiáját...

A forráskezelés bizonyos problémáiról

Befejezésül a forráskezelés és kritika néhány felmerülő problémájára szeretnék utalni.

Szerencsére távol vagyunk már az 50-es évek vitamódszereitől és „forráskritikájától”, amely a források önkényes kiválogatásából vagy a nem tetsző részek és szavak „kipontozásából” állt. A mai párttörténet-írásra ez nem jellemző: miután azonban kényesnek tekintett témák ma is vannak, tilalom és tisztesség antagonizmusát a szelídebb, simább témák felé fordulással oldjuk meg. A Kun-életrajz viszont a döntő problémák egész sorát veti fel, s ezért elsősorban nem is a feldolgozás módjával, hanem a témával van baj.

Borsányi érezte, hogy ingoványos talajon jár, s miután a szakmai tisztesség, de az életrajz logikája sem engedte, hogy megkerülje a kényes kérdéseket, vagy elhallgasson lényeges dolgokat, különböző nyugtató, hangtompító eljárásokat alkalmazott.

Az egyik ilyen eljárás, hogy Kun Béla bizonyos cselekedeteit leírva – melyek sérthették morális érzékenységét vagy az olvasóét – körülményes magyarázkodásba fog. Így az elmaradt kalotaszegi kiszállásért felvett rapidijról:

lehet, hogy a kiszállás „csak valami közbejött akadály miatt maradt el.” (*Borsányi id. mű 34. old.*)

A Krímben fogságba esett fehér tisztek tömeges kivégzéséről (egy esztendő magyarországi fehér vérengzése után...): „ha az erdőt irtják, röpködnek a forgácsok”, senki sem számolhatta meg pontosan a halottakat, „ha Lenin valóban felháborodott volna, Kunt aligha küldték volna közvetlen ezután Németországba.” (*Ugyanott 230. old.*)

Viszont az 1921-es németországi „Marzaktion” után, a Komintern III. kongresszusán „sem a Leninnel folytatott vita..., sem a „Marzaktion” hibáiért viselt felelősség nem képezték akadályát annak, hogy Kun Bélát a kongresszus a Végrehajtó Bizottság tagjai sorába válassza.” (*ugyanott 252. old.*)

Ez ártatlan módszer: a gondolkodó olvasót alig befolyásolja. Kockázatosabb egy másik alkalmazott módszer: a kényes kérdéseket megemlíti, de minél rövidebben, utalásszerűen. Ez nemcsak azért képes megoldás, mert aránytévésztésekre vezethet, megtévésztheti a kritikát is.

Nemes elvtárs ilyen esetekben nem egyszer feltételezi, hogy a szerzőnek nincsenek is komoly bizonyítékai, érvei „odavetettek” gondolata alátámasztására. Egy példát erre: Borsányi röviden, s ezért tényleg homályos pontokat hagyva ismerteti – annak jellemzésére, hogy Kun a politikai gyilkosságtól sem riadt vissza – a két ukrán tiszt kivégzését 1919 júliusában – Nemes elvtárs meg is állapítja, hogy ez így „rendkívül homályos, és ilyen odavetett módon tárgyalni igencsak zavaró.” Borsányi nem világítja meg, ki küldte őket (ezt a megjelent szövegben pótolta Rakovszkij, az ukrán szovjetkormány elnöke), miért nevezte őket Kun mensevik ellenforradalmároknak: hivatkozik egy visszaemlékezésre és az annak nyomán írott szovjet regényre, ezek szerint „letartóztatásuk után beismerték, hogy Petljuráék felderítő szolgálatának megbízottjai.” (*Nemes Dezső. Észrevételek... 63. old.*) Ilyenkor tehát forrás a visszaemlékezés.

Ha a szerző nem lett volna tekintettel az olvasó idegeire és leírja a részleteket, akkor nem maradnak ilyen kételyek.

Kun Béla és Szamuely Tibor valóban azt mondták a kivégzést végrehajtó Lenin-fiúknak, hogy az ukrán szovjetkormány két megbízottja – mensevik. Erre más bizonyíték nincs, s egyszerűbb lehetett ezt mondani, mint hogy ultrabaloldali szervezkedéshez nyújtottak segítséget. Tény ugyanis, hogy a szervezkedés magyar résztvevői kivétel nélkül március 21. előtti kommunisták, a szervezkedés balos jellegét számos visszaemlékezés említi – olyanoké, akik abban részt vettek vagy résztvevőivel kapcsolatban álltak, mint Jancsik

Ferenc, Kassák Lajos, Radó Sándor stb. – továbbá Böhm Vilmos, aki memoárjában helyeslően ír a két „mensevik” kivégzéséről. Tény, hogy meg akarták nyerni Cserny Józsefet és Dögei Imrét, ami szintén a szervezkedés baloldali jellegét bizonyítja.

Korvin Ottó rendőrségi vallomása szerint:

„Az ukrán tisztek összekötetésbe kerültek a baloldali csoport tagjaival (anarchistákkal), akik Kagán Henrik román agitátor...” stb. „...a baloldali csoport az ukrán tisztekkel gyűlést tartott a főrendi házban, ahol fentiek részt vettek. Kb. 50-en lehettek a gyűlés résztvevői. Tudomást szereztem a gyűlésről, s erről jelentést tettem Kun Bélának...” aki átadta neki az elfogandók jegyzékét, de Korvin csak két magyar balost tartóztatott le, „mert ezek a hadsereg körében bomlasztottak.” A két ukrán kivégzéséről Korvin röviddel az esemény után értesült: Kagán Henrik román kommunistát, akit Kun utánuk küldött, Korvin még ki tudta szabadítani a Lenin-fiúk kezéből.

„Ezután a reggeli órákban bementem Kunhoz Szamuely, Rudas László, (a *Vörös Újság* szerkesztője) dr. Guth Antal (népjóléti népbiztos) társaságában. Ekkor Kun kijelentette, hogy már megbánta a dolgot, s említette, hogy ha – az éppen belépő, a főrendiházban tartott gyűlésen megválasztott 7-es bizottság tagjai, Engländer, Szaton, Noviczki, a többiek nevét már nem tudom – ezek előbb jöttek volna, őket is a Dunába dobatta volna. Ekkor még pofon is verte Engländerert, s mondotta Kun, hogy most már csak ezt kapja. Majd leszidta alaposan őket s elbocsátotta a bizottságot.” (*Párttörténeti Intézet Archívuma. 614. f. /Budapesti Büntető Törvényszék/ 1/1919-10082- 143-144. lap*)

Ellenpélda: ha a szerző csak röviden utal egy kényes és szakmai körökben ismert ügyre, (mint pl. a Marzaktion kapcsán Rákosi Mátyás szerepe az olasz KP megalakulásában), akkor az a kifogás merül fel: mit ad az ilyen rövid utalás? „Ha nem érdemes megmondani, akkor minek mondja?”

Ha viszont valami kellemetlen ügyet a szerző fontossága miatt mégis részletez valamelyest, az a baj: Kun 1936-os leváltásának „tárgyalását valamelyest rövidíteni kellene.”

„Magyar Lajos ügyéről kissé hosszabban szól a kelleténél”, és így tovább. (*Nemes Dezső. Észrevételek... 75., 104. old.*)

Hogy ne kapjon hamis képet az olvasó: magyar pártügyekben az Észrevételek nem ilyen egyoldalúak, többször tartalmaznak kényes kérdésekben is bővítési, magyarázási javaslatot. Más a helyzet a Komintern és a testvérpártok „rázós” problémáinál: ott a javaslat (ha van) szinte mindig kihagyás, rövidítés, egyszerűsítés, olyan nemzetközi problémáknál is szuperérzékenység

jelentkezik, melyek nélkül Kun életútját bajos megmagyarázni. Jobb lenne megvárni a megfelelő pártok történészeinek hiteles magyarázatait: de hát a XX. kongresszus óta várunk...

Ismétlem: megjegyzéseimben igyekeztem kerülni az egyoldalúságot, úgy vélem, eléggé kiemeltem, hogy a kritika sok tekintetben jogos, az életrajz, bár egészében sikeres, korántsem hibátlan.

Szó sincs azonban arról, hogy a szerző „negatív” vagy kétértelmű képet rajzolt volna Kunról. A valóság az, ami két- és többértelmű. Borsányi elvtárs nem is tudta volna így megírni ezt a könyvet, ha világnézete, hőse iránti simpatíája nem teszi lehetővé Kun Béla életútjának átélését, megértését.

Reális igény-e, hogy egy bonyolult személyiség első életrajza már tökéletes, hibátlan legyen? (Ha egyáltalán létezik ilyesmi.) Nyilvánvaló, hogy a következő Kun-életrajz írójának már könnyebb dolga lesz, tanulhat egy adott megközelítés eredményeiből és problémáiból, a Borsányi könyve nyomán kialakuló vitából. Irreális elképzelés, hogy a kéziratban – szerzőnek, szerkesztőknek, kiadónak – még tovább kellett volna dolgozni, csiszolgatni. Az ilyen eljárás eredménye vagy az, hogy a kézirat sohasem jelenik meg (mint Szántó Béla könyve a Tanácsköztársaságról, például), vagy pedig csiszolják a sarkokat, míg semmi érdemi mondanivaló nem marad.

Ha szükséges, tanulságos, hasznos a közelmúlt történetének tudományos feldolgozása – amit senki sem tagad – akkor vállalni kell a problémákat, a kockázatot. Talán túloz a mondás, hogy a történelem az élet tanítómestere – de megértése valamit segíthet és semmit sem árthat, hiszen a holtak nem harapnak. Ha nem is tanulunk eleget a történelemből, minden nemzetnek, pártnak, szervezetnek szüksége van saját múltja ismeretére, kontinuitása tudatára.

Milyen jövője lehet annak a pártnak, amely a saját múltjától is fél?

Hajdu Tibor

Kedves Hajdu Elvtárs!

Kézhez kaptam és elolvastam e hó 9-én kelt kísérőlevelével együtt küldött megjegyzéseit Borsányi Kun-életrajzának kéziratához fűzött Észrevételeimhez.

A vitának nem vagyok ellene, természetesen kész vagyok megjegyzéseire válaszolni. Az nem lep meg, hogy lényeges kérdésekben nem ért velem egyet,

hiszen ezekről már nem keveset vitáztunk. Az viszont meglep, hogy a mostani megjegyzései között szép számmal találok hányavetieket, szinte érthetetlenül komolytalanokat, és torz magyarázatokat. Nem okoz nekem gondot, hogy ezekre is és a komolyabb észrevételeire válaszoljak. Egyetlen megjegyzésére akarok itt válaszolni, s ez pedig az, hogy az Észrevételeim publikálása „meg is zavarhatja az olvasót”.

A Politikai Bizottság állásfoglalása azért határolta el magát a Borsányi-könyvtől, mert úgy véli, hogy az zavarhatja meg az olvasót, s nemcsak azért, mert az életrajzban a helyes és igaz részek hibás és igaztalan részekkel váltakoznak, s nem csupán Kun Béla tevékenységére vonatkozóan, hanem a kommunista mozgalomról, s különösen a KMP-ről írottak rendkívül egyoldalúak, s igaz részletek ebben is keverednek igaztalanokkal. Vannak, akik ezt könnyen elviselik, én nem. Akkor sem, ha egyesek ezért még gúnyolni is próbálnak.

Észrevételeimet nem publikálási szándékkal írtam, hanem azért, hogy segítsék a szerzőnek kijavítani, amit hibásnak vélek.

Számítottam arra, hogy egyes kérdésekben személyesen is beszélgetünk.

Utaltam arra is, hogy éppen az egyetemi tankönyvünk elkészítése során hármunk megbeszélésén sikerült több kérdésben tisztázást elérnünk. (A publikált szövegből ezt az utalást természetesen kihagytam.) Ma is sajnálom, hogy Borsányi ez elől kitért, amit viszont maga szükségesnek véli helyeselni.

Észrevételeim publikálása azt a célt szolgálja, hogy segítse megérteni, miért határolta el magát a Politikai Bizottság ettől a munkától. S a publikálást én azért is szívesen vettem, hogy eloszlasson bizonyos szóbeszédeket is az én állásfoglalásommal kapcsolatban.

Egy dolog miatt említem ezeket: ajánlom a Politikai Bizottság állásfoglalásának figyelembevételét egyes megfogalmazásainál. Gondolom, hogy célja csupán az én Észrevételeimmel való vita és nem annak kifejezése vagy sejtése, hogy a Politikai Bizottság állásfoglalásától kívánja elhatárolni magát. Ez esetben ugyanis nem a Párttörténeti Közlemények szerkesztőségéhez, hanem a Pártközponthoz kellene fordulnia.

Elvtársi üdvözléssel:

Budapest, 1979. nov. 12.

Nemes Dezső

Kedves Nemes Elvtárs!

Köszönöm levelét és abban kifejezett készségét, hogy megjegyzéseimre válaszoljon. Erre azonban, sajnos, nem lesz szükség: Vass elvtárs ma közölte velem, hogy a Párttörténeti Közlemények nem közli megjegyzéseimet, noha elvben eleve vállaltam a valamilyen szempontból kifogásolható megfogalmazások törlését. Így tehát arra sincs szükség, illetve lehetőség, hogy kijavítsam „hányaveti” és „komolytalan” megjegyzéseimet.

Nemes elvtárs ajánlja, hogy vegyem figyelembe a Politikai Bizottság állásfoglalását, illetve, hogyha attól akarom magam elhatárolni, akkor ne a Párttörténeti Közleményekhez, hanem a pártközponthoz forduljak. A helyzet az, hogy a Politikai Bizottság határozatát én nem ismerem, tehát véleményem sem lehet róla, még kevésbé kívánhatom vitatni. Csupán magával a könyvvel és Nemes elvtárs Észrevételeivel kapcsolatos véleményemet próbáltam röviden előadni.

A Politikai Bizottság határozatáról legfeljebb azt mondhatom, hogy meghozatala előtt a párttörténettel foglalkozók véleményét nem kérték ki, meghozatala után pedig csak a Párttörténeti Intézet munkatársait érdekesítették arra, hogy tartalmát ismertessék velük. A könyvet semmiféle szakmai fórum nem vitatta meg. Ez az eljárás példa nélkül áll az elmúlt 20 év gyakorlatában, amivel megint csak nem akarok ítéletet mondani – csupán a tényt regisztrálok.

Nemes elvtárs azt írja: „észrevételeim publikálása azt a célt szolgálja, hogy segítse megérteni, miért határolta el magát a Politikai Bizottság ettől a munkától.” Az Észrevételek valóban sok problémát megvilágítanak, de nem tűnik ki belőlük, hogy Nemes elvtárs ellenezte volna a könyv kiadását. Erre értetem, hogy megzavarhatja az olvasókat.

Elnézését kérem, ha feleslegesen zavartam megjegyzéseimmel.

Budapest, 1979. nov. 14.

Eltvársi üdvözlettel:

Hajdu Tibor

ÉLETRAJZOK

STEMPLER ÁDÁM¹

Tan Malaka (1897–1949)

Sutan Ibrahim gelar² Datuk Tan Malaka 1897. június 2-án született Szumát-ra nyugati részén, Lima Puluh Kota tartomány Suliki nevezetű kerületében, Nagari Pandam Gadang falvában.³ Édesapja mezőgazdasági munkás volt, később a gyarmati közigazgatásban alacsonyrangú hivatalnokként dolgozott, aminek köszönhetően a helyi elit köreibbe tartozott. Sokkal fontosabb volt azonban édesanyja származása, hiszen a Minangkabau kultúra alapját hosszú évszázadok óta a matriarchális hagyományok határozták meg. Ennek az anyaiági leszármazásnak köszönhetően a „Tan Malaka” félarisztokrata tiszteletbeli címet is, hiszen anyai nagyapja a faluban nagy tiszteletnek örvendő arisztokrata vezető volt.⁴ Tan Malaka önéletrajzi írásából kiderül, hogy szülei elkötelezett muszlimok voltak, melynek következtében szülőfalujában vallásos tanulmányokat folytatott.⁵ 1908-tól Ibrahim a Fort de Kock-ban⁶ található

¹ Stempler Ádám, egyetemi tanársegéd, ELTE BTK Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék

² A „gelar” szó az indonéz nyelvben címet, titulust jelent. Ebben az esetben a Tan Malaka félarisztokrata névre utal.

³ Poeze, Harry A.: Lembaga Penelitian dan Pengabdian Masyarakat Tan Malaka. Mencari dan menemukan kembali Tan Malaka putera bangsa yang terlupakan, menguak tabir sejarah, dan kepahlawanannya. 1. kiadás. Lembaga Penelitian dan Pengabdian Masyarakat (LPPM) Tan Malaka, Jakarta, 2005. 55.

⁴ Mrázek, Rudolf. “Tan Malaka: A Political Personality’s Structure of Experience.” In: *Indonesia* (Ithaca) 14, no. 14 (1972): 1–48. <https://doi.org/10.2307/3350731>. 6.

⁵ Malaka, Tan: dari penjara ke penjara. 1. kötet. 2. kiadás. Jakarta, 2007. 143.

⁶ Helyi nyelven Bukitinggi vagy Bukit Tinggi.

*Inlandsche Kweekschool Voor Onderwijzers*⁷ nevezetű tanárképző iskolában végezte tanulmányait, ahol a holland nyelvvel is megismerkedhetett. A faluközösség vénjeinek (*nagari*) döntése eredményeként küldték ide a fiatal Ibrahimot tanulni, hogy aztán a faluközösségén kívül megszerzett tapasztalatokkal saját környezetét, a szülőfaluját gazdagítsa. A Minangkabau kultúrában ezt a folyamatot nevezik *rantau*-nak.

Sutan Ibrahim a *rantau*-t követően 1913-ban tért vissza Nagari Pandan Gadang-ba, ahol ünnepélyes keretek között felvette a „Datuk Tan Malaka” nevet, mely a faluközösségi hierarchiában, valamint az anyagi leszármazottak „közösségében” elfoglalt új státuszát jelképezte.⁸ Sokáig azonban nem maradt a szülőfalujában, ugyanis Fort de Kock egyik tanárának, Gerard Hendrik Horensma biztatására Hollandiában, a Haarlemben található tanárképző iskolában

(Rijkskweekschool) kezdte meg tanulmányait, ahol legfőbb célja egy holland tanári diploma megszerzése volt. Folytonos betegeskedése⁹ azonban jelentős mértékben megnehezítette a külföldön töltött éveit.¹⁰ Mindenesetre külföldi tanulmányai során rengeteget olvasott, eleinte elsősorban a francia és az amerikai forradalmak története érdekelték.¹¹ Az 1917-es októberi orosz forradalmat követően azonban, amit *rantau*-ja egyik legmeghatározóbb eseményeként ír le önéletrajzában,¹² főleg Marx, Engels és Lenin művei kerültek előtérbe. Szintén ebben az időszakban vette fel a kapcsolatot a különböző hollandiai indonéz diákszervezetekkel, melyek tagjai a későbbi nemzeti és függetlenségi mozgalom vezetői lesznek. Továbbá megismerkedett holland szocialistákkal és kommunistákkal, köztük azzal a Henk Sneevliettel is, aki 1914-ben létrehozta Holland Kelet-Indiában a kommunista párt elődjének tekinthető Indiai

⁷ Az 1856-ban létrehozott iskola az egyetlen továbbtanulási lehetőséget jelentette a szumátrai fiatalok számára. A későbbiekben a Minangkabau értelmiségi mozgalom központjává vált.

⁸ Mrazek 1972: 6.

⁹ A források mellhártyagyulladásról, tüdőgyulladásról és tuberkulózisról is írnak.

¹⁰ Rambe, Safrizal. Pemikiran politik Tan Malaka: kajian terhadap perjuangan „Sang Kiri Nasionalis”: jalan penghubung memahami Madilog. 1. kiadás. Yogyakarta, 2003. 20.

¹¹ Tan Malaka 2007:39.

¹² Mrazek 1972: 8.

Szociáldemokrata Szövetségét (Indische Sociaal-Democratische Vereeniging, ISDV).¹³

Tan Malaka egyre aktívabb politikai szerepet kezdett vállalni Hollandiában, azonban egyre súlyosabb pénzügyi nehézségekkel küzdött, emellett családjától is kapott egy levelet, melyben arra szólították fel, hogy térjen vissza Holland Kelet-Indiába. Ebben a helyzetben úgy döntött, hogy elfogadja Dr. C. W. Janssen, a Tanjung Morawa-i Snembah ültetvény igazgatójának ajánlatát, és visszatér hazájába, ahol az ültetvényeken dolgozó munkások gyerekeit tanította 1919 decembere és 1921 júniusa között.¹⁴ Tan Malaka itt ismerkedett meg elsőkézből a kizsákmányoló holland gyarmatpolitikával, illetve a helyi lakosság kiszolgáltatott helyzetével. A Medanban, Szumátra keleti részén töltött közel másfél éve alatt a tanítás mellett felvette a kapcsolatot az Indiai Szociáldemokrata szövetséggel, valamint megjelentek első írásai. Az első ismert írása 1920 márciusában jelent meg a kommunisták *Szabad világ* (Het Vrije Woord) című újságjában „Szegények földje” (Land of Paupers) címmel.¹⁵ Ebben az írásában szembeállította Holland Kelet-Indiai gazdagságát¹⁶ a társadalom nagy részének éhezésével és szegénységével. A cikkben kifejti, hogy „... egyetlen eszköz van, amely megmentést hozhat: a proletariátus megszervezése és oktatása, az osztályharc megszervezése a kapitalista rendszer megdöntésének érdekében és a kommunista elveken alapuló tervgazdálkodás bevezetése.”¹⁷

Tan Malaka hamarosan megelégtelt az ültetvényeken tapasztalt tehetetlenséget, és aktív szerepet vállalt a vasutasok 1920 szeptemberi sztrájkjában, valamint részt vett a *Volksraad*¹⁸ választásokon is. A fiatal marxista azonban továbbra is politikailag elszigeteltnek érezte magát, így kedvezőbb lehetőségeket keresve Jáva szigetére költözött, ahol hamar kapcsolatba került a nemzeti mozgalom baloldali személyiségeivel. 1921-ben részt vett a *Sarekat Islam* (SI)¹⁹ V. kongresszusán, ahol olyan prominens személyekkel találkozott, mint

¹³ Kahin, George McT. – Anderson, Benedict R. O’G.: *Nationalism and Revolution in Indonesia*, 2018. 71–72.

¹⁴ Jarvis, Helen: “Tan Malaka: Revolutionary or Renegade?” In: *Bulletin of Concerned Asian Scholars* 19, no. 1 (1987): 41–54. <https://doi.org/10.1080/14672715.1987.10409868>. 41.

¹⁵ Jarvis 1987: 41–42.

¹⁶ Természetesen az anyaország gyarmatból származó hasznára utal.

¹⁷ Jarvis 1987: 42.

¹⁸ Jelentése: Parlament. Csak korlátozott jogkörrel rendelkezett.

¹⁹ A Sarekat Islam egy muszlim kereskedelmi szövetségnek indult, azonban hamarosan Holland Kelet-India egyetlen tömegszervezetévé vált. Ezt próbálták meg kihasználni a kommunisták, a muszlim szervezettel való együttműködés révén igyekeztek tömegbázist építeni.

Tjokroaminoto, Agus Salim, Semaun és Darsono.²⁰ Az V. kongresszus az utolsó olyan jelentősebb összejövetel volt, amelyen a muszlim szervezet, illetve a kommunisták vezetői is egyaránt részt vettek. A két oldal között 1921 második felére kiéleződött a feszültség, melynek eredményeként létrejött a szakítás. A hagyományos muszlim vezetőség a Fehér Sarekat Islam-ot, míg a kommunisták a Vörös Sarekat Islam-ot hozták létre Semarang központtal.²¹ Semaun kérésére Tan Malaka csatlakozott a kommunistákhoz és Semarangba költözött, ahol hamarosan kulcsszerephez jutott. A Vörös SI egyik ülésén arra a döntésre jutottak, hogy alternatívát kell nyújtani a holland gyarmati oktatással szemben, mely az alávetettség és az alsóbbrendűség érzését nevelte a helyi diákokba. A feladattal Tan Malakát bízták meg. Az első *Sekolah*

TAN MALAKA

Sarekat Islam (Sarekat Islam iskola) népiskolát Semarangban hozták létre, azonban hamarosan Bandungban és Ternate városában is elterjedtek a „Tan Malaka iskolaként” is elhíresült intézmények.²² Az iskolák sikerének köszönhetően egyre nagyobb hírnévre tett szert Tan Malaka. Ebben az időszakban jelent meg első könyve is, a *Szovjet vagy parlament?*, melyet a kommunista párt folyóirata részletekben hozott le.²³ A helyi oktatás fejlesztésében játszott meghatározó szerepe és a publikálás mellett a szakszervezeti mozgalomban is egyre aktívabbnak bizonyult.

Az egyik legjelentősebb baloldali szakszervezet, a Vasúti és Villamosipari Dolgozók Szakszervezetének (Vereeniging van Spoor- en Tramweg Personeel, VSTP) Semarang-i ülésén beszédet tarthatott, majd hamarosan a Nyomdai Dolgozók Egyesületének (Serikat Pegawai Pertjitakan, SPP) elnökévé, valamint az Indiai Olajmunkások Szövetségének (Serikat Pegawai Pelikan Hindia, SPPH) alelnökévé és kincstárnokává választották.²⁴ Jelentőségét a szakszervezeti mozgalomban egyértelműen bizonyítja, hogy a kommunista szakszervezeteket tömörítő Forradalmi Szakszervezetek

²⁰ Semaun és Darsono a kommunista párt vezetői voltak, azonban tagjai voltak a muszlim szervezetnek is.

²¹ Kahin 2018: 76.

²² Mrazek 1972: 8.

²³ Jarvis 1987: 42-43.

²⁴ Jarvis 1987: 42.

Szövetségének (Revolutionair Vakcentrale, RVC) egyik vezetője lett²⁵ Amikor 1921 októberében Semaun elhagyta Holland Kelet-Indiát, Tan Malaka vette át a kommunista párt irányítását. Elnökké választása két területen is jelentős változást hozott a párt számára. Egyrészt igyekezett visszaállítani a muszlim szervezetek és a kommunista párt közötti hagyományos együttműködést, tehát a nemzeti mozgalom egységét,²⁶ másrészt pedig jelentősen radikálisabb irányvonalat képviselt, mint Semaun. A kommunista párt 1921 decemberi kongresszusán kijelentette, hogy a pártnak szüksége van egy programra, melynek „...csak egy szót kell tartalmaznia, ez pedig a cselekvés. Az indiai proletariátus fellépése egy világos és következetes cél érdekében, azon hatalmak visszaszorítása érdekében, amelyek oly nagymértékben akadályozzák és sértik a népmozgalmat.”²⁷ A megválasztását követő napokban sztrájkolni kezdtek a zalogházi dolgozók. Mint a Forradalmi Szakszervezetek Szövetség egyik vezetője, szimpátiasztrájkokat szervezett, valamint Jáva-szerte számos tömeggyűlésen tartott beszédet 1922 elején. Híre azonban a holland gyarmati hatóságokhoz is eljutott, akik egyre nagyobb fenyegetésként tekintettek Tan Malakára, akinek végül 1922. február 13-án el kellett hagynia Holland Kelet-Indiát, miután Bandungban az egyik iskolájának látogatása során letartóztaták.²⁸

Száműzetése során először visszatért Hollandiába, ahol rögtön aktív politikai szerepet vállalt. 1922-ben a Holland Kommunista Párt (Communistische Partij Nederland) színeiben indult az általános választásokon, mint az első olyan jelölt, aki valamelyik holland gyarmatról származott.²⁹ A választás eredményeit azonban már nem várta meg, rövid németországi tartózkodását követően Moszkva felé vette az irányt, ahol részt vett a Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottságának (ECCI) munkálataiban, mely éppen a Komintern IV. kongresszusára készült. A novemberi plenáris ülésen szintén fontos szerephez jutott az indonéz marxista. Elsősorban a Keleti Kérdés Bizottságában betöltött funkcióját érdemes kiemelni, ahol is hosszasan kifejtet-

²⁵ Ete, Suhari. „Sejarah Pergerakan Buruh Indonesia”. *Kumpuran.com*, 2021. 09. 07. URL: <https://kumpuran.com/suhari-ete/sejarah-pergerakan-buruh-indonesia-1wU1E9Or9E5/1> (Utolsó hozzáférés: 2022. 08. 31.)

²⁶ Ezt az álláspontot majd a Kommunista Internacionálé IV. kongresszusán is képviseli.

²⁷ Mcinerney, Andy: „Tan Malaka and Indonesia’s freedom struggle”. *Liberationnews.org*, 2007.01.01. URL: <https://www.liberationnews.org/07-01-01-tan-malaka-indonesias-freedom-s-html/> (Utolsó hozzáférés: 2022. 08. 31.)

²⁸ Jarvis 1987: 43.

²⁹ Hadiman, Suparman: „Biografi dan Pemikiran Politik Tan Malaka”. 64. URL: <https://adoc.pub/bab-iii-biografi-dan-pemikiran-politik-tan-malaka.html> (Utolsó hozzáférés: 2022. 08. 31.).

te nézeteit az egységes nemzeti frontról, melyben a kommunizmus és a pán-islamizmus együttműködésének lehetőségét hangsúlyozta: „*A félhold mellett a szovjetek csillaga mintegy 250 millió szaharai, arábiai, hindusztáni és indiai muzulmán nagy harci jelképe lesz... vegyük észre, hogy a proletár muszlimok millióit éppoly kevésbé vonzza egy imperialista pánislamizmus, mint a nyugati imperializmus*”.³⁰ Konklúzióként Tan Malaka leszögezte, hogy a kommunisták szövetségre kell, hogy lépjenek minden olyan szervezettel vagy mozgalommal, melynek végső célja a gyarmati iga lerázása.

A Harmadik Internacionálé kérésére Tan Malaka a következő évet is Moszkvában töltötte. 1923 első felében a Vörös Szakszervezeti Internacionálé (Profintern) munkatársaként az indonéz és holland szakszervezeti mozgalomról tudósított. Időközben a Komintern Keleti Irodájának alkalmazásában tevékenykedett, majd az 1923 júniusi plenáris ülés megtette a Kommunista Internacionálé délkelet-ázsiai megbízottjának.³¹ Ekkoriban Tan Malaka nem rendelkezett naprakész információval az indonéz helyzetről, azzal azonban tisztában volt, hogy az egyre radikalizálódó kommunista vezetők megállíthatatlanul egy fegyveres felkelés felé taszítják a pártot. „*Az Indonéz Köztársaság felé*”, illetve a „*Tömegakció*” című írásaiban próbálta figyelmeztetni az indonéz kommunistákat egy elhamarkodott forradalom veszélyeiről, érveit³² azonban süket fülekre találtak. Az Indonéz Kommunista Párt betiltását eredményező sikertelen 1926—1927-es felkeléseket követően Tan Malaka mind a holland kelet-indiai kommunistáktól, mind pedig a Kominterntől elfordult. A következő éveit száműzetések, bebörtönzések és újabb betegeskedések jellemezték. Megfordult Sziámban, a Fülöp-szigeteken, valamint Kína számos területén. Holland Kelet-Indiába csak 1942-ben, a japán megszállást követően tért vissza.

A következő egy évben Jakarta déli külvárosában élt, és belevágott az életművének tekintett *Madilog*³³ megírásába. Tartalékai felélése után munkát vállalt a Szociális Jóléti Ügynökségnél, ekkor már indonéz személyazonossággal, bár még mindig nem a saját nevével.³⁴ Az Ügynökség Nyugat-Jáva egy elhagyatottabb részére küldte, Bayah városába,³⁵ hogy egy szénbánya

³⁰ Jarvis 1987: 44.

³¹ Rambe 2003: 29.

³² Véleménye szerint az egyre mélyülő holland gazdasági válság, valamint az általa elkerülhetetlennek tartott amerikai-japán összecsapás megfelelő alkalmat nyújt majd a forradalom kirobbantására. Egyelőre azonban a tömegbázis építése a legfőbb feladat, ami nélkül elképzelhetetlen egy sikeres forradalom.

³³ Mozaikszó: Materializmus-Dialektika-Logika.

³⁴ Azt állította, hogy Szingapúrban volt hivatalnok.

³⁵ Bantenben található.

irodájában dolgozzon.³⁶ Csakúgy, mint húsz évvel ezelőtt, ismét szembesült azzal, hogy honfitársai milyen körülmények között élik életüket kényszer-munkásokként. Annyi különbség volt, hogy most Japán megszállás eredményezte a helyi lakosság szenvedéseit. Tan Malaka számos önkéntes szociális programban vett részt, melyek során többször is találkozott a nemzeti mozgalom új generációjának képviselőivel. Nevét azonban csak 1945. augusztus 17-e után, vagyis Indonézia függetlenségének kikiáltását követően vállalta fel.

A következő hónapokban Tan Malaka beutazta Jáva szigetét, végül Surabaya városába érkezett, ahol a függetlenségi háború egyik legvéresebb szakasza zajlott a brit haderő ellen.³⁷

Tan Malaka 1945 decemberében meghirdette a függetlenségi háború ún. „minimális programját”,³⁸ melyet Purwokerto-ban vitattak meg a Harci Front (Persatuan Perjuangan, PP) alapítókonzferenciáján, 1946. január 4—5-én.³⁹ A Harci Front lényegében az összes radikális nacionalista szervezetet egyesítette. Már az első hetekben több mint 140 szervezet csatlakozott az egyesüléshez, komoly fejfájást okozva a függetlenségi kormánynak. Februárban egy rövid időre annak a lehetősége is felmerült, hogy a Tan Malaka által létrehozott szövetség fog kormányt alakítani, ezt azonban a későbbi első indonéz elnök, Sukarno megakadályozta. Ezenfelül március közepén Tan Malakát és a Harci Front számos vezetőjét letartóztatták és bebörtönözték.⁴⁰ Tan Malakát azzal vádolták, hogy megpróbálta megdönteni a kormányt, jóllehet formálisan vádat nem emeltek ellene, sőt még tárgyalása sem volt. Végül csak 1948 szeptemberében engedték szabadon. Börtönben töltött idejét írásra használta. Ekkor jelentek meg a „Gazdasági terv”, a „Tézis”, illetve „Gerpolek”⁴¹ című

³⁶ Jarvis 1987: 51.

³⁷ Jarvis 1987: 51.

³⁸ Míg az indonéz kormány a tárgyalásokat részesítette előnyben, Tan Malaka harc útján akarta kivívni a teljes függetlenséget.

³⁹ Hadiman: 78.

⁴⁰ Jarvis 1987: 52.

⁴¹ Mozaikszó: Gerillaharc-Politika-Közgazdaságtan

könyvei. Szintén ekkor írta meg „*Börtönből börtönbe*” címmel a háromkötetes önéletrajzi művét.

Tan Malaka 1948-as szabadon bocsátásában nagy szerepet játszott a kommunista párt radikalizálódása, mely Musso Szovjetunióból történő hazatérést követően vette kezdetét. Az indonéz vezetés ugyanis egy alternatív baloldali létrehozásával igyekezett kivágni Musso és támogatói alól a fát. Tan Malaka ellenezte a Musso vezette PKI-t, azonban „*nem volt hajlandó annak a kormánynak az eszköze lenni, mely több mint két és fél évig börtönben hagyta ...*”⁴². A Madiun-ügyet⁴³ követően Tan Malaka véglegesen elhatárolódott a PKI-tól, valamint ismét a hollandok elleni harcot preferáló mozgalom élére állt. Az 1917-es októberi orosz forradalom 31. évfordulóján megalakította a Proletár Pártot (*Partai Murba*), közel 80.000-es tagsággal, melyhez a PKI mérsékeltbb támogatói is csatlakoztak.⁴⁴ Az indonéz kormányt élesen kritizáló párt azonban nem tudott jelentősebb ellenzéki erővé válni. A független Indonézia elismerését⁴⁵ Tan Malaka már nem élhette meg, 1949. február 19-én⁴⁶ húsz harcostársával együtt kivégezték őket a Brantas-folyó partján, Kediri városától délre. Harry Poeze kutatásai alapján a halálos lövést az indonéz köztársasági csapatok másodhadnagya, Sukotjo rendelte el.⁴⁷ A kivégzésről hivatalos feljegyzés nem készült, valahol a közeli erdőkből temethették el. Tan Malaka megítélése már életében is vitatott volt, az viszont tagadhatatlan, hogy 1949 februárjában Indonézia elvesztette az egyik, ha nem a legjelentősebb marxista gondolkodóját, valamint a nemzeti és függetlenségi mozgalom meghatározó személyiségét.

⁴² Jarvis 1987: 53.

⁴³ 1948 szeptemberében kommunista csapatok lázadásba kezdtek Madiun városában. Támogatottság hiányában azonban rendkívül gyorsan leverték a felkelést.

⁴⁴ Mcinerney, 2007.

⁴⁵ 1949. december 27.

⁴⁶ Egyes források szerint február 21-én.

⁴⁷ Syaifudin, Safa, and Safa, Aziz. Tan Malaka : merajut masyarakat dan pendidikan Indonesia yang sosialistis. Ar-Ruzz Media, Yogyakarta, 2012. 64.

J. NAGY LÁSZLÓ⁴⁸

André Moine (1909–1994)

Ahhoz a „nagy generációhoz” tartozik, amelynek tagjai az 1920-as években kötelezték el magukat a kommunista eszme mellett és az 1930-as évek politikai harcaiban tették nagy, befolyásos nemzeti párttá a Francia Kommunista Pártot (FKP). Munkáscsaládban született a nyugat-franciaországi Saint-Chamond-ban. Az elemi iskola elvégzése után három évig szakmunkásképzőben tanult, s finommechanikai műszerész képesítést szerzett. Majd ezt követően különböző üzemekben dolgozott. 1927-től ott élt, ahol a szülei is, délnyugat-Franciaországban, a Pireneusokhoz közeli Boucau Tarnos-ban. 1925-ben lépett be az ifjúkommunisták szervezetébe, egy évvel később pedig az FKP-ba. Ugyanebben az évben egy egyhetes pártiskolai képzésen vesz részt Lyonban. A tanfolyam vezetője és előadója egy szovjet pártmunkás, valószínű, hogy a párizsi szovjet követség munkatársa volt. Ezért a képzés teljes titokban folyt. A Rif háború⁴⁹ alatt a katonák körében terjeszti az FKP illegális

André Moine fiatalkori képe
(a második világháború előtt)

⁴⁸ J. Nagy László, történész, professor emeritus, SZTE BTK Újkori Egyetemes Történeti és Mediterrán Tanulmányok Tanszék

⁴⁹ Az észak-marokkói rif törzsek 1909 óta harcoltak a spanyol hódítók ellen. 1920-tól már a nagytekintélyű Abd el-Krim vezetésével. Az 1923-ban kikiáltott Rif Köztársaságot, amit a spanyolok csak francia katonai segítséggel tudtak leverni 1926-ban.

lapját, a *La Caserne-t* és a *Conscrit-t* (*Sorköteles*). Ezekben az években kezdi el olvasni rendszeresen az FKP és a Komintern sajtóját (*L'Humanité, Cahiers du bolchevisme, Corresponandance internationale*), valamint Marx, Engels, Lenin franciául megtalálható munkáit. A kommunista vezetésű szakszervezet, a CGTU tagjaként, majd a alsó-pireneusi körzet titkáráként több sztrájk szervezésében vesz részt. Emiatt retorziók érik, van, amikor elbocsátják. A hatóságok ezekben az években figyelnek fel rá. „Moine, az ifjúkommunisták elismert vezetője Boucau-ban. Nagyon értelemes, jó szónok és alapos forradalmi műveltséggel rendelkezik. Megfigyelendő személy.” – olvashatjuk a helyi rendőrfőnök jelentésében.⁵⁰

1928 nyarán az ifjúkommunisták delegációjának tagjaként a Szovjetunióba utazik. Leningrádon és Moszkván túl a vidékkel is ismerkednek, kolhozokba látogatnak. Lesújtja és elszomorítja a nyomor, de hite a szocializmust építő Szovjetunióban rendületlen. Tapasztalatai 1931–32-ben, amikor másfél évet tölt a Szovjetunióban, már sokkal reményt keltőbbek. 1931 nyarán az FKP elméleti képzésre a moszkvai Lenin Iskolába küldi. Másfél évig marad a szovjet fővárosban, 1932 decemberében tér vissza Franciaországba. Tulajdonképpen az történt, hogy néhányan a gyűléseken nyilvánosan bírálták a szovjet társadalom bürokratikus vonásait. Ezt a szovjet pártvezetés a trockizmus befolyásának tulajdonította, s ezért valamennyiüket megrovásban részesítette. Ez azonban nem változtatta meg André Moine véleményét a moszkvai tartózkodás alapvetően hasznos voltáról.

Hazatérve, mivel szakmájában nem tudott elhelyezkedni, mindenféle munkát elvállalt, hogy megélhetését biztosítsa. 1933-ban az FKP vezetése az alsó-pireneusi körzet titkárává nevezi ki. A következő évben részt vesz a párt országos konferenciáján Ivry-ben (1934. június 23–26.). Az FKP itt hirdeti meg azt az egységpolitikát, amely elvezet az antifasiszta népfront megalakulásához. André Moine felszólal a konferencián. Beszéde, saját bevallása szerint is, doktriner volt, szembeállította a proletariátus diktatúráját mindenféle nyitással. Elítélt minden kompromisszumot, s a hatalom megosztását más politikai erőkkel. Ugyanakkor merev álláspontja ellenére is támogatta a párt új politikai irányvonalát. A népfront győzelmét követően nagyon sokat tett a „népi turizmus” fejlesztéséért, s elérte, hogy a Biarritz és környéke üdülőközpontjának szállodái fogadják a bevezetett fizetett szabadságukat itt tölteni kívánó munkásokat. Különösen kiemelkedő szerepe volt a köztársaságiak

⁵⁰ Idézi: Moine, André: *Regards critiques et dialogues d'un communiste avec son passé les Algériens les Chrétiens*. Éditions de l'Étincelle, Paris, 1986. 30.

megsegítésében a spanyol polgárháborúban a „be nem avatkozás” politikájának meghirdetése után. Aktív közreműködésének köszönhetően a pártkörzetéből mintegy kétszázan csatlakoztak a Nemzetközi Brigádokhoz. Elérte azt is, hogy a hatóságok köztársasági szimpatizánsaival együttműködve fegyvereket juttassanak el a Franco ellen harcoló baszkföldi nacionalistáknak. 1939 márciusa, a köztársaságiak veresége után a menekültek fogadásában és elhelyezésében játszott fontos szerepet.

A müncheni egyezményt a világháború kitöréséhez vezető út egyik állomásának tekintette. A Molotov-Ribbentrop paktum őt is, mint mindenkit megdöbrentett, de – egyrészt – a müncheni konferenciára adott válaszként tekintett rá, másrészt pedig, amint egyik könyvében írta „meg kell mondani, vakon bízam a szovjetek országában”.⁵¹ 1939. augusztus 30-án letartóztatták és a Pau-i börtönben tartották fogva teljes elszigeteltségben. A háború kirobbanásáról is csak napokkal később, véletlenül értesült. Arról pedig, hogy Maurice Thorez, az FKP főtitkára elhagyta katonai körzetét, vagyis dezertált, csak novemberben, az ellene folyó perben. A vád ellene az állam biztonságának a veszélyeztetése volt. Ezt azzal igyekezett cáfolni, hogy kijelentette: kész bevonulni a hadseregbe és harcolni Franciaországért. Ugyanakkor az ügyvédje a védőbeszédében, bizonyítani akarván André Moine hazafiságát, a kijelentését szembeállította Maurice Thorez tétével: a főtitkár október 3-án dezertált.⁵² A hír teljesen lesújtotta André Moine-t, akit hat hónap börtönre ítélték. (A főtitkár dezertálásának részleteiről csak évekkel később értesült, de bízott a főtitkárban.) Szabadulása után háziőrizetben tartották, ahonnan 1940 áprilisában szaporodó fogolytársaival együtt börtönről-börtönre vitték, majd 1941 februárjában Marseille-ben egy Algírba tartó hajóra tették. A sivatag szélén (Djelfa) lévő táborból csak hét hónappal a Szövetségesek észak-afrikai partraszállása után, 1943. június 1-jén szabadult. A fővárosba ment, ahol a gyufagyárban nyomban alkalmazták is eredeti szakmájában. A gyárban ismerte meg az ott dolgozó Blanche Massont, akit a háború után feleségül vesz.

⁵¹ Uo. 44.

⁵² Maurice Thorez 1939. szeptember 3-án vonult be a hadseregbe, s azt nem is akarta elhagyni. Ám a kommunista párt szeptember 26-i betiltása után az egyre erősödő kommunistaellenes légkörben fennállt annak reális veszélye, hogy letartóztatják. Ez, továbbá a Komintern állásfoglalása a háborúról (imperialista jellegű, vagyis a kommunistáknak semmi érdekük nem fűződik a részvételükhöz) meggyőzték a dezertálásról, amely október 3-án éjjel történt. November 9-én Brüsszelen és Stockholmon keresztül érkezett Moszkvába, ahol Franciaország felszabadulásáig marad. A Vichy-i hatóságok hat év börtönre ítélték és megfosztották állampolgárságától. Ld.: Wielviorka, Annette: *Maurice et Jeannette. Biographie du couple Thorez*. Fayard, Paris, 2010. 247–274.

1943-ban az internálótáborokból szabadult kommunista parlamenti képviselők, kiegészülve a Moszkvából érkező André Marty-val⁵³, megalakították az FKP algériai bizottságát. A szervezet tömörítette az algériai kommunistákat is, akik a de Gaulle vezette Francia Nemzeti Felszabadító Bizottság Párizsba költözéséig (1944. augusztus) nem rendelkeztek önálló szervezettel, csak úgy, mint a tunéziai és marokkói kommunisták. Tevékenységüket teljes mértékben az FKP határozta meg. Ez a későbbiekben annyiban változott, hogy a francia párt direkt módon nem avatkozott be az AKP életébe. Viszont delegáltjai révén „segítette” az algériai pártot politikájának a formálásában. Ettől a metropolcentrikus nyomástól nehezen szabadult meg az AKP. A gyarmati korszakban teljesen tulajdonképpen sohasem. Erre magyarázatul szolgálhat az, hogy mindkét párt ugyanabban az alkotmányos politikai térben (a Francia Köztársaság) tevékenykedett.

A háború után a két párt között a kapcsolatot André Moine biztosította, aki néhány hónap franciaországi tartózkodás után 1947 márciusában visszatért Algériába. Nem egyéni elhatározásból, hanem az FKP vezetőségének a megbízásából, azzal a céllal, hogy belépjen az AKP-ba és segítse annak munkáját, elsősorban a szervezés területén. Az algériai kommunisták IV. kongresszusa a megérkezését követően ülésezett (április 17–19.), s nyomban meg is választotta a titkárság tagjává. Ő lett volna „Párizs szeme?” Sokaknak ez a véleménye, bár ismert, hogy direkt utasításokat nem kapott az FKP-tól, amelynek a tagságát fel is függesztette. Ugyanakkor tény, s ezt még becsmérő is elismerik, hogy teljes odaadással és őszinte meggyőződéssel dolgozott az AKP megerősödéséért, befolyásának növeléséért: cikkeket írt, minden szociális és politikai demonstráció szervezésében részt vett, megalapította a *Progrès* c. értelmiségi folyóiratot stb. Mindeközben rendületlenül képviselte és védte az FKP és a nemzetközi kommunista mozgalom (a Szovjetunió) politikáját. Elkövetett hibáinak is ez a gyökere.

A nacionalisták 1951-ben a kantonális választások bojkottját javasolták, tekintettel arra, hogy a háború utáni Algériában egyetlen választás sem volt tisztességes, valamennyit botrányok és csalások kísérték. Az AKP vezető testülete is hajlott a bojkottra. André Moine viszont az FKP egyik titkárának a jelenlétében (és ösztönzésére) megismételt központi bizottsági ülésen a részvétel mellett érvelt és foglalt állást. Ezzel hozzájárult ahhoz, hogy a nemzeti mozgalom – a nacionalista pártok és az AKP – egysége meghiúsuljon. Sőt,

⁵³ Életére ld. *Évkönyv*, 1986. 210-212.

azokat az alapszervezeteket, amelyek továbbra is a bojkottot tartották helyesnek, fel akarta oszlatni, titkárát pedig súlyos pártfegyelmeivel büntetni. Ezt végül is az érintett alapszervezet (Biskra) tagságának és az AKP egyes vezetőinek (William Sportisse) együttes fellépése megakadályozta.⁵⁴

Az 1954. november 1-jén kirobbant felkeléssel kapcsolatban is a végső-kig kitartott az FKP mellett: a fegyveres akciókért a gyarmati rendszert tette ugyan felelőssé és a harcolók támogatását sem ellenezte, de úgy vélte, hogy nem jött el a felkelés ideje, s ezért ellenezte a párt fegyveres osztagának (a Felszabadítás harcosai) a megalakítását. Ennek az álláspontnak a képviselőit nacionalista elhajlással, a munkásosztály és a proletár internacionalizmus erejének lebecsülésével vádolta. Az 1955. május 2-i központi bizottsági ülésen lezajlott vita végén a testület, állásfoglalása miatt, André Moine-t le is váltotta titkári tisztségéből.⁵⁵ Ám mint fegyelmezett párttag, alávetette magát a többségi határozatnak és bekapcsolódott a fegyveres harcot támogató illegális mozgalomba. 1955 júliusában Párizsba utazik, ahol találkozik az FKP második számú vezetőjével, Jacques Duclos-val, akinek szintén az a véleménye, hogy támogatni kell a fegyveres harcot. Azzal bízta meg André Moine-t, hogy Algériában szervezze meg a háborúellenes propagandát az Algériában állomásozó, egyre növekvő számú francia katona körében. (1956-ben számuk eléri a félmilliót) Konkrétan: szervezze meg egy háborúellenes lap nyomtatását és terjesztését a gyarmaton szolgálatot teljesítő katonák között. Ebben az FKP tudja segíteni, hiszen a pártnak ezen a területen már nagy tapasztalata van. Az indokínai háború idején, 1950-től kezdte terjesztetni a hadseregben a *Francia katona (Soldat de France)*, 1958-tól pedig a *Francia tengerész (Marin de France)* és az *Ejtőernyős (Parachutiste)* c. illegális lapot.⁵⁶

A két-, ritkábban négyoldalas, kezdetleges módon előállított *Soldat de France* első számát 1956 januárjában kezdték terjesztetni a kaszárnyák környékén, rendszerint a katonák által látogatott kávéházakban. Az utolsó, a kilencedik, szám egy évvel később, 1957 januárjában készült el. A lap algériai és francia származású kommunisták közel ötven fős, az FLN-nel is kapcsolatot tartó csoportjának a „közös vállalkozása” volt, mintegy szimbolizálva a két

⁵⁴ *Le Camp des oliviers. Parcours d'un communiste algérien. William Sportisse, entretiens avec Pierre-Jean Le Foll-Luciani.* Presses Universitaires de Rennes, Rennes, 2012. 162.

⁵⁵ Ruscio, Alain: *Les communistes et l'Algérie. De sorigines à la guerre d'indépendance, 1920–1962.* Éditions La Découverte, Paris, 2019. 272.

⁵⁶ Mignot, Elie: «Soldat de France» et l'intervention du PCF auprès des soldats du contingent. *Cahiers d'histoire de l'Institut de recherches marxiste.* 8. sz. (1982) 49–88.

nép barátságát.⁵⁷ A lap kiadását 1957 tavaszán már nem tudták megszervezni. Januárban elkezdődött az „algíri csata”, rettenetes nyomás nehezedett az FLN-re és az őt támogatókra és szimpatizánsokra (önkényes letartóztatások, kínzások, ismert személyiségek „eltűnése” stb.). A hadsereg, különösen egyes alakulatai, az ejtőernyősök, Massu tábornok vezetésével, a legbrutálisabb eszközöket alkalmazva fel akarták számolni az ellenállást Algírban és a nagyvárosokban, ahol az FLN merényleteket követett el. 1957. július 5-én André Moine-t⁵⁸ és az AKP több vezetőjét letartóztatták.

Első perében – 1958 novemberében – öt év börtönre ítélték, a másodikban – 1960 júliusában – viszont már húsz évre. Az 1958. novemberi bírósági tárgyaláson elmondott beszédében (hivatalosan „nyilatkozatában”) kifejtette, hogy francia neveltetése ellenére miért tudott azonosulni az algériai felszabadítási mozgalom ügyével. Elsősorban az 1789-es forradalom hatására, amely Franciaországot az egész világon a szabadság és a haladás szimbólumává tette. Látva az algériaiak nyomorát, nemzeti, kulturális, vallási mivoltukban egyértelművé tették, hogy az oldalukra álljon, s együtt harcoljon velük a gyarmat függetlenségéért, amelynek elérése elkerülhetetlen. A kiontott véreért egyedül azok a felelősek, akik ezt meg akarják akadályozni. Határozottan kijelentette, hogy létezik algériai nemzet, amelyet, ha elismernek „ragyogó perspektívát ígérő, szilárd és gyümölcsöző együttműködés alakulhat ki a két ország [Franciaország és Algéria – JNL] között.”⁵⁹ A második per zárt ajtó mögött zajlott. A kiszabott büntetésének azonban csak a töredékét töltötte le. A háború az 1962. március 18-án aláírt eviani megállapodásokkal véget ért, a de Gaulle-i Franciaország elismerte Algériai függetlenségét. André Moine áprilisban visszanyerte szabadságát. Franciaországban maradt, s az FKP központi bizottságának a munkatársa lett. Előbb a párt dokumentumainak gyűjtésével, rendszerezésével bízták meg, 1964-ben pedig a II. vatikáni zsinatról kértek tőle beszámolót, amely majd a párt egyházzal és a hívőkkel kapcsolatos politikájának az alapjául szolgál. Ebben nagy segítségére voltak az algériai tartózkodása alatt – különösen a háború alatt – kialakított kapcsolatai egyházi személyiségekkel.

⁵⁷ Le Foll-Luciani, Pierre-Jean: La Voix des soldats. Un réseau clandestin du Parti communiste algérien dans la guerre d'indépendance (1955–1957). *Cahiers d'Histoire*, 2018. (140. sz.) 47–64.

⁵⁸ A feleségét, aki szakszervezeti vonalon dolgozott, 1956 augusztusában Oránban tartóztatták le. Brutálisan megkínózták, majd 10 év börtönre ítélték. Hála az ügyvédek tevékenységének, az ítélet végrehajtását elnapolták, majd azt is elérték, hogy Franciaországba vigyék, ahol végül is 1961 nyarán szabadon engedték.

⁵⁹ Az elhangzott beszéd forrása: Moine, André: *Ma guerre d'Algérie*. Éditions sociales, Paris, 1979. 219–228. A beszéd úgy kerülhetett nyilvánosságra, hogy az ügyvédje kicsempészte a börtönből.

Az FKP 1966-ban létrehozta kutatóintézetét, a párt 1964-ben elhunyt főtítkárának nevét fölvevő Institut Maurice Thorez-t, amelynek ügyvezető igazgatójává André Moine-t nevezték ki. Feladata az Intézet adminisztratív ügyeinek intézésén túl a tudományos munka feltételeinek biztosítása, megszervezése volt (pl. kiadványok szerkesztése, tudományos tanácskozások szervezése stb.). Az Intézet a munkásmozgalom történetének a kutatását tartotta alapvető feladatának. Nyitott kívánt lenni minden, a témával foglalkozó kutató számára. Ez azonban a hidegháború miatt nem tudott megvalósulni, mivel a cél végsősoron az volt, hogy a kutatási eredmények igazolják a pártpolitika helyességét. Ez viszont – állapította meg André Moine – nem ösztönzött szabad és kritikus kutatásra. Mint ahogyan az sem, hogy az Intézetben folyt kutatások túlságosan a politikatörténetre koncentráltak, a társadalom struktúrájában bekövetkezett változások vizsgálatát pedig elhanyagolták. Ennek viszont súlyos politikai következményei lettek: a későbbiekben kialakított politikai irányvonal nem felelt meg a társadalmi valóságnak. Ezt a negatív jelenséget érzékelte a pártvezetés, amely megújulási szándéktól indítva 1979-ben Marxista Kutatóközponttá (Institut de recherches marxistes) szervezte át az Intézetet. Ennek munkájában aktívan már nem vett részt André Moine. Nyugdíjas éveiben visszavonult Bocau-ba, cikkeket, könyveket, visszaemlékezés töredékeket továbbra is írt, s részt vett a település kulturális és politikai életében. 1983-ban elvesztette feleségét, ami nagyon lesújtotta. Egyre nagyobb aggodalommal figyelte az FKP hanyatlását, kombativitásának elhalványulását, az algériai eseményeket (az iszlamisták előretörését) és a gorbacsovi „forradalom” következményeit. 1991 januárjában e sorok írójának küldött újévi üdvözlésében kifejtett véleménye egyáltalán nem tükrözött optimizmust a (nemzeti és nemzetközi) kommunista mozgalom jövőjével kapcsolatban, tartott attól, ami be is következett, hogy a mozgalom a múlt mélyreható kritikája helyett múltjának a teljes eltörlését választja.

1994. november 1-jén hunyt el, a nagy francia lapok (*Le Monde*, *L'Humanité*) méltató cikkben emlékeztek meg róla. Halála után a bocau-i könyvtár az ő nevét vette fel.

Részletek André Moine visszaemlékezéseiből:

A moszkvai titkos főiskola⁶⁰

1931 nyarán René Holmières de Bayonne társaságában egy esztendőre Moszkvába utaztam a leninista főiskolára. Az intézmény olyan felsőfokú képzőként működött, amelynek húsz országból több száz kommunista hallgatója volt. Céljaként azt tűzte ki, hogy elméleti képzést nyújtson a diákjainak, akik ezt a hazájukban nem kaphatták meg részben gazdasági és politikai okokból, részben pedig azért, mert vagy egyáltalán nem, vagy csak minimális számban rendelkeztek elméletileg kellőképpen képzett kommunista káderekkel. A főiskolát a Kommunista Internacionálé működtette.

Az, hogy számos ország aktivistáit egy helyre csődítették, hogy együtt éltek, mindannyiunk számára komoly épüléssel szolgált: a világgépünk kitágult és pontosabbá vált, nemzeti szűklátókörűségünk pedig visszaszorult, jóllehet az iskolai közgyűléseken a nemzeti sajátosságok kiütköztek. Láthatóbbá váltak a *megkülönböztető* jegyek, miközben mindez elmélyítette a részvevők internacionalista szolidaritását.

Az 1931–1932-es tanévben mintegy húsz francia tanult a főiskolán: Gaston Coquel, Martha Desrumeaux, Darras és Manguine Nord és Pas-de-Calais megyékből, Émile Zelner, Gaston Dourdain és Auguste Gillot a párizsi régióból, Paul Billat Alpes megyéből és Jules Décaux az ifjúkommunistáktól. A pontos listát nehéz lenne összeállítani, mivel Moszkvában illegalitásban éltünk, mindannyian álnevet használtunk. Engem például Boulogne-nak hívtak. Ilyen néven kaptuk meg a családjainktól a leveleinket, amelyeket egy közvetítón keresztül kézbesítettek. Ilyen névre szóltak a „propuszkjaink”, az útlevelelként használatos személyi igazolványaink.

Az ilyenfajta intézkedéseket a nemzetközi helyzet követelte meg, hiszen számos kommunista párt illegalitásban működött, magában Franciaországban pedig 1929-ben egy „összeesküvés” következtében letartóztatták a párt szinte teljes vezetőségét; nem sok előny származott volna abból, ha valakiről elterjed, hogy a leninista főiskola hallgatója... Moszkvában külön „Titkos Iroda” foglalkozott a biztonsági kérdésekkel és örködött a szabályok pontos betartása fölött. A mi hazautazásainkat például olyan ügyesen szervezte meg,

⁶⁰ Moine 1986. 107-109., 111-112. Fordította: Ferwagner Péter Ákos.

hogy az otthoni rendőrök még csak nem is fogtak gyanút. A vonatunk indulásának időpontját csak néhány órával korábban közölték velünk, ezért állandóan készenlétben kellett állnunk, olykor heteken keresztül.

A hallgatókat az anyanyelvük szerint csoportokba szervezték. A „francia” csoport ennek megfelelően magában foglalta a belgákat és a svájciakat is. Az oktatók általában tudtak franciául, egyikük-másikuk pedig csaknem anyanyelvi szinten, mint például a nemzetközi híró történész, Daline, Franciaország szakértője. Kiváló könyvtár és olvasóterem állt a hallgatók rendelkezésére. Ebből a szempontból kivételes körülmények között éltünk.

A tanulmányaink a következőképp zajlottak: az egyik professzor előadását az aktuális kérdések megbeszélése követte, majd önálló olvasásra és az elhangzottak megértésére, elsajátítására került sor. Ezután öt-hatfős csoportokat alakítottak, amelyek megvitatták az előadás egyes kérdéseit. Ezzel a módszerrel az összes kérdést kiveséztük, a gyengébbek pedig segítséget kaptak a felkészültebbektől. Utána jött az egyik tanár vezetésével a vita (ismétlés), lehetővé téve a homályos részletek tisztázását és egyes kérdésekben az elmélyülést. A munkanap reggel 8 órakor kezdődött és az étkezési szünetekkel együtt este 10–11 órakor ért véget. Hetente egy pihenőnapot kaptunk, egy másikat pedig – kiegészítendő az oktatási programunkat – gyárlátogatásra fordítottunk.

A főtárgyak a politikai gazdaságtannal foglalkoztak: a tőkés világ alapjai, a munkásmozgalom egyetemes története (szakszervezetek, kommunista és reformista mozgalmak), beleértve természetesen Franciaországot is, az orosz és szovjet kommunista párt története stb. Ezenkívül különféle témákról tartott előadások színesítették az oktatást. Mai szemmel nézve igencsak különösnek tűnhet, hogy nem volt filozófiakurzus. Csak kitartó kérések után jött el hozzánk egy-egy filozófus előadást tartani. A Komintern stratégiája az októberi forradalomból táplálkozott, ami – a kommunista pártok többségének első számú céljával összhangban – a hatalom fegyveres úton való megragadását jelentette. Ebből fakadóan katonai kiképzést is tartottak nekünk, amely magában foglalta a párizsi kommün, a kantoni és a hamburgi felkelések aprólékos tanulmányozását, kiegészítve terepen végzett gyakorlatokkal. Egy szóval tisztképző gyorstalpalót kaptunk, amitől mi, antimilitaristák, el voltunk ragadtatva, mivel ebben az esetben ugyebár a fegyveres erőszak a népet szolgálta.

A rendelkezésünkre bocsátott szakirodalom kiélesítette a kritikai elménket. Tudvalévő, hogy Sztálin az egyik hangzatos cikkében elítélte a „trockista

csempészeket”, akik szerint politikailag vereséget szenvedtek, ezért elrejtöztek és megpróbálták elveiket különböző írásokba úgymond becsempészni. Sztálin ezért éberségre szólított föl.

Az iskolában áttekintettük a francia nyelvű kiadványokat is, ami igazán gyümölcsöző munkának bizonyult. Amikor például Lenin *Állam és forradalom* című írásával foglalkoztunk, amely az *Összes műveiben*, a *Válogatott műveiben* vagy más kiadásokban jelent meg, nagyon jelentős eltérésekre figyeltünk fel, amelyek akár teljes szövegrészek értelmét is megváltoztathatták. Azt gondoltuk, lám-lám, így ér célt a „trockista csempészet”. Ma már sokkal óvatosabb vagyok, mivel az Éditions sociales-nál végzett munkám, s számtalan fordítás ellenőrzése során megbizonyosodtam afelől, hogy bizony léteznek különböző értelmezések vagy akár torzítások, sőt még jóhiszeműen elkövetett hamis értelmezések is.

[...]

A leninista főiskola nagy szolgálatot tett a nemzetközi kommunista mozgalomnak, amiért elismerés illeti a Kominternt és a fogadó országot, a Szovjetuniót, amely az iskola révén értékes segítséget nyújtott a forradalmi munkásmozgalomnak.

Mégis szembeszökő hiányosságokkal találkozunk, ha közelebbről megvizsgáljuk a képzést.

Számomra leginkább a hazámtól, Franciaországtól való elzártság fáj, hiszen az otthoni társadalmi élet távolinak tűnt. Emlékeztetnék arra, hogy akkoriban még nagyon kevesen rendelkeztek rádióval, a televízió és a zsebrádió pedig még teljesen ismeretlen volt. Az újságokat csomagban kaptuk nyolcnapos késéssel, a levelezést szigorúan a családra korlátozták, vagyis semmilyen kapcsolatunk sem volt a francia tömegekkel.

Rászoktunk arra, hogy fentről lefelé ítéljünk; a gondolkodásmódunk fentről lefelé haladt, a szubjektív vagy elméleti adatokból kiindulva, amiből a dogmatizmus nagyon is valóságos, szörnyű veszélye származott.

Azután ott volt a filozófiai képzés, azaz az érvelés módszertanának és formáinak a legteljesebb hiánya. Lett volna lehetőségünk a más kultúrákkal való találkozás révén a gondolkodás egyéb formáival is megismerkedni és szakítani a franciák mechanikus-sematikus szellemiségével. Ehhez képest éppen fordítva történt, mivel – számomra úgy tűnt – csupán a tradicionális szellemiséggel való találkozásra nyílt esély, amivel együtt járt a szovjetek hivatalos dogmatizmusa.

Néhány társammal alkalmunk nyílt erélyesen tiltakozni a számunkra elfogadhatatlannak tűnő bürokratikus megnyilvánulások ellen: franciául ítéltük el mindazt, ami nem vetett kellőképpen számot az ország történeti kontextusával. Innen már csak egy lépés választott el bennünket attól, hogy a trockista ideológia zászlóvivőinek tekintsenek bennünket. S miután ezt a lépést megtettük, máris ádáz viták vádjainak kereszttüzében találtuk magunkat. Végül az iskola vezetősége elítélt bennünket. Egy bordeaux-i fiatalembert, Allót a szolikamszki gyárba küldték, egy párizsi régióból származó elvtársat és engem pedig megfosztottak a tisztségeinktől, és úgy döntöttek, hogy a tanév vége előtt hazaküldenek Franciaországba.

A véletlen és a körülmények azonban máshogy döntöttek. A magatartásomat kispolgárinak minősítették. Ez elgondolkodtatott. Be kellett ismerjem, hogy fiatalkorom olvasmányai, Tolsztoj, Anatole France, Victor Margueritte, Reclus ösztönöztek arra, hogy így reagáljak: minden realizmustól mentesen eszményeket gyártottam, ebből pedig túlzó, gyakorlati jelentőséggel nem bíró értéktételek fakadtak. Azt hiszem, az eszmék eredetéről folytatott egyik vita során megosztottam a csoportommal a témával kapcsolatos gondolataimat. Ezt tisztességes eszmevitatásnak tekintették. Egyébként látva, hogy a tanév vége előtt távoznom kell, felpörgettem az iramot annak érdekében, hogy a lehető legtöbbet profitálhassak a még rendelkezésre álló időmből a tanulmányaimat illetően.

Mindez oda vezetett, hogy nem hajtották végre a döntést és egy közös kirándulás során ismét rám bízta a brigádvezetői tisztséget, amely feladatot reményeim szerint kifogástalanul oldottam meg.

[...]

Már nagyon vágytam a Franciaországba való visszatérésre, a hazámmal való újabb találkozásra és az ottani küzdelmekbe való bekapcsolódásra. Ugyanakkor viszont félttem is attól, hogy újra megismerkedek a tőkés világ nyomorával.

Nem is tévedtem. Amikor 1932 decemberében munkavállalói igazolvány nélkül hazatértem, nem kaptam munkanélküli segílyt. Szerencsére Tarnos községtanácsa a Munkanélküli Bizottság egyetértésével útkaparóként alkalmazott annyi időre, hogy már „megcélozhattam” a munkanélküli segílyt.

POÓR PÉTER⁶¹

Antonio Téllez Solá (1921-2005)

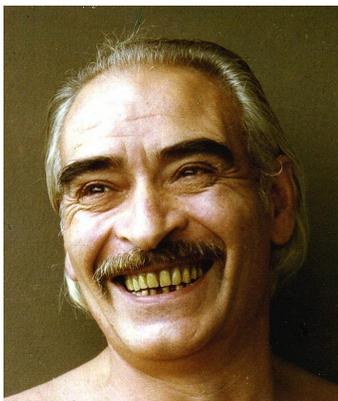
Antonio Téllez Solá militáns anarchista, antifasiszta ellenálló, a polgárháború utáni vidéki és városi liberter gerillamozgalom egyik első történésze – a *Rojo y Negro* sorait idézve, „a spanyol maquis Hérodotosza”⁶² – volt, ezzel a témával foglalkozó kutatás megkerülhetetlen alakja. Egyike azoknak, akik maguk is aktív résztvevői voltak a földalatti ellenállásnak, ezért nem pusztán külső nézőpontból szemlélték az eseményeket, s nem csupán a könyvtárak és levéltárak porosodó könyveire és iratcsomóira támaszkodva írták egy mozgalom és szereplőinek életrajzát. Téllez a munkáiban megelevenedő figurák közül sokakat személyesen is ismert, elvtársaként és barátjaként tudott, ennél fogva az általa megrajzolt portrék élesebb kontúrúak, írásából pedig összességében süt a tevékenységük és nem ritkán egész életükre szóló áldozatvállalásuk iránt tanúsított tisztelet és mély megbecsülés. Anélkül, hogy szépirodalmi eszközöket használva hősköteményeket írt volna, könyvei és tanulmányai lapjairól megannyi bátor és önfeláldozó ember életútja rajzolódik ki az olvasó számára, aki előtt nem lehet kérdés, hogy a bemutatott konfliktusban a szerző szerint kinek az oldalán is volt az erkölcsi igazság.

Antonio Téllez a katalán munkásosztály sarja volt (apja vasúti munkásként dolgozott), amely a maga korában a legszervezettebb és legradikálisabb (főképp anarchista) munkásmozgalmat élte Spanyolországon belül, s ez a körülmény szinte már önmagában predesztinálta Téllez bekapcsolódását kora társadalmi küzdelmeibe. 1921. január 18-án született Tarragonában, (korai) politikai érése pedig egybeesett a köztársaság időszakával. A '30-as évek viha-

⁶¹ Poór Péter, PhD-hallgató, ELTE BTK Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék

⁶² *Antonio Téllez Solá: the man who taught us that there were some who never gave up* <https://www.katesharpleylibrary.net/wh71v3> (Utolsó letöltés dátuma itt és a továbbiakban: 2022.08.01.)

ros eseményei őt sem hagyták érintetlenül: mindenekelőtt az 1934-es asztúriai bányászfelkelés (és az azt követő véres megtorlás) gyakorolt rá nagy hatást és radikalizálta őt.⁶³ A következő nagyhatású eseményt a polgárháború kitérése jelentette, amely Léridában érte, ahol a középiskola első évének elvégzését követően tanoncként dolgozott egy kovácsműhelyben. Mint oly sok későbbi

bi antifrancóista gerilla, ő is csatlakozott a liberter mozgalom ifjúsági szervezetéhez (Federación Ibérica de Juventudes Libertarias, röviden FIJL vagy JJLL), s lehetőségeihez mérten bekapcsolódott az antifasiszta ellenállásba és vele egyidejűleg a társadalmi forradalomért vívott harcba. Az ügyért való elkötelezettségét és militanciáját mi sem példázza jobban, minthogy önként jelentkezett az anarchista milíciába (konkrétan a Los Aguiluchos Hadoszlophoz), de fiatal életkorára való tekintettel kérését elutasították. Mire betöltötte a 18 éves életkort és végre felvételt nyerhetett a fegyveres erőkhöz (a milíciarendszeret ekkorra már

felszámolták, annak maradékai a republikánus hadsereg keretein belül tevékenykedtek), a polgárháború már végső fázisába jutott, és számára nem sok babér termett, mint ahogy a helyzet általában véve sem kecsegtetett már sok reménnyel a köztársasági oldal számára. Az alakulat, amelyhez csatlakozott, lényegében visszavonulásban volt, s vele együtt Téllez Katalónia 1939. február 10-én bekövetkezett elestével átlépte a spanyol-francia határt, hogy elkerülje a hadifogságba esést és a nagyon is valószínűsíthető megtorlást.⁶⁴

Sorsa ettől kezdve hasonlóvá vált több százezer honfitársáéhoz, akiket Franciaország valamely internálótáborába zártak. A francia kormány képtelen volt megbirkózni ekkora menekültáradattal, a helyzetet ráadásul tetézte a rá nehezedő külső diplomáciai nyomás éppúgy, mint a rendvédelmi erők részéről megnyilvánuló szándékos visszaélések. Ennélfogva a foglyoknak gyakran kellett szenvedniük a hiányos ellátásból fakadó nélkülözéstől, valamint a táborfelügyelet részéről megnyilvánuló hatalmi önkény különféle formáitól.

⁶³ Christie, Stuart: *Téllez Solá, Antonio, 1921-2005* <https://theanarchistlibrary.org/library/stuart-christie-tellez-sola-antonio-1921-2005>

⁶⁴ Villagrasa, Félix: Antoni Téllez i Solá, historiador de la lluita armada llibertària antifranquista. In: *Cercles: revista d'Història Cultural*, Núm. 8. 2005. 310-314. 310.

Magát Téllez előbb a határ menti prats-de-mollói, majd később a Toulouse-tól északra fekvő septfonds-i táborba internálták. Előbbi afféle tipikus válogató vagy gyűjtőtábor volt, mely kifejezetten a menekültáradat feltartóztatására és az emberek szortírozására szolgált. A tábort kerítés övezte és a helyi rendőri egységek mellett szenegáli katonák őrizték. A helyszínt megtekintő egyik újságíró beszámolója szerint a tábor nélkülözött bármiféle segélyhelyet és mozgókonyhát, az élelmiszerellátás pedig ehhez mérten hiányos volt.⁶⁵ Bár a határtól távolabb fekvő és valamivel később felállított táborok körülményei jellemzően némiképp jobbak voltak és a táborlakók már nem a szabad ég alatt háltak, a szenegáli katonák, a nélkülözés és a hatósági erőszak itt sem hiányoztak. Egy internált például ekképp írta le a kezdeti állapotokat: „Amikor a Septfonds táborba értünk és megláttuk a kunyhók sorát, az emberek elkezdték kérdezgetni: »Mi a fenék ezek a fészerek?«, mivel nekik csak egy tető és két fal jutott, melyek északra és nyugatra néztek. És a legtöbb kunyhónak nem volt padlója. Ezt a helyet Septfondsnak hívják, mely olyan, mint egy mocsár – a fond alacsonyan fekvő, mocsaras helyet jelent – és a talaj nagyon nedves és puha. Szalmát terítettek a földre, de még így is elsüllyedhettél a sárban. Az ok, amiért a kunyhóknak csak két oldala volt, hogy csak egyetlen munkáscsapat építette őket. (...) De nem sokkal azután, hogy megérkeztünk, spanyol asztaloscsoportokat szerveztek közülünk, hogy befejezzék a barakkokat. (...) Velem együtt várt a sorban egy falábú asztúriai, aki süket volt, mint egy ajtófélfa (...). Amikor a rendőrség az igazolványát kérte, nem hallotta, nemhogy értette volna, és csak vigyorgott, mire »bumm!«, az egyikük szörnyű ütést mért az arcába.”⁶⁶ A száműzetésbe kényszerült spanyol köztársaságiak számára felállított koncentrációs táborok utóéletéhez hozzátartozik, hogy közülük nem egyet (így például a septfonds-it is) Franciaország térdre kényszerítése után a náci és kollaboránsaik felhasználták a zsidók internálására is, hogy aztán később németországi megsemmisítő táborokba deportálják őket.

Téllez egy év után engedték szabadon fogságból, s egy lannemezani gyárnál kapott munkát.⁶⁷ Kálváriája ezzel azonban még korántsem ért véget,

⁶⁵ Mathieu, Anne: Az újságírók szolidárisak a Franco rezsimje elől menekülő köztársaságiakkal – franciaországi spanyol menekülttáborok 1939-ben. In: *Le Monde diplomatique*. 2019. december http://www.magyardiplo.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=2766#Itemid=48

⁶⁶ MacMaster, Neil (szerk.): *Spanish Fighters. An Oral History of Civil War an Exile*. Palgrave Macmillan, 1990. 126.

⁶⁷ Egyes források cementgyárról, míg mások löporgyárról írnak, kiemelve, hogy az itt szerzett robbantással kapcsolatos ismeretek később hasznára váltak az illegális mozgalomban. Ezzel szemben egy harmadik helyen csupán arról tesznek említést, hogy Téllez egy löporgyár építésénél dolgozott. Vö. például: Téllez Solá, Antonio: *The Anarchist Resistance to Franco*. Kate Sharpley Library, London, 1994. 47., Villagrana

ugyanis Franciaország nem sokkal később bekövetkező német megszállása egy merőben új és a száműzetésbe kényszerült spanyol munkásmozgalmi milítánsokra nézve kiváltképp veszélyes helyzetet teremtett. Észelve ezt, Téllez szeptemberben visszavonult egy kis pireneusi tanyára, ahol földműveléssel foglalkozott. Hamarosan azonban a megszállókkal együttműködő francia rendőrség így is a nyomára bukkant, s két hónapra letartóztatta, majd 1940. október 9-én internálta a legendásan rossz körülményei miatt hírhedtnek számító argelés-sur-mer-i táborba, ahol további fél évet volt kénytelen eltölteni.⁶⁸ Argéles-sur-Mer a határ menti internálótáborok legnagyobbika volt, ahol az

Harcostársaival 1944-ben (Téllez a fekvő alak)

összezsúfolt mintegy százezer menekültnek (a legelső három napban még ennél is jóval többnek) fedél nélkül kellett táboroznia a szögesdróttal körbevett homokos tengerparton, kitéve a szakadó esőnek, a szélnek és a hidegnek (ne feledjük, a tábor felállítására még télen került sor!). Az élelmiszerellátás katasztrofális volt: a hiányt az egyenlőtlen elosztás, a hatalmi önkény és a megálztatás tetézte (az örök szórakozásukat lelték abban, hogy kenyeret dobtak a földre az éhezők lábai elé, hogy aztán azok egymással versengve igyekez-

310-311., Iñiguez, Miguel: *Esbozo de una enciclopedia histórica del anarquismo español*. Fundación Anselmo Lorenzo, Madrid, 2001. 590. Legközelebb az igazsághoz az utóbbi verzió állhat, tekintve, hogy a már régóta működő helyi ipari létesítmény mellett 1939-től francia és külföldi munkások bevonásával egy új üzem építésébe kezdtek, noha ez nem kifejezetten lőporgyár lett volna, hanem alumíniumgyártó üzem.

⁶⁸ Villagrasa 311.

zenek megkaparintani azt). Később nyers ételeket osztottak nekik, a főzésről pedig maguknak kellett gondoskodniuk úgy, ahogy tudtak, azaz jobbára uszadékfával táplált tábortüzeknél. A táborparancsnokság ehhez éppúgy nem biztosított főzőedényeket vagy tányérokat, mint ahogyan takarót sem adott a didergők számára, akik közül többen fagyási sérüléseket szenvedtek vagy egyenesen belehaltak a következményekbe. Az ivóvízellátást szivattyúk segítségével kiemelt szűrt tengervízzel „oldották meg”, amely azon túl, hogy megszese nem volt iható – kiépített latrinák híján vizelettel és ürülékkel keveredve – vérhasjárványt okozott, újabb életeket követelve ezzel.⁶⁹

A kollaboráns Vichy-kormány német háborús igényeket maradéktalanul kiszolgáló politikája következtében számos foglyot vezényeltek ki munkaszolgálatra, köztük Téllez is, aki 1941. március 1-jétől a Külföldi Munkások 321. Századának kötelékében dolgozott előbb Mende-ben, majd 1943 februárjától a Le Collet-de-Déze-i antimonitbányában (mindkettő Lozère megyében található).⁷⁰ A körülmények sehol sem voltak rózsásak, a hatalom arroganciája és a kényszermunkások megalázása pedig arcprítító volt. A mindig öntudatos és rebellis Téllez szembehelyezkedett mindezzel, tiltakozó munkabeszüntetéshez folyamodva, melynek következtében a francia munkafelügyelők végül bepanaszolták a németeknél. Szerencséjére azonban nem került bajba az eset miatt (állítólag azért nem, mert az eljáró német tiszt is harcolt a spanyol polgárháborúban, és tisztelettel adózott a spanyol nép heves vérmérséklete iránt,⁷¹ amit még ha igaznak is fogadunk el, korántsem tekinthetünk tipikus forgatókönyvnek).

A háború további szakaszában több helyütt is erődítési munkálatok végzésére kötelezték (Séte, Agde). Állítólag ezalatt egy szabotázsakciót is végrehajtott a közeli Perpignan-Béziers vasútvonal ellen, majd a továbbiakban Saint-Affrique-ben egy hadikórházban dolgozott.⁷² Ekkor már 1944-et írunk, a tengelyhatalmak mindenütt visszaszorulóban voltak, küszöbön állt a normandiai partraszállás, az antifasiszta partizánmozgalom pedig mindenütt élénkülően volt. Téllez kihasználva az utolsó lehetőséget, mielőtt további kényszermunkára Németországba szállították volna, 1944 márciusában megszökött, és csatlakozott a földalatti ellenállók mozgalmához (maquis).⁷³

⁶⁹ Paz, Abel: *CNT 1939-1951. El anarquismo contra el estado franquista*. Fundación de Estudios Libertarios, Madrid, 2001. 21-24.

⁷⁰ Iñiguez 590.

⁷¹ Villagrasa 311.

⁷² Iñiguez 590.

⁷³ Villagrasa 311-312.

Ez a fordulat egyben új fejezetet is nyitott életében, és kijelölte számára az antifrancóista gerillaharchoz vezető utat. Ebben az időszakban nem volt ritka, hogy a spanyol polgárháború antifasiszta veteránjai csatlakoztak a francia ellenálláshoz, így Téllez viszonylag könnyen elvtársakra és honfitársakra lelt, akikkel együtt Aveyron megyében csatlakozott a Belföldi Francia Erők (FFI) IX. Dandárjához.⁷⁴ Az ezt követő hónapokban többek között közreműködött

Cipriano Merával, a veterán anarchista militánssal

Pont-de-Salars június 29-i bevételeiben, valamint a szövetségesek dél-franciaországi partraszállását követően, szeptember 10-én Rodés megtisztításában a náciktól.⁷⁵ A tengelyhatalmak gyorsuló ütemű visszaszorulását övező eufória új erőt adott a külföldre szakadt spanyol antifasisztáknak is, akik megerősítve régi szervezeteiket és egyúttal újakat

is létrehozva, fontolóra vették a spanyolországi harc felélesztését. Tették ezt abban a reményben, hogy a franciaországi bábkormány és a német uralom bukása után a folyamat nem állhat meg a határoknál, hanem szükségszerűen elvezet majd Európa-szerte minden fasisztoid rendszer – így a Franco-rezsim – bukásához.

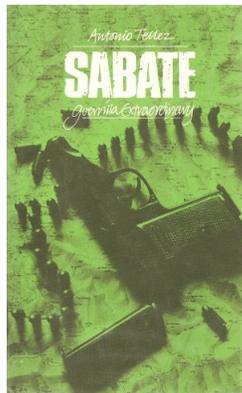
Téllez részt vállalt az antifasiszta munkásszervezetek alkotta Spanyol Országos Szövetség (UNE)⁷⁶ által 1944 októberében megindított Aran-völgyi invázióban. A többek között Sztálin jóváhagyásával és biztatására megindított támadás nélkülözötte a gerillák kellő kiképzését és az erődített települések megostromlásához szükséges felszerelést. A támadásban résztvevők ráadásul számszerűleg kevesen, mindössze 3-5 ezren voltak (a pontos számokra vonatkozóan a források ellentmondanak egymásnak), szemben a francóista ál-

⁷⁴ Christie

⁷⁵ Villagrasa 312.

⁷⁶ 1944-ben a szövetség tagja volt a Spanyol Kommunista Párt (PCE), Katalónia Egységes Szocialista Pártja (PSUC), a Republikánus Baloldal (IR), a Spanyol Szocialista Munkáspárt (PSOE), valamint az anarchoszindikalista Országos Munkakonföderáció (CNT). Legnagyobb befolyással azonban egyértelműen a sztálinisták rendelkeztek, akik egyben a katonai hadművelet megtervezéséért és legmagasabb szintű irányításáért is felelősek voltak.

lam túlméretezett katonai apparátusával. A helyzetet tetézte a franciaországi antifrancóista mozgalomba beépült besúgók információszivárogtató tevékenysége éppúgy, mint a Toulouse-ból és Moszkvából sugárzott sztálinista rádióadások önleplező híradásai, melyek révén Francóék számára az invázió nyílt titok volt. Hasonlóképp az akció kárára vált az a rosszul kigondolt stratégia, miszerint az első támadás iránya Navarra legyen, itt ugyanis a helyi lakosság – karlista tradícióinál fogva – nem támogatta a gerillákat. Lehetetlenné téve a támadás valódi céljának elérését: a harcok kiterjesztését, egy népfelkelés kirobbantását. E cél elérését egyébként a terület terepviszonyokból fakadó ritkán lakottsága is nagyban hátráltatta. Az invázió kudarcát a veszteségekre vonatkozó számadatok is jól szemléltetik (még ha ezeket csak nagyságrendileg fogadjhatjuk is el): míg a francóisták mindössze 32 katonát vesztek, addig a másik oldalnak 129 halottja volt, ráadásul további 218 gerilla fogságba esett, akik közül utóbb szintén sokakat kivégeztek.⁷⁷ Az akció mérlege oly mértékben negatív volt, emléke pedig olyannyira fájó, hogy a Spanyol Kommunista Párt (PCE) több tagjára is kiábrándítóan hatott, a Dolores Ibárruri főtitkár vezetésével dolgozó szerkesztőbizottság pedig „elfeledkezett” róla még csak utalást is tenni párttörténeti összefoglalójuk lapjain.⁷⁸ Az, hogy a hadnagyi rangban harcoló Téllez és társai nem tudták bevenni az észak-katalóniai Salardút, s hogy az inváziós kísérlet végső soron katasztrofális végeredménnyel járt, azonban semmit sem von le Téllez áldozatvállalásából és a közreműködésével megvalósult részeredmények jelentőségéből, akár az ő személyes, akár általában véve a gerillamozgalom fejlődésére nézve. A rosszul előkészített akciónak ugyanis fontos szerepe volt abban, hogy utóbb számos anarchista – köztük Téllez – kiléptek az UNE-ből, és elkötelezték magukat a sztálinistáktól független fegyveres ellenállás mellett. Ennek részeként Téllez a következő időszakban megkísérelt kapcsolatokat kiépíteni egyes spanyolországi gerillacsoportokkal, egy újabb külföldről indított támadás anyagi feltét-

⁷⁷ Beevor, Antony: *A spanyol polgárháború*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2002. 634-635., Heine, Hartmut: *La oposición al franquismo: de 1939 a 1952*. Crítica, Barcelona, 1983. 212-215., Preston, Paul: *The Last Stalinist: The Life of Santiago Carrillo*. William Collins, 2014. 124-125.

⁷⁸ Ibárruri, Dolores (szerk.): *A Spanyol Kommunista Párt története*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1964.

elei azonban nem voltak adottak, így a továbbiakban más módon igyekezett szolgálni az antifrancóista ügyet.⁷⁹

Toulouse-ban letelepedve tagja lett a FIJL II. Fél-szigeti Bizottságának (egészen 1946 áprilisáig), s szerepet vállalt a Franciaországban maradt II. világháborús fegyverek gyűjtésében és illegális rejtegetésében, mellyel más antifrancóista militánsokhoz hasonlóan a fegyveres harc alapjait kívánta megteremteni a gerillamozgalom számára. Később összekötőként tevékenykedett a franciaországi és spanyolországi anarchista ellenállók között, s ennek keretében titokban Spanyolországba utazott, igaz a vágyott eredmény elérése nélkül. A Liberter Mozgalom fegyveres gerillaharcot pártoló szárnya azonban mind kevesebb támogatásra számíthatott a száműzetésben működő Országos Munkakonföderáció (CNT) toulouse-i székhelyű Országos Bizottságától, mely a mozgalom hivatalos vezetését magára vállalva a legalitás megőrzése érdekében mindinkább mérsékelt irányvonal érvényesítésére törekedett.⁸⁰ Földalatti tevékenysége során Téllez szoros elvtársi és számos esetben baráti kapcsolatba került olyan anarchistákkal, akik utóbb legendás hírnévre tettek szert az antifrancóista gerillamozgalomban: Francisco Llopart Sabaté (El Quico), Josep Lluís Facerías (Face), Diego Franco Cazorla (Amador Franco), Julio Rodríguez Fernández (El Cubano), Raúl Carballeira Lacunza stb.⁸¹ Nekik és más harcostársainak később megannyi írásában állított maradandó emléket, sok olyan információt gyűjtve össze róluk, melyek ma is fontos támpontul szolgálnak az antifrancóista anarchista gerillamozgalom kutatásához. Velük ellentétben azonban Téllez hamarosan hátat fordított a számára mind frusztrálóbb légkörű Toulouse-nak és az aktív gerillatevékenységnek. 1946 végén Párizsba költözött, s mozgalmi szerepvállalása ettől kezdve mindinkább szervezési és propagandafeladatok vállalásában nyilvánult meg.

Ezzel ismét új szakasz kezdődött életében, amelynek központi tevékenységét mindenekelőtt az írás jelentette. Rajzolóként, szerzőként, szerkesztőként vagy épp alapító munkatársként megannyi anarchista sajtóorgánum (*Atalaya*, *CNT*, *Ruta*, *Solidaridad Obrera*, *Suplemento Literario de Solidaridad Obrera*) gondozásából kivette a részét, de az évek során hasonlóképp együttműködött az *Anthropos*, a *Bicicleta*, a *Cultura Libertaria*, a *Historia Libertaria*, valamint a *Polémica* című lapokkal (utóbbinak szerkesztőbizottsági tagja is volt).⁸² Emel-

⁷⁹ Villagrasa 312.

⁸⁰ Christie

⁸¹ Téllez: *The Anarchist Resistance to Franco*. 48.

⁸² Iñiguez 590.

lett viszonylag hosszú időn keresztül, 1960-tól egészen 1986-os nyugdíjba vonulásáig az Agence France Press riportereként dolgozott, mely egyúttal a fő megélhetési tevékenységet is jelentette számára. Élete hátralevő részét Ceretben, majd végül Perpignanban töltötte, s mindenekelőtt annak a munkának a folytatására és kiteljesítésére fordította, amit már az 1950-es évek közepe óta folytatott: az antifrancóista anarchista gerillamozgalom és képviselői történetének feltárására és publikálására, amelyhez elvtársa és jóbarátja, Francisco Sabaté 1960-ban bekövetkezett erőszakos halála erős ösztönzést adott neki.⁸³

Téllez nevét kétségkívül e munka tette közismertté, s még ha a hivatalos történészszakma részéről ezért megbecsülést nem is igen kapott (nem mint, hogyha erre különösebben vágyott volna), kutatásai igen kiterjedtek voltak és szerfölött hiánypótlónak bizonyultak. Munkájának nehézsége kezdetben ugyanakkor mindenekelőtt abban állt, hogy úgy tudósítson az antifrancóista ellenállás történetéről, hogy azzal ne sodorja veszélybe túlzott mértékben a mozgalom még élő militánsait, akikre – s ehhez nem férhetett kétsége – még külföldön is vadásztak a francóista rendőrség ügynökei.⁸⁴ Habár ő maga ekkor már nem vett részt radikális akciókban, kapcsolatai és feltételezett ismeretei miatt a francia rendőrség többször is beidézte, hogy kompromittáló információkat csikarjon ki belőle letartóztatott anarchisták ellen – sikertelenül.⁸⁵

Franco halála és rendszerének összeomlása után a szigorú konspiráció követelménye valamelyest enyhült, s tekintve, hogy a liberter mozgalom több évtizednyi kényszerű illegálitás után most már Spanyolországban is előjöhetett a föld alól, az ilyen tematikájú és szellemiségű könyvek kiadásának feltételei ott is lehetővé váltak,⁸⁶ bár hatásuk összességében korlátozott maradt. Téllez az évek során számos fordítást végzett németből, angolból, olaszból, továbbá cikkek és könyvek sokaságát ontotta magából, lényegében egész hátralévő életét ennek a feladatnak szentelve. Előbb Francisco Sabatérol,⁸⁷ majd Josep

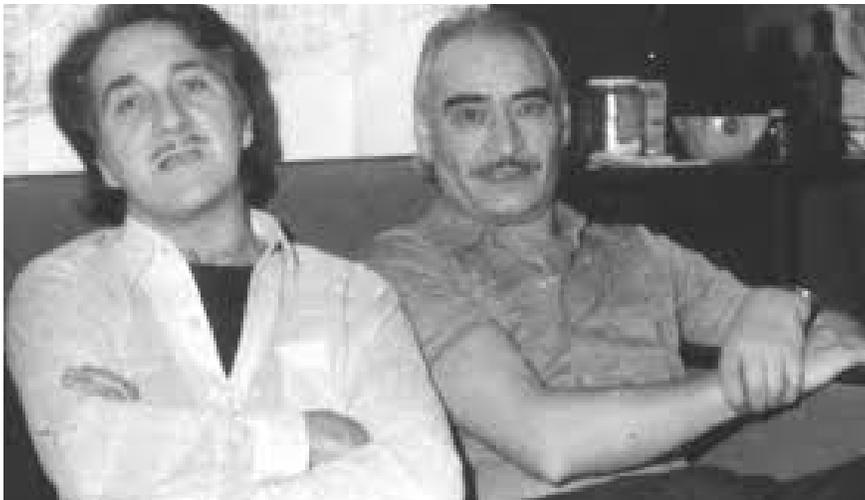
⁸³ Christie

⁸⁴ Az idős anarchista militáns Laureano Cerrada Santos-t például, aki korábban aktív szerepet vállalt egy Franco elleni 1948-as merénylet előkészítésében, továbbá aki illegális nyomdát üzemeltetett és profi hamisítóként fontos szerepet játszott a földalatti antifrancóista mozgalom támogatásában, már Franco halála után gyilkolta meg párizsi otthonában a spanyol titkosrendőrség egy ügynöke. *The Death of Cerrada*. In: Téllez Solá, Antonio: *The Unsung Struggle. Resistance to Franco 1939-1951. The Assassination Attempt on Franco from the Air - 1948*. Kate Sharpley Library, London, 2006. 33-35. (Eredeti megjelenés: *Black Flag*. Vol. IV. No. 13. 1977.)

⁸⁵ Villagrana 313.

⁸⁶ Téllez munkái Spanyolországban a Virus Editorial gondozásában jelentek meg, míg korábbi műveit a párizsi La Hormiga, a BÉlibaste és a Ruedo Ibérico adta ki. <https://www.viruseditorial.net/es/libreria/busqueda> <http://www.ruedoiberico.org/libros/autores.php?id=90>

⁸⁷ Téllez Solá, Antonio: *Sabaté. Guerrilla urbana en España (1945-1960)*

Octavio Alberolával, az antifrancoista Május 1-je Csoport vezetőjével és az Internacionalista Forradalmi Akciócsoport (GAR) tagjával

Facerías-ról⁸⁸ készített viszonylag terjedelmes életrajzi monográfiát, később viszont egy számos gerillaportrét tartalmazó kiadványt is megjelentetett.⁸⁹ Egyebek mellett feldolgozta a Franco elleni 1948-as merényletkísérlet történetét,⁹⁰ írt a Ponzán csoportról,⁹¹ részletesen bemutatta a Felszabadítás Ibériai Bizottsága (MIL) és a katalán anarchista militáns Salvador Puig Antich kapcsolatát,⁹² de hasonlóképp megemlékezett megannyi elfeledett spanyolországi gerillacsoportról,⁹³ illetve a gerillákat különféle módon támogató, határon túli antifrancoista anarchista csoportok és militánsok tetteiről.⁹⁴

⁸⁸ Téllez Solá, Antonio: *Facerías. Guerrilla urbana (1939-1957). La lucha antifranquista del Movimiento Libertario en España y en el exilio*

⁸⁹ Téllez Solá, Antonio: *La lucha del movimiento libertario contra el franquismo*

⁹⁰ Téllez Solá, Antonio: *Historia de un atentado aéreo contra el General Franco*

⁹¹ Téllez Solá, Antonio: *La red de evasión del Grupo Ponzán. Anarquistas en la guerra secreta contra el franquismo y el nazismo (1936-1944)*

⁹² Téllez Solá, Antonio: *El MIL y Puig Antich*

⁹³ Pl.: Téllez Solá, Antonio: *The first guerrillas in Cantabria* <https://theanarchistlibrary.org/library/antonio-tellez-sola-the-first-guerrillas-in-cantabria>, Téllez Solá, Antonio: *Marcelino de la Parra. Anarcho-sindicalist Guerrilla from León* <https://theanarchistlibrary.org/library/antonio-tellez-sola-marcelino-de-la-parra-anarcho-sindicalist-guerrilla-from-leon>, Téllez Solá, Antonio: *History of a Guerrilla Band. The three Jubiles brothers* <https://theanarchistlibrary.org/library/antonio-tellez-sola-history-of-a-guerrilla-band-the-three-jubiles-brothers>

⁹⁴ Pl.: Téllez Solá, Antonio: *Anarchist international action against Francoism from Genoa 1949 to The First of May Group* <https://theanarchistlibrary.org/library/antonio-tellez-sola-anarchist-international->

A Franco elleni 1964-es sikertelen merényletkísérletben részt vevő skót anarchista Stuart Christie által írt nekrológot idézve – aki 1973-ban találkozott vele először, s aki Sabatéről szóló fent említett életrajzát angolra fordította – Téllez-nek mint történétírónak „két fő célja volt: olyan önzetlen férfiak életének megörökítése, akik nem voltak hajlandók kiegyezni eszmei téren (...) egy olyan rendszerrel, melyet aljasnak és hitványnak találtak, és akik felnőtt életüket annak szentelték, hogy felszabadítsák Spanyolországot az utolsó tengelyhatalmi diktátortól. Munkássága nagyban hozzájárult a történelmi emlékezet helyreállítását célzó mozgalomhoz, amely manapság olyan fontos szerepet játszik a kortárs spanyol politikában. Téllez másik célja az volt, hogy demonstrálja: az egyén sohasem tehetetlen, mindig van lehetőség a lázadásra és az igazságosnak tartott eszme védelmére, még a legkedvezőtlenebb és legszerencsétlenebb körülmények között is.”⁹⁵ Lényegében ugyanezt a gondolatot szövi tovább Alfredo Bonanno, a modern inszurrekcionista anarchizmus egyik legismertebb teoretikusa és militánsa Téllez Sabaté életrajzának angol kiadásához írott előszavában: „Ezért hasznos egy ilyen könyv mindig: mert olvasása cselekvésre készítet, lelkesedést ébreszt. Mert megmutatja azt az ezer és egy módot, ahogyan le lehet csapni az ellenségre, mert nem ad teret a beletrődésnek és a kételynek.”⁹⁶

Antonio Téllez 2005. március végén hunyt el Perpignanban, szokásához híven nyughatatlanul épp a FIJL 1935 utáni történetén dolgozva, mely munkája ily módon befejezetlen maradt.

Gazdag kézirat-, fotó- és dokumentumgyűjteményből álló hagyatékát⁹⁷ felesége Téllez halála után az amszterdami Nemzetközi Társadalomtörténeti Intézetnek (IISG/IISH) adományozta,⁹⁸ így téve hozzáférhetővé kutatók, mozgalmárok és a téma más érdeklődői számára.

action-against-francoism-from-geoa-1949-to-the-fir, Téllez Solá, Antonio: *Goliardo Fiaschi* <https://theanarchistlibrary.org/library/antonio-tellez-sola-goliardo-fiaschi>

⁹⁵ Christie

⁹⁶ Bonanno M., Alfredo: Introduction. In: Téllez Solá, Antonio: *Sabate. Guerrilla Extraordinary*. Elephant Editions – AK Press, 1998. 9-12. 11.

⁹⁷ <https://iisg.amsterdam/en/search?search=t%C3%A9llez>

⁹⁸ Christie

SZÉKELY GÁBOR⁹⁹

Helga Grebing 1930–2017

A modern kori német munkásmozgalom-történet első átfogó és nemzetközileg legismertebb szerzője volt Helga Grebing.¹⁰⁰ Munkáscsaládból származott, édesapja kőműves, édesanyja gyári munkás volt. Berlin Brandenburg negyedében nevelkedett, és az itt található egyik oktatási intézményben végzett. 1947-ben érettségizett,

majd folytatta egyetemi tanulmányait. (Ez egy szokatlan „ugrást” is jelentett számára, amelyben azok részesültek, akik a náci időszakban nem járhattak egyetemre.) Ezt követően, lévén a tanintézet kereskedelmi iskola volt, eladóként helyezkedett el. Fiatalon, még 1948-ban lépett be Németország Szociáldemokrata Pártjába (SPD), itt találkozott az ekkor a norvégiai emigrációból visszatért Willy Brandttal. Ettől kezdve Brandt közeli munkatársa lett.

A berlini Humboldt Egyetemen folytatta tanulmányait, szakdolgozatának témája már a munkásmozgalom volt: a „Centrum (Párt) és katolikus munkásság a Weimari Köztársaságban”. Egyik tanára, a jeles történész, Hilde lett,

⁹⁹ Székely Gábor, történész, professor emeritus, ELTE BTK Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék

¹⁰⁰ A hasonlóképpen ismert Susanne Millertől (1915–2008) közöltünk írásokat az *Évkönyv* 2008-as (315–319.) és 2011-es (321–325.) kötetében.

aki később Kelet-Berlinben koncepciók perék vádlottjaként került vádlottak padjára. Benjamin hatása is közrejátszott abban, hogy amikor a patinás Humboldt Egyetem kettévált, ő tanulmányait az amerikai szektorban folytatta az ekkor alakult ún. „Berlini Szabad Egyetemen” (Freire Universität Berlin).¹⁰¹

Az egyetem végén már elsősorban – a politika mellett – a történelem foglalkoztatta: 1952-ben védte meg disszertációját, amelynek címe „A katolikus centrum és a munkásosztály a Weimari Köztársaságban” volt.

1953 és 1956 között is folytatta a tematikát, mintegy kiegészítve a már Münchenben megkezdett szerkesztői munkával – az Olzog Kiadó politikai tanulmányokkal foglalkozó részlegét vezette. A Weimari Köztársaság története mellett ekkor fordult a szakszervezeti mozgalom felé. 1959 után tovább tágította kutatási területét: a müncheni népiskola tanszékvezetője lett, ahol 1964 és 1967 között habilitációján is dolgozott. Ennek címe végül „A demokrácia konzervatív kritikája a Szövetségi Köztársaságban 1945 után” lett.

Habilitációját követően egyetemen oktatott, professzori címet szerzett a Frankfurt am Main-i Egyetemen, majd Göttingenben, illetve Bochumban. Ez utóbbi egyetemen már vezette a társadalmi mozgalmakkal, különösen a munkásmozgalommal foglalkozó intézetet (*Institut zur Erforschung der europäischen Arbeiterbewegung*).

Rendszeresen részt vett a munkásmozgalom-történészek nemzetközi konferenciáján (ITH).

Történész körökben neve már az 1966-ban megjelent, s később több kiadást is megélt „A német munkásmozgalom története” által lett közismert. Vitát váltott ki a „Munkásmozgalom és a fasizmus: fasizmus értelmezések az európai munkásmozgalomban” című 1990-ben megjelent munkája.

1995-ig az Európai Munkásmozgalom Tanszékét vezette a Bochumi Egyetemen.

Helga Grebing tagja volt az SPD elnöksége Történeti Bizottságának, 1948-tól legközelebbi munkatársa Willy Brandtnak (1913–1992), kancellásága idején, majd ezt követően is. Sokan ismerték meg a Friedrich-Ebert-Stiftung rendezvényein, éves konferenciáin, rendszeresen felszólalt, előadást tartott

¹⁰¹ Németország keleti és nyugati részre osztására, illetve Berlin kettéosztására 1949-ben került sor. Ezt követte az egyetemek kettéosztása is: a patinás Humboldt Egyetem a keleti szektorba került.

Linzben. Talán ez utóbbiak hozták meg nemzetközi elismertségét egészen Japánig.

2008-ban jelent meg életrajza Willy Brandtról. Egyik gondozója volt Brandt halála után összegyűjtött műveinek. (Quellenedition *Berliner Ausgabe Willy Brandt* der Bundeskanzler-Willy-Brandt-Stiftung.)

KRAJCSI SÁNDOR ROLAND

Maurice Bishop (1944–1983)

2023 októberében lesz negyven éve, hogy megölték Maurice Bishop baloldali politikust, grenadai miniszterelnököt, a New JEWEL Movement elnevezésű baloldali párt alapító-vezetőjét. A merényletet követően a kis karibi szigetországban polgárháborúhoz közeli hangulat lett úrrá. Ennek ürügyéül még 1983. október 25-én az Amerikai Egyesült Államok haditengerészete, hat karibi ország (Antigua, Barbados, Jamaica, Santa Lucia, St. Vincent és Dominika) fegyveres erejével kiegészülve katonai inváziót hajtott végre Grenada ellen.

Ma Magyarországon nem sok olvasó számára cseng ismerősen Maurice Bishop neve, ebben pedig nagy szerepe van annak, hogy magyar nyelven mindössze két olyan írás jelent meg, amely kifejezetten az ő biográfiájával, valamint forradalmi, politikai és kormányfői tevékenységével foglalkozik. Ebből az egyik ráadásul nem is magyar szerző tollából származik, hanem Lucho Granados Ceja, *Remembering Maurice Bishop and Grenada's Revolution* című 2004-es írásának a fordítása. A másik magyar nyelvű életrajzi írás a 20. századra nyúlik vissza, s a *Népszabadság* hasábjain jelent meg 1983-ban. A cikk keletkezésének apropója pedig nem is akármilyen alkalom volt, ugyanis 1983. szeptember 28. és október 3-a között Maurice Bishop grenadai miniszterelnök hivatalos látogatásra érkezett Magyarországra, s így ő lett a második legmagasabb szintű vezető politikus, aki Latin-Amerikából érkezett hivatalos látogatásra hazánkba.

Jelen írás célja egy olyan átfogó biográfia megrajzolása Maurice Bishopról a magyar olvasók számára, amely bemutatja azt, hogy a politika és közélet iránt érdeklődő fiatal jogászból hogyan lett a grenadai nép szociális-gazdasági jólétét baloldali megoldásokkal megteremteni akaró államférfi, valamint a nemzetközi politika szempontjából is jelentős politikus.

Gyermekkor, ifjúkor és a politika

Maurice Bishop 1944. május 29-én egy középosztálybeli család gyermekeként született Grenadában. Társadalmi hovatartozásának köszönhetően Bishop alap- és középfokú tanulmányait is a legkiválóbb iskolákban végezte. Közélet és politika iránti érdeklődése a középiskolához köthető, ahol többek között diákaktivista volt, illetve az iskolaújság szerkesztője, valamint a diáktanács és a vitakör elnöki posztját töltötte be. Ezen diákszerveződésektől pedig nemegyszer a politikai jellegű tevékenységek sem álltak távol.

Az igazi fordulatot Maurice Bishop politikai gondolkodásában azonban az egyetemi évek jelentették. Bishop 1963-ban kezdte meg jogi tanulmányait Londonban, a Gray's Inn-ben, ahol 1966-ban szerzett ügyvédi diplomát. Ebben az időszakban nagy hatással voltak Bishopra a harmadik világ különböző eseményei, mint például az afrikai dekolonizáció folyamata. Ezen belül is Ghána függetlensége és az abban nagy szerepet játszó Kwame Nkrumah tevékenysége. Szintén óriási figyelmet fordított a kubai forradalom két vezéregyéniségének, Fidel Castrónak és Ernesto Che Guevarának a tevékenységére. A kubai forradalomra pedig egyfajta példaként tekintett, amit a kis

karibi államoknak követni kell ahhoz, hogy teljesen függetlenné válhassanak. Továbbá a vietnámi háború kirobbanása is szerepet játszott Bishop nézeteinek formálódásában, legalábbis ami az USA-val és az imperializmussal szembeni ellenérzéseit illeti.

Bishop az egyetemi éve alatt találkozott különböző, a feketék jogaiért küzdő szervezetek és aktivisták munkásságával, amelyek szintén mély benyomást tettek a fiatal joghallgatóra. Ezek közül is elsősorban Malcolm X személye és a *Black Power* mozgalom volt az, amely igazán hatalmába kerítette őt.

Angliai tanulmányai során ismerkedett meg Lenin műveivel és a leninizmussal is. Ennek érdekessége pedig az, hogy az összes impulzus közül, ami itt érte, a Szovjetunió atyjának munkássága gyakorolta rá a legnagyobb hatást. Ezt pedig jól bizonyítja az az érdekes tény is, hogy fiát Vlagyimir Lenin Bishopnak keresztelte el. Maurice Bishop londoni tartózkodása során saját maga is folytatott politikai tevékenységet. Ilyen volt többek között a Nyugat-indiai Diákszövetségben és a Nyugat-indiai Szervezetek Állandó Konferenciáján, valamint a Faji Megkülönböztetés Elleni kampányban (melynek vezető tagja volt) való szerepvállalása.

Hazatérés Grenadába és a forradalom

Az egyetem elvégzését követően Maurice Bishop pár évig ügyvédként praktizált Londonban. 1970-ben azonban Grenadába költözött, ahol a fővárosban, St. Georges-ban ügyvédi irodát nyitott. Ezzel egyidejűleg belevetette magát a grenadai politikai életbe is, s csatlakozott a szomszédos Trinidadban kitörő forradalmat támogató baloldali mozgalomhoz, valamint több olyan csoporthoz is, amely az akkori grenadai elnök, Erick Gairy elnyomó rezsimjével szállt szembe. Alapító tagja volt az 1970 júniusában létrejött, tiszavirág-életű *Forum* nevű ellenzéki folyóiratnak is. Ezenkívül számos tüntetés aktív résztvevője volt. Az ápolók tüntetését követően pedig lázadás és arra való buzdítás vádjával tartóztatták le. A következő esztendőben, 1971-ben Bishop részt vett az Afrikai Felszabadítás Nap elnevezésű rendezvényen mint a Karibi Afrikai Felszabadítást Támogató Bizottság tagja.

Maurice Bishop politikai szerepvállalásában egy újabb szintlépés következett be, amikor 1972-ben megalapította a Mozgalom a Népgyűlésekért (MAP) elnevezésű pártot. Az újonnan létrejött párt programjának középpontjában a grenadai kormányzat decentralizálása állt. Mindezt a falugyűlések létrehozása révén kívánták elérni, hogy ezzel visszaadják az irányítást a nép kezébe.

A MAP még ebben az évben elindult az ekkor esedékes választásokon, ahol azonban vereséget szenvedett. Ez a kudarc pedig rámutatott a MAP gyengeségeire és hiányosságaira, amin kénytelenek voltak változtatni a vezetők. Az

első és legfontosabb problémája a pártnak a túlzott városorientáltság volt. Ennek érdekében viszont olyan politikát és programot kellett kialakítaniuk, amellyel ki tudnak törni a városi környezetből. 1972 márciusában Unison Whiteman vezetésével létrejött Grenada szigetén egy másik ellenzéki párt is Közös Erőfeszítés a Jólétért, az Oktatásért és a Felszabadításért (JEWEL) mozgalom néven. A párt a MAP-hoz hasonlóan a vidéki embereket célozta meg programjával, ám ezt sokkal sikeresebben tette, ugyanis a JEWEL vezetői és tagjai a művelt vidéki farmerek közül kerültek ki, akik pontosan tudták, hogy a társadalom mely rétegeit kell megszólítaniuk a támogatottság megszerzése érdekében. Ehhez pedig az egyszerre történő tömegmozgósítás eszköze helyett egy sokkal tagoltabb, több lépcsős módszert alkalmaztak, mégpedig a szomszédok, barátok és ismerősök megszólítását a névtelen tömeggel szemben.

Bishop felismerte a JEWEL erősségeit saját pártjával szemben, csakúgy, mint azokat a közös pontokat, amelyek megegyeztek a két politikai csoport törekvéseiben. Ezért Bishop felvette a JEWEL vezetőségével a kapcsolatot, ami végül a két szervezet egymáshoz való közeledését, majd 1973. március 11-én New JEWEL Movement néven történő egyesülését eredményezte.

A két politikai mozgalom egy párttá olvadását követően azonnal hozzálátott programjának kidolgozásához, amelynek középpontjában továbbra is a regnáló hatalom demokratikus úton történő megdöntése állt. Továbbá különböző szociális reformok bevezetése, az oktatás, a közegészségügy, valamint az ételmezési rendszer fejlesztése és a lakhatási viszonyok javítása is a kitűzött célok között szerepelt.

Az NJM először az 1976-os választásokon mérettette meg magát. A siker érdekében pedig koalícióra lépett két másik ellenzéki politikai mozgalommal, a konzervatív Grenadai Nemzeti Párttal és az Egyesült Néppárttal, létrehozva így egy Gairy-ellenes együttműködést Népi Szövetség néven. A koalíció azonban alulmaradt az Erick Gairy vezette kormányzópárttal szemben. Ugyanis míg előbbi 6, addig utóbbi 9 mandátumot szerzett. Itt érdemes megjegyezni azt, hogy a 6 ellenzéki mandátum egyikét Maurice Bishop szerezte meg, aki egyben az ellenzék frakcióvezetői pozícióját is betöltötte.

A választási vereséget követően Bishop további változtatásokat tartott szükségesnek a párt munkáját és profilját illetően ahhoz, hogy magukhoz tudják ragadni a hatalmat. Ennek köszönhetően pedig fokozatosan a marxista-leninista tanok felé kezdett fordulni az NJM. A párt azonban a választásokat követően is amellet foglalt állást, hogy a hatalom békés eszközökkel is megszerezhető, noha Maurice Bishopban ekkor már felmerült annak a gondolata, hogyha szükséges, akkor forradalmi úton kell elhozni az igazi változást Grenada szigetén. 1976-ban azonban a grenadai nép még fontosabbnak tartotta a regnáló rezsim demokratikus módon történő leváltását, mint egy forradalmat vagy egy fegyveres felkelést.

Az 1978–79-es év fordulatot jelentett az NJM addigi politikájában. Erick Gairy ugyanis mindenáron meg akarta tartani hatalmát, ezért 1978-ban egy sor olyan törvényt fogadtatott el a parlamenttel (például a munkavállalók sztrájkjogának felfüggesztése), amellyel saját pozícióját kívánta megvédeni. Ezekkel a lépésekkel Gairy a rendszer szempontjából veszélyesnek vagy gyanúsak vélt elemekkel kívánt leszámolni. Ennek keretében adta ki 1979 márciusában a rendvédelmi szervezeteknek azt a parancsot, hogy az NJM több vezetőjének lakásában, köztük Maurice Bishopnál, Unison Whitemannél, Kendrick Radixnél és Bernard Coardnál végezzenek házkutatást, akikre kihallgatás céljából elfogatóparancsot is kiadtak. Miután a szóban forgó vezetők március 10-én egy nagygyűlésen értesültek arról, hogy a rendvédelmi szervek utasítást kaptak a letartóztatásukra, elrejtőztek. Március 12-én, hétfőn azonban tudomást szereztek arról, hogy Erick Gairy elhagyta Grenada szigetét,

hogy részt vegyen az ENSZ ülésén, a hatóságoknak pedig azt a parancsot hagyta hátra, hogy haladéktalanul kutassák fel az NJM vezetőit és végezzenek velük. Ennek hatására a mozgalom rejtőzködő tagjai megvitatták a kialakult helyzetet, és úgy döntöttek, nem bujkálnak tovább, hanem cselekedni fognak.

Az elhatározást követően az NJM tagjai 46 fegyverhasználatban jártas személlyel a társaságukban még aznap este a védelmi erők laktanyájához vonultak, majd március 13-ára virradóan tüzet nyitottak a True Blue nevű katonai laktanyára. Bishopék nagy meglepetésére azonban nem ütköztek nagyobb ellenállásba, ugyanis a laktanyában állomásozó fegyveresek részéről nem érkezett viszont tűz, többségük pedig elmenekült a helyszínről. Ezt követően a forradalmárok az állami rádióhoz, a Radio Grenadához vonultak, amelyet egyetlen lövés nélkül sikerült elfoglalniuk. Bejelentették, hogy megdöntötték Gairy miniszterelnök kormányát, s egyben megadásra szólították fel a rendőrséget, amely a nap folyamán szinte ellenállás nélkül sorra letette a fegyvert. Ezzel párhuzamosan pedig a felkelők a legtöbb magas rangú kormányzati, katonai és rendőrségi vezetőt őrizetbe vették, amely szám szerint nagyjából 100 főt jelentett. Bishop még a délelőtti órákban rádióbeszédet intézett a grenadai néphez, amelyben arra kérte a lakosságot, hogy támogassák az NJM fegyveres erőit, illetve ígéretet tett a demokratikus szabadságjogok mihamarabbi helyreállítására. A grenadai forradalom a csekély méretű ellenállásnak – emiatt sokszor vértelen forradalomnak is szokás nevezni – köszönhetően még a nap végére győzelmeskedett, így Kubát követően a Karib-térség a második, magát munkásparaszt kormánynak definiáló kormány került hatalomra Grenadában.

Maurice Bishop a miniszterelnök (1979–1983)

A forradalom győzelmét követően a New JEWEL Movement felállította a Népi Forradalmi Kormányt, amelynek vezetője Maurice Bishop lett, aki szocialista elvek mentén kezdte el irányítani a szigetországot. Az új kormány ígéretet tett a gazdaság fejlesztésére, a munkalehetőségek kibővítésére, a lakáshelyzet és a közszolgáltatások javítására, valamint demokratikus választások tartására. Ez utóbbira végül nem került sor Bishop közel 5 éves miniszterelnöksége alatt.

Szociális téren a kormány programjai közül érdemes kiemelni az orvosi ellátás színvonalának javítását, amelyet a vidéki orvosi rendelők megteremtésével valósítottak meg. Emellett az oktatás fejlesztésére is nagy hangsúlyt fektettek, ugyanis az analfabetizmus leküzdése érdekében minden faluban felállítottak egy ún. Népi Tanítási Központot, ahol önkéntesek tanítottak. Továbbá

rendelet született a tandíj eltörléséről és az iskolák férőhelyeinek kibővítéséről is, amely szintén az írni-olvasni tudók számának növelését célozta meg.

Szintén fontos megemlíteni az új kormány egyes jogvédő intézkedését is, mint például a nők szexuális kihasználásának büntetendőségét, illetve általánosságban a nők helyzetének javítását. Ez utóbbi megvalósítása érdekében az NJM felállította a Progresszív Nők Egyesülete (Progressive Women Association – PWA) nevű szervezetet. A PWA többek között olyan kérdésekkel foglalkozott, mint a nők munkakörülményeinek a javítása, illetve a bérek emelése és a szülési szabadság bevezetése.

Maurice Bishop Grenada agrárjellege miatt a mezőgazdaság fejlesztését tűzte ki célul a szigetország gazdaságának fejlesztése érdekében. A kormány elsősorban a hazai növénytermesztést kívánta növelni például a parlagon lévő földek művelés alá vonásával. Mindemellett a miniszterelnök az ipar fejlesztését is szorgalmazta, amit a mezőgazdasági termékekre épülő konzervipar megerősítésével kívánt elérni. Ezzel pedig a külföldi élelmiszerfüggés csökkentése, illetve Grenada exportjának növelése volt a cél, ugyanis Bishop azt szerette volna, hogy „Grenada ne legyen senkinek a hátsó udvara.”

Az NJM nagy hangsúlyt fektetett a halászat és a turizmus fellendítésére is. Ez utóbbi érdekében kubai segítséggel kezdetét vette Point Salines-ben egy korszerű infrastruktúrával ellátott nemzetközi reptér építése, amely ellenérzéseket váltott ki az Egyesült Államokból Grenadával szemben. Washington ugyanis úgy vélte, hogy a reptér nem turisztikai, hanem katona célokból épül, amely a kubai és szovjet harcirepülőgépek számára biztosítana felszállási lehetőséget.

A gazdaság szerkezetét tekintve Maurice Bishop hosszú távon az állami gazdaságok hálózatában látta a fejlődés lehetőségét, ehhez pedig szép lassan megkezdődött a földek és az ipari létesítmények állami kézbe vételezése. A magánszektor jelentősége miatt azonban az államosítást nem tudták levelezni az államszocialista országokhoz hasonló módszerekkel és ütemben. Így ez a folyamat megakadt, Grenada gazdasági szerkezete pedig vegyes gazdaságúvá alakult át. A kormány a magán- és az állami szektort szoros együttműködésre készítette, hogy így felügyelete alá tudja vonni a magánkézben lévő ipari és mezőgazdasági tevékenységeket. Ennek hátterében pedig az állt, hogy a magánszektor egy része továbbra is kapcsolatban volt a nyugati tőkével.

Az új grenadai kormány által a gazdasági és szociális helyzet javítása érdekében előírányzott reformok a forradalom előtti időszakhoz képest több fontos változást is eredményeztek. Mindezt jól mutatja az, hogy az egy orvos-

ra jutó betegek száma mintegy felére csökkent (4250 főről 2000-re), az írni-olvasni nem tudók aránya is csökkenő tendenciát mutatott, illetve a tömeges munkanélküliség is redukálódott (49%-ról 14%-ra csökkent).

Érdeemes röviden szót ejtenünk a Grenadai Forradalmi Kormány külpolitikájáról is. Maurice Bishop külpolitikáját a szóban forgó időszakban mint az el nem kötelezett országok politikájának nagy tisztelője, a diverzifikációra való törekvés és a kölcsönösen előnyös diplomáciai kapcsolatok kialakítása jellemezte. Mindez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a szigetország fő kereskedelmi partnerei– Nagy-Britannia, Egyesült Államok és Kanada – mellett nyitni kezdett az európai, a harmadik világbeli, valamint a szocialista országok felé. Grenada a szocialista országok közül 1979 folyamán diplomáciai kapcsolatot létesített Kubával, Vietnámmal, Észak-Koreával és a Szovjetunióval, valamint a közép-kelet-európai szocialista országok többségével. A szakirodalom alapján azonban a Szovjetuniót nem fűzte túl sok érdek Grenadához, mondván, hogy a szovjetek a térségben sokkal több potenciált láttak a szóban forgó időszakban lezajló nicaraguai, Daniel Ortega vezette sandinista forradalomban. Így a kétoldalú megállapodások meglehetősen lassan és csak Kuba közvetítésével jöttek létre Grenada és a Szovjetunió között. A két ország ugyanis 1980-ban Havannában írt alá egy kereskedelmi együttműködésről szóló szerződést. Itt érdemes megjegyeznünk azt, hogy az államszocialista berendezkedésű országok közül Kuba vált a legfontosabb partnerévé Grenadának. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint a Havanna által nyújtott gazdasági és katonai segélynyújtás értéke, amely 1979–1983 között elérte a 45,6 millió dollárt.

Később, 1982-ben a Szovjetunió és Grenada gazdasági és technológiai megállapodást kötött egymással. 1980 és 1983 között pedig 3 titkos katonai megállapodás is született a két ország között. Ezekben pedig szintén fontos szerepe volt Kubának, ugyanis az első hadászati jellegű megállapodást 1981-ben hasonlóképp Havannában írták alá a felek.

A szocialista blokk országaival létesített relációk közül érdemes kiemelnünk hazánkat, Magyarországot is, amely már 1977-ben diplomáciai kapcsolatot létesített Grenadával. 1980. augusztus 13-án pedig kereskedelmi, illetve műszaki-tudományos együttműködési megállapodást is aláírt a két ország. Ezt követően a legmagasabb szintű diplomáciai találkozóra került sor Magyarország és Grenada között, ugyanis 1983. szeptember 28-án Maurice Bishop Magyarországra látogatott, s október 3-áig az országban tartózkodott. A grenadai államfőt pedig maga Kádár János is fogadta. Bishop látogatása azonban formális, Anderle Ádám

Kádár János és Maurice Bishop találkozósa

szavaival élve, „inkább politikai-szimbolikus jellegű volt.” Azonban a grenadai kormányfő magyarországi útja egyáltalán nem volt cél nélküli, ugyanis az október 29-én tartott sajtótájékoztatójában kiemelte, hogy a Magyarországon (és a többi szocialista országban) látott és szerzett tapasztalatokat Grenadában hasznosítani fogják „a társadalmi haladásért végzett munkájukban” és „a gazdasági felemelkedést szolgáló, országépítő terveik megvalósításában.” Azaz a látogatás egyben tapasztalatszerzés is volt a grenadai forradalom elért eredményeinek továbbfejlesztéséhez.

Az Egyesült Államok kormánya nem vette jó néven Grenadának a szocialista országok irányába történő orientációját, különösen a Kubával ápolt jó viszonyát. Továbbá Washington neheztelte Maurice Bishop USA-ellenességét, illetve magát a tényt, hogy egy újabb baloldali forradalom győzedelmeskedett a Karib-térségben. Mindez pedig rányomta bélyegét a két ország kapcsolatára. Bishop azonban mégis törekedett a jó viszony kialakítására az USA-val úgy, hogy közben országának érdekei ne csorbuljanak. A kapcsolatok normalizálása céljából a grenadai miniszterelnök 1983 júniusában az Egyesült Államokba látogatott. Utazása azonban nem járt sikerrel, ugyanis a felek nem tudtak megegyezni egymással több olyan kérdésben sem, amely a két ország kapcsolatának pozitív irányú előmozdításához kellett volna. Az Egyesült Államok ugyanis arra kérte Grenadát, hogy lazítson kubai és szovjet kapcsolatain, mérsékelje USA-ellenes retorikáját, valamint számolja fel az egyéni

szabadságjogok korlátozását. Bishop pedig a két ország nagykövetségének kérésével fordult az Egyesült Államokhoz, illetve egy olyan bizottság létrehozását szeretne volna, amely a Grenada–USA kapcsolatok vitás kérdéseinek felülvizsgálatát szolgálta volna. Az észak-amerikai fél azonban erre nem adott garanciát addig, amíg az általa kért 3 területen nem történik magatartásbeli változás Grenadán.

Bishop azonban az Egyesült Államok által kért feltételeket elfogadhatatlannak tartotta, ezen belül is a szigetország Kubával és a Szovjetunióval való kapcsolatára vonatkozó kéréseket, mivel Grenada nem kívánta átstrukturálni külpolitikáját. Ez azonban azért volt problémás, mert Washington elsősorban ettől tette függővé a kétoldalú kapcsolatok pozitív irányba történő alakulását. Ezenkívül az USA kritikaként vetette fel azt is, hogy Grenadában az emberi szabadságjogok sértve vannak, amit Bishop alaptalan állításnak vélt. Egyedül az USA-ellenes retorikával kapcsolatban tudott a szigetország vezetője az Egyesült Államok számára pozitív választ adni, miszerint ezt valóban mérsékelni kell, de cserébe azt kérte, hogy Washington is tompítson a szigetországgal szembeni negatív hangvételű kommunikációján. Mindezekon túl az sem volt túl jó ómen, hogy az USA akkori elnöke, Ronald Reagan nem kívánta fogadni a grenadai vezetőt.

Merénylet Bishop ellen

1982 őszére problémák merültek fel a grenadai forradalom addigi menetelésében. Ez egyfelől a nép lelkesedésén volt érzékelhető, amely ugyan gyakorlati tettekben nem nyilvánult meg, ám a kormánypárt számára mégis egyre inkább világosabbá vált a lakosság kiábrándultsága. Ennek orvoslásáról komoly viták folytak a kormányon belül. Bishop a kialakult helyzet okait a párt nem megfelelő munkatílusában és problémákra adott válaszában látta, valamint a szolgáltatásokban felmerülő súlyos gondok, mint például a villanyáram-elvités nehézségeiben.

A felmerülő problémák egy másik forrása a párton belül keresendő, amely egyúttal magyarázza a fentiekben részletezett kérdéskört is. Ez pedig nem más, mint a párton belül kibontakozott belső konfliktus, amelynek kiváltó oka Maurice Bishop személye volt. Bishop ugyanis a szóban forgó időszakban a fontosabb kérdésekben egyre kevesebbszer kérte ki a párt véleményét, s döntéseit attól függetlenül hozta meg. Ennek nyomán a párt tagjai két nagy frakcióba tömörültek. Az egyik a miniszterelnök-helyettes, marxista-leninista

Bernard Coard köré szerveződő és egyben többségben lévő Központi Bizottság tagjaiból állt, akik a döntéshozás kollektívva tételét szerették volna elérni. Velük szemben álltak a miniszterelnök, Maurice Bishop támogatói.

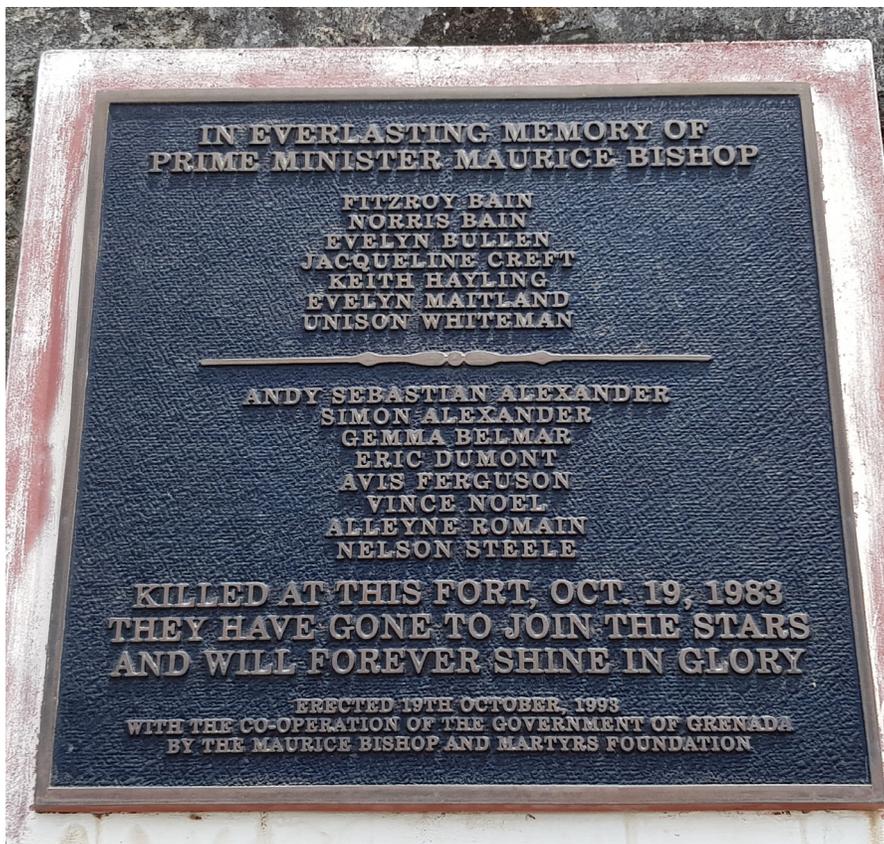
Bishop nem volt hajlandó megosztani hatalmát, amely a kormányzópárt két nagy csoportja között kialakult feszültséget odáig fokozta, hogy 1983. október 13-án Bernard Coard a hadsereg támogatásával puccsot hajtott végre, arra hivatkozva, hogy Maurice Bishop „egyszemélyi hatalomra tört, és nem vette figyelembe az ország kollektív vezető testületének állásfoglalásait.” Ennek értelmében Bishopot eltávolították miniszterelnöki pozíciójából, valamint kizárták a New JEWEL központi bizottságából és magából a pártból is. Ezt követően Coard utasítására letartóztatták és háziőrizetbe helyezték, majd Coard saját kezébe vette az irányítást. Bishop elfogatásának hírére október 19-én egy szimpatizánsaiból verbuválódott csoport ahhoz a villához vonult, ahol fogva tartották Bishopot, és kiszabadították őt. A sikeres akciót követően a tömeg Bishoppal az élen a Fort Rupert laktanyához, a grenadai hadsereg főparancsnokságához vonult, ahol tűzharc alakult ki köztük és a katonák között. Itt azonban egy katonai különítmény lefogta az egykori miniszterelnököt és hét miniszterével együtt még a nap folyamán kivégezték.

Maurice Bishop kivégzésének hallatára azonban Bernard Coard lemondott, a hatalmat pedig október 19-én az időközben Coard pártjára átállt Hudson Austin tábornok vette át, aki létrehozta a kormány feladatát ellátó Forradalmi Katonai Tanácsot, amelynek elnökévé saját magát nevezte ki.

A Grenadában lezajló puccs és az ezt követően kialakult zűrzavaros helyzet (pl. kijárási tilalom bevezetése) hallatára október 25-én az Egyesült Államok inváziót indított Grenada sziget ellen. Ūrűgyűl a szigetországban tanuló amerikai orvostanhallgatók védelme szolgált. A valódi ok azonban inkább politikai volt: félelem a szocializmus térségben való tovább terjedésétől, a Grenadában – állítólag – egyre nagyobb létszámban megjelenő kubai katonai erőktől és az újabb szovjet hídfőállás kiépülésétől. A beavatkozás politikai okait erősíti az a tény is, hogy az Egyesült Államok már 1981 folyamán hadgyakorlatot tartott Puerto Rico közelében, ahol egy lehetséges grenadai megszállást szimuláltak. Egyes források (pl. a Washington Post) szerint a CIA is számos akciót tervezett a szigetország gazdasági és politikai megroppantása érdekében. Továbbá a forradalom 1979-es győzelmét követően Washington is számos korlátozó intézkedést (pl. a gyors- és védelmi segélyek, illetve az amerikai turisták visszatartása) foganatosított a szigetországgal szemben, vagyis Bishop hatalomra jutását követően már szinte azon-

nal napirendi ponton volt az USA számára az újabb baloldali karibi rezsim megbuktatása.¹⁰²

Az Egyesült Államok katonai inváziója 1983 decemberében sikerrel zárult. Ezt követően az ország irányítását ideiglenesen a korábbi kormányzó, Sir Paul Scoon vette át. 1984-ben választásokat írtak ki, amelyet a konzervatív New National Party nyert, a miniszterelnök pedig a párt vezetője, Herbert Blaize lett.¹⁰³

¹⁰² Erről részletesen lásd: Uo. 18–20.

¹⁰³ Baukhage – Hillebrands 303.

KÖNYVISMERTETÉSEK

LÓDI CSILLA¹

Az általános országos sztrájk Svájcban, 1918 novemberében

Roman Rossfeld – Christian Koller – Brigitte Studer (Hg.):

Der Landesstreik. Die Schweiz im November 1918

(Országos sztrájk. Svájc 1918 november).

Hier und Jetzt, Baden, 2018. 456 p.

1918 novemberében egy általános országos sztrájk vette kezdetét Svájcban, amely az 1848-ban megalakult állam máig tartó történetében a legsúlyosabb szociális és belpolitikai krízisnek számított. A svájci levéltárak többsége 1968-tól lehetővé tette a novemberi sztrájkjal kapcsolatos anyagokhoz való hozzáférést. Willi Gautschi már 1955-ben foglalkozott az Olteni Akcióbizottság tevékenységével. Ő volt az első történész, aki a sztrájk levéltári forrásait vizsgálta meg és dolgozta fel. A forrásbázisú monográfiájában megvizsgálta mindazokat a tényezőket, amelyek kihatással voltak a sztrájkra, eseménytörténetileg összefoglalta 1918 őszi történéseit, és nem utolsósorban megcáfolta az 1918 óta a köztudatban élő téves feltevést, miszerint az általános országos sztrájkot külföldi bolsevisták tervezték el és irányították. Gautschi ténymegállapításait a későbbiekben számos tanulmány elmélyítette és alátámasztotta. A tanulmányoknak köszönhetően párhuzamosan egyértelművé váltak a

¹ Lódi Csilla PhD hallgató, ELTE BTK Új- és jelenkori egyetemes történelem Doktori Program

regionális különbségek Svájc német, francia és olasz nyelvterületei, valamint a város és vidék között. Időközben ezek a tanulmányok eggyé váltak többek között alkalmazottak, szakszervezetek és a nők történetével is. A svájci országos sztrájkjal kapcsolatos tudományos írások nagy része városi központokra koncentrált, továbbá a politikai eseménytörténetek rekonstruálására.

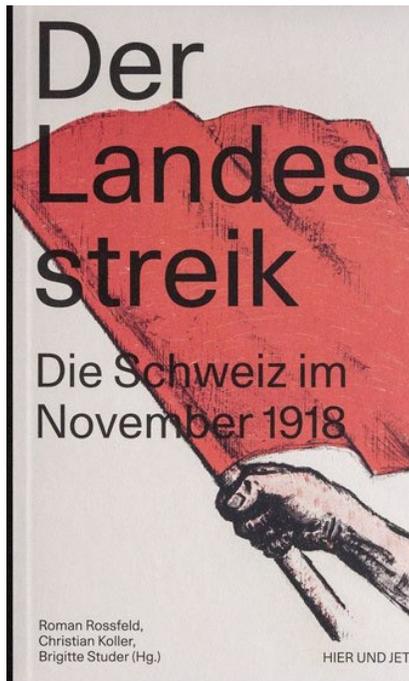
A Roman Rossfeld, Christian Koller és Brigitte Studer által szerkesztett tanulmánykötet 2018-ban jelent meg német nyelven, a sztrájk 100. évfordulóján, a Hier und Jetzt kiadó gondozásában. A tanulmánykötet öt kérdéskört jár körül, témakörönként három, egy esetben négy tanulmánnyal. Az olvasó azonban a tanulmánykötet gerincét képező írások mellett rövidebb terjedelmű, az adott témába illő tanulmányokkal is találkozhat. A témakörök és tanulmányok sokszínűsége betekintést ad a svájci történelem igen fontos pillanatába, hiszen a vitatott korszakban megjelenő szociális és politikai problémák a későbbi reformok megvalósításának mozgatórugóivá váltak.

Az első témakör a szóban forgó korszak szociális nehézségekkel, élelmszerelosztási problémákkal és lakhatási kérdésekkel foglalkozik. Maria Meier Bazel város példáján keresztül mutatja be az első világháborús élelmszerellátottságot és élelmezési problémákat, valamint azok jelentőségét a sztrájk idején. Annak ellenére, hogy működtek az állami támogatások és segítségnyújtások (példaként a népkonyhák), amelyek meggátolták a rászoruló helyzetének romlását, Bazelben az élelmszerekhez kapcsolódó krízis 1918 őszénél tovább tartott. Az általános országos sztrájk idején az élelmszerellátottság és élelmezési problémák központi motívumként szolgáltak a munkásság mozgósítása során.

Reto Zitelmann *„Csupasz falak, nedves falak” és a tető, amely „helyenként szivárgó”* című tanulmányában a munkásság lakhatási viszonyait, a lakáshiányt és a lakhatási politikát vizsgálja. A svájci ingatlanpiaci helyzet rövid ideig enyhülni látszott, azonban az első világháború kitörésével az építkezési tevékenységek majdnem teljesen leálltak. A háború végére súlyos lakhatási problémák alakultak ki a svájci városokban. Az emelkedő lakbérek és üzemanyagárak számos családot a hajléktalanság felé sodortak. Az Olteni Akcióbizottság már 1918 márciusában a kormányhoz fordult: kisméretű lakások építését követelte, valamint az üzemanyag után fizetendő adók csökkentését. A kormány 1918 telére kilátásba helyezett egy szövetségi rendeletet, amellyel támogatni kívánta a kommunális és szövetkezeti lakásépítést.

Az országos sztrájk, mint lendítőkerék. A társadalombiztosítás feltalálása 1920-ban című tanulmányában Matthias Ruoss azt vizsgálta, hogy az általa-

nos országos sztrájk milyen hatással volt a svájci társadalombiztosítás kialakítására. A 19. század vége felé a politikai baloldal és a haladó polgári körök már foglalkoztak az időskori szociális biztosítás gondolatával, azonban az 1918-as sztrájk új diskurzív tereket nyitott meg a kérdéskör számára. Matthias Ruoss szerint a sztrájk valóban lendítőkerékként hatott, a társadalombiztosítás kialakításának lehetősége azonban a két világháború közötti időszakban újra korlátozottá vált.

A politikai befogadás és kizárás, részvétel és elnyomás című témakör a tanulmánykötet második nagy egységét képezi. Oliver Schneider tanulmánya az országos sztrájk, a munkásmozgalom és a Szövetségi Tanács hatalmi rendszerének viszonyát vizsgálja. Az első világháború kitörésekor a Szövetségi Gyűlés korlátlan teljhatalommal bízta meg a Szövetségi Tanácsot az ország semlegességének és függetlenségének megőrzése jegyében. Ennek következtében joggal érezték magukat kizárva mindazon politikai csoportosulások, akik nem voltak jelen és képviselve a svájci parlamentben. Az ő kizárásuk kiélesítette a már meglévő belpolitikai ellentéteket. Az 1918 elején megalakult Olteni Akcióbizottságnak sikerült párbeszédet kialakítania a kormánnyal, ez azonban a sztrájk idején véget ért, így a szociáldemokraták tovább harcoltak azért, hogy egyenlő képvisellel részt tudjanak venni a svájci politikai életben.

Az állam védelme. *Polgárőrség és besúgó a munkásság ellen* című írásban Dorothe Zimmermann a sztrájk idején működő polgárőrségek és a Svájci Hazafias Szövetség tevékenységét mutatja be. A Svájci Hazafias Szövetség polgárőrségként majdnem 30 évig jelen volt a svájci politika színterén.

Sebastian Steiner az országos sztrájk és a katonai büntetőbíróóság viszonyát vizsgálja tanulmányában. 1918. november 11-én a katonai igazságszolgáltatás újra jogerős lett, amely korábban az első világháború idején volt az. Számos

civil személyt és katonát ítétek el a sztrájkot követő perekben olyan bűncselekményekért, amelyek addig nem is léteztek. A kormányzat nem önállóan döntött a sztrájkot érintő jogi következményekről, az érdekcsoportok (közigazgatási és hatósági körökön kívüli polgári társaságok) befolyással bírtak a jogi végkimenetek alakulására.

A tanulmánykötet harmadik témaköre különböző csoportok és osztályok, valamint a nők a sztrájkban betöltött szerepeinek a bemutatásával foglalkozik. A tárgykör első tanulmánya a könyv egyik szerkesztőjének az írása. Roman Rossfeld a svájci polgárság helyzetét vizsgálja meg az országos sztrájk idején (a munkáltatókat és azok egyesületeit, valamint az antikommunizmus jelenlétét Svájcban 1918 novemberében). A polgárság a sztrájk idején elhatalmasodó bizonytalanságot kihasználva egy olyan erős polgári blokkot hozott létre, amely az 1920-as évekre a svájci belpolitikában mély árkot idézett elő a politikai jobb és bal között.

Katharina Hermann tanulmányában a nők sztrájkban betöltött szerepét vizsgálja. Szerinte a nők számára meglévő sztrájkhelyszínek mellett (utcák, üzemek, népházak) másmilyen színterek is megnyíltak. Ilyenek voltak például a munkásság háztartásainak a konyhái és a városon kívüli erdős területek (a gyermekmegőrzés legfőbb helyszínei). A nők nemcsak a sztrájkokban vettek ki részüket, hanem háttérfeladatokat is elláttak (élelmiszerellátás, kisgyermek felügyelete).

A svájci parasztság a sztrájkban betöltött szerepével Juri Auderset és Peter Moser foglalkozik. A parasztság legtöbb esetben egyszerre volt munkáltató és dolgozó, így ők nem tartoztak a sztrájkoló többséghez. Ennek ellenére a parasztság többsége jogszerűnek tartotta a sztrájkot, ezzel egyidőben azonban elutasította azt forradalmi jellegére hivatkozva (félelem a parasztság megszüntetésétől). A sztrájkoló vezetőség a parasztságra már nem úgy tekintett, mint akik megdrágítják az árakat és kizsákmányolnak. Egy új kormány esetén partnerként tekintettek volna rájuk, akikkel együtt megoldják többek között az élelmiszerellátási problémákat is.

A sztrájk helyszínei. Regionális különbségek című tárgykör első tanulmánya Peter Heimé, aki a vasútváros Olten és az általános országos sztrájk viszonyát vizsgálta. Az olteni munkásszakszervezetnek sikerült a sztrájk idején a szövetségi posta és vasút dolgozóit is mozgósítania, és az olteni vasútforgalmat leállítania. Az Oltenben játszódó sztrájkot gondosan előkészítették, így ennek és a szabadelvű polgármester higgadt magatartásának köszönhetően nem történt vérontás. A szabadelvűek azonban kihasználták a sztrájkot, és a

korábban többször is a szociáldemokratákkal szövetkező polgári pártokkal alakítottak egy rövidéltű polgári tömböt.

Az ipari központnak számító Winterthur is kivette a részét az 1918-as országos sztrájkból. Thomas Buomberger tanulmányában többek között a winterthuri munkásság helyzetéről és az ottani politikai légkörről is írt. A nagyvállalkozói fém- és gépiparban dolgozó munkásság fegyelmezett magatartást mutatott a sztrájk idején, ugyanez elmondható a város polgári vezetőségéről is. A városi elnök és az ipari vezetőség ellenezte Winterthur katonai megszállását, azonban Emil Sonderegger parancsnok akaratának már nem tudtak ellenszegülni. A sztrájk utáni időszakban főleg a fém- és gépiparban dolgozók radikalizálódtak, és 1921-ben a Kommunista Párthoz csatlakoztak.

Max Lemmenmeier tanulmányában az 1916 és 1920 közötti Sankt Gallen-i munkásmozgalomról és annak az országos sztrájkban való részvételéről ír. A sztrájk egyik követelése a 48 órás munkahét bevezetése volt. Az általános országos munkabeszüntetés után Sankt Gallen kantonban már 1919-ben bevezették a 48 órás munkahetet, még mielőtt 1920. január 1-jén jogerőssé vált volna a gyártörvény. Az általános országos sztrájk csak tovább erősítette a Sankt Gallen-i szociáldemokraták és szakszervezetek reformtörekvéseit: a szociáldemokraták állami szinten való elismerését, úgy, hogy a hatóságoknál igazságos képvisellel lehessenek jelen, a munkásság szociális helyzetének javítását, az adóterhek igazságos szétosztását.

A Svájc olasz nyelvterületén zajló sztrájkokról Andreas Thürier írt. Az első világháború végét látva Tessin kanton lakossága már 1918. november 3-án elkezdte az antanthatalmak győzelmének ünneplését, ami egy héten át tartott. Az ünneplés utórezgéseit az általános országos sztrájk kikiáltása állította meg. Tessinben a sztrájk másként alakult, mint a Lugano térségében zajló 1918. júliusi általános sztrájk, amely a következő eredményekkel végződött: élelmi-szerellátás javulása, béremelések, munkaórák csökkentése, betegség esetén a dolgozók felmentése. A novemberi sztrájk Tessinben szerény volt, és gyakorlatilag Sopraceneri térségére korlátozódott, továbbá Luganóban és Locarnóban csak a vasúti forgalom állt le egy kis ideig. Chiassóban az olaszok győzelme és a spanyolnátha legyőzése állt az előtérben. A mérsékelt lefolyású sztrájk ellenére Tessin kantonban a politikai hangulat továbbra is feszült maradt (a polgári és baloldal között).

A kötet utolsó témaköre az általános országos sztrájk narratíváival, történelempolitikájával és emlékezetkultúrájával foglalkozik. Christian Koller írásában négy időszakon keresztül vizsgálja a Svájcban jelenlevő idegenfélelmet

és annak politikai kihasználását. A svájci politika polgári pártjai évtizedeken át kihasználták és fegyverükké alakították az orosz forradalmárok és zsidók által szervezett, valamint irányított kormánymegdöntés legendáját.

A bizonytalanság vírusa. Az évszázad járványa 1918 és 1919 között és az általános országos sztrájk című tanulmányában Patrick Kury szerint 1918 nyarától a baloldal, majd a jobboldal is elkezdte a spanyolnáthát felhasználni hangulatkeltésként az ellenséges tábor iránt. A hadsereg és konzervatív körök kísérletet tettek arra, hogy a járvány következtében elhunyt katonákat háborús halottként ábrázolják. Ezáltal korlátozták a járvány valódi áldozataira való emlékezést.

Daniel Artho írásában azt vizsgálja, hogy az országos sztrájk valójában egy megbukott forradalmi kísérlet volt-e. A legtöbb svájci polgári kör számára az országos sztrájk egy orosz mintára eltervezett kormánymegdöntési kísérlet volt, amelyet az állam szerencsésen elhárított. Ennek értelmében kialakult egy olyan forradalomnarratíva, amely 50 éven át domináns megközelítése volt az 1918-as eseményeknek. A sztrájkoló oldal hiába próbálta a sztrájkhoz való jogosultságukat megmagyarázni a korszak szociális visszáságaira és embertelen munkakörülményekre hivatkozva. Willi Gautschi kutatása cáfolta meg az addig a köztudatban élő mítoszt, utalva a hiányzó bizonyítékokra.

A könyv előszavában a szerkesztők felhívják az olvasó figyelmét arra, hogy Gatuschi igen részletes munkája mellett a téma feldolgozottsága még mindig hiányos, példaként a sztrájk transznacionális szintérbe való elhelyezése, annak ellenére, hogy a sztrájkkal már az 1970-es évektől kezdődően foglalkoznak intenzívebben. Ezt a hiányosságot kezdik pótolni, ugyanis 2022-ben a Schwabe Verlag gondozásában megjelent Martin A. Senn és Tobias Straumann írása, amely az *Unruhe im Kleinstaat. Der Schweizer Generalstreik von 1918 im internationalen Vergleich* címet viseli. A könyv írói összehasonlították a svájci viszonyokat más semleges államokéval. Amíg Dániában, Svédországban és Hollandiában a szociáldemokraták politikai befolyással bírtak, addig Svájcban ők messzemenően ki voltak zárva. A szóban forgó időszak idején működő kémkedés és az országos sztrájk viszonya szintén egy kevésbé kutattott része a témának. A forradalmi félelmek felfűtése és a kormánymegdöntés legendájának létrehozása a francia diplomácia és propaganda által szintén egy olyan eleme a sztrájkknak, amelyre nemrég lettek figyelmesek, de még számos oldalról vizsgálat alá kell vetni. A szerkesztők szerint további kutatást igényel a téma kultúrtörténeti jellege, valamint az érzelmek (például harag, félelem

és csalódottság) politikai eszközökként való felhasználása. További kutatást igényel még az információ, kommunikáció és a sztrájk viszonya is.

A tanulmánykötet betekintést nyújt a svájci történelem egy igen fontos és meghatározó pillanatába. Az összegyűjtött írások a sztrájkot számos szempontból mutatják be, így az olvasó nemcsak eseménytörténetileg ismerheti meg a novemberi történéseket. Emiatt a kötet véleményem szerint egy hiánypótló német nyelvű munka, és emléket állít a vitatott korszakban tevékenykedő svájci szociáldemokratáknak, a munkásságnak és mindazok számára, akik fáradhatatlanul küzdöttek azért, hogy javuljon a társadalom alsóbb rétegeinek az életminősége.

PANKOVITS JÓZSEF²

A politika és a társadalomtudományok kihívásai Olaszországban

Giuseppe Vacca:

Italia in cammino, Letture, ricordi, riflessioni
(Itália útja. Olvasmányok, emlékek, reflexiók).
Castelvecchi Lit Edizioni, Roma, 2022. 248 p.

A 20. század második felében nekiiramodó antifasiszta lendületben az olasz munkásmozgalom a baloldali értelmiséggel karöltve politikai kihívásoknak eleget téve próbálta meg küldetését valóra váltani. A vállalkozás egy időre

² Pankovits József, történész, kandidátus, Politikatörténeti Intézet

vagy átmenetileg átütő politikai siker nélkül véget ért. Mint ismert, a baloldal csak rövid időszakokra került a hatalmi-kormányzati pozíciók közelébe, esetleg társzerepbe, minek következtében gyökeres társadalmi átalakítást nem hajthatott végre, ugyanakkor a társadalomtudományos intellektuális törekvések elvi-eszmei vonatkozásokban figyelemre méltó eredményeket produkáltak. A világot rengető 1989/90-es események óta azonban bonyolult, összetett jelenségek tűntek fel, miután a munkásmozgalmak nemzetközi méretekben válságot, térszést, vereségeket szenvedtek, emiatt Itáliában (is) az okok keresésében a sajátos nemzeti mozgalmi tradícióiktól, egyúttal a nemzetközi hagyományoktól – melyekkel mindig szolidarizáltak – mintha tágítanának, bár nem revidéálják múltjuk egészét. Az újkeletű tendenciák nem ölelik át a teljes baloldalt, vannak hagyományörző csoportosulások és pártkezdeményezések is, valamint Antonio Gramsci megkérdőjelezhetetlen marxista eszmei-politikai öröksége

változatlanul hivatkozási alap és viszonyítási sarokpont. Teoretikus műveit a marxizmus kiemelkedő alkotásai közé sorolja mindenki; ugyanígy minősítik követőjét, Palmiro Togliattit a kommunista párt (PCI) vezetésében, a többi utódot hasonlóan. Elismerik Enrico Berlinguer, Giorgio Amendola, Pietro Ingrao

és Giancarlo Pajetta vagy a köztársasági elnöki székbe emelkedett Giorgio Napolitano és még mások gyakorlati politikai munkája melletti elméleti igényű hozzájárulását az Olasz Kommunista Párt modern politikai irányvonalának kidolgozásához, az elődök örökségének ápolásához.

Minderről összefoglalást adni roppant nehéz feladat lenne, mivel a nevezettek publikációi egy egész könyvtárat töltenek ki, amihez hozzá kell számítanunk a társadalomtudományok művelőinek, valamint a közvetlen „holdudvar” alkotóinak, a „társutasoknak” a plurális politikai és kulturális közeg vitapartnereinek szellemi teljesítményét, a politikai ellenfelekkel megnyíló vitafelületeken, konferenciákon és pártkongresszusokon keletkezett dokumentumokat, magánszemélyek különféle tanulmányait, írásait, a tárgyba

vágó megnyilatkozásokat. Közülük kiemelendő a szocialista párt ideológusa-
inak, értelmiségének közreműködése a történelmi baloldal erejének növelésé-
ben, továbbá nem lehet megfeledkezni a PCI-től balra helyezkedő mozgalmi
áramlatokról, írásokban, könyvalakban megjelent anyagaikról sem. A '60-as
években például genovai vasmunkások, hajógyári dolgozók Lotta Comunista
(Kommunista Harc) elnevezéssel a mai napig működő pártot alapítottak és
tartanak életben, amelynek marginálisan ugyan, de országos kisugárzása van,
nemzetközi kapcsolatokkal bír.³ Beszélhetnénk az 1968/69-ben létrejött „Il
Manifesto” csoportról („A Kiáltvány”-csoportról – utalás a marxi Kommu-
nista Kiáltványra), termékeny tollforgatóikról, jelenleg is ugyanazon a néven
működő lankadatlan kritikai szellemű, a kapitalista rendszert következetesen,
fenntartás nélkül elutasító és bíráló újságjukról.⁴ A PCI legjelentősebb
utódpártjai a Demokrata Párt (DP) (jóllehet a megszűnt kereszténydemokrata
pártformáció balszárnyának nagy része szintén beolvadt a DP-be), a Kommu-
nista Újjáalapítás (Rifondazione Comunista, RC) pártja. Más kisebb alak-
zatok kommunista néven lengetik még mindig zászlajukat. Összeségében az
életjeleket mutató, sőt eleven baloldali kulturális-politikai miliő eszmei for-
rásanyaga tehát Gramsci hagyatéka.

A nagy gondolkodó az olasz társadalom- és politikatörténet legfonto-
sabb, legfeszítőbb kérdéseit elemezte, mérlegelő következtetéseit nemzetkö-
zi távlatok közé helyezte: 1917 orosz forradalmát elfogadva, elvi azonosággal
a szocialista-szociáldemokrata hagyományt meghaladva a kommunizmus
irányzatához csatlakozott. Mind az olasz kontextus, mind a nemzetközi vi-
szonyok tárgyalásában originális elgondolásokkal jelentkezett. Megállapítot-
ta, hogy az 1860–70 folyamán kialakult egységes olasz államisággal nem jött
létre nemzeti egység, az egyesített országban az elmaradottabb déli területek

³ A Lotta Comunista egyik vezetője, Emilio Gianni *Évkönyvünk* szerkesztőbizottságának tagja, mun-
kájukról többször hírt adtunk.

⁴ Lélegzétvételnél szünet nélkül jelennek meg a lap hasábjain az olasz politikáról, a nemzetközi viszo-
nyok legkülönbözőbb kérdéseiről kritikus írások, példázza ezt 2022. május 9-én közölt kommentárjuk: „Az
oligarcha terminust rosszállóan használni kizárólag az orosz milliárdosokra nézve misztifikáció. Az orosz
sajátosság – ha keressük – a gazdasági anarchiában található, és abban a gyorsaságban, melyben a Szov-
jetunió összeomlása után bekövetkezett a gazdaság privatizációja. Ez, mint ismert, átment az erőforrások
és a közvagyon gigantikus tolvajlásába többnyire érdemtelen, gyakran az apparátusból származó emberek
javára. Az amerikai és európai kormányok a szabad világ győzelmét üdvözölték a Szovjetunió bukásában
és nagy elégedettséggel megállapodásokat kötöttek az új gazdákkal. Ukrajnában ugyanez történt. 100 olig-
archa ellenőrzi egy olyan ország gazdaságának 80 százalékát, amely a volt Szovjetunió egyik legelmaradot-
tabbika. Az Európai Parlament 2021. február 11-iki jelentésében dokumentálják az EU-hoz való rövid időn
belüli lehetetlen csatlakozásuk okait. Szó van törvénytelenégekről, korrupcióról... Szóval Ukrajna nem a
demokrácia modellje.”

parasztsága, valamint a kizsákmányolt, proletarizált munkásság nem lelt házára, ami forrongások gyújtólángját szította, serkentette a politikai harcokat. A Savoyai-ház királyainak regnálása sem demokráciát, sem gazdasági-társadalmi progressziót nem biztosított, a társadalom elégedetlensége növekedett. Gramsci tudatosította pártja számára azt is, hogy Nyugat-Európában, így Itáliában – a politikai intézményeiben tagolt társadalmi viszonyok, a civil társadalom politikumában – egyetlen forradalmi csapás, a keleties kultúra fogságában korhadozó ország 1917-es bolsevik típusú „mozgó háborújának” rohamával nem lehetséges a hatalom bástyáit bevenni és tetőtől talpig átalakítani a viszonyokat, kitartó, elhúzódó „állóháborúra” kell felkészíteni a munkásosztály pártját. Csak néhányat hoztunk szóba elméleti kategóriáiból, a hegemonia problematikáját és más fogalmakat tartalmazó komplex rendszeréből, melyeket a változó helyzetekre alkalmazva a párt mindenkor korszerűsítette irányvonalát. Togliatti a „szocializmus olasz útja”, Berlinguer a „történelmi kompromisszum” koncepcióját képviselte, mindketten, harcostársaikkal, a párt gyarapodó erőivel együtt előre vitték Itáliában a baloldal ügyét.

Mint állítottuk fentebb, összefoglalni hosszú évtizedek politikai és tudományos kihívásokra adott reakcióinak mérlegét egy tanulmányban nem lehetséges, lehetőség kínálkozik ellenben beszámolnunk arról, hogy a baloldali történetírók miként támogatták a párt munkáját.

Segítségünkre van ebben a Gramsci Intézet és Alapítvány volt vezetőjének – Giuseppe Vaccának – a visszatekintése egyfelől a saját pályájára, másfelől az irányítását megelőző és azalatt folytatott intézeti és egyetemi műhelyek kutatásaira, történetírási vívódásokra. Az 1939-es születésű Vacca Bari egyetemén tanult, majd ugyanott a politikai doktrínák tanára, kulturális-tudományos képességével, szervezői tehetségével, publikáló vénájával kiemelkedett a környezetében – legalább ötven könyvet jegyez. Munkáira felfigyeltek a PCI vezetői és őt jelölték 1988-ban a Gramsci Intézet igazgatójának, később az Alapítvány elnöke 1999-ig, ezután is történészként, politológusként töretle-

nül dolgozott. Időközben tagja lett a PCI Központi Bizottságának, az állami televízió igazgatói tanácsának⁵, megválasztották parlamenti képviselőnek, mandátuma az utódpárt színeiben is pár ciklusra megmaradt. Személyében megrajzolható a Gramsci által megálmodott, a párt szolgálatában álló „organikus értelmiségi” típusa – a „szakember+politikus”. Vacca természetesen Gramsci-kutató, a párt legbelsőbb életének ismerője, amit különben nem csak a fővárosi, központi politikai és tudományos életben mutatott aktivitása determinált, egész fiatalon Bariban tanúja és tevékeny résztvevője annak, ahogyan a pártközpont elképzelései a fővárostól többszáz kilométerre délre a periférián megvalósultak. Maga is a párt küzdelmeinek harcosa, a tudományos-szellemi élet szereplője, bekapcsolódva a politikába minden adottsága megvolt ahhoz, hogy könyveiben, különböző írásaiban publikáltakon túl – áttekintve a pályáját – új összefüggésekről, kevésbé ismert mozzanatokról, nem utolsósorban a pályafutása során, saját szemszögében fontos helyet elfoglaló személyekről szóljon, és vallomásokat tegyen élményeiről. Történelmi értékű, 1952-es datálású jellegzetes epizódot ír le épp Togliattiról, aki egy Gramsci-konferencia alkalmából Bariban tartózkodott, a jónevű Laterza könyvkiadó tulajdonosának családjánál vendégeskedett, és Vacca (a kiadó szerkesztője) az ifjú Laterzával való iskolatársi barátsága kapcsán rákérdezett a Togliattival megesett beszélgetésre. A házigazda Giovanni Laterza az 1948-as korszakos jelentőségű kereszténydemokrata választási győzelemről érdeklődött (48,48% – kis híján abszolút többség), és – meglepetésre – Togliatti kijelentette, nem baj, hogy úgy történt, ahogy. Noha a kereszténydemokraták és a szocialista-kommunista Népfront választási ütközetében minden – nem korlátlanul rendelkezésre álló – eszköz be volt vetve a munkáspártok győzelme érdekében, azonban alulmaradtak, a jobboldal túlereje fölénybe került a rendelkezésükre álló korlátlan eszközöknek, főleg az amerikai támogatásnak és az egyházi befolyásnak köszönhetően. Vacca és kollégái kikutatták, Togliatti már négy évvel korábban, közvetlenül a választások után a pártvezetésben ugyanezen az állásponton volt, indokolva azt a nemzetközi helyzettel, az erőviszonyokkal, a baloldalra nehezedő nyomással, a hidegháborúval. Az objektíve megszabott körülmények döntötték el az 1945 utáni dilemmákat: forradalom vagy valami másfajta politikai harci módszer szükségeltetik Itáliában – a feladvány az utóbbi felé dőlt el. Togliatti ugyanakkor a Laterzáékkal folytatott őszinte

⁵ Az életrajzi adat jól jelzi az olasz politikai pluralizmus színvonalát: a közmédia irányításában az ellenzék képviselhető magát, nem úgy, mint „szegény helyen”. Egy új illyési alkatú költő aktualizálhatná a híres, bár nem analóg vesszort: ahol pluralizmus van, ott van pluralizmus, ahol nincs, ott nincs.

légkörű beszélgetésben és a párt vezetése előtt is a választás kimenetelének fényénél éles fókuszban láttatta a politika és a propaganda, a stratégia és a taktika közti metodológiai különbséget.⁶ Ahogyan Gramsci eredeti gondolatokkal gazdagította a párt hagyományát, Togliatti szintén a realitásoktól nem elrugaszkodó mentalitásával vezette a pártot, kijegesítve a PCI szuverén, a nemzeti sajátosságoknak megfelelő, megkülönböztető ismérveit.

Vacca könyvében ismertetett, Bariban szerzett tapasztalataiból kiemeli még a Puglia régió (Apulia, székhelye Bari) pártvezetőjének a központból delegált – Togliatti politikai iskolájában nevelődött – Alfredo Reichlin munkamódszerét. Reichlin 1962–1969 között dolgozott Bariban, és ahogy Vacca leírja, fő feladatának tartotta a vidék mozgalmi kultúrájának, a párt kulturális kapcsolatainak a megfiatalítását, szélesebbé tételét. Pugliában a mozgalom a mezőgazdasági agrárproletár övezetekben hatékony, míg a városokban a kommunista jelenlét – nem számítva Tarantót nagy vasgyári létesítményével, ahol az alapszervezet Lenin nevét viselte⁷ – gyengébb volt, gyengélkedett a kulturális élet, a közoktatás pedagógusainak, a szabad foglalkozású értelmiségiek körében, az egyetemeken, a sajtóban (kivételes a Laterza kiadó üde színtoltja). Reichlin energikus szervezőmunkája nyomán a helyzet változott; személyes érdeme, hogy a változásokat létrehozó aktivisták nemcsak a helyi politikában, az országosban is gyakorlatot szereztek. Vacca szintén ebben az időszakban került Bariban a párt közelébe, és tehetségét, erőnyeit később Rómában sem vitatták. Nem véletlen, hogy 1973-ban az Aczél György vezette kulturális pártdelegáció programjába a szervezők beiktatták Barit, mert a város, a régió megfiatalodott kulturális és politikai pezsgése hosszabb távon éreztette hatását és „tapasztalatcserére” bizonyult alkalmasnak az olasz-magyar pártkapcsolatban.

Az sem véletlen, hogy könyvében Vacca bemutat egy érdekes kereszténydemokrata helybéli, bár egyáltalán nem provinciális politikust, Vitantonio Lozuponét. Szerzőnk a kereszténydemokrata-kommunista párbeszéd szemléltetéséhez megtalálta benne megfelelő alanyát, és a kezdetektől a történelmi kompromisszumig érzékeltethette az olasz politika legfontosabb viszonylatának dinamikáját. A katolikusok és nem hívők dialógusa az antifasiszta összefogásban De Gasperi és Togliatti révén már bontakozott, a köztársasági politi-

⁶ A leírást lásd G. Vacca 29.

⁷ A szerző nem használja a szimbolikus nevet, ám a pártlap (*l'Unità*) nem hallgatta el anno, tudósítva a '70-es évek derekán egyik taggyűlésükről. Akkoriban százezrek olvasták az újságot, és rajtam kívül bizonyosan vannak még, akik emlékeznek erre az „apróságra”; Tarantóban feltétlenül. Vacca a legkevésbé kívánja elvetni a párt identitását, viszont toleráns az új tendenciákat illetően.

kai formát megalapozó demokratikus alkotmányozási folyamatban gyakorolt együttműködésben már komolyak az előzményeik. A berlingueri történelmi kompromisszum nem precedens nélküli óhaj és álom, az olasz történelem mélyrétegeiből felszínre hozott és premier plánba emelt sajátosság, amely évtizedeken keresztül, részben a mai napig meghatározóan befolyásolja az olasz közéletet: lásd a mai Demokrata Pártot, más kérdés, hogyan befolyásolja – a probléma kifejtése szétfeszítené soraink keretét. Lozupone – Vacca szívesen megidézett emlékeiben – tisztességes reformista katolikus pugliai politikus; a régió szülőtte egyébként ugyanennek a politikának az országos szintű kivitelezője, Aldo Moro, de a többször miniszterelnökké választott toszkán Amintore Fanfani is eleinte a reformista irányzatban pozicionálta magát, később „konzervatívosodott” el. Lozupone esetét Vacca azért tárgyalja, mert 1954-ben tiltakozott a kereszténydemokrata párt (Democrazia Cristiana, DC) „titkos bizottságának” határozata ellen, miszerint a választásokon megbukó, korábban mandátumokat birtokló szenátorok busás életjáradékot kapjanak. („Szegényebb” helyeken megelégszenek a mesés végkielégítésekkel...) A kellemtelen akusztikájú döntés ügyében protestáló Lozupone levelet küldött Rómába, megírva pártja központjának, hogy „beféradtunk felvenni a harcot a könnyű váddal szemben, amit több oldalról zúdítanak ránk, mint a nagy kanállal evők erkölcstelen társaságára.”⁸ A választási rostán kihulló szenátorok életjáradékai után jönnek a képviselők, az államtitkárok és a többiek – tette hozzá Lozupone, aki mellesleg 1950-ben (!) csatlakozott az európai föderáció apostola, Altiero Spinelli alapította mozgalomhoz (Movimento Federativo Europeo)⁹. 1950 a hidegháború, a nemzetközi helyzet „fokozódásának” éve a koreai háborúval és más feszültséggócokkal, mégis a DC vezetése a szintén reálpolitikus és szociálisan hallatlanul érzékeny Alcide De Gasperi irányításával azért állt ki az európai föderáció eszméjéért és Lozuponét azért ösztönözte Spinelli lelkesedése, mert Európa Amerikától való differenciálódásának, egyben az olasz gazdaság reformista jellegű fellendülésének esélyében és reménységében bíztak – írta Vacca. A DC reformer törekvésének híve volt a párt

⁸ G. Vacca 52. (Fordításomban a magyaros „nagy kanál” nem fejezi ki a Giancarlo Pajetta kommunista vezető ötleteként forgalmazott hatásos és agitatív találékonyságát, az eredeti „forchettone” szó járulékos tartalmát; „forchettone” szó szerint nagyvillájút jelent, hallatára az olaszok a „zabálásra”, a „nagy zabálókra” asszociálnak.)

⁹ Altiero Spinellit kommunistaként deportáltatta Mussolini Ventotene szigetére, ott fogalmazta meg az európai föderációra, tulajdonképpen az unióra vonatkozó elképzelését, amit alapítóokmányként is számontartanak. Spinelli a szovjet-német paktum miatt kilépett a pártból, de nem tépett el minden kapcsolatot a kommunistákkal, független jelöltként 1979-ben a listájukon megválasztották európai parlamenti képviselőnek.

balszárnya, amely magára vállalta a kormányzás „közép-bal” opcióját, majd Moróval kész volt tárgyalni a történelmi kompromisszumról. Mindazonáltal a kommunista-szocialista baloldal számára az 1950-es és ’60-as évek periódusában nem alakultak kedvezően a körülmények, heves politikai küzdelmek zajlottak, és a párt ezek árán, nem egyszer vérrel fizetve, erősebb és erősebb lett.

A Gramsci Intézet körül gyülekező több nemzedékből álló kutatógárda az 1945 utáni folyamatoknak, a köztársaság története tanulmányozásának szentelte tudását és nemcsak a fentiekben említett kérdések tükrében, hanem átfogó, alapos vizsgálódások summázatában. A kutatás feltartóztathatatlanul folyt, történészek, szociológusok, filozófusok és politológusok népes csapata gyűlt össze. Vacca igyekszik szót ejteni valamennyiükről, de akivel külön is, részletesen foglalkozik, az Franco De Felice – szintén Bariból. Franco a Mussolini-biográfus Renzo De Felice névrokona, a fasizmust kutató, 1956-tól exkommunista történész tisztelője, vallásos családja, szigorúan hívő pedagógus édesanyjának nevelése ellenére líceumi tanulmányainak vége felé kommunistának mondta magát, majd a párt elkötelezett tagja és fiatalágától elhivatott történész, örököse a Togliattihoz hű, Togliattit helyenként apologetikusan beállító „öregek” (Ernesto Ragionieri, Renato Zangheri, Paolo Spriano¹⁰, illetve a történészek szakmai munkájába nem illetéktelenül beleavatkozó politikai vezetőknek, mint a már hivatkozott Amendola vagy a nem említett, de Vaccánál önálló fejezetben bemutatott, az olasz agrárium tudós szakértőjeként tekintélyes Emilio Sereni) generációjának, ő azonban önálló útra tért.

A fiatal Franco De Felicét Maritain katolikus perszonalizmusa és Puglia mezőgazdasági, napszámos paraszti világa foglalkoztatja, intenzíven, elmélyülten olvassa az 1945 utáni köztársaságtörténet, az olasz politika szakirodalmát, természetesen a baloldalra, a kommunista pártra vonatkozókat. Szükségszerűen érkezik a Moro-ügy vízvázlató eseménytörténetéhez, az állami intézmények strukturális összefüggéseihez, elkerülhetetlenül a kommunizmus történetének nemzetközi problémáihoz. Aligha lehet kétséges, Moro halálának akkoriban feltáratlan háttere vezette rá az állam látható, nyilvános működésével párhuzamos láthatatlan titkos funkcionalitásaira, a „dupla államiság”, a kettős állam és kettős törvényesség rejtett mechanizmusaira, a titkosszolgálatok tevékenységére, ölekezésükre a politikával.¹¹ Azóta a törté-

¹⁰ *Évkönyvünk* különböző számaiban legtöbbjükéről írtunk.

¹¹ Hosszas előkészületek után készült el történeti összehasonlításokkal kiegészített releváns tanulmánya „Doppia lealtà e doppio Stato” címmel, amely a Gramsci Intézet *Studi Storici* folyóiratának 1989/3.

netírás és a memoáriróadalom bőséggel igazolta a titkosszolgálatok és a titkos állami machinációk tettelegességét Moro politikájának zátonyra futtatásában és életének kioltásában. Vacca azzal támasztja meg ezt a tényfeltáró munkát, hogy részletesen ismerteti Mario José Cereghino és Giovanni Fasanella szerzőpárosnak a brit és amerikai archívumokban, a PCI titkos irataiban végzett kutatásai alapján összeállított könyvét,¹² amelyben a már kiderített információk sorjázatása mellett fölmerül néhány ismeretlen momentum. A két szerző először is leszögezi, az amerikaihoz viszonyítva az angol titkosszolgálat (intelligence) kiterjedtebb hálózatot épített ki Európában már a háború előtti években – együttműködve a szovjet szolgálatokkal, aminek Winston Churchill tudatában volt, mi több pártfogolta az 1939-es szovjet-német paktum miatt redukált, majd a háború alatt ismét fölélesztett kooperációt, Sztálin ügynökeinek a kiképzését is; állítólag ellenkezés nélkül tudomásul vette Kim Philby és társai szovjet beszervezését.

Nos, ezek az adalékok módosító jellegűek lehetnek a titkosszolgálati műveletek megítélésében. De Felice kutatásai úttörő jelentőségűek voltak a maguk idejében, ám akkoriban még csak sejtések, tapogatózások, a visszamenőleges tények rögzítései történnek meg, és De Felicét, valamint a kollégáit a történelmi fő sodor irányai kötötték le, ezen belül olyan problémák észlelése, mint a PCI és a nemzetközi kommunista mozgalom politikai kultúrájának fehér foltjai. Ezeket főként abban vélték felfedezni, hogy a második világháború utáni globális méretű kölcsönös gazdasági függéssel együtt járó hatásokból levonható következtetések nem tudatosultak eléggé a baloldali erők frontvonalán, és ez befolyásolta a PCI döntéseit, végső soron a szovjet köldökzsinórról nem kellő időben, úgymond későn megtett, már korábban esedékes leválást. Franco De Felice és több más baloldali történész gondolta és gondolja, ha a párt korábban, sikereinek csúcán, a '70-es évek közepén megteszi ezt a lépést, akkor politikai hatalmat szerezve döntő eredményeket érhetett volna el az olasz társadalom gyökeres átalakításában.

De Felice 1997-ben hatvanéves korában meghalt és addigi, halála előtti írásaiban felvetette hipotéziseit, de azokat csak részben kiírva magából már nem önthette végleges alakba. A felvetéseit Vacca visszacsatolja az „imperia-

számában jelent meg. Közlése óriási visszhangot váltott ki, a jobboldal elutasította, a miniszterelnök Giulio Andreotti tagadta az állam „kettősségét”, ám a Moro-ügyben eszközölt meghallgatások, vizsgálatok – a felelősöket konkrétan meg nem nevező következtetések híján is – a napnál világosabban bizonyították De Felice téziseinek helytállóságát.

¹² M.J. Cereghino, G. Fasanella, *Le menti del doppio Stato* (A kettős állam elméi). Chiarelettere, Milano, 2020.

lizmus” lenini értékelésének szerinte (vitathatóan) már Gramscival bekövetkező átgondolásához, és úgy látja, mind De Felice, mind a jelenlegi fiatalabb kutatók nagy része gyakorlatilag „nem a kapitalizmus legfelsőbb fázisának” tételét teszik magukévá, a kortárs modern világ egyesítésének bonyodalmaait és nem megoldhatatlan ellentmondásait veszik szemügyre. Hogy ez politikailag pontosan mindössze azt jelentené, hogy ki kellett volna vergődni Moszkva bűvköréből és hasonlulni a nyugati világhoz, az nyilvánvaló túlzás, mivel a szovjet párt támogatása nélkül a PCI nem maradhatott volna meg olyan erős tényezőnek, mint amilyen volt: a „guruló rubelek” az apparátus fenntartásában, a párt működésében nem mankónyi támaszt nyújtottak, sokat segítettek. A párt értelmiségének egyik része nem ok nélkül sürgette volna a szovjet kötelék elmetszését, ám az anyagi támogatás tényei önmagukért beszélnek, és ettől függetlenül is a baloldal több más szektorában az identitás feladása tabu, arról nem beszélve, hogy amikor az 1970/80-as évtized fordulón a PCI lazított moszkvai kötelékein, majd abszolút önálló útra tért, politikai sikereit, eredményeit nem tudta tetézni, a párt nem szárnyalta túl 1976-os legjobb, 36 százalékos választói maximumát, 1979-ben újra kiszorult társszereplői hatalmi pozícióiból, ahová PCI-alakzatban már nem evezett vissza. A szovjet kötelékről való leválást indokolta a szovjet politika betekosodása, megmerevedése, az ország hadiipari komplexumának túlsúlya és túlzott befolyása a politikai döntéshozatalra, a szovjet párt politikai hegemoniájának légüressége, a tömeges konszenzus hiánya, a gazdasági pangás. A baloldali értelmiség nagy csoportokban mai állapotában úgy gondolja – és Vacca erről is ír –, hogy az 1989/90-es fordulattal Itália igazodhatott és betagozódhatott a nyugat-európai realitások világába, ami megfelel a társadalmi igényeknek, következőképp az elavult mozgalmi ideáloktól és hagyományoktól távolabb kell kerülni és egy új irányú gondolkodásmódra kell szert tenni. Ezt az attitűdöt nem osztja mindenki és többeknek nem meggyőző, vitatott. A vita pedig nem áll meg, még nem látni a végét.

BESZÁMOLÓ

TARAFÁS IMRE¹

Mi volt a Habsburg Monarchia?

Az Osztrák Tudományos Akadémia ezzel a nem éppen szerény címmel rendezett német és angol nyelvű konferenciát Bécsben 2021. november 11. és 13. között még épp a Covid pandémia két nagy hulláma közt, hibrid formában. A megadott időbeli keretek a címhez hasonlóan voltak ambiciózusok, ugyanis a 16. századtól egészen a 20. századig nyúltak. Mindennek fényében nincs mit csodálkozni azon, hogy hatalmas volt a túljelentkezés, ez azonban lehetővé tette, hogy az előadások valóban a szorosan vett témáról szóljanak, a szervezők azon megoldása pedig, hogy csak egyetlen szekció volt, így valamennyi előadó meghallgathatta az összes előadást, a színvonalas vitát biztosította. Ebben a rövid beszámolóban természetesen nem áll módomban kitérni valamennyi előadásra, főként azon prezentációkra koncentrálok, amelyek tendenciát jelöltek a kutatásokban.

A címbe nem véletlenül került a „monarchia” szó „birodalom” helyett: a konferencia egyik legfontosabb eredménye és kérdése épp a birodalom fogalmára való rákérdezés volt, felülvizsgálata annak az általánosan elfogadott tételnek, miszerint a Habsburgok monarchiája birodalomnak tekinthető.

Az első két előadó a kérdést a kora újkorra vonatkozóan vizsgálta. Petr Mat’ a és William D. Godsey, mindketten az akadémia munkatársai, a *composit monarchy* (kompozit monarchia) koncepcióját vezették elő. E fogalom arra szolgál, hogy kiváltsa azon általánosan elterjedt, de elégtelen vagy egyene-

¹ Tarafás Imre, történész, egyetemi tanársegéd, ELTE BTK Történelmi Intézet Új- és Jelenkori Egyetemes Történelmi Tanszék

sen inadekvát fogalmakat, amelyekkel eddig leírták a monarchiát: nemcsak a birodalom tartozik ide, de a perszónálunió is. A kompozit monarchia jellemzője az előadók meglátása szerint az, hogy megmaradnak a helyi rendek és intézmények, a helyi szertartások (gondoljunk a koronázásokra), valamint jelentős mértékben a helyi törvények is, mindennek eredményeképpen pedig a centralizált *Gesamtstaat* csak vágyálom marad. A Habsburgok kora újkori monarchiájában még leginkább a hadsereg megszervezésének ügye biztosított némi egységet, azonban voltaképpen ezt is a helyi kormányzati gyakorlatok és e kormányzatok közötti kommunikáció, alkudozási folyamatok határozták meg.

Ebben a struktúrában természetesen a rendiség megszűnése jelentett éles cezúrát, mindazonáltal Godsey mellett érvelt, hogy az 1867-es kiegyezés voltaképpen ezt a kompozit hagyományt folytatta a magyar kérdés vonatkozásában. Mi több, a történész meglátása szerint Bosznia-Hercegovinát is sokkal inkább e kompozit rendszerbe integrálták és nem valódi gyarmatként kezelték. Míg Mat'á megmaradt koraújkori fejlemények elemzésénél, Godsey egyenesen odáig ment, hogy a Monarchiát egészen a felbomlásig kompozit struktúrájának látta („*composite to the end*”).

A fenti rövid leírásból is látszik, hogy e kompozit struktúrát leginkább a helyi, regionális kormányzati szervek működésének feltárásával lehet kutatni. Mat'á ebben a tekintetben fontos hiányosságokra hívta fel a figyelmet. Szilézia például a második legnagyobb adó befizető volt a monarchiában, a 18. századot megelőző történetét azonban szinte nem is kutatják. A Cseh Királysággal kapcsolatban továbbá az jelent komoly gondot, hogy a kutatók többsége egységes területként kezeli. Ez azonban anakronizmus, mivel maga Csehország csak egy részét tette ki e komplexumnak, a kormányzás nagyban eltért Morvaországban és Sziléziában – jóval heterogénebb területről van szó, mint az örökös tartományok többi része.

A külpolitikai szakértőként Magyarországon sokat publikáló jogtörténész, Techet Péter szintén a birodalom fogalmának alkalmazhatóságát tette mérlegre kritikái éllel. Techet, aki Pieter M. Judson grandiózus szintéziséből is hiányolta a birodalom fogalmának definícióját, úgy látta, a birodalom egyfajta hatalmi struktúrát és gyakorlatot jelentett, egy olyan jogrendet, amelyet a dinasztia legitimál, és amely társadalmilag elfogadott. A Habsburg Monarchiában mindez csak aszimmetrikusan valósult meg, ezért vitatható birodalomként hivatkozni rá.

A Habsburg Monarchiára érvényes analitikus fogalom kidolgozása mellett legalább ekkora figyelem irányult a monarchia természetéről szóló korabeli percepciókra. Ezekben egyértelműen központi helyet foglalt el a birodalom fogalma. Varga Bálint ennek a jelenségnek egy igen érdekes vetületét mutatta be: a 19. századi magyar birodalmi gondolatot – nemcsak a Habsburg monarchia birodalom tehát, hanem ebben van még egy birodalom, a magyar. Varga rámutatott arra, hogy a magyar birodalom fogalmának igen divergáló értelmezései léteztek egyszerre. Legmarkánsabbak ezek közül: az a birodalom fogalom, amely Magyarországot homogén nemzetállamnak akarta látni és az, amelyben az expanzív, imperialista politikai célokat követő nagyhatalom jelent meg, amely Délkelet-Európa felé hivatott kiterjeszteni befolyását.

Thomas R. Prendergast, a jeruzsálemi Héber Egyetem munkatársa előadásában 1840-től 1890-ig követte végig, hogy a Habsburg monarchia legjelentősebb jogtudósai miként próbálták meg értelmezni „birodalmukat”. A konklúzió szerint e jogtudósok nehezen tudtak szabadulni az essencialista államfelfogástól, így a többnemzetiségű birodalmat abnormalis tényezőnek tekintették, ezt az abnormalitást legjobb esetben is úgy fogalmazták meg, hogy Ausztriát semmihez sem hasonlítható, egyedi képződménynek kell tekinteni.

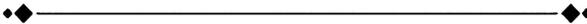
Hasonló következtetésekre jutott Tarafás Imre is dualizmuskori osztrák-német, magyar és cseh történeti narratívákat összehasonlító előadásában: az osztrák-német történészek, akármilyen lojálisak voltak is a monarchiához, a világot maguk is nemzetek sokaságának, Ausztriát pedig ennek megfelelően mesterséges alkotásnak látták. Múltértelmezésük azonban még így is inkompatibilis maradt a magyar és a cseh történeti önképpel: nemcsak egyes események vagy történelmi személyiségek megítélésében mutatkozott kibékíthetetlen ellentét, de a múlt fogalmi megragadásának alapvető szintjén is.

Több előadás is foglalkozott azzal, hogy a Habsburg monarchiáról milyen kép élt külföldön. Yarsir Yilmaz, az Akadémia munkatársa kora újkori oszmán forrásokban tanulmányozta a Habsburg monarchiáról kialakult képet. Rámutatott arra, hogy az Oszmán Birodalom diplomáciája fogalmilag nem különítette el Ausztriát a Német-római Birodalomtól, magukra a Habsburgokra pedig nem hivatkoztak családnevük alapján és császárnak sem nevezték soha ezeket az uralkodókat – lévén, hogy e cím megítélésük szerint Konstantinápoly elfoglalása óta csakis a török szultánt illette. Összességében az Oszmán Birodalom politikai elitje jóval kevésbé tartotta fontosnak, hogy információt gyűjtsön a Habsburg monarchiáról, mint utóbbi azt, hogy a keleti

birodalomról tájékozódjon. Marcus Gräser, a linzi Johannes Kepler Egyetem munkatársa a Habsburg monarchia amerikai percepcióit elemezte, rámutatva arra, hogy a tengerentúlon nagyon is tanúságosnak tekintették, hogy mi történik Ausztriában az amerikai nemzetprobléma szempontjából, a porosz-osztrák háborút pedig egyenesen az amerikai polgárháborúhoz hasonlították és ennek prizmáján keresztül elemezték.

A *Schlussdiskussion*t a monarchia két kiemelkedő kutatója, Thomas Winkelbauer és Franz L. Fillafer tartották, mindketten az Akadémia kutatói. A záróbeszélgetés középpontjában a Habsburg monarchia definiálásának kérdése állt. Érdekes volt a monarchia egyik leginnovatívabb történésze, Pieter Judson megjegyzése, aki ezúttal sajnálatos módon csak szekcióvezetőként (és természetesen aktív hozzászólóként) szerepelt a konferencián. Judson felvetette, hogy a 20. század eleji Habsburg monarchia valószínűleg lényegileg különbözött 16. századi egykori önmagától – utalva ezzel arra, hogy egyfajta „időtlen” definíció vagy fogalom, amely teljesen lefedi e mintegy négyszáz évet talán sem nem lehetséges, sem nem kívánatos. Mindazonáltal a záróbeszélgetés következtetése szerint a Habsburgok monarchiájáról való tudásunkat a továbbiakban leginkább összehasonlító kutatásokkal tudjuk bővíteni, ezekhez pedig feltétlenül szükségünk van találó analitikus fogalomra, amellyel képesek vagyunk leírni a monarchiát.

Judson egy nem minden humor és ironia nélküli megjegyzése szerint meglepő módon nem tudtuk meg a három nap alatt, hogy voltaképpen mi volt a Habsburg monarchia. Ehhez érdemes hozzátenni, hogy az elmélyült kutatásokat és termékeny vitákat inspiráló bizonytalanság még mindig jobb, mint a reflektálatlan, egyfajta homályos *common sense*re hagyatkozó fogalomhasználat, amellyel szemben maga Judson és a konferencia összes többi résztvevője is fellép.

BENYIK MÁTYÁS²

Beszámoló az EU Első Szociális Fórumáról

Baloldali, zöld és progresszív erők európai fóruma

Előzmények

Az Európai Bizottság 2021 márciusában terjesztette elő a szociális pillérről szóló európai jogok cselekvési tervét. A cselekvési terv mintegy 75 uniós szintű intézkedést határozott meg, amelyeket a Bizottság a jelenlegi megbízatási időszak (2019–2024) alatt vállal. A végrehajtás elkezdődött, számos intézkedést hoztak meg.

A cselekvési terv három, 2030-ig elérendő, uniós szintű célt fogalmazott meg, amelyeket az uniós vezetők és az érdekeltek 2021 májusában, Portóban (Portugália) elfogadtak:

1. a 20 és 64 év közötti népesség legalább 78%-ának legyen munkája;
2. a felnőttek legalább 60%-ának évente részt kell vennie képzésben;
3. a szegénység vagy a társadalmi kirekesztés kockázatának kitett emberek számát legalább 15 millióval kell csökkenteni.

E célok eléréséhez a tagállamok saját nemzeti céljaikat terjesztették elő. Magyarország esetében a foglalkoztatási cél 85 %, a képzési cél 60%, a szegénység csökkentésére vonatkozó cél pedig 292 ezer fő.

A bizottság 2023-as munkaprogramja a szociális és foglalkoztatás területén többek között az alábbi kezdeményezéseket tartalmazza:

² Benyik Máttyás, a Szociális Fórum képviselője

- az Európa Tanács ajánlása a szociális gazdasági keretrendszer feltételeinek kidolgozásáról;
- megerősített minőségi keretrendszer a szakmai gyakorlatok számára;
- a mentális egészséggel kapcsolatos átfogó megközelítés;
- európai fogyatékosági kártya;
- európai társadalombiztosítási igazolvány;
- a gazdasági kormányzási keretrendszer felülvizsgálata.

Első EU Szociális Fórum

Ursula von der Leyen bizottsági elnök 2022-es, emellett bejelentette, hogy 2023 a készségek európai éve lesz: az emberek ne maradjanak le a zöld és a digitális átállással összefüggésben.

A fenti szociális célok megvalósítására 2022. november 16–17-én Brüsszelben tartották meg az EU első szociális fórumát.

A rendezvény fő témája a zöld átmenet társadalmi dimenziója volt: tisztességes zöld átmenet, gondoskodási/ápolási stratégia, szociális (piac)gazdaság, készségek/hozzáértés fejlesztése.

A megélhetési költségek emelkedése jelenleg az emberek első számú gondja az egész EU-ban. Mivel az ukrajnai háború miatt az energiaellátás prioritássá vált, az emberek a számlák kifizetésére összpontosítanak. Ha az EU el akarja érni az éghajlatváltozással kapcsolatos célkitűzéseit, a megfelelő politi-

kákat kell bevezetni ahhoz, hogy az átállás társadalmilag igazságos legyen, és mindenki részt vehessen benne.

A közép- és kelet-európai részvétel alulreprezentált volt (egy román környezetvédő aktivista volt a panelben), a magországok képviselőinek álláspontja egyoldalúan érvényesült. Az első Európai Foglalkoztatási és Szociális Jogok Fórumon zömmel egyetemi oktatók és zöld ügyekkel foglalkozó NGO-k voltak részesei a vitáknak. Közösén keresték a válaszokat lehet a szociális célok eléréséhez és ahhoz, milyen politikákat kell az EU-nak és tagállamainak bevezetnie annak érdekében, hogy a zöld átmenet igazságos és lehetőségekkel teli legyen.

A plenáris üléseken túl három munkacsoport ülésezett: 1. a fiatalok munkalehetőségei, szociális helyzete, képzési formák; 2. átmenet a zöld gazdaságra és a digitalizációra, szociális gazdaság; 3. ápolás, szociális ellátás, egészségügy.

Követendő példákat is láttunk a különböző hulladékok összegyűjtésére és hasznosítására, munkahelyteremtésre és képzésekre.

Nagy hangsúlyt kapott a fiatalok helyzete, jövője, a nemek közötti arányok javítása, az egyenlő bánásmód, hátrányos helyzetűek felzárkóztatása, az egészségügy és a szakképzés, oktatás. Szóba hozták az előregedő társadalom gondjait: az ellátás és a szociális gondoskodás mind nagyobb terhet jelent a családoknak és a közösségeknek.

INTERNATIONAL SUPPLEMENT

Colombia - Elecciones 2022

La primera vuelta de la elección presidencial de Colombia de 2022 se celebró el 29 de mayo de 2022, y en ella se escogieron los candidatos para la segunda vuelta a los cargos de presidente y vicepresidente del país para el periodo 2022–2026. Dado que la fórmula ganadora no obtuvo la mitad más uno del total de votos válidos, el 19 de junio de 2022 se realizó una segunda vuelta entre los dos candidatos con mayor votación. Los candidatos con mayor votación en la

primera vuelta fueron Gustavo Petro y su compañera de fórmula Francia Márquez que obtuvieron el 40.34 % de los votos, mientras que en segundo lugar se ubicó Rodolfo Hernández y su fórmula vicepresidencial Marelen Castillo que obtuvieron el 28.17 %. El 19 de junio la fórmula Petro/Márquez resultó elegida con 50,44% de los votos contra 47,31% de la fórmula Hernández/ Castillo.

Colombia - Elections 2022

The first round of the Colombian presidential election of 2022 was held on May 29, 2022, and the candidates were chosen for the second round of the country's president and vice president for the period 2022–2026. Given

that the winning formula did not obtain half of the total number of valid votes, on June 19, 2022, a second round was held between the two candidates with major voting. The candidates with major voting in the first round were Gustavo Petro and his running mate Francia Márquez who obtained 40.34% of the votes, while in second place Rodolfo Hernández and his running mate Marelen Castillo obtained 28.17%. On June 19, the Petro/Márquez formula was elected with 50.44% of the votes against 47.31% of the Hernández/Castillo formula.

International reactions

Mario Vargas Llosa peruvian writer, politician, and Nobel laureate declared: „[Colombians] voted wrong, let’s see how Petro acts.” (Mateo, Juan José: Vargas Llosa, sobre las elecciones de Colombia: „Han votado mal, a ver cómo actúa Petro”. In: *El País*, 21 June 2022.)

Ron DeSantis, the Republican Governor of Florida, denounced Petro as a „former narco-terrorist and a Marxist whose victory is going to be ‘disastrous’ for Colombia.” (Gov. DeSantis says Colombia election shows Marxism, totalitarianism spreading. In: *Florida Politics - Campaigns & Elections. Lobbying & Government*, 20 June 2022.)

Jeremy Corbyn former Leader of the Labour Party of the United Kingdom praised Petro’s victory as proof of the „power of community organising to build a popular policy platform to heal the divisions of the past and bring about social justice.” (Colombia election: Latin America leftist leaders praise Petro win. In: *Aljazeera*, 21 June 2022.)

Congratulations

 Chile: President Gabriel Boric congratulated Petro and called his victory „joy” for Latin America. Boric also congratulated Márquez and invited Petro to „work together for the unity of [Latin America] in a rapidly changing world.” (Presidente Boric felicita a Petro y a Márquez por vencer en las elecciones de Colombia. In: *La Tercera*, 20 June 2022.)

 China: President Xi Jinping sent a congratulatory message to Petro, stating that the relationship between Colombia and China is at „a new starting point,” expressed his willingness to work with Petro to „deepen mutual political trust,” „practical cooperation” and „work on the further development of bilateral relations.” Petro, via his Twitter account „thanked the President of China for his words,” assuring a „productive relationship between Colombia and China based on overcoming the climate crisis and building fair and decarbonised economies.” (Xi Jinping, presidente de China, envía mensaje a Gustavo Petro: “Será un punto de inicio de las relaciones bilaterales” In: *Infobea*, 27 June 2022.)

 Cuba: President Miguel Díaz-Canel congratulated Petro and posted on Twitter, „I express my fraternal congratulations to Gustavo Petro on his election as President of Colombia in a historic popular victory.” Díaz-Canel also expressed interest in expanding bilateral relations between Colombia and Cuba. The Cuban foreign minister, Bruno Rodríguez Parrilla, also congratulated Petro. Rodríguez described the electoral triumph as a significant win for upholding peace in Colombia. (El presidente de Cuba felicita a Petro por su triunfo electoral en Colombia. In: *Swissinfo*, 20 June 2022.)

 Ecuador: President Guillermo Lasso called Petro to congratulate him. Lasso said he looked forward to strengthening „friendship...cooperation [and] development” between Colombia and Ecuador. (Lasso felicita a Petro por ganar la Presidencia de Colombia. In: *La República*, 21 June 2022.)

 European Union: The High Representative for Foreign Affairs Josep Borrell congratulated Petro, saying that „Colombia is a key partner for the EU” and that the president-elect can „count on the European Union” to continue strengthening their partnership. He also added that the Colombian election was „a vote for political change and a more egalitarian and inclusive society.” (Las felicitaciones y mensajes de líderes mundiales a Gustavo Petro. In: *El Universal*, 21 June 2022.)

 Haiti: Acting President Ariel Henry congratulated Petro and Márquez via Twitter and wrote, „I would like to extend my sincere congratulations to Mr Gustavo Petro on his victory in the presidential elections in Colombia. I wish you success, as well as your vice-president, Ms Francia Márquez.” (Las felicitaciones y mensajes de líderes mundiales a Gustavo Petro. In: *El Universal*, 21 June 2022.)

 Honduras: President Xiomara Castro posted on Twitter, „On behalf of the people of Honduras, I congratulate the brave people of Colombia for choosing the historic social change represented today by President-elect Gustavo Petro.” (Xiomara Castro felicita al izquierdista Petro por ganar la Presidencia colombiana. In: *Agencia EFE*, 20 June 2022.)

 Mexico: President Andrés Manuel López Obrador described Petro’s victory as a „historic event” and that it brought about an end to a period of „domination.” Obrador also characterised Petro’s triumph as a win for the „progressive bloc.” (AMLO hails progressive advance in LatAm after Petro’s win in Colombia. In: *La Prensa Latina*, 20 June 2022.)

 Panama: In a social media post, President Laurentino Cortizo stated, „On behalf of Panama, I congratulate the president-elect of Colombia, Gustavo Petro, on his arrival at the Casa de Nariño.” (Presidente de Panamá felicita a Gustavo Petro por su elección en Colombia. In: *SWI*, 19 June 2022.)

 Paraguay: President Mario Abdo Benítez congratulated Petro on Twitter, writing, „Our congratulations to Gustavo Petro as the new president-elect of the Republic of Colombia and to the brotherly Colombian people for this exemplary election day that reaffirms their democratic commitment.” (Las felicitaciones y mensajes de líderes mundiales a Gustavo Petro. In: *El Universal*, 21 June 2022.)

 Peru: President Pedro Castillo said he spoke with Petro to congratulate him on his „historic democratic victory”, adding that he and Petro are „united by a common feeling that seeks collective, social and regional integration improvements for our peoples.” (Pedro Castillo saluda triunfo de Gustavo Petro en las elecciones presidenciales de Colombia Rodolfo Hernández RMMN POLITICA. In: *El Comercio Perú*, 21 June 2022.)

 Spain: Prime Minister Pedro Sánchez expressed his „best wishes” for Petro and Márquez. He also assured, „We will continue to strengthen the ties that unite us.” (Las felicitaciones y mensajes de líderes mundiales a Gustavo Petro. In: *El Universal*, 21 June 2022.)

 USA: Secretary of State Antony Blinken spoke with Petro to congratulate him on his election and discuss collaboration on issues such as „climate change, improv[ing] public health, and advanc[ing] inclusive economic opportunity.” Blinken also noted „U.S. support for full implementation of Colombia’s commitments under the 2016 Peace Accord.” President Joe Biden also spoke with Petro to congratulate him. Biden noted that he „looks forward to working with the President-elect to continue strengthening bilateral cooperation, including on climate change, health security, and implementation of the 2016 Peace Accord” and discussed „bilateral security and counternarcotics cooperation.” They also „agreed to have their teams follow up and engage directly on shared interests.” (Secretary Blinken’s Call with Colombian President-Elect Petro. In: *United States Department of State*, 21 June 2022. & Readout of President Biden’s Call with President-Elect Gustavo Petro of Colombia. In: *The White House*, 21 June 2022.)

 Uruguay: President Luis Lacalle Pou called Petro to congratulate him. The Uruguayan ministry of foreign affairs wished Petro „success in his future management” and applauded the „exemplary electoral process”. (El gobierno felicitó a Gustavo Petro por su victoria en las elecciones en Colombia. In: *El Observador*, 20 June 2022.)

 Venezuela: President Nicolás Maduro congratulated Petro on his victory, saying: „I congratulate Gustavo Petro and Francia Marquez, for the historic victory in the presidential elections in Colombia. The will of the Colombian people was heard, who came out to defend the path of democracy and peace. New times are on the horizon for this brother country.” (¿Cuál ha sido la posición de Gustavo Petro sobre Venezuela? In: *El Nacional*, 20 June 2022.)

SERGE MICHEL¹ and YANIS VAROUFAKIS²
(Geneva Solutions News)

Afghanistan's dreadful mess is what will happen to Ukraine³

The former finance minister of Greece was in Geneva for the Global Investment Forum. He slams the European Union for its half-hearted approach to the war in Ukraine.

Yanis Varoufakis served as Greece's finance minister for six months in 2015, when his country went into bankruptcy. The 61-year-old economics professor regained a seat in the Greek parliament in July 2019 with his newly founded left-wing party Mera25.

A highly regarded European public figure, Varoufakis spoke at the 6th edition of the Global Investment Forum in Geneva last week with great candour. Geneva Solutions asked him what the future holds as the war in Ukraine rages on and the Covid-19 pandemic continues to unravel.

GS News: The world has faced two years of pandemic and is now going through another global crisis with the war in Ukraine and its ripple effects. How do you assess the situation?

¹ Serge Michel, journalist, Editorial Director, Geneva Solutions. Serge has been Associate Editor of the Temps, reporter-at-large for Le Monde and Chief Editor for the project Le Monde Afrique. In 2001, he won the Albert Londres Prize, France's most prestigious journalistic award, for his work in Iran. He is one of Heidi.news' cofounders.

² Yanis Varoufakis, finance minister of Greece in 2015.

³ Published on June 14, 2022, <https://genevasolutions.news/>

Yanis Varoufakis: The pandemic and the war in Ukraine accelerated the crisis but it is the same one that has been morphing into other crises. The problems we face now began with the way in which central banks and governments handled the 2008 crisis. In April 2009, a huge amount of money was injected into the economy, sending asset prices, stock exchanges and house prices soaring, along with inequality. While money supply rose, investment into production shrunk, pushing interest rates lower. Fearing recession or deflation, investors started buying back their own shares and caused stagnation.

When the pandemic came, more money was printed – by that time, there was no other option. The interruption of the supply chain due to the lockdown pushed up the price of goods. Banks lost control of the situation and now they need to increase interest rates to combat inflation. But if they do that, then Italy, Greece, and the whole developing world will go bankrupt. This is where we are. We are paying the price for 13 years of macroeconomic catastrophic management.

What should be done to rectify these strategic errors?

We should do three things. First, we should increase interest rates immediately to three per cent. Then we must restructure the debt of Italy, France, Greece and the developing world. Finally we should continue to print money while increasing interest rates, but instead of giving it to the private banks, direct it towards, for example the European Investment Bank (EIB), which can issue bonds for the European Central Bank (ECB) to create a fund for a green energy union for Europe. This could be invested in decoupling from natural gas, not just from [Russian President] Putin, but also from Qatar and Texas. Investing in gas doesn't create good quality jobs. Investing in smart grids, with smart solar panels and offshore wind, does, all while saving the planet and pushing down the cost of production in the long term.

As Greek finance minister, you fought against what you call European bureaucracy. The war in Ukraine had driven Europe to an unlikely consensus. Do you think Europe has changed or is it the same one you knew?

It remains the same Europe that cannot really decide. The consensus you refer to is NATO's. It's not that Europe managed to get together and act as one. At the moment, it is all in the interest of the United States, not of Europe. When Olaf Scholz says he'll buy €100bn worth of weapons, it's from the US. The increase in sales of shale gas and LNG also benefits Texas and New

Mexico. Is this in the interest of Europe or in the interest of Ukrainians? I don't think so.

It would be good if the EU could reach consensus on how to end the war. [French President] Macron more or less agrees with this and keeps talking about negotiating with Putin, but he only represents France and France is irrelevant. Only [US President] Biden or a proper EU could negotiate with Putin. But this isn't possible without a European government. [European Commission president] Ursula von der Leyen has no legitimacy – she's a failed minister of defence from Germany. So I don't see a United Europe. I see a disunited, fragmented Europe that simply is doing whatever the US tells us to do – not in the interests of Europe, Ukrainians, or the people who will starve in Africa and Asia because of the rise in the price of fertilisers.

You don't believe Russia can be defeated?

I think Putin is a war criminal but I was saying that in 2001 when the UK Prime Minister Tony Blair, the US and Germany were doing business with Putin. Do I believe that this war is going to end with Putin's demise? It is possible, if this war goes on for ten years, like the Soviet Union lost in Afghanistan, and collapsed.

But look at Afghanistan. It's a dreadful mess! This is what will happen to Ukraine. Do we want to sacrifice Ukraine to get a regime change in Moscow? I want the Russian Democrats to overthrow Putin. The Americans, the British are telling Ukrainians to fight and defeat Putin. But they're not putting a boot on the ground. They're behaving like the US did before Pearl Harbor, which is to arm Europeans and not get involved. This is hypocrisy at another level.

Going back to the Global Investment forum, do you think private investment has a role to play in the world that you are describing?

Of course, but the private investment industry cannot create a path on its own. That's why you need governments. That's why you need the EIB and the ECB to lay the path towards a green energy union with public money. Then private investments will follow.

Do you see opportunities for private investments right now?

For serious speculators, the tragedy is in the lack of volatility. The volatility we're experiencing now gives opportunities to those who know how to exploit it. There's no doubt that there will be opportunities in green energy for patient investors. Green energy, offshore energy in particular, investing in next generation solar panels and so on is a safe bet.

The topic of this year's forum is "leading with purpose". Do you have a good example of purpose driven leadership?

Franklin Roosevelt led the whole people out of the Great Depression with a plan that was radical and controversial. It drew the wrath of bankers. He said a lot of things that many people did not want to hear. This is important for leadership. Politics or finance that tries to stroke the ears of the audience, is not leadership, it's populism.

What future opportunities do you see for Geneva?

Cities around the world that manage to create better versions of big tech that are consistent with human growth as opposed to simply exploiting humanity, like Silicon Valley does, will attract talent and offer high quality living standards. Geneva has the necessary finance and high tech to move in that direction.

How do you see the world after the pandemic and the war in Ukraine?

I will not make a prognosis because, when it comes to society, we don't have the right to predict. We have a duty to say what should happen and what must be done. We're not spectators. We are participants. I think we need to avert a new cold war between America and China. We need to avert the strengthening of military blocks like NATO because when there is an action, there is a reaction. I fear a similar alliance between China and Russia which will trigger another arms race, another conflagration of geopolitical tensions, and another breakdown of any prospect of coordinating America, Europe and China – the three pillars of future prosperity and a green transition for the world to avoid climate change.

International Conference of Labour and Social History

Internationale Tagung der HistorikerInnen der Arbeiter- und anderer sozialer Bewegungen
Conférence internationale d'histoire ouvrière et sociale

PROGRAMME (DRAFT 16 05 2022)

'The Political Ecology of Work in Times of Disaster'

22-24 September 2022

AK-Bildungshaus Jägermayrhof, Römerstraße 98, A-4020 Linz, Austria

Conference Languages: English – German

57th ITH Conference, organized by the International Conference of Labour and Social History (ITH), kindly supported by the Chamber of Labour of Upper Austria, the Chamber of Labour of Vienna, the Austrian Society for Political Education, the Friedrich Ebert Foundation, the Rosa Luxemburg Foundation, and the City of Linz.

The 57th ITH Conference takes place on-site in Linz/Austria. We offer the possibility to join the conference online for participants who cannot travel to Linz for specific reasons.

Preparatory Group

Rolf Bauer (ITH, Vienna), **Adrian Grama** (Leibnitz Institute for East and Southeast European Studies-IOE, Regensburg), **Chitra Joshi** (Association of Indian Labour Historians-AILH, New Delhi), **Stefan Müller** (Friedrich Ebert Stiftung-FES, Bonn), **Susan Zimmermann** (ITH, Vienna)

Objectives

The onset of the global pandemic radically challenged the world of work. Lockdowns and other public health policies re-segmented labour markets, reallocated rights and reinforced privileges. Homework exploded, all while workers deemed "essential" kept on risking their health in services, care, slaughterhouses and farms. Both in the Global South and the Global North, labour legislation was rolled back, and trade-unions muted.

The 2022 ITH conference takes from the present epidemiological crisis to also reflect on other times of disaster and their implications for workers, organised labour and labour relations. This includes disasters triggered by technological hazards, such as mining accidents or the explosion of gas plants, disasters triggered by environmental hazards, such as earthquakes or forest fires, and epidemiological disasters, such as the Bubonic Plague, the Influenza of 1918 and the current Covid-19 pandemic.

No disaster is purely natural. A disaster takes place within environmental, social, economic and political contexts that ultimately determine the impact of a disaster. Human Intervention is important to the outbreak of such events. It is human society, not nature, that is in crisis due to viruses, geological or climatic changes; it is human society that produces technological disasters; it is the geo-ecological shifts between humans (society) and nature that can produce biophysical hazards. The social and economic impact of a hazard is determined by nature and extent of societal vulnerability. It is this societal vulnerability that turns a hazard into a disaster, the endemic into an epidemic.

How well societies prepare for, cope with or recover from disasters is determined by their social, political, economic and cultural vulnerability and their capacity to absorb these shocks (their resilience). At the ITH conference 2022 we focus on how labour was affected by and dealt with disasters in both a long-term and short-term perspective. We approach this topic through the lens of political ecology, i.e. we take the viewpoint of both environmental history and Marxist political economy.

There are numerous factors that deepen labourer's vulnerability and their capacity to cope with shocks: environmental, economic or institutional factors. Studying disasters via a political ecology approach allows us to analyse these factors in a combined way. From a political ecology approach, we see that the expansion of capitalism and the inherent exploitation of both labour and nature has had a severe impact on workers' vulnerability to hazards: it worsened the livelihood of many, and weakened communal institutions (e.g. commons), but has also created the preconditions for environmentally-induced disasters. These pre-conditions materialise in varied ways in different societal contexts – a heterogeneity that needs to be explored.

Thursday, 22 September 2022

Registration of participants at the venue

12.00 – 14.00 Meeting of the ITH Board and International Scientific Committee

14.00 – 14.30 Break

14.30 – 16.30 General Assembly of the ITH

17.00 – 17.30 **Conference Opening**
Therese Garstener, University of Vienna
Representative of the Chamber of Labour of Upper Austria
Representative of the City of Linz

17.30 – 19.15 **Keynote Lecture**
Mike Davis (University of California, Riverside)

19.15 – 21.00 **Welcome Reception by the Major of Linz**

Friday, 23 September 2022

9.30 – 11.00 **Opening Lecture**
Louisa Acciari (University College London): *Care Work as an Act of Resistance in Times of Crisis*

11.00 – 11.15 Coffee Break

11.15 – 13.15 **Panel I: Epidemiological Disasters**
 Chair and comment: tba

- Daniel Curtis (Erasmus University Rotterdam): *Epidemics, Inequalities, and Inequalities Behind the Inequalities in the Premodern Past*
- David Arnold (University of Warwick): *The Impact on labour and labour mobility in India: case of the bubonic plague in the 1890s*
- Michael Pammer (Johannes Kepler University Linz): *The epidemiology of the Spanish flu*

13.15 – 14.30 Lunch

14.30 – 16.00 **Panel II: Technological Disasters**
 Chair and comment: tba

- Elif İrem Az (Columbia University): *The undead strike at the limit of the accidental: Soma and Ermenek miners' protests between October 2019-July 2021*

- Dorothea Hoehntker (Research Department of the International Labour Office, Geneva): *Changing the perspective on working conditions and the environment – the Bhopal disaster and the ILO*
- Clement Masakure (University of the Free State, Bloemfontein) and Duncan Money (Leiden University): *Fiery Collieries' and Explosive Situations: Towards a History of the 1972 Hwange Colliery Disaster*

16.00 – 16.15 Coffee Break

16.15 – 18.15 **Panel III: Covid-19 I**

Chair and comment: tba

- Camille Buat (Sciences Po/University of Göttingen): *Covid-19 and the crisis of social citizenship in India*
- Panchali Ray (Krea University): *Covid-19 and the Labour of Care: Feminine Service Work in India*
- Ayça Yılmaz Deniz (Turkish-German University, Istanbul): *Arbeiten in Zeiten der Covid 19-Pandemie in der Türkei: Zuschreibungswandel zwischen Sinnhaftigkeit und Sinnverlust*

18.15 – 19.15 Dinner

19.15. – 21.00 **Public evening event (in German): tba**

Saturday, 24 September 2022

9.30 – 11.00 **Panel IV: Disaster Response**

Chair and comment: tba

- Matt Myers (British School at Rome/University of Oxford): *The Italian workers' movement and the 1980 Irpinia earthquake*
- Matt Perry (Newcastle University): *'Metabolic rift' at work and within labouring minds: Firefighters' occupational environmentalism and the experience of disaster*
- Lawrence McDonnell (Iowa State University): *The Political Ecology of Confederate Collapse: Rethinking the Origins and Limits of Reconstruction*
- Mario Keller (University of Vienna): *Othering, Conspiracy Narratives and Violence in the Context of Pandemics – Three Case Studies*

11.00 – 11.15 Coffee Break

11.15 – 12.45 **Panel V: Covid-19 II**

Chair and comment: tba

- Sampurna Das (University of Delhi): *Gendered experiences of vulnerability amongst community health workers of riverine regions of Assam, India*
- Özlem İlyas (Boğaziçi University, Istanbul): *Affective and Political Implications of Remote Working during the Covid-19 Pandemic*
- P.K. Viswanathan (Amrita Vishwa Vidyapeetham): *Integration of Global Trade in Plantation Commodities with Labour Standards in the post-Covid-19 pandemic era: A Study of Tea Plantations in India*

12.45 – 14.00 Lunch

14.00 – 15.00 **Concluding Debate**

E SZÁMUNK SZERZŐI – 2023

BENYIK MÁTYÁS – az Európai Szociális Fórum képviselője

ECE TEMELKURAN – Progresszív Internacionálé

HÁDA BÉLA – történész, Nemzeti Stratégiai Védelmi Kutatóintézet,
tudományos munkatárs

HAJDU TIBOR – történész, az MTA doktora, MTA Történettudományi
Intézetének munkatársa

HORVÁTH JENŐ – történész, kandidátus, professor emeritus, Budapesti
Corvinus Egyetem

J. NAGY LÁSZLÓ – történész, professor emeritus, Szegedi Tudomány
Egyetem, BTK Újkor Egyetemes Történeti és Mediterrán Tanulmányok
tanszék

JÁNISZ VARUFÁKISZ – Progresszív Internacionálé

JEREMY CORBYN – Progresszív Internacionálé

KRAJCSI SÁNDOR ROLAND – PhD hallgató, ELTE BTK
Történelemtudományi Doktori Iskola Új- és Jelenkori Egyetemes
Történelem program

LÓDI CSILLA – PhD hallgató, ELTE BTK Új- és jelenkori egyetemes
történelem Doktori Program

MAJOROS ISTVÁN – történész, professor emeritus, ELTE Új- és Jelenkori
Egyetemes Történeti Tanszék

NEMES DEZSŐ – az MSZMP KB Politikai Biz025ottságának tagja, a
Párttörténeti Intézet volt igazgatója

PANKOVITS JÓZSEF – történész, kandidátus, Politikatörténeti Intézet

PERCZE MÁTÉ – doktorandusz, ELTE BTK Új- és Jelenkori Egyetemes
Történeti Tanszék.

POÓR PÉTER – PhD hallgató, ELTE BTK Új- és Jelenkori Egyetemes
Történeti Tanszék

STEMPLER ÁDÁM – egyetemi tanársegéd, ELTE BTK Új- és Jelenkori
Egyetemes Történeti Tanszék

SZÉKELY GÁBOR – történész, professor emeritus, ELTE BTK Új- és
Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék

SZILÁGYI ÁGNES JUDIT – történész, habilitált egyetemi docens,
tanszékvezető, ELTE BTK Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék

TARAFÁS IMRE – történész, egyetemi tanársegéd, ELTE BTK Történeti
Intézet Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék

TÉZER ZITA – PhD hallgató, ELTE BTK Történelemtudományi Doktori
Iskola Új- és Jelenkori Egyetemes Történelem Program

ZOLCSÁK ATTILA – történész, doktorjelölt, ELTE BTK Új- és jelenkori
egyetemes történeti Doktori Program

THANKS TO THE LABOR MOVEMENT

- The Weekend
- Overtime Pay
- 8-Hour Workday
- Minimum Wage
- Paid Vacation
- Sick Days
- Safety Standards
- Child Labor Laws
- Health Benefits
- Retirement Security
- Unemployment Insurance